

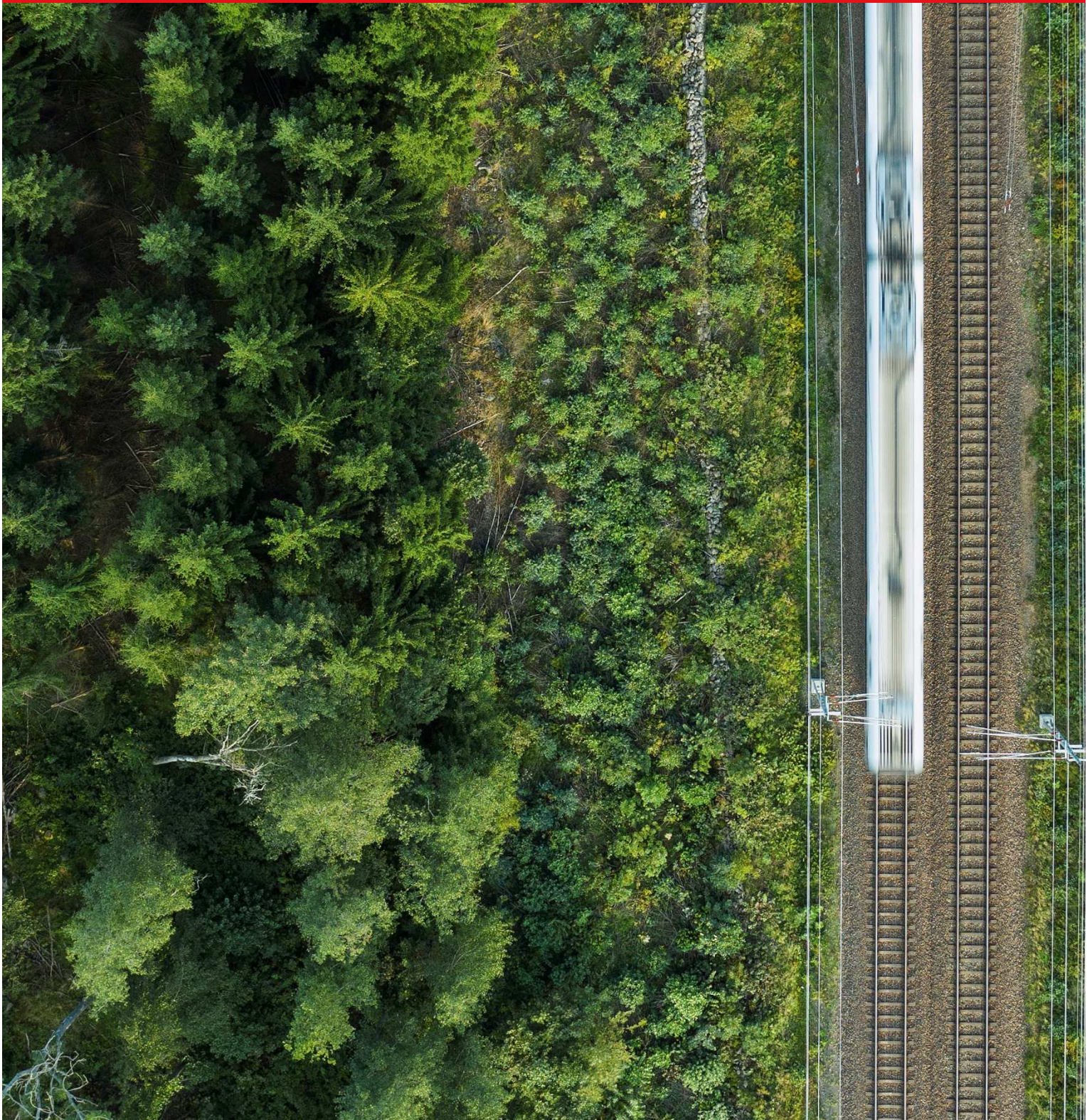
PM Kulturarvsanalys 1(2) - Förutsättningar

Hässleholm-Lund, en del av nya stambanor

Hässleholms, Klippans, Höörs, Kristianstads, Hörby, Svalövs, Eslövs, Kävlinge och Lunds kommun, Skåne län

Järnvägsplan, Lokaliseringsutredning 2020-05-27

Ärendenummer TRV 2018/88290

Trafikverket

Postadress: Box 543, 291 25 Kristianstad

E-post: trafikverket@trafikverket.se

Telefon: 0771-921 921

Texttelefon: 010-123 50 00

Dokumenttitel: PM Kulturarvsanalys 1(2) - Förutsättningar

Författare: Moa Lorentzon, Fredrik Engman, Elin Bäckersten, Clas Ternström, Sweco

Dokumentdatum: 2020-05-27

Ärendenummer: TRV 2018/88290

Version: 1.0

Kontaktperson: Kristofer Söderberg

Innehåll

SAMMANFATTNING	10
1. INLEDNING	12
1.1. Bakgrund	12
1.2. Syfte och mål	12
1.3. Läsanvisning	13
2. OMFATTNING	14
2.1. Material och metod	14
2.2. Avgränsningar	15
2.3. Relevanta globala hållbarhetsmål	17
2.4. Nationella miljömål och mål för kulturmiljön	19
2.4.1. Den europeiska landskapskonventionen	19
2.4.2. Nationella miljömål och kulturmiljömål	19
2.4.3. Trafikverkets kulturmiljöstrategi	20
2.5. Regional kulturmiljöprofil för Skåne	21
2.5.1. Regional strategi för gestaltad livsmiljö	22
3. LAGSTIFTNING	24
3.1. Miljöbalken	24
3.2. Kulturmiljölagen	24
3.2.1. Kapitel 2, fornlämningar	24
3.2.1.1. Antikvarisk bedömning och vad ger de för olika konsekvenser?	25
3.2.2. Kapitel 3, byggnadsminnen	26
3.2.3. Kapitel 4, kyrkligt kulturarv	26
3.3. Plan- och bygglagen	27
3.4. Förordning om statliga byggnadsminnen	27
3.5. Skogsvårdslagen	27
4. KULTURMILJÖ, KULTURLANDSKAP, KULTURMILJÖVÄRDE	28
5. UTREDNINGSOMRÅDETS HISTORIA OCH KARAKTÄR	31
5.1. Stenålder	32
5.1.1. Äldre stenålder, jägarstenålder (11 000 f.Kr.–4 200 f. Kr.)	32
5.1.2. Yngre stenålder, bondestenålder (4 200 f.Kr.–1800 f. Kr.)	35
5.2. Bronsålder (1800–500 f. Kr.)	36
5.3. Järnålder (500 f.Kr.–1050 e.Kr.)	40

5.3.1.	Äldre järnålder	40
5.3.2.	Yngre järnålder	41
5.3.3.	Gravar och bosättningsmönster	42
5.3.4.	Fossil åker	45
5.4.	Medeltid (1050–1500 e.Kr.)	47
5.4.1.	Kyrka, Kristnande, det religiösa landskapet.....	48
5.4.2.	Kung adel och inbördeskrig.....	50
5.5.	Efterreformatörisk tid (1500–1850 e. Kr.)	52
5.5.1.	Krig – Skåne blir svenskt	52
5.5.2.	Gränser som format landskapet	55
5.5.3.	Kommunikationsleder.....	56
5.5.4.	Agrar utveckling, skiften, landskapet omdanas	58
5.5.5.	Gods, säteribildning	64
5.6.	Industrialismens tidevarv (1850 – nutid)	67
5.6.1.	Urbanisering och industri.....	67
5.6.2.	Utbyggnad av infrastruktur, järnvägar.....	73
5.6.3.	1900-talets bostadssituation	76
5.6.3.1.	1900-tal till nutid i utredningsområdet	77
5.7.	Hässleholm.....	78
5.7.1.	Hässleholms historia	78
5.7.2.	Forn- och kulturlämningar inom Hässleholm	79
5.7.3.	Forn- och kulturlämningar kring Hässleholm.....	79
5.8.	Lund	82
5.8.1.	Lunds historia fram till industrialismen	82
5.8.2.	Lund från industrialisering till idag	83
5.8.3.	Forn- och kulturlämningar inom Lund	86
5.8.4.	Forn- och kulturlämningar kring Lund	86
6. UTPEKADE VÄRDEFULLA KULTURMILJÖER INOM UTREDNINGSOMRÅDET HÄSSLEHOLM-LUND.....		89
6.1.	Riksintressen för kulturmiljövården	90
6.1.1.	Ageröd – Bosjö kloster – Mölleriket, M37	90
6.1.2.	Fulltofta – Osbyholm – Nunnäs, M67	92
6.1.3.	Trolleholm, M31	93
6.1.4.	Västra Strö – Trollenäs, M53.....	93
6.1.5.	Eslöv, M182.....	94
6.1.6.	Ellinge – Västra Sallerup, M63	94
6.1.7.	Skarhult, M58.....	95
6.1.8.	Lackalänga – Västra Hoby mm, M45.....	96
6.1.9.	Kungsmarken – Fågelsångsdalen, M81	96
6.1.10.	Lund, M87	97
6.1.11.	Dalby – Hardeberga/Dalby Söderskog, M83	98
6.2.	Regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län	103
6.2.1.	Kulturmiljöer – Eslöv kommun.....	103
6.2.1.1.	Östra Karaby	103
6.2.1.2.	Trollenäs–Västra Strö.....	104

6.2.1.3.	Eslöv	105
6.2.1.4.	Svenstorp-Örtofta-Ellinge-Skarhult-Gårdstånga	106
6.2.1.5.	Marieholm	109
6.2.1.6.	Löberöd	109
6.2.2.	Kulturmiljöer – Hässleholms kommun	110
6.2.2.1.	Norra Sandby-Laxbromölla	110
6.2.2.2.	Vankiva	111
6.2.2.3.	Hässleholm	111
6.2.2.4.	Göingeåsen-Ebbjörnarp-Ignaberga-Tykarp	112
6.2.2.5.	Hovdala	112
6.2.2.6.	Oretorp-Dammhuset	113
6.2.2.7.	Smedeboda	113
6.2.2.8.	Isakstorp	114
6.2.2.9.	Myrarp	114
6.2.2.10.	Maglö	114
6.2.2.11.	Mellby och Adseke	115
6.2.2.12.	Sösdala (by och stationssamhälle)	115
6.2.2.13.	Vätteryd	116
6.2.2.14.	Store Mosse-Häglinge	116
6.2.2.15.	Bosarpasjön (Bosarp-Sjöviken)	116
6.2.3.	Kulturmiljöer – Hörby kommun	117
6.2.3.1.	Nunnäs - Fulltofta - Osbyholm – Lyby	117
6.2.3.2.	Äspinge	118
6.2.3.3.	Hörby	119
6.2.4.	Kulturmiljöer – Höör kommun	120
6.2.4.1.	Gunnarps tegelbruk	120
6.2.4.2.	Tjörnarp	121
6.2.4.3.	Norra Rörum	121
6.2.4.4.	Boarp	121
6.2.4.5.	Frostavallen-Skånes djurpark	122
6.2.4.6.	Hallaröd	122
6.2.4.7.	Höör	122
6.2.4.8.	Stenskogen	123
6.2.4.9.	Orups sanatorium (sjukhus)	123
6.2.4.10.	Ageröd-Bosjökloster-Stehag-Stockamöllan	124
6.2.4.11.	Brååns dalgång	125
6.2.5.	Kulturmiljöer – Klippans kommun	126
6.2.5.1.	Färingtofta-Anderstorp-Snälleröd-Forestad	126
6.2.6.	Kulturmiljöer – Kristianstad kommun	127
6.2.6.1.	Liarum	127
6.2.7.	Kulturmiljöer – Kävlings kommun	128
6.2.7.1.	Stångby-Västra Hobby-Krutmöllan	128
6.2.7.2.	Landskapet söder om Lackalänga	129
6.2.8.	Kulturmiljöer – Lomma kommun	129
6.2.8.1.	Fjellie-Laxmans Åkarp	129
6.2.9.	Kulturmiljöer – Lunds kommun	129

6.2.9.1.	Flyinge	129
6.2.9.2.	Linnebjär	130
6.2.9.3.	Kungsmarken-Fågelsångsdalen.....	130
6.2.9.4.	Lund	131
6.2.9.5.	Trolleberg-Värpinge	133
6.2.9.6.	Hardeberga-Arendala-Dalby-Skrylle-Hällestad	133
6.2.10.	Kulturmiljöer – Staffanstorps kommun	135
6.2.10.1.	Knästorp	135
6.2.10.2.	Bomhög-Hjärup-Uppåkra	136
6.2.11.	Kulturmiljöer – Svalöv kommun.....	137
6.2.11.1.	Trolleholm	137
6.2.11.2.	Skäralid-Söderåsen	137
6.2.12.	Kulturmiljöstråk – Södra stambanan	138
6.2.13.	Kulturmiljöstråk – Rönne å	139
6.2.14.	Kulturmiljöstråk – Ystad-Eslövs järnväg, YEJ	140
6.2.15.	Kulturmiljöstråk – Kävlinge å	141
6.2.16.	Kulturmiljöstråk – Landsvägen Malmö - Lund, första motorvägen	142
6.3.	Kommunala kulturmiljöer – kulturmiljöprogram	143
6.3.1.	Höörs kommun	143
6.3.1.1.	Elisefarm	143
6.3.1.2.	Sövröd	143
6.3.1.3.	Hejdeholm – Rolsberga	144
6.3.1.4.	Pugerup – Knästorp	144
6.3.1.5.	Snogeröd.....	144
6.3.1.6.	Rugerup – Tockarp	144
6.3.1.7.	Södra Hultarp.....	144
6.3.1.8.	Våtseröd.....	144
6.3.1.9.	Äsperöd.....	144
6.3.1.10.	Bökestorp	145
6.3.1.11.	Ekastiga.....	145
6.3.1.12.	Höörs tätort: Norra Torggatan – Flygarevägen	145
6.3.1.13.	Höörs tätort – Åkerberg	145
6.3.1.14.	Jularp	145
6.3.1.15.	Kärrarp – Osarp	145
6.3.1.16.	Lillasäte – Rävakärr – Yxnaholma	145
6.3.1.17.	Långstorp – Stenkilstorp.....	146
6.3.1.18.	Maglasäte	146
6.3.1.19.	Stenskogen	146
6.3.1.20.	Sätofta	146
6.3.1.21.	Järahus, Östra och Västra Nyrup	146
6.3.1.22.	Hagstad.....	146
6.3.1.23.	Hjällaröd	146
6.3.1.24.	Röan.....	147
6.3.1.25.	Skuddarp.....	147
6.3.1.26.	Svenstorp.....	147
6.3.1.27.	Syrkhult.....	147
6.3.1.28.	Toftaröd	147
6.3.1.29.	Trulstorp	147
6.3.1.30.	Ågerup	147

6.3.1.31.	Ella	147
6.3.1.32.	Gunnarps tegelbruk	148
6.3.1.33.	Hädensjö	148
6.3.1.34.	Korsaröd	148
6.3.1.35.	Slättaröd	148
6.3.1.36.	Tjörnarps – stationssamhället	148
6.3.1.37.	Torup	148
6.3.1.38.	Åkarp	148
6.3.1.39.	Gamla kyrkbyn	149
6.3.1.40.	Stationsområdet	149
6.3.1.41.	Mellan stationsområdet och kyrkbyn	150
6.3.1.42.	Åkersberg	150
6.3.1.43.	Sydvästra delarna av Höörs tätort	150
6.3.1.44.	Nordöstra delarna av Höörs tätort	151
6.3.1.45.	Sydöstra delarna av Höör	151
6.3.1.46.	Norra Rörum	151
6.3.1.47.	Tjörnarps	152
6.3.2.	Kristianstad	152
6.3.2.1.	Gården Tickarums skog	152
6.3.2.2.	Rickarums skog	152
6.3.2.3.	Rickarums by	152
6.3.2.4.	Äsphults ora	153
6.3.2.5.	Äsphults lid	153
6.3.2.6.	Äsphults kyrka	153
6.3.3.	Eslöv	153
6.3.3.1.	Stockamöllan	153
6.3.3.2.	Östra Eslöv	155
6.3.3.3.	Västra Eslöv	157
6.3.4.	Kävlinge	158
6.3.4.1.	Stora Harrie	158
6.3.4.2.	Lilla Harrie	159
6.3.4.3.	Virke	159
6.3.5.	Lund	160
6.3.5.1.	Industriområden	160
6.3.5.2.	Landsbygdens bebyggelse	163
6.3.5.3.	Bostadsområden från perioden 1945–2005	163
6.4.	Statliga Byggnadsminnen	164
6.4.1.	Hovdala slott, Hovdala 1:3, Hässleholms kommun	164
6.4.2.	Eslövs stationsområde, Eslövs kommun	164
6.4.3.	Lunds botaniska trädgård, Lunds kommun	164
6.4.4.	Historiska museet i Lund, Historiska museet 1, Lunds kommun	165
6.4.5.	Lundagårdshuset, Universitetet 1, Lunds kommun	165
6.4.6.	Palaestra et Odeum, Universitetet 1, Lunds kommun	165
6.4.7.	Theologicum, Universitetet 1, Lunds kommun	165
6.4.8.	Universitetshuset, Universitetet 1, Lunds kommun	165

6.5.	Byggnadsminnen	166
6.6.	Kyrkligt kulturarv.....	167
6.7.	Kulturvården skyddade i detaljplan	167
6.8.	Forn- och kulturlämningar	167
6.8.1.	Karaktäristiska fornlämningar i utredningsområdet.....	170
6.8.1.1.	Boplatser	170
6.8.1.2.	Bytomter	170
6.8.1.3.	Gravar	170
6.8.1.4.	Fossil åkermark	170
6.8.1.5.	Runristningar	171
6.8.1.6.	Kommunikationshistoriska lämningar	171
6.8.1.7.	Järnframställningsplatser.....	171
6.8.1.8.	Kvarnar.....	171
7. STRUKTURELLA FÖRÄNDRINGAR SOM PÅVERKAR KULTURMILJÖN..		173
7.1.	Särskilt känsliga och miljöer	173
7.1.1.	Riksintressen	174
7.1.2.	Särskilt känsliga fornlämningskategorier	174
7.1.3.	Byggnadsminnen och statliga byggnadsminnen	174
7.1.4.	Kyrkliga kulturminnen.....	174
7.1.5.	Utpekade kulturmiljöer på regional och kommunal nivå	175
8. SLUTSATSER OCH FORTSATT ARBETE.....		176
8.1.	Bedömningsgrunder och värdering; lagskyddade lämningar, matris	176
DEFINITION AV BEGREPP.....		181
REFERENSER.....		186

Versionshistorik

Version	Datum	Status	Granskad	Godkänd

Sammanfattning

Denna kulturarvsanalys beskriver kända kulturhistoriska objekt och miljöer inom utredningsområdet för projekt Hässleholm-Lund och utgör underlag för lokaliseringstudien med tillhörande miljökonsekvensbeskrivning för projektet.

Inom projektet Hässleholm-Lund Lokaliseringstudien tas en kulturarvsanalys fram i två steg. Resultatet av steg 1 presenteras i föreliggande PM, PM Kulturarvsanalys 1(2) - Förutsättningar. Här presenteras de planeringsförutsättningar som projektet har att beakta ur kulturmiljösynpunkt. I kommande steg 2, PM Kulturarvsanalys 2(2) - Konsekvensbedömning, bedöms påverkan av projektets genomförande ur kulturmiljösynpunkt.

Kulturarvsanalysen omfattar ett stort utredningsområde, knappt 7 mil långt och 2,8 mil brett, vilket motsvarar cirka 1/8 av Skånes yta. Utredningsområdet innefattar nio kommuner och cirka 70 socknar. Området är varierat och sträcker sig från slättbygderna runt Lund via mellanbygden upp mot skogsbygden runt Höör upp mot Hässleholm. Större sjöar finns i form av Ringsjöarna, centralt i utredningsområdet och Finjasjön i norr. De geografiska förutsättningarna, geologi, topografi och klimat, varierar inom utredningsområdet. Detta har gett upphov till skillnader i markutnyttjande över tid och därmed variationer i de kulturvärden som finns inom området.

Syftet med föreliggande PM Kulturarvsanalys 1(2) - Förutsättningar, är att övergripande sammanställa och delvis beskriva flertalet kända kulturhistoriska värden och sammanhang som finns inom utredningsområdet. Sammanställningen utgår från tillgängligt och sökbart befintligt material. Inga inventeringar har utförts, däremot har ett övergripande fältbesök i utredningsområdet genomförts. Sammanställningen resulterar både i en beskrivning av kulturvärden i utredningsområdet och ett underlag för att bedöma behov av ytterligare kunskapsinsamling och utredningar för det fortsatta arbetet. De lagar som styr arbetet med kulturmiljö presenteras överskådligt.

Analysen beskriver områdets historia och karaktär från nordöst till sydväst och i kronologisk ordning, från tidigaste stenålder fram till idag, med viss tematisk indelning. Tätorterna Lund och Hässleholm beskrivs i egna kapitel, för att tydligare kunna koppla dem till de kommande arbetena med stadsanalyser och stationslägen. Analysen beskriver vidare de identifierade kulturmiljöer och lämningar som finns inom utredningsområdet.

Inom och i nära anslutning till utredningsområdet finns elva riksintressen för kulturmiljövärden och drygt femtio regionala kulturmiljöer vilka är utpekade i Länsstyrelsens kulturmiljöprogram. Antalet fornlämningar samt antalet utpekade och skyddade byggnader och bebyggelsemiljöer, inom utredningsområdet, uppgår till flera hundra. En genomgång av förändringarna och vilka enskilda objekt som riskerar att skadas eller förändras har inte varit möjlig i detta skede. En mer noggrann beskrivning av påverkan på kulturmiljövärden kommer att krävas i det fortsatta arbetet med både lokaliseringstudien och järnvägsplanen.

Materialet varierar inom området, från kommuner samt fornminnesinventering och även tillgängligt material från Länsstyrelsen i Skåne. Detta innebär att inhämtande av

kompletterande material liksom kompletterande analyser och inventeringar, kommer bli aktuellt.

En ny järnväg mellan Hässleholm och Lund kommer påverka landskapsbild, naturvärden, sociala-, ekonomiska värden och kulturvärden som finns i och omkring den. föreliggande PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar, beskriver kortfattat och övergripande de strukturella förändringar som en ny järnväg innebär för kulturlandskapet. Arbetet med beskrivningen av vad projektets strukturella förändringar kommer att innebära för kulturvärden i utredningsområdet kommer att utvecklas i nästkommande skede.

I det fortsatta arbetet ska PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar, utgöra underlag för lokaliseringsutredning för projektet. PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar, ska också användas för att fortsatt kunna göra en konsekvensbedömning av bland annat hur lokalisering av en järnväg ska kunna undvika eller minimera intrång i kulturmiljöer och kulturhistoriska sammanhang. Någon bedömning av projektets påverkan på specifika kulturmiljöer har inte gjorts i denna analys. Någon bedömning av var påverkan kommer bli som störst, har inte heller gjorts i detta skede. Bedömning av påverkan och konsekvensbeskrivning av förslag sker i ytterligare följande arbete, PM Kulturarvsanalys 2(2) – Konsekvensbedömning.

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Projekt Hässleholm-Lund omfattar cirka 7 mil ny dubbelspårig järnväg för höghastighetståg och snabba regionaltåg mellan Hässleholm och Lund. Projektet är en delsträcka på en ny stambana mellan Stockholm och Malmö. Vid Lund ska järnvägen ansluta till befintlig Södra stambana. Norr om Hässleholm ska järnvägen kunna ansluta till en framtida fortsättning av nya stambanan vidare norrut mot Jönköping samt en tillfällig anslutning till Södra stambanan, som ska användas till dess att nästa etapp kopplas in norrifrån. Station på den nya stambanan vid Hässleholm, respektive Lund, ingår i projektet. Utredningsområdet berör nio kommuner i Skåne län.

Den nya järnvägen ska utföras som ett separat system med undantaget att en permanent kopplingspunkt mellan den nya järnvägen och befintlig järnväg ska anläggas i anslutning till Hässleholm. Syftet med kopplingspunkten är att ytterligare avlasta Södra stambanan genom att möjliggöra effektiv trafikering med storregionala tåg mellan Lund och Blekinge, Kronobergs och Kalmar län.

1.2. Syfte och mål

Kulturarvsanalysens PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar och Kulturarvsanalys 2(2) – Konsekvensbedömning, utgör underlag för lokaliseringsutredningen med tillhörande miljökonsekvensbeskrivning för den nya järnvägen för höghastighetståg och snabba regionaltåg mellan Hässleholm och Lund.

Syftet med föreliggande PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar, är att på ett övergripande sätt beskriva flertalet kända kulturmiljövärden och sammanhang inom berört utredningsområde. Föreliggande PM ska således ligga till grund för fortsatt arbete (PM Kulturarvsanalys 2(2) – Konsekvensbedömning) där kunskapen fördjupas och analyseras och en konsekvensbedömning görs av bland annat hur lokalisering av en ny järnväg ska kunna undvika eller minimera intrång i kulturmiljöer och kulturhistoriska sammanhang.

Slutligen ska således materialet användas för att konsekvensbedöma påverkan från projektet på kulturmiljövärden. Det samlade resultatet av kulturarvsanalysen, PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar och 2(2) – Konsekvensbedömning, kommer således utgöra ett underlag för projektets planeringsarbete och bistå med uppgifter om områden som är mer eller mindre lämpliga att ur kulturmiljösynpunkt ta i anspråk för exploatering. I det samlade resultatet av kulturarvsanalysen kommer även ges förslag på eventuellt nödvändigt fortsatt utredningsarbete och vilka åtgärder som kan förväntas bli nödvändiga.

Kulturarvsanalysen inarbetas i Lokaliseringsutredning (LU) och i Miljökonsekvensbeskrivning (MKB) samt i PM Integrerad landskapskaraktärsanalys (ILKA).

1.3. Läsanvisning

Föreliggande PM beskriver kulturmiljön inom utredningsområdet för projekt Hässleholm-Lund. Kapitel 2 beskriver metod, avgränsningar och miljömål och mål för kulturmiljön. Kapitel 2 beskriver även kortfattat de material som använts och vad som eventuellt saknas och vilka typer av kommande arbeten som krävs för de kommande analyserna.

I kapitel 3 ges en kortfattad beskrivning av de lagar som styr arbetet med kulturmiljö. I kapitel 4 beskrivs kulturvärde och vad det grundar sig på. Kapitel 5 beskriver områdets historia och karaktär i kronologisk ordning med viss tematisk indelning. Tätorterna Lund och Hässleholm beskrivs i egna delkapitel under kapitel 5, för att tydligare kunna koppla dem till de kommande arbetena med stadsanalys och stationslägen.

Kapitel 6 beskriver de identifierade kulturmiljöer och lämningar som finns inom utredningsområdet. Detta kapitel bygger på befintligt material som är tillgängligt via sökbara register hos Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen i Skåne, där även ett regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län finns, samt material som kommunerna tillhandahållit. Materialet beskrivs mer ingående under respektive delkapitel under kapitel 6. Några inventeringar har inte genomförts. Det är stora skillnader på materialet och när och hur det tillkommit. Material kan också saknas helt. Detta gör att redovisningen skiljer sig från kommun till kommun. Därför kan kapitel 6 inte läsas som en samlad bild av kulturmiljövärden i utredningsområdet utan endast som en återgivning av det material som finns tillgängligt.

I kartor presenteras enbart de forn- och kulturlämningar som i kulturmiljöregistret har antikvarisk bedömning *Fornlämning*, med undantag för lämningstypen Bytomt/gårdstomt där även lämningar med antikvarisk bedömning *Möjlig fornlämning* och *Ingen antikvarisk bedömning*, finns med. Detta med anledning av att Länsstyrelsen i Skåne, i sin tillståndsprövning, 2 kap KML, bedömer samtliga lämningar av typen Bytomt/gårdstomt, som *Fornlämning*.

I kapitel 7 beskrivs kortfattat de strukturella förändringar som en ny järnväg innebär för kulturlandskapet. Arbetet med denna beskrivning kommer att utvecklas i nästkommande skede (PM Kulturarvsanalys 2(2) – Konsekvensbedömning).

I kapitel 8 beskrivs hittills dragna slutsatser och ges förslag på fortsatt arbete och vad detta arbete kräver.

Längst bak finns en lista över definitioner av begrepp samt en referenslista.

2. Omfattning

Med anledning av utredningsområdets storlek har metoden och genomförandet av analysen anpassats. Arbetet i föreliggande PM, Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar, resulterar i en översiktlig redovisning av kända och dokumenterade kulturmiljöer baserat på befintligt material som är tillgängligt via sökbara register hos Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen i Skåne samt material som kommunerna tillhandahållit. Ett översiktligt fältbesök har genomförts men inga mer detaljerade inventeringar.

Kulturarvsanalysen omfattar ett stort utredningsområde, knappt 7 mil långt och 2,8 mil brett. Den totala ytan omfattar cirka 1 450 km², vilket motsvarar cirka 1/8 av Skånes yta. Utredningsområdet innefattar nio kommuner, Lund, Kävlinge, Eslöv, Svalöv, Höör, Hörby, Klippan, Kristianstad och Hässleholm och två kommuner angränsar till utredningsområdet, Staffanstorp och Lomma. Inom området berörs cirka 70 socknar. Området är varierat och sträcker sig från slättbygderna runt Lund via mellanbygden upp mot skogsbygden runt Höör upp mot Hässleholm. Större sjöar finns i form av Ringsjöarna, centralt i utredningsområdet och Finjasjön i norr.

De geografiska förutsättningarna, geologi, topografi och klimat, varierar inom utredningsområdet. Detta har gett upphov till skillnader i markutnyttjande över tid.

2.1. Material och metod

Syftet med föreliggande PM är att, på ett övergripande sätt, presentera och beskriva flertalet av de planeringsförutsättningar som projektet har att beakta ur kulturmiljösynpunkt, alltså av kända kulturmiljövärden och sammanhang inom berört utredningsområde.

Arbetet har tagit sin utgångspunkt i befintligt GIS-material i form av länsstyrelsens webgis, kulturmiljöregistret och bebyggelseregister samt höjddata och historiska kartor. Ytterligare viktiga källor för beskrivningen av utredningsområdet och dess kulturmiljövärden, har varit texter och kartor för utpekade riksintressen, för regionala kulturmiljöer i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram samt i kommunala kulturmiljöprogram. Ett översiktligt fältbesök har genomförts men inga mer detaljerade inventeringar.

Från kulturmiljöregistret har enbart de forn- och kulturlämningar beaktats som har antikvarisk bedömning *Fornlämning*, med undantag för lämningstypen Bytomt/gårdstomt, där även lämningar med antikvarisk bedömning *Möjlig fornlämning* och *Ingen antikvarisk bedömning*, tagits med. Detta med anledning av att Länsstyrelsen i Skåne, i sin tillståndsprövning enligt 2 kap KML, bedömer samtliga lämningar av typen Bytomt/gårdstomt, som *Fornlämning*.

Kunskapen om det kyrkliga kulturarvet kommer från bebyggelseregistret samt från fastighetskartans information om begravningsplatser.

Kunskapen om kommunala kulturmiljöer kommer från kommunala kulturmiljöprogram och kommunala översiktsplaner i den mån sådana finns och i den utsträckning underlagen kunnat hanteras på en översiktlig nivå.

Kulturmiljöer inom utredningsområdet, utpekade på kommunal nivå, redovisas i text i tillämpliga delar. Det är kommunalt utpekade miljöer som i första hand redovisas i föreliggande PM. Enskilda byggnader, objekt eller mindre enheter redovisas ej utan blir aktuella i senare skede av arbetet med kulturarvsanalysen.

Materialen på kommunal nivå har inte redovisats i kartor, då förekomsten av digitalt material för sådan redovisning varierar mellan kommunerna. När det gäller kommunala kulturmiljöunderlag är det viktigt att komma ihåg att dessa skiljer sig mycket från varandra, både i omfattning och i inriktning. Exempelvis kan det finnas ett kulturmiljöprogram för en kategoribebyggelse eller för en ort med konsekvensen att annan bebyggelse och hela områden helt förbigås. Detta innebär att det kan finnas kulturvärden i utredningsområdet som inte ingår i ett kommunalt underlag och således inte heller i föreliggande PM.

Redovisning i kartor har gjorts av *skyddade kulturvärden bebyggelse enligt PBL*. Materialet till detta är hämta från länsstyrelsens GIS-skikt. Ingen uppdatering av detta material har skett sedan år 2014 (uppgift från Länsstyrelsen i Skåne).

Utöver detta har arkeologiska rapporter och relevant litteratur gått igenom. Materialet har sedan bearbetats för att kunna särskilja tidsskikt och ge en bild av landskapets historiska dimension.

Erfarenhetsmässigt vet vi att ny kunskap kommer fram vid nya inventeringar av exempelvis fornlämningar eller bebyggelse. Föreliggande rapport utgör således inte en komplett bild av kulturmiljöer i utredningsområdet utan måste kompletteras med noggrannare inventeringar, fältbesök och fördjupade karaktäriseringar av kulturmiljöerna i det kommande arbetet, för att kunna bedöma påverkan och konsekvenserna på dessa.

2.2. Avgränsningar

De moment som ingått i arbetet är:

- Analys/beskrivning av den förhistoriska landskapsutvecklingen fram till *medeltid* – Fornlämningar och områden med potential för fornlämningar redovisade i relation till det förhistoriska landskapets utveckling, till exempel landhöjning. Identifiera kulturmiljöobjekt av sådan dignitet att framkomst ej kan anses möjlig. Även särskilt känsliga fornlämningsmiljöer ska identifieras. Med hänsyn till områdets storlek har detta gjorts på en landskapsmässig generell nivå och en mer detaljerad analys kommer ske i nästkommande skede.
- Analys/beskrivning av den historiska landskapsutvecklingen från *medeltid* till nutid – Redovisning och analys av områdets utveckling under historisk tid med fokus på att identifiera kvarvarande strukturer, samband, funktioner och enskilda objekt som är av betydelse för den kulturhistoriska förståelsen/läsbarheten. Markanvändning, bebyggelse, kommunikation, och industriella näringar ingår i analysen. Med hänsyn till områdets storlek har detta gjorts på en landskapsmässig generell nivå och en mer detaljerad analys kommer ske i nästkommande skede.

- Byggnader och områden som skyddas som statliga byggnadsminnen enligt förordningen om statliga byggnadsminnen och de delar av det kyrkliga kulturarvet som utgörs av kyrkor, kyrkotomter och begravningsplatser som omfattas av tillståndsplikt enligt kulturmiljölagen samt de byggnader och anläggningar som är byggnadsminnen enligt samma lag, redovisas i syfte att samla kunskap och information om dem i föreliggande PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar.
- Kulturvärden skyddad av PBL skyddad i detaljplan redovisas i den mån materialet finns tillgängligt digitalt, via länsstyrelsens webgis.
- Kommunalt utpekade miljöer redovisade i kommunala kulturmiljöprogram redovisas i den mån tillämpliga underlag finns. Eftersom det skiljer sig åt mellan kommunerna huruvida material finns digitalt eller inte redovisas inga kommunala kulturmiljöer på karta. Det är stor skillnad mellan kommunerna avseende underlagens omfattning och redovisningsgrad. Därför ska de kommunala intressen som redovisas här inte ses som en heltäckande beskrivning av kulturmiljövärden i utredningsområdet utan enbart som en bild av vilket material som finns att tillgå.
- Kommunalt utpekade byggnader, bebyggelse, anläggningar och parker samt offentliga platser redovisas till viss del i föreliggande PM Kulturarvsanalys 1(2) - Förutsättningar och då i den mån de ingår i ett kommunalt utpekat område.
- En karaktärisering har, på en övergripande nivå, lyft fram områdets väsentliga särdrag och speglar tidsdjupet från förhistoria till nutid. Fördjupad karaktärisering av området har i detta skede inte utförts utifrån den översiktliga karaktäriseringen och den nya kunskap som tillkommit i detta skede. Fördjupningen innebär att särdragen förtydligats vid den historiska beskrivningen på en övergripande nivå. Analysen har kartlagt de regionala och nationellt utpekade värdena och till viss del de lokalt utpekade kulturmiljövärdena. Uttryck för riksintressena och kulturhistoriska samband och karaktärsdrag har redovisats.
- Vid analys av den historiska landskapsutvecklingen har relevanta element i landskapsanalysen, som till exempel historiska landmärken, större rörelsestråk och knutpunkter, på en övergripande nivå, identifierats.
- Redovisning av de strukturella förändringar som en ny kommunikationsled innebär för kulturmiljön har endast behandlats i generella termer.

Nedanstående punkter berörs inte i föreliggande PM Kulturarvsanalys 1(2) - Förutsättningar. Punkterna kommer redovisas i det fortsatta arbetet, PM Kulturarvsanalys 2(2) – Konsekvensbedömning och troligtvis även kompletteras ytterligare vid framtida studie av val av korridor:

- Kulturarvsanalysen ska kompletteras med analys av värdebärande karaktärsdrag, sårbarhet, känslighet för förändring och rekommendationer vid lokalisering av järnväg.
- Ge förslag på åtgärder för att stärka kulturmiljön.
- Identifiera den ur kulturmiljös synvinkel mest lämpliga och genomförbara alternativet.

- Identifiering och redovisning av alternativskiljande effekter och konsekvensbedömningar.
- Identifiera särskilt kostnadsdrivande fornlämningsmiljöer.
- Identifiera fornlämning som kan vara av sådan dignitet att länsstyrelsen ej kommer ge tillstånd till ingrepp enligt 2 kap. KML.

Se även kap. 8.

2.3. Relevanta globala hållbarhetsmål

Den 25 september 2015 antog FN:s medlemsländer Agenda 2030, som inrymmer 17 globala huvudmål för hållbar utveckling. Till varje huvudmål finns även ett antal delmål samt indikatorer.

Agenda 2030 och de globala hållbarhetsmålen utgör en gemensam plattform för att kommunicera och konkretisera arbetet för ett mer hållbart samhälle. Målen är integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga.

För denna PM, liksom för samtliga underlags-PM som tas fram inom ramen för lokaliseringstudier för ny järnväg Hässleholm-Lund, har det gjorts en inledande bedömning av vilka globala mål som PM:en huvudsakligen relaterar till. Bedömningen har gjorts av författarna till PM:en, med stöd från hållbarhetsexpertis. Motiv till bedömningen anges nedan på huvudmålsnivå. Vid bedömningen har genomgång av delmålen skett, för att ge en bättre förståelse för huvudmålets innebörd. Indikatorerna har inte inkluderats i bedömningen.

Syftet med att relatera det som utreds i denna PM till de globala hållbarhetsmålen är dels att öka medvetenheten och sprida kunskap om de globala hållbarhetsmålen, men också att sätta PM:ens innehåll i ett större sammanhang. På så sätt framgår hur det som utreds i denna PM kan bidra till hållbar utveckling.

Föreliggande PM bedöms huvudsakligen relatera till de globala hållbarhetsmål som presenteras i Figur 1.

Figur 1 Illustration över de globala hållbarhetsmål som föreliggande PM huvudsakligen bedöms relatera till. De mål som är mindre relevanta har tonats ner.

Kulturlandskap är något som växt fram över tid och som gett upphov till en mängd företeelser som berörs i de globala hållbarhetsmålen.

Bedömningen av vilka mål som denna PM huvudsakligen relaterar till motiveras på följande sätt:

- Nr 3. Genom att tillgängliggöra kulturarv och kulturmiljöer för allmänheten skapas möjligheter till rekreation och friluftsliv, vilket kan främja fysisk hälsa och mentalt välbefinnande. Påverkan på måluppfyllelse kan skilja mellan lokaliseringalternativen.
- Nr 8. Kunskap om Kulturmiljöer och kulturlandskap, kan ge nya och ökade möjligheter att bibehålla och utveckla småskaligt jordbruk och turism, vilket kan främja lokal kultur och lokala produkter och därmed skapa arbetstillfällen. Påverkan på måluppfyllelse kan skilja mellan lokaliseringalternativen.
- Nr 11. Genom att förstå och synliggöra historiska skeden som avspeglas i kulturmiljöer, kulturlandskap och i många naturvärden, kan insatser för att skydda kultur- och naturarv, tas fram och stärkas. Påverkan på måluppfyllelse kan skilja mellan lokaliseringalternativen.
- Nr 12. Jordbruksmark är en värdefull naturresurs. Genom att undvika att exploatera jordbruksmark och kulturlandskap bibehålls möjligheten att producera bl.a. mat. Kunskap om kulturmiljöer och kulturlandskap kan även bidra till ökade möjligheter att bibehålla och utveckla småskaligt jordbruk. Påverkan på måluppfyllelse kan skilja mellan lokaliseringalternativen.
- Nr 15. Genom att bibehålla möjligheterna för jordbruk med betande djur, bibehålls den biologiska mångfalden, samtidigt som det ger ekonomiska förutsättningar för en levande landsbygd och en landsbygd där det bebyggda kulturarvet bevaras. Kulturhistoriska element i landskapet har ofta biologiska värden, exempelvis pilevallar, stenmurar och betesmarker. Påverkan på måluppfyllelse kan skilja mellan lokaliseringalternativen.

Inom ramen för lokaliseringstudien för ny stambana Hässleholm – Lund görs en integrerad hållbarhetsbedömning som bygger på FN:s globala mål för hållbar utveckling. Via projektmålen och utvärderingskriterierna bedöms sedan hur lokaliseringalternativen påverkar möjligheten att uppfylla de globala hållbarhetsmålen. Projektets måluppfyllelse och en samlad bedömning för lokaliseringalternativen presenteras i lokaliseringstudien.

2.4. Nationella miljömål och mål för kulturmiljön

2.4.1. Den europeiska landskapskonventionen

Europarådets landskapskonvention, från år 2000, omfattar alla landskap. Det innefattar landsbygd, stad, mark och vatten. Konventionen kompletterar andra internationella ramverk för natur och kultur och fokuserar på landskap, även de som inte har höga värden för natur- eller kulturmiljö. Konventionen förutsätter att specifika mål för kvalitet utvecklas för varje landskap. Det förutsätter en grundläggande kännedom om landskapets egenskaper, såväl det fysiska som metafysiska. Konventionen har sin grund i allmänhetens uppfattning och upplevelse av landskapet. Kvalitetsmålen ska ge fundamentet för en policy som behövs för att nå den eftersträfvade kvalitén i olika landskap. De svenska miljömålen kan inte anses motsvara de detaljerade kvalitetsmål som konventionen bygger på. Konventionen omfattar såväl bevarande och nyttjande och målet är inte att frysa landskapen. Den manar dock till medvetenhet om den pågående förändringen där de små förändringarna sammantaget kan ha stor betydelse.

Konventionen vilar på fyra grundstenar:

- Alla landskap, stad och land, i såväl vanvårdade områden som områden med hög kvalitet, både vardagliga områden som områden som anses vara särskilt vackra.
- Ständig förändring, strategiskt tänkande.
- Samspel människa-miljö.
- Social funktion, allas delaktighet

2.4.2. Nationella miljömål och kulturmiljömål

Regeringens miljöpolitiska mål är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de övergripande miljöproblemen i Sverige har fått en lösning. För att nå dit har 16 miljökvalitetsmål formulerats och beslutades år 1999. Miljökvalitetsmålen syftar till att tydliggöra arbetet mot en hållbar utveckling. Miljökvalitetsmålen har formulerats utifrån den miljöpåverkan naturen klarar av och definierar det tillstånd som miljöarbetet skall sikta mot. Fram tills nu har miljömålen följts upp mot årtalen 2020. Arbetet med miljömålen kommer att fortsätta. Av dessa 16 mål har de fem, kursiverade miljömålen nedan identifierats som relevanta för kulturmiljön inom projektet, Figur 2.

Figur 2. Nationella miljömål. Feta, kursiverade mål har identifierats som relevanta för kulturmiljön inom projektet.

Från 1 januari 2014 gäller de nya nationella målen för kulturmiljöarbetet. Dessa ska utgöra ett komplement till de nationella kulturpolitiska målen och de preciseringar som finns i flera av miljö kvalitetsmålen, samt generationsmålet för miljöarbetet. Bakgrunden till översynen av de nationella målen för kulturmiljöområdet anges i utredningsdirektivet vara att då riksdagen beslutat om nya kulturpolitiska mål ges nya förutsättningar för kulturmiljöarbetet som bör tas till vara och återspeglas i de nya nationella målen för arbetet med kulturmiljön.

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas,
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön,
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser,
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen

Målen ska styra de statliga insatserna på kulturmiljöområdet men Regering och riksdag har uttalat att de även ska kunna vara vägledande för kulturmiljöarbetet på regional och kommunal nivå.

2.4.3. Trafikverkets kulturmiljöstrategi

Trafikverket har tagit fram en strategi för att kunna nå de nationella kulturmiljömålen. Strategin har tre huvudinriktningar som identifierats som avgörande för att nå de nationella kulturmiljömålen: skapa ett effektivt kulturmiljöarbete, uppnå hållbar planering och

förvaltning av kulturmiljöer samt tillgängliggöra och förmedla kulturarv och kulturmiljöer. Utifrån detta har Trafikverket tagit fram följande strategiska ställningstagande rörande viktiga principiella frågor:

- Trafikverket ska utforma nya anläggningar och genomföra ombyggnationer i samspel med omgivningens kulturmiljövärden. I den fortsatta förvaltningen ska kvalitén upprätthållas.
- Trafikverket ska vid planering, byggande och underhåll ha som utgångspunkt att utveckla kulturmiljöer och undvika negativ påverkan. Om negativ påverkan på kulturmiljöer inte kan undvikas ska Trafikverket arbeta aktivt med att minimera skador och använda kulturmiljöstärkande åtgärder som kompensation för skadade eller borttagna kulturmiljövärden.
- Trafikverket ska värdera, vårda och bevara infrastrukturens kulturmiljövärden som omfattas av lagstiftningarnas skyddsparagrafer eller hänsynskrav.
- Trafikverkets beslut som påverkar kulturmiljöer ska fattas med tillräckligt kunskapsunderlag. Det innebär till exempel att en byggnadsantikvarisk bedömning/utredning ska finnas om en byggnad berörs.
- Trafikverket ska arbeta aktivt med att tillgängliggöra den fysiska kulturmiljön och förmedla den nya kulturmiljökunskapen som kommer fram i verksamheten.
- Trafikverket ska verka för att ta fram och genomföra kulturmiljöstärkande åtgärder som på ett konstruktivt sätt samverkar med exempelvis biologisk mångfald, trygghet, tillgänglighet, goda livsmiljöer, klimatanpassning, reduktion av klimatpåverkan och trafiksäkerhet.

2.5. Regional kulturmiljöprofil för Skåne

I arbetet med sitt kulturmiljöprogram har Länsstyrelsen i Skåne valt att lyfta fram och prioritera flera kulturhistoriska teman eller områden som särskilt viktiga för att kunna beskriva den skånska historien. Följande områden har lyfts:

- Godslandskapet - Godsen är utmärkande för Skåne och det är befogat att tala om ett Godslandskap. Detta var inte bara en arena för adeln, här fanns också industri, statare, ett innovativt jordbruk och folkrörelserna, kanske främst i form av Svenska Lantarbetarförbundet. Godsen påverkade landskapet i hög grad och var tidiga med att effektivisera jordbruket. Dagens stora gods speglar driftsrationaliseringen som pågått i 200 år och efterkrigstidens jordbrukspolitik.
- Folkrörelserna - Folkrörelserna fick tidigt ett starkt fäste i Skåne, särskilt de som var kopplade till arbetarrörelsen. Folkparker, folkets hus, hembygdsgårdar och nykterhetsrörelsens hus utgör ett markant och karaktäristiskt inslag i många av länets industri- och stationssamhällen.

- Fornlämningarna - Skåne har ett stort och varierat stenåldersmaterial. I höjdlägen längs Skånes kuster syns den yngre stenålderns *megalitgravar*. I slätt- och mellanbygd utgör *bronsålderns* monumentala gravhögar riktmärken i landskapet. *Järnåldern* är väl representerad genom omfattande boplatslämningar och centralplatser som Vä och Uppåkra.
- Järnvägen - Järnvägsnätet i Skåne byggdes ut på drygt 50 år, från 1856 till 1911, och var det tätaste i Sverige. Skåne var till och med en av de järnvägstätaste provinserna i Europa. Runt järnvägsstationerna växte det upp nya stations samhällen. Särskilt expansiva blev de där flera olika banor korsade varandra, som i exempelvis Eslöv och Hässleholm.
- Kyrkorna - Sveriges kyrktätaste landskap finns i sydvästra Skåne, medan norra Skåne mer liknar angränsande län. Inget annat landskap har så många kyrkor av varierande slag, från den medeltida domkyrkan i Lund till moderna förorts- och sjukhuskyrkor. Kyrkorna med sina trädombäddade kyrkogårdar har satt sin prägel på landsbygden och utgör på slätten ett karaktäristiskt inslag i det annars nästan trädlösa landskapet. Många kyrkbyar kompletteras med prästbostad, klockarebostad, kyrkskola, fattighus och så vidare. Mångfald av trossamfund har gett upphov till variation av olika typer av sakralbyggnader.
- Kusten – ej aktuellt för denna rapport.
- Livsmedelsindustrin - Livsmedelsindustrin utvecklades starkt i Skåne efter mitten av 1800-talet, då de positiva aspekterna av skiftesreformerna började få genomslag. Tillväxten ökade i jordbruket samtidigt som handelslagstiftningen liberaliserades, järnvägarna anlades och det fanns ett befolkningsöverskott på landsbygden. Detta var grunden för regionens variationsrika livsmedelsindustri.
- Skifteslandskapet - Det första enskiftet i Sverige genomfördes i Skurups socken på 1780-talet. Detta skifte kom att bli mönsterbildande för senare jordskiften i Sverige. Jordbruksmarkerna på slättbygden enskiftades efter sekelskiftet 1800. Mellan- och skogsbygden skiftades något senare genom laga skifte. Skiftesreformerna förändrade landskapet påtagligt och innebar bland annat att bondbyarna splittrades, att allt mer mark odlades upp och att ett delvis nytt vägnät anlades. Skiftena var en förutsättning för den agrara revolutionen som i sin tur gav upphov till den omfattande livsmedelsindustrin i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

2.5.1. Regional strategi för gestaltad livsmiljö

Gestaltad livsmiljö är ett begrepp som lanserades i SOU:n 2015:88 och rymmer en ambition att skapa en helhetssyn på formlandet av människans hela livsmiljö. Gestaltad livsmiljö sätter fokus på att samhällsbyggandet behöver sätta människan i centrum. Fler ska få leva och bo i inkluderande, väl gestaltade och långsiktigt hållbara miljöer. Gestaltad livsmiljö fokuserar på hur samhällen och invånarens vardag formas och ska bidra till en hållbar samhällsutveckling och till individers möjlighet att ta plats i samhället.

Region Skåne har tagit fram en regional strategi för gestaltad livsmiljö där, bland mycket annat, även kulturmiljö, kulturhistoriska värden och förvaltningen av kulturarvet och kulturmiljövärden, lyfts som mycket viktigt för att uppnå hållbara och attraktiva livsmiljöer.

I strategin poängteras att kulturhistoriska värden behöver integreras och tas tillvara i plan- och byggprocesser. I samhällsplaneringen handlar det både om hur den framtida bebyggelsen ska placeras och utformas och om åtgärder för att ta hand om och utveckla befintlig miljö och bebyggelse. Genom beaktande av kulturmiljöaspekter ges möjligheter att i större utsträckning skapa omsorgsfullt gestaltade offentliga miljöer för alla.

3. Lagstiftning

Det finns flera lagar som berör kulturmiljöer, miljöbalken (MB), kulturmiljölagen (KML), plan- och bygglagen (PBL), förordningen för Statliga byggnadsminnen (FSBM) och skogsvårdslagen (SVL)

3.1. Miljöbalken

Det övergripande målet med miljöbalken är att främja en hållbar utveckling. Värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas enligt miljöbalken (MB), detta framgår redan i MB's övergripande bestämmelser. I MB's allmänna hänsynsregler framgår att människors hälsa och miljö ska skyddas mot skada eller olägenhet, vid alla former av verksamheter. Miljöbalkens grundläggande bestämmelser för hushållning med mark- och vattenområden innehåller bestämmelser om hur avvägningen mellan olika önskemål om att använda mark- och vatten ska ske och kräver en god hushållning med resurser, ur allmän synpunkt.

I MB skyddas också områden som på grund av sina kulturvärden har betydelse från allmän synpunkt, mot åtgärder som påtagligt kan skada dem, hit hör de cirka 1700 områden som är av riksintresse för kulturmiljövården. Bestämmelserna innebär att ett utpekad riksintresse inte får påtagligt skadas av anspråk på ändrad mark- eller vattenanvändning. Kommunerna är skyldiga att redogöra för hur riksintressena tillgodoses. Länsstyrelsen har tillsyn över att kommunerna beaktar riksintressena i den fysiska planeringen i samband med detaljplaner och översiktsplaner.

3.2. Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen (KML) reglerar fornlämningar och bebyggda miljöer såsom byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. Kulturmiljölagens portalparagraf anger att:

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas

Nedan redovisas de delar av kulturmiljölagen som är relevant i PMen Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar och 2(2) – Konsekvensbedömning

3.2.1. Kapitel 2, fornlämningar

Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagen (SFS 1988:950, 2015:852). Fornlämningar är spår av mänsklig verksamhet som är varaktigt övergivna och tillkomna med forna tiders bruk och som kan antas vara äldre än år 1850. Även om en fornlämning inte registrerats i Kulturmiljöregistret har den samma lagskydd som om den var registrerad. Förutom den del som registrerats i kulturmiljöregistret finns ett skyddsområde:

"Till en fornlämning hör ett så stort område på marken, sjö- eller havsbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde." (KML 2 kap 2§).

Enligt kulturmiljölagen är det förbjudet att utan tillstånd ”rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning” (KML 2 kap. 6§, Lag 2013:548).

Lämningar som är yngre än år 1850 eller inte uppfyller alla rekvisiten bedöms som övrig kulturhistorisk lämning. Detta innebär inte att de är ointressanta utan kan ha ett högt kulturhistoriskt värde. Målet med samhällsbyggnad bör sträva efter att minimera intrång i forn- och kulturlämningar och dess närområde.

3.2.1.1. Antikvarisk bedömning och vad ger de för olika konsekvenser?

Vid registrering av fornlämningar ges dessa en antikvarisk bedömning. Den antikvariska bedömningen utgår från kulturmiljölagens regelverk och Riksantikvarieämbetets rekommendationer avseende antikvarisk bedömning. I kulturmiljöregistret kan lämningar ha följande antikvariska bedömning:

Fornlämning

Lämning som vid registreringstillfället bedömts omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. Bedömningen kan enbart göras för lämning som kvarliggert. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den är spår av mänsklig verksamhet, från forna tider, att den tillkommit genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven och kan antas ha tillkommit före 1850. Till varje fornlämning hör ett så kallat fornlämningsområde, ett så stort område på marken som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Fornlämningsområdet är inte ett bestämt område utan avgörs av länsstyrelsen och kan vara olika stort beroende på vilken lämningstyp det är och beroende av i vilken typ av topografi lämningen ligger. Om lämning/dess närområde berörs krävs tillstånd till ingrepp i fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Används för lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Används även för lämningstyper som inte består av en fysisk lämning, till exempel, Fyndplats, Plats med tradition och Fyndsamling. Då flertalet av dessa lämningar registrerats före kulturmiljölagens ändring 2014, kan bedömningen av dem komma att ändras. Lämningar med denna bedömning kan också, beroende på lämningstyp, indikera att fornlämning finns i området. För flera övriga kulturhistoriska lämningar rekommenderas därför samråd med länsstyrelsen om lämning eller dess närområde berörs. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd.

Möjlig fornlämning

Anges för lämningar som kräver vidare utredning för att kunna bedömas som fornlämning. Lämningen ska vara bekräftad i fält och får inte enbart bestå av en uppgift om en lämning. Det är länsstyrelsen som beslutar om vidare utredning krävs, varför samråd krävs om lämning eller dess närområde berörs.

Alla lämningar av lämningstypen *Bytomt/gårdstomt* som har antikvarisk bedömning Möjlig fornlämning, bedöms av Länsstyrelsen i Skåne, i deras tillståndsprövning, 2 kap KML, som Fornlämning.

Ingen antikvarisk bedömning

En lämning som är helt undersökt, borttagen eller förstörd har inte någon antikvarisk bedömning. Det gäller också om den är registrerad utifrån en uppgift utan att vara bekräftad i fält, om den utgår på grund av felregistrering eller är överförd till en annan lämning. Lämningen har inget skydd enligt kulturmiljölagen men kan vara en indikation på att fornlämning finns i närområdet.

Alla lämningar av lämningstypen *Bytomt/gårdstomt* som har antikvarisk bedömning Ingen antikvarisk bedömning, bedöms av Länsstyrelsen i Skåne, i deras tillståndsprövning, 2 kap KML, som Fornlämning.

3.2.2. Kapitel 3, byggnadsminnen

En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar (KML 3 kap. 1 §, Lag 2013:548).

När en byggnad förklaras för byggnadsminne, skall länsstyrelsen genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras. Om det behövs får föreskrifterna också innehålla bestämmelser om att ett område kring byggnaden skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.

Skyddsbestämmelser skall så långt möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Ägaren får inte åläggas mera omfattande skyldigheter än vad som är oundgängligen nödvändigt för att bibehålla byggnadsminnets kulturhistoriska värde. Hänsyn skall tas till byggnadens användning och ägarens skäligen önskemål.

3.2.3. Kapitel 4, kyrkligt kulturarv

Enligt fjärde kapitlet i kulturmiljölagen ska de kyrkliga kulturminnena vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskar och så att deras utseende och karaktär inte förvanskas. Skyddet innefattar kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser som invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan den 1 januari år 2000.

Kyrkobyggnader och kyrkotomter som har tillkommit före år 1940 får inte väsentligt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Begravningsplatser ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. En begravningsplats som anlagts före år 1940 kräver tillstånd av länsstyrelsen för att utvidgas eller på annat sätt väsentligt ändras.

3.3. Plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen (2010:900), PBL, reglerar användning av mark och vatten, mot denna lagstiftning prövar kommuner exploatering och tar fram översikts- och detaljplan samt områdesbestämmelser och prövar bygglov, rivningslov och marklov. PBL innehåller bestämmelser som syftar till att tillvarata kulturvärden. Exempelvis kapitel 2 om allmänna och enskilda intressen. I §3 står bland annat att de ärenden som hanteras genom PBL ska ta hänsyn till kulturvärden och en ändamålsenlig struktur och estetiskt tilltalande utformning av kommunikationsleder. I kap 2 §6 står att vid planläggning, lovprövning och åtgärder som inte kräver lov enligt PBL ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt för stads- och landskapsbild, natur- och kulturvärden, intresset av god helhetsverkan. Vidare ska vid planläggning och vid andra ärenden och när det gäller åtgärder för byggnader som inte omfattas av PBL ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas. Även i kapitel 8, om krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser står i §13 och 17 att en byggnad, bygglovspliktig anläggning, tomt, allmän plats eller ett bebyggelseområde som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och/eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Ändring eller flytt av en byggnad ska utföras varsamt med hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och så att byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värde tas tillvara.

3.4. Förordning om statliga byggnadsminnen

En byggnad, park, trädgård eller anläggning som har synnerliga högt kulturhistoriskt värde eller ingår i ett bebyggelseområde med sådana värden och som ägs av staten kan bli statliga byggnadsminnen efter beredning av Riksantikvarieämbetet och beslut av regeringen enligt förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen. Genom byggnadsminnesförklaringen ska byggnaderna garanteras ett långsiktigt skydd och ett förstklassigt underhåll. Huvudansvaret för värden ligger hos ett tiotal förvaltande myndigheter, bland annat Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket och Sjöfartsverket.

Förändringar måste genomföras på ett sådant sätt att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förstörs. Riksantikvarieämbetet har tillsyn över de statliga byggnadsminnena och ska pröva frågor om tillstånd till ändringar som strider mot skyddsbestämmelserna. För slott och vissa andra byggnader med behov av en särskilt noggrann och kvalificerad omvårdnad, utses en slottsarkitekt, av Statens fastighetsverk, SFV, som rådgivare i förvaltningen.

3.5. Skogsvårdslagen

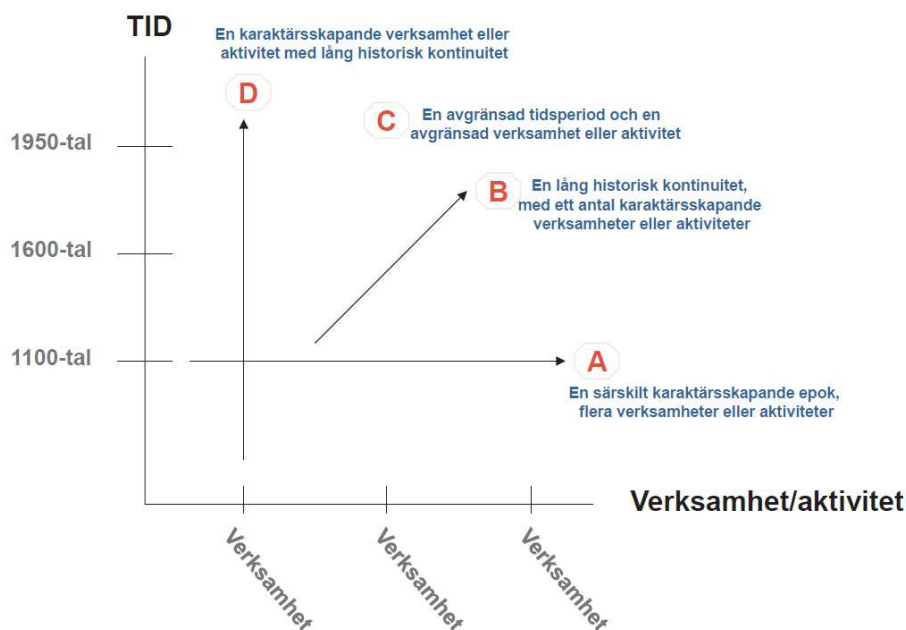
I skogsvårdslagen anges att man ska visa hänsyn mot kulturlämningar. Detta avser de lämningar som är klassade som övrig kulturhistorisk lämning vid registreringar och därmed inte har ett skydd enligt KML.

4. Kulturmiljö, kulturlandskap, kulturmiljövärde

Kulturmiljö avser den av människan påverkade fysiska miljön. Det kan gälla allt ifrån enskilda objekt till stora landskapsavsnitt, det kan vara samtida såväl som historiska miljöer. En kulturmiljö är en kulturhistoriskt värdefull plats eller sammanhang som visar på ett områdes historia och gör det möjligt för oss idag att kunna förstå människorna förr i tiden.

Kulturlandskap är landskap påverkade av människan. Här innefattas spår och lämningar från äldsta stenålder fram till idag. Allt ifrån gravar och boplatser från forntid, till torp, stenmurar och industrilämningar från historisk tid. Lämningar och miljöer berättar något om sin samtid och kan berika och öka vår förståelse för det som har varit.

Kulturmiljöer och kulturlandskap kan ha tillkommit under olika tidsperioder och utvecklingsförlopp samt av olika verksamheter eller aktiviteter. Karaktäriseringen och beskrivningen av en kulturmiljö eller ett kulturlandskap, kan göras på olika sätt. I till exempel Riksantikvarieämbetets handbok kring riksintressen, karaktäriseras dessa utifrån deras tillkomst, se Figur 3.

Figur 3. Exempel på hur områden av riksintressen för kulturmiljö kan ha präglats på olika sätt under olika tidsperioder och utvecklingsförlopp samt av olika verksamheter eller aktiviteter (Riksantikvarieämbetet 2014).

Begreppen kulturmiljö/kulturlandskap kan ha två olika betydelser och används i denna PM med båda betydelserna. Begreppen kan innebära:

- En generell betydelse i meningen att det är en egenskap hos landskapet.
- En kulturmiljö/kulturlandskap som ett konkret och, i någon mån, avgränsat geografiskt område med mer definierat innehåll och egenskaper.

I det senare fallet bildar kulturhistoriska lämningar och landskap ett sammanhang som tillsammans kan läsas ihop till en specifik sorts kulturmiljö. Det kan vara representativt eller unikt. Det kan vara fysiska lämningar eller en plats utan synliga spår men med en historia eller tradition knuten till sig. En kulturarvsanalys syfte är att lyfta fram de kulturhistoriska miljöerna och peka ut dess värden och karaktärsdrag som tydliggör varför ett område ser ut som det gör, det vill säga hur traktens kulturmiljö formats under historiens gång. Genom att känna till landskapets historia kan man också peka ut konkreta specifika kulturmiljöer som är viktiga för att värna landskapets historiska kvaliteter och utveckla dem på ett hållbart sätt. Värdet i de kulturhistoriska lämningarna och uttryck ligger i att de ger ett område karaktär och att de gör platsen och historien upplevbart och förståeligt för oss i samtiden. Kulturvärden brukar betecknas som mjuka värden till skillnad från kvantifierbara värden, som till exempel buller och luftföroreningar. Likafullt är det kulturhistoriska värdet av stor betydelse och konsekvenserna kan bli stora om de inte beaktas.

Kulturmiljön/kulturlandskapet bär på värden och möjligheter som bör tas tillvara.

Landskapets kulturhistoriska värden kan fungera som en resurs för kunskapsuppbbyggnad, vid olika typer av markanvändning, för en god livsmiljö, och som regional utvecklingsfaktor. För att de kulturhistoriska värdena ska tas tillvara i samhällsutvecklingen krävs ofta en kombination av olika åtgärder och insatser beroende på värdenas karaktär, omfattning, känslighet och behov. Det handlar inte bara om att bevara och skydda mot skada eller utarmning utan även om att utveckla, förädla, lägga till och nyskapa värden.

Kulturmiljövärden kan beskrivas på olika sätt och i olika detaljeringsgrad. Viktigt i beskrivningen och vid värdering är värdenas läsbarhet, det vill säga hur de enskilda objekten inom en miljö förhåller sig till övriga kulturhistoriska objekt eller omgivande miljö.

Ett sätt att förhålla sig till kulturhistoriskt värde är att utgå från värdegrunderna kunskapsvärden, upplevelsevärden och bruksvärden.

Kunskapsvärde

Kunskapsvärden är basen i bedömningen av olika kulturmiljöers värde. I kunskapsvärdena ingår våra källor till kunskap om förhistorien och den historiska utvecklingen. Dessa källor måste bevaras, beskrivas, förklaras, brukas och/eller utvecklas för att vara tydliga även i framtiden. Kunskapsvärde utgör en fornlämnings eller annan kulturhistorisk lämning uppenbara eller potentiella informationsinnehåll, det vill säga dess vetenskapliga värde avseende miljöns informationsinnehåll. Många historiska lämningar och i synnerhet förhistoriska fornlämningar är oersättliga som källor till historisk kunskap.

Upplevelsevärde

Kulturmiljöer, och sammanhanget inom dem, är källor för upplevelse. Utredningsområdet med sina kulturmiljöer och sitt landskap skapar en speciell upplevelse. Upplevelsevärdena är givetvis olika för olika människor, bland annat beroende på om man vistas i trakten som turist, passerar förbi eller är bofast. Generellt sett ökar värdet ju tydligare och mer välbevarat ett objekt eller landskap är. Upplevelsen av en fornlämning, fornlämningsmiljö eller en annan kulturhistorisk miljö kan ge upphov till olika upplevelser med visuell,

symbolisk eller identitetsskapande innebörd. I regel är det lämningarnas samband med landskapet i övrigt som tillför upplevelsen ett värde.

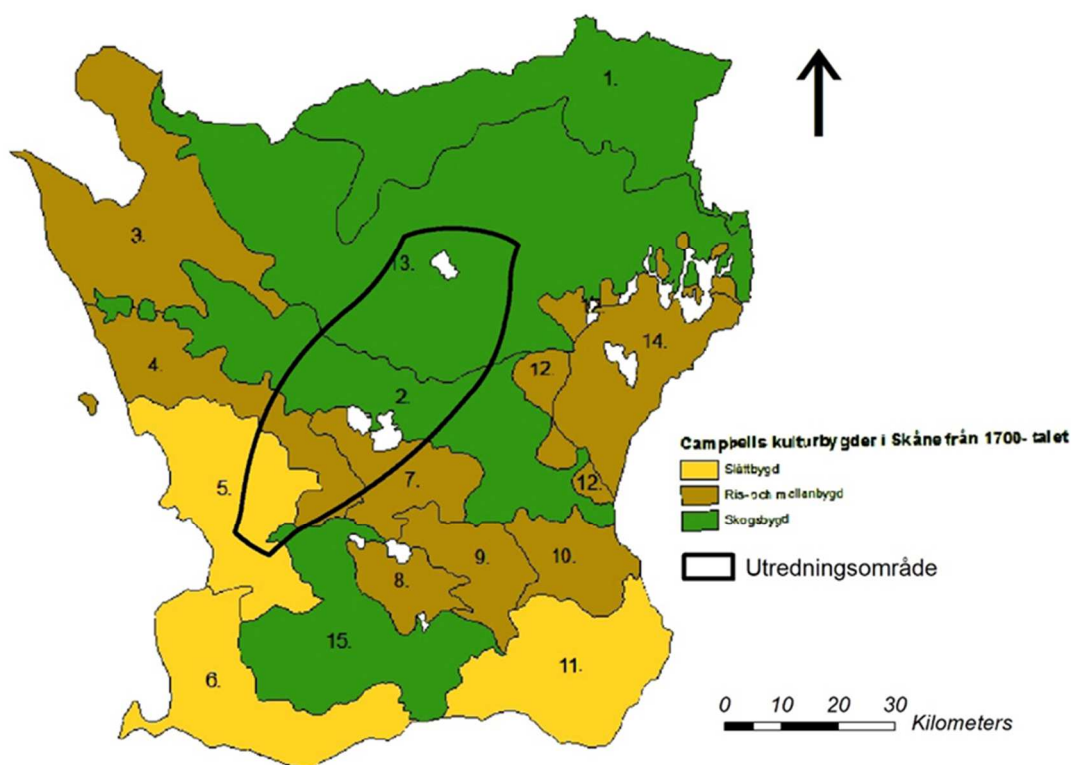
Bruksvärde

Kulturmiljön används av människor. Våra åkrar, vägar, hus, kyrkor och stigar finns kvar därför att de har ett bruksvärde för oss. Även turistnäringen är ett bruksvärde. Människor söker sig till en plats, en miljö och ett landskap just därför att den har höga kulturvärden. I de nationella målen för kulturmiljövården, framhålls målet av ett värnat, bevarat, förvaltad och berikat kulturarv. Kulturarvet kan ha ett bruksvärde just för att det fortfarande används. Människor har gjort enorma investeringar under århundraden och därigenom skapat förutsättningar för exempelvis jordbruk och boende. Resultatet är ett på traditionen grundat bruk av bebyggelse och mark som, samtidigt som det ger utkomster, speglar en historia. Ett historiskt präglad landskap har ofta värden som även kan komma att utvecklas till rekreations- och/eller turistmål, och därigenom bli en utkomstkälla för enskilda och samhället i stort. Dagens samhälle sätter också sin prägel på landskapet och blir därmed en del av framtidens kulturarv.

5. Utredningsområdets historia och karaktär

Kulturarvsanalysen omfattar ett stort utredningsområde, knappt 7 mil långt och 2,8 mil brett. Den totala ytan omfattar cirka 1 450 kvadratkilometer, vilket motsvarar cirka 1/8 av Skånes yta. Utredningsområdet innefattar nio kommuner, Lund, Kävlinge, Eslöv, Svalöv, Höör, Hörby, Klippan, Kristianstad och Hässleholm. I kulturarvsanalysen har även mindre delar av de angränsande kommunerna Staffanstorp och Lomma studerats. Inom området berörs cirka 70 socknar. Området är varierat och sträcker sig från slättbygderna runt Lund via mellanbygden upp mot skogsbygden runt Höör upp mot Hässleholm. Större sjöar finns i form av Ringsjöarna, centralt i analysområdet och Finjasjön i norr. Tre större vattendrag går genom utredningsområdet, Rönne å, från Ringsjöarna i öster med utlopp i Skålderviken vid Ängelholm i väster, Bråån, går i öst-västlig riktning, söder om Eslöv och mynnar i Kävlinge å vilken sträcker sig från Vombsjön i öster, norr om Lund, med utlopp i Lommabukten vid Bjärred i väster.

De geografiska förutsättningarna, geologi, topografi och klimat, varierar inom analysområdet. Detta har gett upphov till skillnader i markutnyttjande över tid. Skåne brukar delas in i slättbygd, risbygd/mellanbygd och skogsbygd, Figur 4.

Figur 4. Etnolog Å. Campbells indelning av kulturbygder i Skåne från 1700-talet. Utredningsområdet berör i huvudsak Lund- och Landskronaslätten (5), Västra risbygden (4), Den centrala risbygden (7), den nedre skogsbygden (2) och den övre skogsbygden (13).

5.1. Stenålder

5.1.1. Äldre stenålder, jägarstenålder (11 000 f.Kr.–4 200 f. Kr.)

Karaktäristiska särdrag för perioden:

Säsongsvisa boplatser för jakt och fiske vid sjöar, våtmarker och vattendrag.

I Skåne finns de flesta och äldsta lämningarna från äldre stenåldern i Sverige och de dateras till ca år 10 000 f. Kr. Perioden kallas jägarstenålder och omfattar senpaleolitikum och mesolitikum. De södra delarna av Skåne har, till skillnad från merparten av Sverige, sjunkit sedan inlandsisens avsmältning. Det har resulterat i att lämningar från äldsta stenålder även påträffas under vatten i Öresund. De naturgeografiska och topografiska förutsättningarna i landskapet har genom förhistorien utgjort grund för var man har valt att bosätta sig. Till detta har näringsfånget spelat en avgörande roll. De tidigaste kulturerna var nomadiserade jägare, fiskare och samlare, vilka rörde sig i landskapet och följde sina bytesdjur. Detta näringsfång var det förhärskande mellan ca 10 000–4 200 f. Kr. Under denna långa tidsperiod har klimatet varierat och sannolikt har befolkningen anpassat sig till dessa förändringar vad gäller val av boplatser och näringsfång. Då klimatet sakta förbättrades från ca 9 000 f. Kr etablerar sig hassel på näringsrik mark, medan tallen dominerar på sämre marker och finns över större delen av norra Skåne. Från ca 8 000 f. Kr bildas blandskogar av alm, ek, lind, ask och lönn. Av betydelse för tolkning av detta skede har bland annat varit en boplatz vid Linnebjär i Södra Sandby socken.

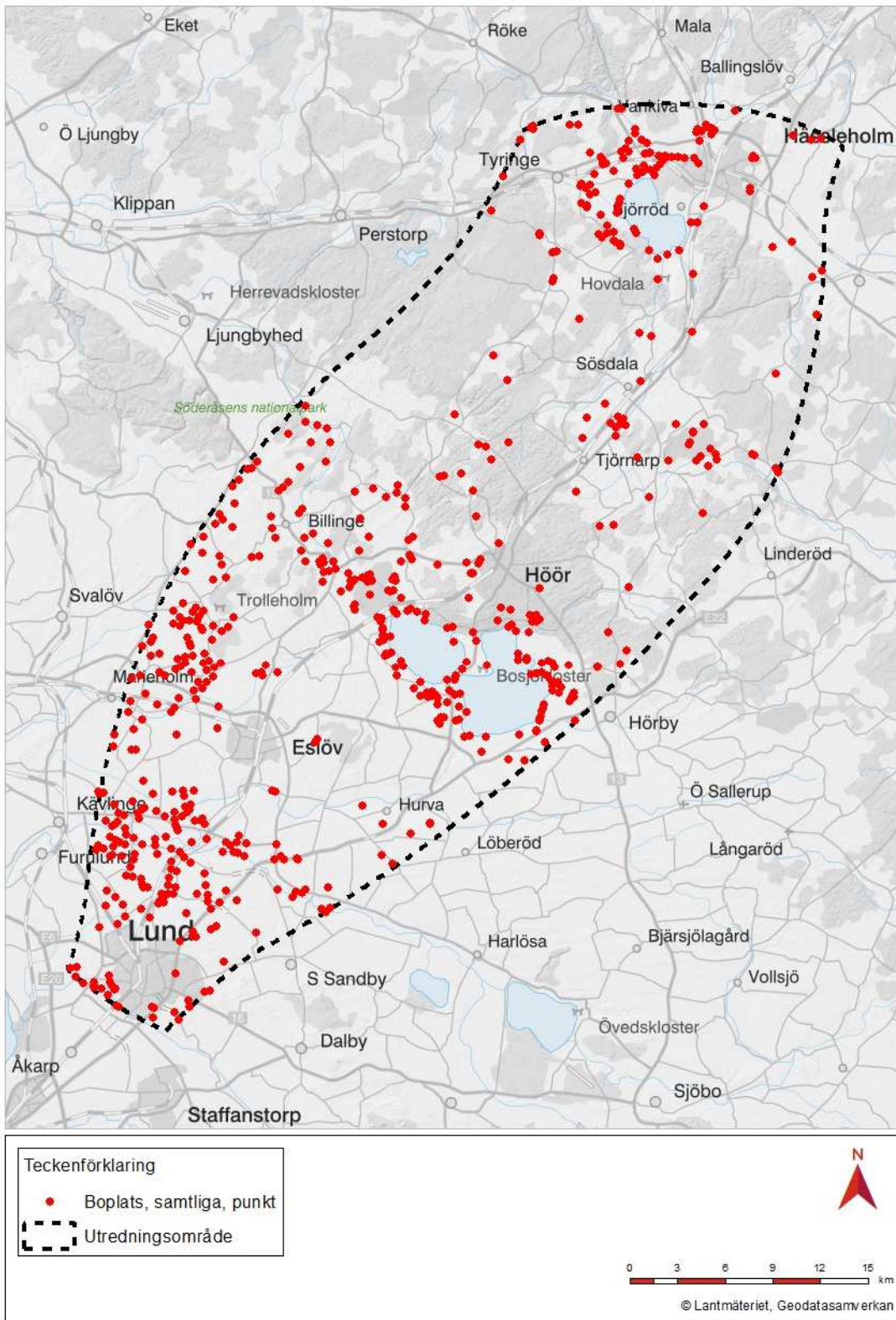
Inom utredningsområdet ligger de många boplatserna kring Ringsjöarna vilka först blev kända genom godsägaren C.D. Reventlows inventeringar och insamlande av material kring sekelskiftet 1900. Boplatserna har blivit intensivt utforskade, framför allt lokalen Ageröds mosse, som under senare år givit material till utredningar av och kunskap om mossboplatsernas förhållande till de något yngre kustkulturerna vid Öresund. Även om mossboplatserna vid Ringsjön är av avgörande betydelse för tolkningen av sydsandinavisk stenålder saknar de synliga markeringar i dagens landskap. De är vanligen helt överlagrade av torv och har i många fall upptäckts i samband med täktverksamhet. Området utmed Ringsjöns stränder är utpekade i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram, Ageröd-Bosjöklöster-Stehag-Stockamöllan. Inlandsboplatser på öar i den äldre stenålderns grunda sjöar kan idag urskiljas i terrängen, till exempel boplatzen Öbacken vid Torreberga ängar söder om Staffanstorp. Dessa grunda sjöar är idag torrlagda och utgör jordbruksmark. Boplatser och fynd från denna tid, ca 9000 f. Kr, har även påträffats utanför Malmö och Lund. Inom utredningsområdet finns även flera fyndlokaler kring Finjasjön samt även vid Stora mosse i Häglinge, Figur 6.

Flera av boplatserna har använts säsongvis. Under sommaren utnyttjades platser i inlandet medan vinterns boplatser låg vid havskusten. Framför allt tycks det näringsrika vassbältet vid igenväxande sjöar ha varit attraktivt för bosättning, som baserats på fiske, jakt och insamling av ätliga växter. Exempel på boplatser som undersökts är Bare mosse, norr om Svalöv och Linnebjär vid Södra Sandby, belägna strax väster om analysområdet respektive i analysområdets sydöstra del. Den mesolitiska boplatzen vid Linnebjär ligger i område utpekade i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län.

Figur 5. Äldre strandlinjer i södra Sverige under stenåldern. Notera sjarnas mängd och storlek vilket skiljer sig från dagens landskap.

Figur 6. Boplatser registrerade inom utredningsområdet. De äldsta stenåldersboplatserna återfinns utmed sjöstränder och vattendrag.

Under denna äldsta tid var det troligen vattenvägar som främst användes som transportleder. Delar av Kävlingeån var under äldsta stenålder en havsvik och även den

norra delen av utredningsområdet låg under vatten. Dagens våtmarker har i stor omfattning utgjort äldre sjöar som tillsammans med vattendragen bildat stora sjösystem, varpå man lätt kunde färdas med mindre båtar, se karta ovan över äldre strandlinjer i södra Sverige under stenåldern, Figur 5.

Gravar från äldre stenålder är sällsynta, sannolikt beroende på dåliga förhållanden för bevarande. Vidare har det intensiva jordbruket i Skåne förstört många av dessa lämningar. Gravarna saknar idag synlig gravmarkering och kan därför vara svåra att upptäcka, men de har sannolikt varit markerade med exempelvis stolpar.

Temperaturen stiger ytterligare och från ca år 7 000 till år 4 000 f. Kr infaller den *postglaciala* varmetiden då täta ädellövskogar täcker Skåne. Större djur har dock troligen hållit öppna ytor i skogen redan innan människan börjar röja mark och låtit tamdjur beta. Inlandsisen smälte nu hastigt på grund av stigande temperatur och havsytan steg därmed snabbt. Omkring år 5 000 f. Kr avskiljs Skåne från danska Själland. Även om Skånes invånare fortfarande var nomadiserade jägar- och samlarfolk vid denna tid, finns tecken på att vissa boplatser nu användes året om. Inlandsboplatser har fortsatt legat på öar i den tidens grunda sjöar.

Människans påverkan på landskapet var ringa under äldre stenålder. Möjligen finns tecken på att eld använts för att öppna upp och skapa bättre förhållanden för växtätande djur med stort jaktvärde. Från slutet av perioden finns fynd av keramik, de första tamdjuren samt de första kulturväxterna.

5.1.2. Yngre stenålder, bondestenålder (4 200 f.Kr.–1800 f. Kr.)

Karaktäristiska särdrag för perioden:

Fasta boplatser, jordbruk med boskapsskötsel och megalitgravar.

Den yngre stenåldern kallas bondestenåldern eller *neolitikum* och inleds ca 4 200 f. Kr. Den kännetecknas av att jordbruket introducerades. Jordbruket medförde även att befolkningen blev mer bofasta, då man inte var beroende av att följa sina bytesdjur i samma utsträckning som tidigare. Det är dock viktigt att komma ihåg att jakt, fiske och samlande fortfarande var av avgörande betydelse. Det tidiga jordbruket kunde innebära att skördarna var knappa och kunde slå fel. Därför fanns även säsongsboplatser eller jakt-/fiskestationer även under yngre stenåldern. Vidare var boskapsskötsel mer betydande i förhållande till odling. Då man odlade utan gödsling var man tvungen att röja ny åkermark frekvent då näringsuttaget i marken blev intensivt. Marken röjdes genom att skogen brändes ned varpå marken odlades under ett par år. Boskapen kunde sedan beta denna mark medan nya ytor röjdes för odling. Jordbruket kom på detta sätt att flytta runt, ett vandrande jordbruk. Gräs, växter och löv samlades in som vinterfoder till djuren.

Från yngre stenåldern är lämningarna ibland synliga i landskapet och vissa är monumentala. De äldsta monumentala gravarna utgörs av *långhögar*. Dessa är avlånga,

långsmala *högar* uppbyggda av i huvudsak jord och torv. Gravarna utgörs även av så kallade *megalitgravar*, vilka har gravöverbyggnader uppförda med stora stenblock. Tre typer av megalitgravar är dösar, gånggrifter och hållkistor. Megalitgravarna är anlagda i anslutning till kusten eller vid vattendrag. Ett område med flera megalitgravar finns bland annat vid Kävlinge. De monumentala gravarna visar att samhället blivit mer organiserat och platsanknutet och dessa monument kan ha fungerat som en nod i ett landskapsutsnitt där den nu ökande befolkningen uppehållit sig. Trollakistan, en dös belägen mellan Bosjökloster och Klinta gård, ingår i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram, Ageröd-Bosjökloster-Stehag-Stockamöllan. Dösen skiljer sig genom sitt inlands läge från flertalet skånska dösar, vilka tillhör kustområdet.

Under yngre stenåldern skedde en förändring i boplatserna från de tidigare enklare hyddorna till stolpburna, tvåskeppiga *långhus* med en enkel rad takbärande stolpar. Dessa hus kunde vara upp till 40 meter långa. Lämningarna efter sådana hus påträffas i dagens odlingsmark som stolphål med härdar, kokgropar och fyndmaterial. Dessa hus visar också på att befolkningen blivit mer bofast, liksom att den teknologiska förmågan förfinats vad gäller redskapstillverkning och konstruktion. Parallellt med dessa långhus fanns självklart enklare hyddor för till exempel förråd och hantverk. Boplatzlämningar från denna tid har påträffats bland annat vid Stora Råby och vid Hardeberga. Dessa långhus, liksom ovan nämnda megalitgravar, visar på en organisation och ett samarbete mellan många människor. Det betyder att uppförandet av boningshus och gravanläggningar blivit en gemensam angelägenhet. Arbetet har varit resurskrävande och har förutsatt att vissa i befolkningen under en längre tid kunnat ägna sig åt dessa byggen, medan andra ansvarat för försörjningen. Det måste ha krävt en ledning och organisation som leder och fördelar resurser.

Under yngre stenålderns sista del, omkring 2 800 f. Kr, sker en befolkningsökning och en succesiv förändring sker i samhället, såväl ekonomiskt och socialt som religiöst. Man upphör med att anlägga megalitgravar och odlingen expanderar och intensifieras. Landskapet öppnas allt mer då ny mark bryts för odling och bete. Från slutet av stenåldern kan man ana att bosättningar blir än mer permanenta, vilket kan tolkas som tidiga bybildningar. Fynd av flera långhus samlade i grupper visar att vi är på väg in i nästa arkeologiska period, *bronsåldern*.

5.2. Bronsålder (1800–500 f. Kr.)

Karaktäristiska särdrag för perioden:

Fasta boplatser, jordbruk med boskapsskötsel, monumentala gravhögar och rösen.

Under bronsåldern utvecklades jordbruket, men boskapsskötseln var fortfarande viktigare än jordbruket och stora betesmarker sträcker sig längre från kusten och inåt land. Perioden är en fortsättning och förstärkning av den yngre stenåldern vad gäller samhället samt en ökad folkmängd och nyodling. Jordbruket ökar men svedjebbruk är fortfarande rådande och detta förefaller ha medfört ett för hårt nyttjande av landskapet med sandflykt och erosion som följd. Liksom under yngre stenålder är det de lätta jordarna som odlas och under bronsåldern börjar man använda årdret. Årdret är ett enklare redskap än plogen men ändå

mer effektivt att bearbeta jorden med än redskap som använts tidigare. Insamlandet av hö och vinterfoder till djuren ökar och man börjar utnyttja fuktiga marker för detta.

Bosättningarna under bronsåldern var fortsatt ett vandrande åkerbruk. Områden med åkerbruk och bosättning överges efter att gödslingseffekten från röjningen har upphört och odling och bosättning flyttas till ny plats. Anläggandet av permanenta gårdar ökar dock och under bronsåldern blir den bybildning tydligare som kunde anas under den föregående perioden. Under bronsålder utvecklas långhusen från två- till treskeppiga hus, alltså med dubbla rader takbärande stolpar. Liksom stenålderns hus återfinns bronsålderns hus ofta överplöjda i dagens åkermark.

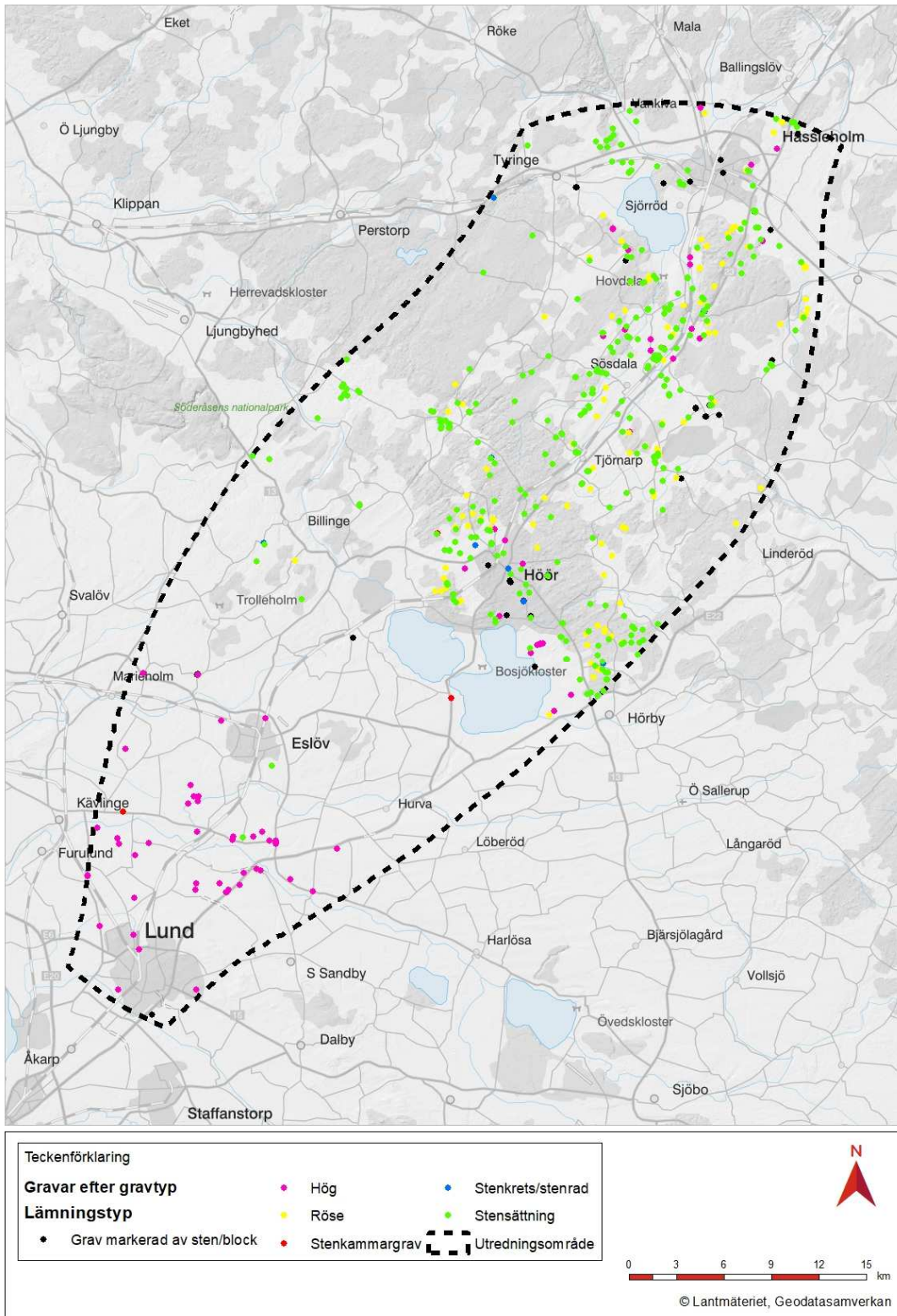
Bronsåldern är påtaglig i dagens landskap genom synliga fornlämningar. Liksom människorna under yngre stenåldern uppförde även bronsåldersmänniskorna monumentala gravar för att manifesteras sin närvaro, men detta skedde genom anläggandet av storhögar i topografiskt exponerade lägen. Gravhögen uppfördes vanligen som en torvbyggd jordhög med en skelettgrav i en träkista. Runt högen fanns en kantkedja med stenar. Byggandet av gravhögarna har krävt stora mängder arbetskraft och material.

De mjukt rundade gravhögarna återfinns enstaka eller i grupper. Tydliga exempel på sådana gravhögar återfinns strax norr om Lund längs Kävlingeån och Bråån. Spridningen av storhögar till främst den bördiga Lundasläätten visar att periodens centralbygder fanns i dagens uppodlade skånska landskap i de bördiga slättområdena innanför kusterna, Figur 8. Flera av högarna bär namn, såsom till exempel Stenhög, Sladderhög och Tomhög, vilka återfinns strax söder om Kävlingeån och omfattas av regionalt kulturmiljöprogram i Skåne län, område Svenstorp-Örtofta-Ellinge-Skarhult-Gårdstånga. Inom samma utpekade område finns även bronsåldershögar på de karaktäristiskt belägna höjdryggarna norr om Bråån.

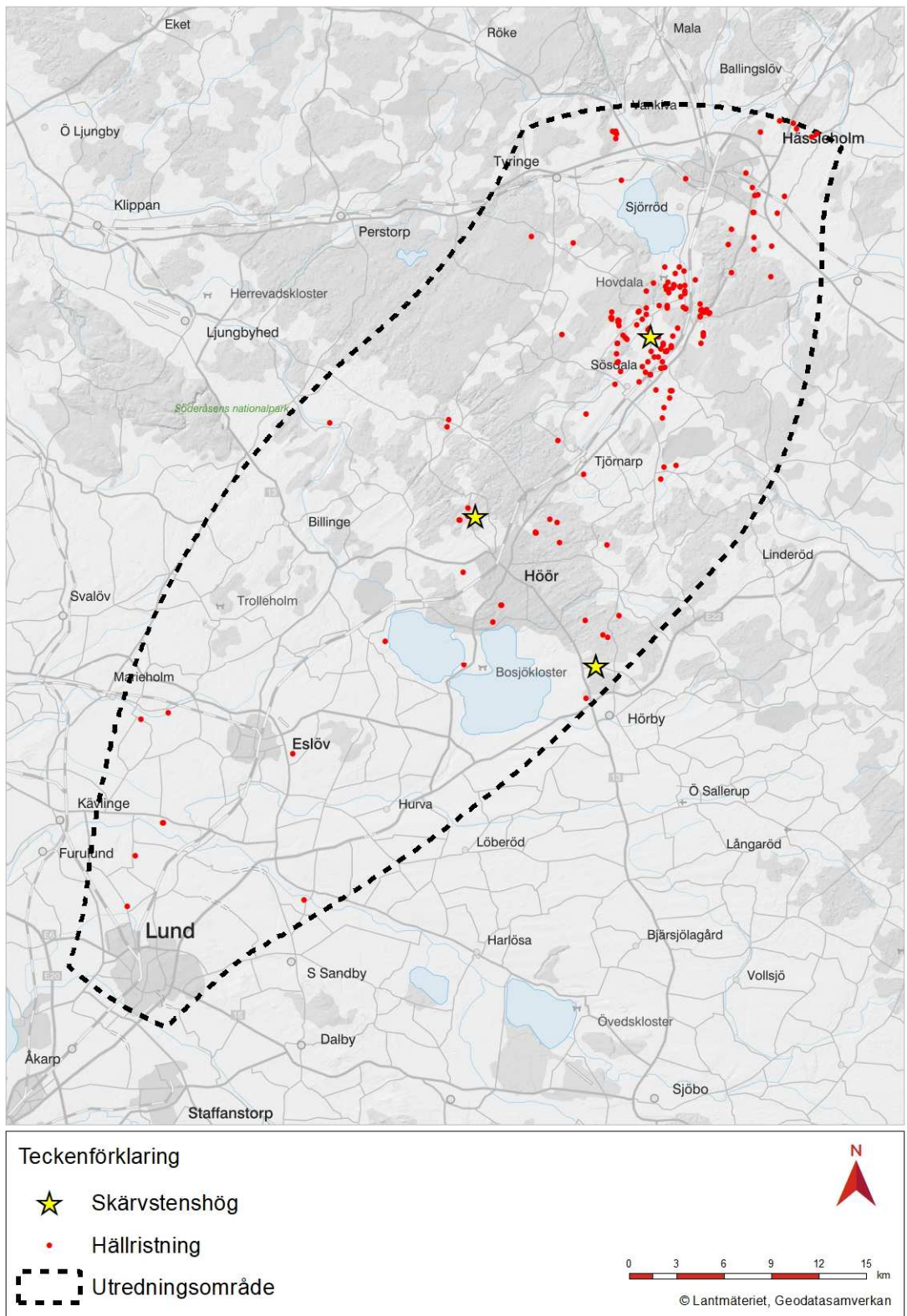
Högarna är belägna i en central odlingsbygd, vilket gjort att endast en liten del bevarats till vår tid. Överodling och djupplöjning har sålunda utplånat större delen av det ursprungliga fornlämningsbeståndet, Figur 7.

Figur 7. Bronsåldershögen Klyfthög (Lackalänga 12:1).

Figur 8. Karta över registrerade gravar i utredningsområdet. Stenkammargravar kan vanligen dateras till stenålderns slutskede, rösen dateras till bronsålder eller äldsta järnålder, högar dateras till bronsålder eller yngre järnålder (om de ligger på gravfält), stensättningar kan dateras till bronsålder-järnålder och stenkretsar och gravar markerade med block dateras till järnålder.

Figur 9. Skårvstenshögar och hällristningar inom utredningsområdet.

Under bronsålderns första hälft visar arkeologiska undersökningar att en förskjutning i gravskick sker och kremering ersätter skelettbegravningar. De brända benen lades i urnor och urnorna sattes ned i befintliga *högar* eller direkt under flat mark, ofta i anslutning till en *hög* eller en kommunikationsled. Det förändrade gravskicket kan ses som än ändrad inställning till döden och/eller ett förändrat religiöst uttryck. Ett förändrat religiöst uttryck kan även ses i offerfynd från bronsålder. Vid Ringsjöarna finns ett dylikt fynd, Fogdarpfyndet, bestående av bland annat bronslurar, betselbeslag och armringar i brons. Depåfynden har, liksom de monumentala gravarna, tolkats som ett tecken på att ett hierarkiskt samhälle vuxit fram. En styrande elit har kunnat samla och styra den omfattande arbetsinsats som exempelvis gravbyggandet krävt. Att specialiserade hantverkare kunde koncentrera sig på produktion av metallföremål krävde en organisation att leda och fördela resurser och produktion. Från ca 1 500 f. Kr. finns tydliga spår av etablerade, avgränsade hövdingadömen med centrala styren i Sydsandinavien.

I norra delen av analysområdet, i skogsområdena är gravarna från bronsåldern främst *rösen*, Figur 8. Här syns även bronsåldern i form av hållristningar, Figur 9, i fyndmaterial samt i flertalet boplatser och troligen även i enstaka skärvtenshögar. På hållristningarna syns så kallade hjulkors, fotsulor, falliska män, yxor, skepp och skålgropar. Hjulkors har tolkats som både soltecken och som vagnshjul. Skålgropar utgörs av små runda eller ovala försänkningar inhuggna i sten. Skålgropar har i historisk tid beskrivits som älvkvarnar i folktron.

Inom utredningsområdet finns 182 registrerade hållristningslokaler.

5.3. Järnålder (500 f.Kr.–1050 e.Kr.)

5.3.1. Äldre järnålder

Karaktäristiska särdrag för perioden:

Begynnande bybildning, effektivare jordbruk med järnets introduktion och begravingar på gravfält, fossil åker.

Under äldre järnålder, ca 400 f. Kr.-500 e. Kr., sker en omfattande förändring av boplatserna. Bebyggelsen förtätades och vi kan börja tala om regelrätta byar. Byar i detta fall avser en samverkan mellan flera, närliggande gårdar med en central organisation. Funktionen för byn var således såväl ekonomisk som social. Under perioden utvecklades husen till följd av ett försämrat klimat och kom att inrymma flera funktioner med en bostadsdel och en boskapsdel. Denna funktion underlättade uppvärmning av husen och även insamlande av gödsel för åkermarken, det senare ett av järnålderns största jordbrukstekniska framsteg. Den kontrollerade gödslingen tillsammans med utvecklade jordbrukstekniker bidrog till att odlingen blev mer effektiv och dess betydelse kom att öka. Introduktionen av järn gjorde att redskapen blev effektivare för bearbetning av jorden och vid skörd. Järnet blev också med tiden mer allmänt tillgängligt till skillnad från det mer exklusiva bronset under tidigare period.

5.3.2. Yngre järnålder

Karaktäristiska särdrag för perioden:

Permanent byar, ortnamn och en begynnande statsbildning. Begravningar på stora gravfält. Fossil åker.

Yngre järnålder, ca 500–1050 e.Kr, är den period när det landskap vi ser idag börjar att formas. Grunden till de många skånska byarna etableras under den senare perioden av denna tid. Boningshusen utgjordes fortsatt av *långhus*, men under yngre järnålder tillkommer de så kallade *grophusen*, vilka var delvis nedgrävda hus för hantverk och förråd. Århundradena före och efter år 1000 kännetecknas av en ökad befolkning som får till följd att nya byar etablerades, ofta belägna där äldre bebyggelse funnits.

Från perioden 500–700 e. Kr. stammar det äldsta skånska ortnamnsskicket. Framväxandet av ortnamn står i direkt relation till de nu permanenta byarna. Namnen är ofta terrängbeskrivande och inte sällan i kombination med personnamn. De äldsta namnen är namn som slutar på -löv, -stad, -inge, -ie, -hög och -lösa. Senare namnformer är -rum, bjer, -åkra, -tofta, -torp, -rup och -hult. I och med bildandet av byar kom jorden att regleras i större utsträckning och de odlade arealerna avgränsades och stängslades. De arkeologiska spåren efter järnålderns åkrar är sällsynta och har till största del odlats bort i senare tider. I utredningsområdets norra del finns *fossil åkermark* kvar som eventuellt kan knytas till nyuppodling under järnålder och *medeltid*.

Under yngre järnålder var Kävlingeån, eller Lodda älv som den kallades, en viktig transportled in i landet. För tunga transporter var oftast vägar på vatten att föredra, eller om möjligt vintervägar med släde. Vid vattenvägarnas vadställen skapades övergångar för landtransporter. Vid dessa vadställen placerades inte sällan runstenar vilket är en av de viktigaste källorna till kunskap om bland annat *vikingatida* eller tidigmedeltida vägar. De är skriftliga dokument som direkt berättar om byggen av vägar och broar och samtidigt arkeologiska monument som konkret vittnar om broar, vad och vägar, ibland sammanhängande vägsystem, under 1000-talet och en bit in på 1100-talet. Runstenarna placerades så att de skulle ses av så många som möjligt, till exempel vid en väg där många passerade eller vid en samlingsplats som en tingsplats eller ett vägskal. I Skåne är de flesta runstenarna från slutet av vikingatiden och de flesta återfinns i landskapets södra och västra delar. En del runstenar är flyttade i senare tid och påträffas inmurade i kyrkomurar eller i parker. Vid den så kallade Tullehögen i Västra Strö finns två runstenar tillsammans med en gravhög och flera resta stenar, Figur 10.

Figur 10. Runstenarna vid den så kallade Tullehögen. I bakgrunden syns Västra Strö kyrka.

Fornlämningsbeståndet är för de skånska slättbygderna mycket magert beträffande järnåldern. Även om de många tidigromanska kyrkorna förutsätter en väl etablerad järnåldersbygd har spåren till stor del utplånats genom den intensiva odlingen. Enstaka runstenar finns i området. Det centrala och norra Skånes ris- och skogsbygd har i större utsträckning bevarat fornlämningarna från järnåldern, vilket dels beror på en lägre odlingsintensitet, dels på större tillgång till sten, som utgjort byggnadsmaterial till gravfält i form av *stensättningar*, *domarringar*, *skeppssättningar*, treuddar och resta stenar. Så är till exempel fallet i Höörs kommun, där flera fornlämningar av detta slag finns, framför allt i Höörs socken. Bebyggelseutvecklingen under järnåldern får dock beträffande Ringsjöområdet anses vara dåligt belagd, eftersom mycket få arkeologiska utgrävningar lämnat material från denna period.

Under den yngre järnåldern växer även kungamakten fram och en riksbildning påbörjas. Denna grundades på en militär maktapparat och lojaliteter mellan olika grupper i samhället, inte minst mellan medlemmar i aristokratin. Under 900-talet etableras Lund som centralmakt varpå dess föregångare, det genom arkeologiska undersökningar kända Uppåkra, förlorade sin ställning som centralmakt.

5.3.3. Gravvar och bosättningsmönster

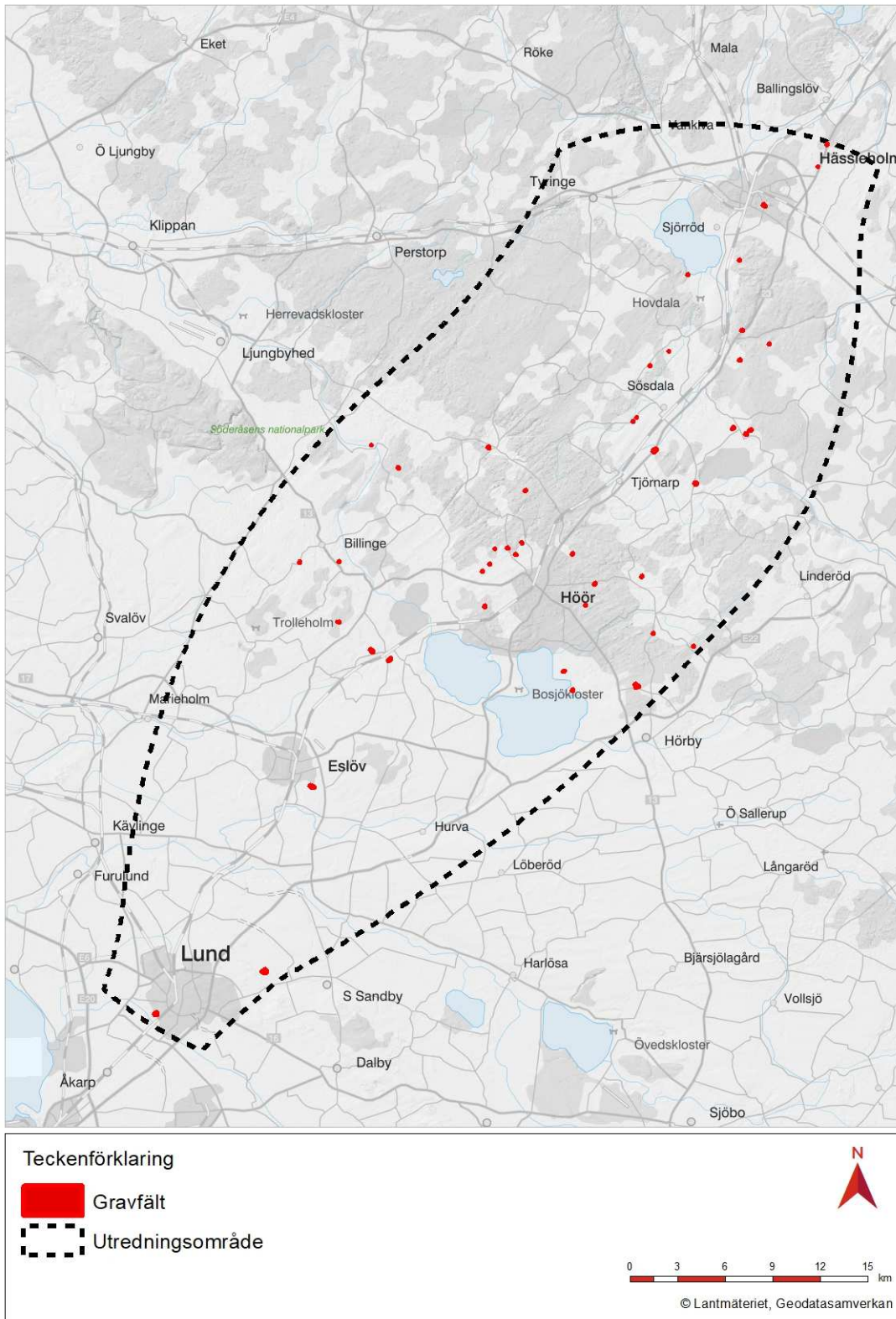
Influenser från omvärlden kom att påverka trosföreställningarna i allt större utsträckning under järnåldern i Norden. Det keltiska kulturområdet, romarriket, germanerna och den muslimska världen är exempel på kulturer som i viss mån avsatt spår i det arkeologiska materialet även i Skandinavien. Under loppet av järnåldern knyts gravfälten till gården eller bygden. Gravskicket och framförallt gravformerna är mer varierat än tidigare. På gravfälten syns olika former av *stensättningar*; rektangulära, triangulära med insvängda sidor, så kallade treuddar, och resta stenar. *Domarringen* är ytterligare en gravform med cirkelställda stenar som förekommer framförallt i centrala Skåne

Flera stora gravfält vid bland annat Vätteryd, Håglinge, Mala, Hörja och Stångabjär anger att bebyggelsen varit omfattande redan under yngre järnålder, Figur 11 och 12. Ett speciellt intresse är knutet till Vätterydsgravfältet med sina många *skeppssättningar*. I närheten har det så kallade Sösdalafyndet, ett offerfynd från *folkvandringstid* (del av järnåldern ca 370–600 e. Kr.), påträffats. Strax öster om Ringsjön finns järnåldersgravfält med *skeppssättningar*, *domarring* och resta stenar vid Nunnäs samt gravfält och *stensättningar* vid Fulltofta. Områdena ingår i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram, Nunnäs - Fulltofta - Osbyholm – Lyby.

Figur 11. Gravfältet vid Håglinge.

Järnåldersbyar och gravfält återfinns, på samma sätt som runstenarna, ofta i anslutning till det äldsta kända vägnätet. Utbredningen av järnålderns (och senare även medeltidens) byar visar att hela landskapet vid denna tid hade tagits i anspråk men spåren av äldre tiders vägnät är dock svåra att se. Förmodligen har man i första hand utnyttjat torrare marker som åsryggar. De äldre landsvägarna följde även åarna och enstaka äldre *hålvägar* finns exempelvis utmed Rönneå. Det var viktigt att skydda byns marker från färdvägarna. Vägarna gick istället på byns allmänningar. Även gemensamma samlingsplatser som marknadsplatser och tingsplatser var belägna på allmänningarna och i anslutning till allfartsvägar. Att passera över odlad mark var förenat med bötesstraff och skyldighet att betala skadestånd enligt *Skånelagen*.

Figur 12. Gravfält inom utredningsområdet.

Rikt utrustade gravar har påträffats vid Sankt Lars och Källby inom Lunds nuvarande tätort. Gravarna kan under järnåldern vara anlagda som brand- eller skelettgravar men saknar vanligen bevarade markeringar. Ett undantag är ett gravfält vid Dunstorp i Lyngby socken

med runda och ovala *stensättningar*. I några fall har gravarna under järnåldern även markerats med resta stenar, antingen enstaka eller i form av *domarringar* eller *skeppssättningar*, såsom vid Ugglarpsgården i Bonderups socken. Liksom beträffande tidigare perioder är inte de kända järnålderslämningarna representativa för den forntida bygden. Framför allt tyder de många tidigmedeltida kyrkorna på en väl etablerad bebyggelse under övergången mellan hednisk och kristen tid.

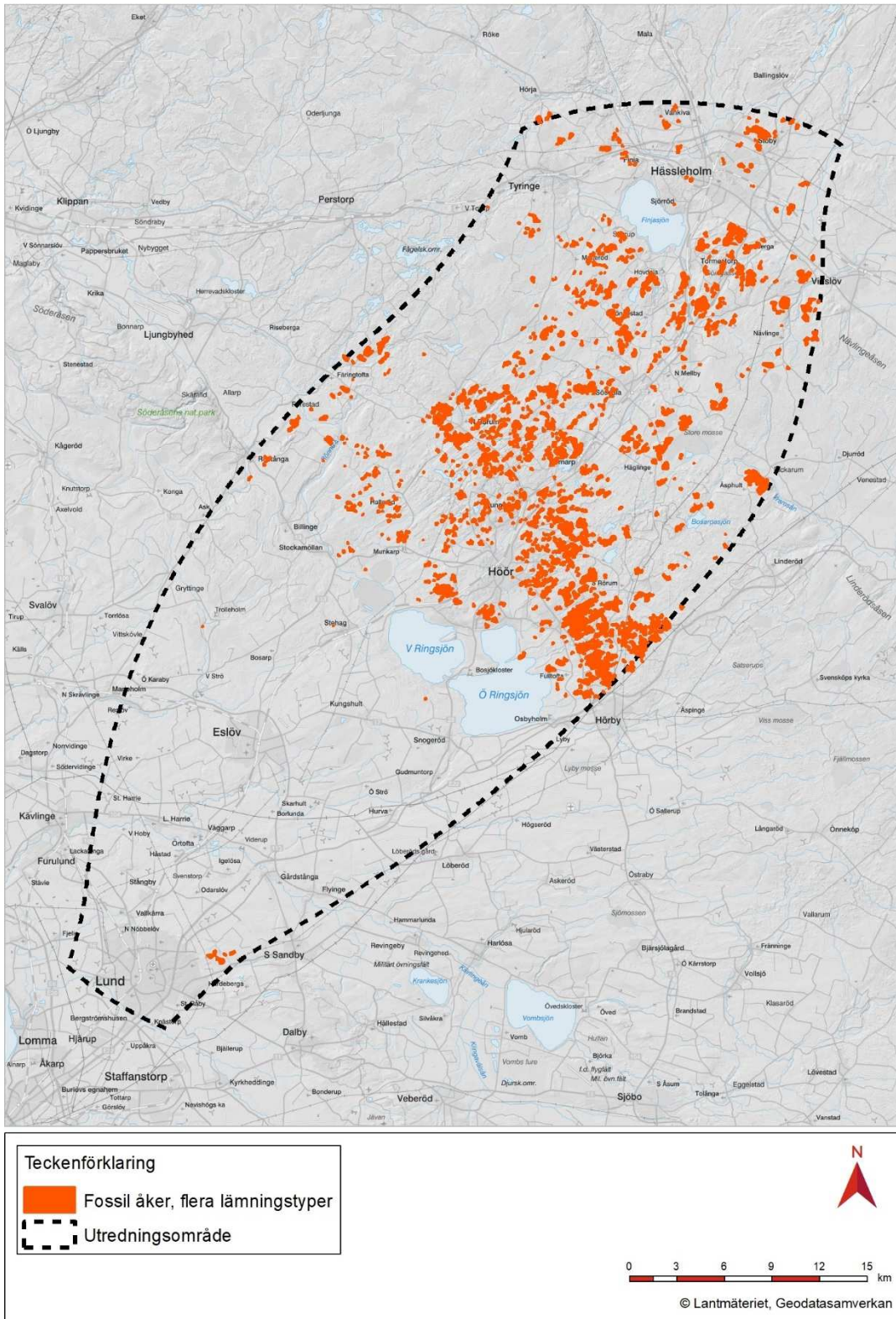
Järnhanteringen torde i gången tid ha spelat en betydande roll i hela Skånes skogsbygd. I utredningsområdets norra del, inte minst i Hässleholmstrakten, finns ett flertal slagförekomster som bär vittnesbörd om utvinning av järn ur myrmalm.

Från denna sista förhistoriska period, vikingatiden, (cirka 800–1050 e. Kr.) finns även belägg för bosättning genom rika skattfynd. Innehållet utgörs vanligen helt av silver i form av importerade mynt, smycken eller tenar. Ofta har silverpjäserna klippts i mindre bitar. Från Lunds kommun föreligger två viktiga fynd av detta slag: Igelösaskatten med 2060 silvermynt samt bitsilverfyndet från Södra Sandby.

5.3.4. Fossil åker

I slättbygderna finns inte de äldre odlingsspåren bevarade. Däremot är fossil åker en vanlig fornlämningskategori i områdets skogsbygder, Figur 13. Den fossila åkermarken består av röjningsröseområden som kan ha tillkommit under förhistorisk tid eller medeltid. Dessa kulturlandskap är viktiga källor till kunskap om och förståelsen av odlingen men även bosättningsmönster, under denna tid.

I regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län lyfts exempelvis området vid Fulltofta med omfattande lämningar av fossil åkermark. De omfattande röjningsrösen öster om Ringsjön förstärker intrycket av en intensivt brukad jordbruksbygd under järnåldern. Det fornlämningstäta området utgjorde sannolikt den södra delen av ett mindre centralområde i Skånes inland vid denna tid.

Figur 13. Registrerad fossil åkermark inom utredningsområdet.

5.4. Medeltid (1050–1500 e.Kr.)

Karaktäristiska särdrag för perioden:

Tegskiftade byar. Sockenbildning med kyrkobyggande. Statsbildning med kungliga förvaltningsgårdar. Adelsvälde med borgbyggande och koncentration av markägande. Vattendrivna kvarnar.

I Skandinavien brukar gränsen mellan järnålder och medeltid sättas omkring år 1050. Vid denna tid införs kristendomen, ägande- och arvsregler förändras, bebyggelsen omlokaliseras, städer växer fram och statsmakterna börjar utvecklas. Förändringen skedde gradvis över tid.

Skåne hade sedan *folkvandringstid* tillhört danernas intressesfär. Makten utövades över grupper av människor och var inte knuten till ett visst territorium. Under 900-talet anses delar av Sydvästskåne tillhört det danska riket. Under denna tid sker en stor omläggning av bebyggelsen. Många vikingatida bebyggelseenheter upphör och de medeltida byarna etableras. Tydligast kan detta ses i Skånes slättbygder. Flera olika samhällsförändringar samverkade till förändringarna. Befolkningen ökade vilket ledde till nyodlingar. Systemet med trälar, som hittills varit rådande, övergavs succesivt och jordbrukstekniska och näringstekniska förändringar anses ha genomförts under vikingatidens slut som krävde nya samarbetsformer.

Den framväxande kungamakten gjorde att det tidigare ättbaserade samhället omvandlades och kungamakten skapade nya centralorter där en kunglig administration kunde införas. Möjligen är detta anledningen till att Uppåkra upphör och ersätts av Lund som centralort. Kronans administrativa stödjepunkter i landskapet har utgjorts av den så kallade *kungaleven*, gårdar som tillhörde den danska kungamakten, vilka redovisas i kung Valdemars jordebok från omkring 1230. Lund och Gårdstånga var kungalev inom utredningsområdet. Kungaleven kan ha haft en liknande funktion som *husabyarna* i Sveariket, i fornsvenskt lagspråk känt som beteckning på en kungsgård. Utöver dessa hade kronan även stödjepunkter i form av borgar. Ingen av de kungliga borgarna återfinns inom utredningsområdet.

Åkerbruket ökade under medeltid, vilket lämningar som röjningsrösen, bandparcellerade åkrar och *tegskiften* visar. Ortnamn med efterled på -ryd (röjning), motsvarande -röd i Skåne, samt -torp och -rup är typiska för gårdar tillkomna under yngre järnålder och medeltid. Under medeltid införs även plogen för bearbetning av jorden vilket i högre grad möjliggjorde att även tyngre jordar kunde brukas. Plogen finns omnämnd i *Skånelagen* som är nedtecknad på 1200-talet.

De tegskiftade byarna under medeltid tyder på en ökad organisation inom lokalsamhället och under medeltid kom även gårdar och mark att bli en handelsvara. Tidigare hade släkten/ätten haft företräde till köp av gårdar och mark men med den framväxande kyrkliga och aristokratiska godsbildningen kom ättensamhället alltmer att upplösas, en process som

påbörjats redan under yngre järnåldern. De gårdar som ägdes av godsens blev *landbogårdar* där brukaren betalade *avrad* till skillnad från de självvägande bönderna som kom att bli skattskyldiga till kronan.

Den ökande spannmålsodlingen under medeltid drog även fördel av att de vattendrivna kvarnarna blev alltmer vanliga. Många ortnamn med ordet mölla visar på kvarnarnas betydelse. För att inte utarma markerna krävdes fortfarande rikligt med djur som skulle ha vinterfoder. De sankare markerna nyttjades som ängsmarker och betesmarker samt de torrare som åkermark vilket gjorde att landskapet var mer mosaikartat än dagens skifteslandskap.

Det medeltida lokala och regionala vägnätet gick i varandra, sockenvägar och häradsvägar kunde knytas samman och bilda en stamväg. På så sätt kom fjärr- och närkommunikation att samsas på samma vägar. Det tycks ha funnits ett förmedeltida vägnät som gick utanför de medeltida byarna och som bör tolkas till ett äldre tidsskikt. Vägnätet var som mest förgrenat i de mest tätbefolkade områdena. Medeltidens stamvägar kan på sina håll sammanfalla med dagens vägnät. Ett mer systematiskt uppbyggt vägnät etablerades i och med en framväxande statsmakt. Även stadsbildningar krävde ett fungerande vägnät för transport av varor, arbetskraft och militär.

Landsvägarna var oftast i dåligt skick och lämpade sig framför allt för kortare resor och då utan tyngre last. Även den kristna missionen var beroende av ett väl utbyggt och fungerande vägnät. De större och viktigare kommunikationslederna och vadställena förbättrades i syfte att underlätta kristendomens spridning. Sättet att färdas längs vägarna varierade, men det allra vanligaste var att man gick till fots. Vägar som inte har lämnat synliga spår i landskapet kan i vissa fall ändå beläggas genom tradition eller via ortnamn som till exempel Spångängen vid Mjölkalånga i Hässleholms kommun som skulle kunna indikera att en väg på spänger gått över den tidigare sankna ängen.

5.4.1. Kyrka, Kristnande, det religiösa landskapet

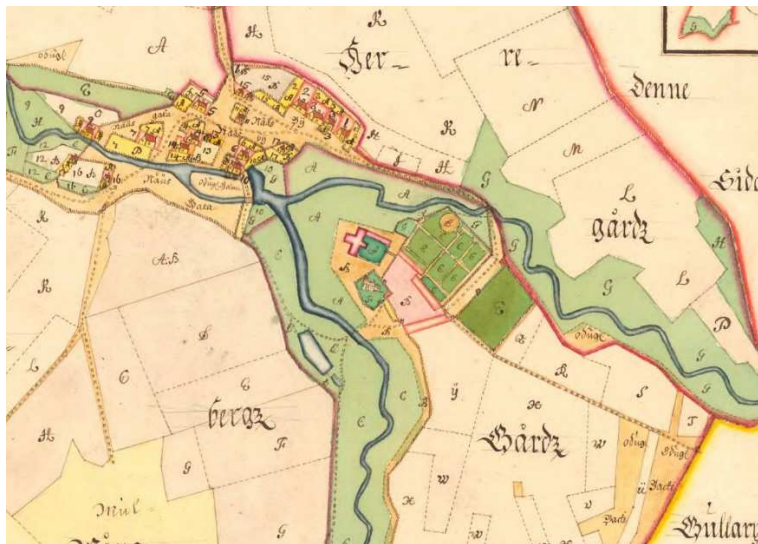
Under vikingatidens slutskede och medeltid sker ett religionsskifte med en övergång till kristendomen. Den ökade kungliga administrationen hade behov av skrivkunniga personer vilka kunde hämtas eller utbildas inom kyrkan. Kyrkan kom därmed att tidigt bli en maktfaktor i samhället. I samband med den kyrkliga organisationen kom även landskapet att delas in i socknar. Sockenstrukturen har senast från omkring 1200 varit etablerad i området. Mindre förändringar med nedläggningar av kyrkor och utbrytningar av nya socknar har gradvis skett även efter detta. Socknarna delades in utifrån att de skulle kunna försörja en präst och klara underhåll av en kyrka samt ge pengar till biskopen, tiondet, varför det finns fler socknar på den rika slättbygden än i mellanbygden och skogsbygden.

Figur 14. Kyrkan vid Bosjökloster.

Kyrkor började byggas under 900-talet i Skåne. Utifrån ägoförhållandena under medeltid, där den kyrkliga och världsliga aristokratin var stora markägare, görs tolkningen att den världsliga varit betydande aktörer i kyrkobyggandet. En runsten påträffad i Lund säger att: Toke lät bygga kyrkan. Enskilda stormän kunde således bygga kyrkor och i vissa fall även erhålla *patronatsrätt*. Byarna Borlunda, Gårdstånga och Igelösa visar tydligt på den makt godsens haft över markanvändning, bystruktur och i detta fall även kyrkorna. I utredningsområdet har Näs (senare Trolleås) bedömts vara en patronatskyrka under medeltiden, Figur 15. Under 1600-talet kom ytterligare kyrkor att läggas under godsens.

Figur 15. Geometrisk avmätning Trolleås säteri år 1722. Den medeltida kyrkan ligger i direkt anslutning till herrgården. En ny kyrka byggdes år 1860 söder om ån. Till vänster i bild syns den underlydande byn som avhysts i senare tid. I trädgården finns en gul cirkel vilken är en gravhög.

Under sent 1000-tal och tidigt 1100-tal införs bruket att bygga i sten. Från 1100-talet och framåt finns uppgifter om kyrkobyggande i tegel. Under denna period ersätts de tidigare sockenkyrkorna byggda av trä med stenkyrkor. I flera fall finns exempel på att kyrkorna byggdes på tidigare kultplatser, exempelvis Östra Karaby som omnämns i det regionala kulturmiljöprogrammet. Det mest framstående kyrkobyggnaden var naturligtvis Lunds domkyrka som uppfördes cirka 1080–1145. Stenmaterialet bröts ibland lokalt men vid exempelvis Stenskogen i Höör har brytning skett för ett större område. Bland annat är delar av Lunds domkyrka byggda av sten från detta stenbrott. Stenbrytningen har här fortsatt fram till början av 1900-talet och är utpekad i det regionala kulturmiljöprogrammet.

Under 1100-talet etableras ett flertal kloster i Skåne. I analysområdet etablerade benediktinerorden ett munkkloster (Allhelgonaklostret) och ett nunnekloster (S:t Petersklostret) i Lund. Klosterkyrkan till S:t Petersklostret finns idag kvar väster om järnvägsstationen.

Vid Ringsjöarna etablerades ytterligare ett nunnekloster av benediktinerna (Bosjökloster) och även här finns klosterkyrkan kvar, Figur 14. Området är utpekad i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, Ageröd-Bosjökloster-Stehag-Stockamöllan. I Lund etablerades även premonstratensklöster, dominikan- och franciskankloster. Kyrkan var en stor markägare under medeltid och beräkningar visar att kyrkan ägde mellan 31 och 35 % av marken i Skåne vid medeltidens slut. Efter *reformationen* drogs sedan mycket av kyrkans mark in till kronan och flera av klostren kom att bli kronogods, exempelvis Bosjökloster.

5.4.2. Kung adel och inbördeskrig

Den skånska adeln kan spåras från åtminstone 1100-talet och det danska adelsväldet växte snabbt genom att kungen gav skattelättnader och förläningar. Adeln, och kanske främst högadeln, men även klostren och kyrkan var under medeltid stora markägare. Godsen brukades med underlydande landbönder och dagverkstorpere. De senmedeltida källorna anger att biskopsämbetet ägde hela byar vilka bildat smålän med en huvudgård, så kallad *skudgård*. Under senmedeltiden samlades de administrativa funktionerna till större biskopliga slottslän med de viktigaste centrumen i Lundagård och Åhus.

Adelsmännen kom att uppföra en mängd slott, herrgårdar och befästa sätesgårdar. Flera av analysområdets herrgårdar och slott har sitt ursprung i medeltid, exempelvis Trollenäs, Ellinge och Örtofta i Eslövs kommun, Figur 16 och Hovdala i Hässleholm. Flera av godsen anlades på strategiska platser, ofta invid vattendrag. På flera av herrgårdarna byggdes försvarsanläggningar och borgar, men år 1396 förbjöd drottning Margareta uppförandet av borgar. När förbudet upphörde år 1483 kom borgar åter att uppföras vid slott och herrgårdar. Äldre källor antyder att Trolleholm, i Svalövs kommun, föregåtts av en medeltida sätesgård benämnd Kattisnabbe. Det nuvarande slottet innehåller delar av den tegelborg som anlades på platsen under 1530-talet. Från 1500-talet byggdes försvarsborgar med runda torn vilka kunde stå emot kanonbeskjutning. Vid exempelvis Hovdala i Hässleholms kommun byggdes ett nytt porttorn för att ytterligare befästa slottet så sent som år 1600.

Figur 16. Ellinge i Eslövs kommun. Ellinge var befäst under medeltiden och idag finns en vallgrav kring huvudbyggnaden.

Godsen har redan under medeltid präglat sina omgivande landskap men den stora landskapsförändringen runt godsen kom att ske från 1600-talet och framåt.

Under 1500-talet utbröt inbördeskrig med adeln och det högre prästeståndet på ena sidan och borgare, bönder stödda av staden Lübeck på andra sidan. Bakgrunden var Kristian II:s försök till att stärka sin makt genom införande av protestantism. Kristian II blev avsatt och ersatt av sin farbror Fredrik I. Borgarna och bönderna hade gynnats av Kristian II politik varför flera bondeuppror bröt ut i landet. Sören Norby var en av de ledande i upproret men i april år 1525 besegrades Norby utanför Lund i ett slag som utvecklades till en massaker på bondearmén. Under Fredrik I:s fortsatta styre fick högadeln tillsammans med hansestaden Lübeck allt större privilegier, vilket ökade dessas stöd för kungamakten.

När Fredrik I tillträdde utbröt inbördeskriget och krigsskådeplatsen var framförallt Jylland men även Sverige blandade sig i striderna och intog bland annat Halmstad. Inbördeskriget, Grevefejden, varade mellan åren 1533 och 1536 och resulterade i att Danmark blev protestantiskt där biskoparna avsattes och deras gods drogs in till kronan. Biskoparna ersattes med superintendenter men dessa kom senare att benämnas biskopar.

Vid *reformationen* drogs mycket av kyrkans mark in till kronan. Den danska kungen strävade efter att samla kronogodsen till Själland vilket gynnade adelns ägande vid de skånska godsen genom att de bytte gårdar på Själland mot gårdar i Skåne.

5.5. Efterreformatörisk tid (1500–1850 e. Kr.)

Karaktäristiska särdrag för perioden:

Krig och försvenskning av Skåne. Ökat adelsvälde med omorganisering av landskapet, byar avhyses, plattgårdar introduceras, sociala hierarkin manifesteras i landskap och byggnadsskick. Agrar utveckling, skiftesreformer med förändrade ägostrukturer och landskapsförändringar, utflyttning av gårdar från byarna. Utdikningsföretag med ökad uppodling. Begynnande mekanisering av jordbruket.

5.5.1. Krig – Skåne blir svenskt

Efter det danska inbördeskriget, Grevefejden, återhämtade sig Skåne och var vid början av 1600-talet ett av Danmarks mest blomstrande områden. 1600-talet kom dock att sarga landsdelen hårt genom flera våldsamma och brutala krig. Under Kalmarkriget åren 1611–1613 drabbades de nordöstra delarna av Skåne. Kriget resulterade i freden i Knäred där Sverige tvingades att betala krigsskadestånd, den så kallade Älvsborgs lösen, men fick i gengäld skattefrihet i Öresund.

Redan år 1644 bröt krig ut på nytt och denna gång intog svenskarna Helsingborg och Lund. Fred slöts i Brömsebro år 1645 där Sverige fick Jämtland, Härjedalen, Gotland och Ösel samt Halland på 30 år. Denna fred var dock endast ett uppehåll i kriget för år 1657 gick svenskarna återigen in i Skåne men stoppades vid Ängelholm. På vintern tågade svenskarna under ledning av kung Karl X på isarna över Stora och Lilla Bält. Vid freden i Roskilde samma år tvingades Danmark avstå Skåne. Efter freden kom en försvenskningssprocess igång. Det mest radikala förslaget var att tvångsflytta skåningarna till Baltikum, något som aldrig genomfördes. Som en motpol till universitetet i Köpenhamn invigdes universitetet i Lund år 1668.

Danmark, var av förståeliga skäl, inte nöjda med freden i Roskilde och år 1676 bröt kriget ut på nytt. Kriget gick till en början bra för danskarna men på hösten år 1676 samlades de båda arméerna norr om Lund. Den svenska armén var förlagd norr om Kävlingeån vid Lilla Harrie. Den danska armén hade sina ställningar mellan Odarslöv i öster och platsen för nuvarande Stångby stationssamhälle i väster, Figur 17.

Den danska armén bestod av 13–15 000 soldater och omkring 10 000 hästar. Till detta kom tross i form av anhöriga och handelsmän. Lund hade vid samma tid en befolkning på cirka 1 500 personer. De båda arméernas påverkan på omkringliggande landskap måste ha varit betydande. Flera byar och socknar har säkerligen varit helt plundrade och värst drabbat ska enligt uppgift Håstads by varit, vars byggnader helt plockats ner för att användas i härlägren som byggnadsmaterial och ved.

Figur 17. Karta över ungefärlig utbredning av den svenska respektive danska arméernas härläger norr om Lund år 1676. Kartan förmedlad av Länsstyrelsen i Skåne 2018-02-15.

På morgonen den 4 december korsade de svenska trupperna den tillfrusna Kävlingeån för att kunna gå till anfall mot det danska härläget. Svenskarna planerade att överraska det sovande danska lägret med kavalleri från sydost. En framryckning visade sig dock vara alldeles för svår på grund av alla gärdesgårdar och diken som låg i vägen. De svenska trupperna gick i stället mot Lund för att kunna inta Helgonabacken och andra höjder norr om staden. Med dessa kunde kavalleriet få bättre terräng och själva staden skulle täcka den södra svenska flygeln. Detta hade dock den danska arméledningen insett och satte sig också i rörelse mot söder för att kunna inta höjderna före de svenska trupperna. Klockan halv nio kom båda styrkorna fram ungefär samtidigt och gick genast i strid med varandra på dåvarande Väderkvarnshöjden.

Enligt äldre uppteckningar ska cirka 9 000 man ha stupat vid slaget men nyare beräkningar gör gällande att omkring 3 500 man kan ha dött. Den högre siffran kan ha framkommit genom att man räknat in alla de som dött av sjukdomar i härlägren. Svenskarna vann slaget men danskarna kunde retirera till Landskrona som blev deras bas. Kriget fortsatte därefter främst till sjöss. Arméerna rörde sig dock i landskapet och år 1677 försökte sig danskarna på en stormning av Malmö och i juli samma år erövrade svenskarna Landskrona och i augusti år 1678 kunde svenskarna återta Kristianstad. I skogsbygderna opererade gerillaförband, så kallade snapphanar, för danskarnas räkning. Svenskarnas svar på räderna var brutalt bland annat genom att hela Örkeneds socken brändes och allt manfolk som kunde bruka gevär skulle avrättas. Freden slöts i Lund år 1679.

Vid det stora nordiska kriget åren 1700–1721 försökte danskarna återigen att ta tillbaka Skåne efter det svenska nederlaget vid Poltava. I början kunde inte svenskarna stå emot den danska invasionen. Danskarna lyckades inta större delen av Skåne. Efter att svenskarna, under ledning av Magnus Stenbock, kunnat fylla på sin armé med folk tågade de in i Skåne och det avgörande slaget stod vid Helsingborg som vanns av svenskarna och danskarna kunde retirera över sundet till Helsingör. Mindre landstigningsförsök genomfördes sedan mot Göteborg och Strömstad, vilka alla misslyckades. Genom kriget kom Sverige att säkra sin överhöghet över Skåne. Flera minnesmärken efter Stenbocks armé finns runt om i utredningsområdet, Figur 18.

Figur 18. Stenbocksmonumentet vid Hasslebro. Texten anger: "På väg till segern vid Helsingborg gick här vid Stenbocksvadet, vid Hasslebro och vid Forestad den svenska armén öfver Rönneå den 18 februari 1710".

Få spår kan ses i terrängen efter de slag och skärmytslingar som ägt rum inom utredningsområdet. Vid arkeologiska undersökningar har rester efter dessa kunnat ses. I analysområdet finns resterna efter Mölleröds slott, utanför Hässleholm, vilket brändes av danska trupper år 1678. Slottet byggdes inte upp utan byggnadsmaterial togs till den närliggande kungsgården, Figur 19.

Figur 19. Ruinen efter Mölleröds slott utanför Hässleholm. Slottet brändes av danska trupper år 1678.

Det skånska kriget hade visat att Sverige var dåligt rustat varför indelningsverket infördes. Detta innebar att varje soldat fick ett soldattorp och speciella boställen etablerades för befäl. Flera av indelningsverkets byggnader finns idag kvar i landskapet.

Snapphanar var det skällsord som svenska staten på 1600-talet använde om stråtrövare, bönder och styrkor som stödde danska sidan i de dansk-svenska krigen, särskilt under Skånska kriget 1675–79. Det finns ingen enhetlig grupp med snapphanar utan dessa utgjordes av olika kategorier. En del var reguljära specialförband som samarbetade med den danske kungens friskyttkår som även de betraktades som snapphanar av svenskarna. Den tredje kategorin utgjorde helt vanliga bondeuppbåd bestående av lokalbefolkningen som tog till vapen mot svenskarna. En fjärde grupp var de danska fogdarna som övervakade den danska skatteindrivningen. Utöver detta fanns det stråtrövare som inte hade något med krigsledningen att göra utan ägnade sig åt plundring inte bara mot den svenska armén utan även mot civilbefolkningen.

På flera håll i utredningsområdet finns platser där minnen och sägner omtalar att snapphanar ska ha gömt sig. Ett exempel är Rövarekulan i Brååns dalgång, utpekad i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram, som ska ha varit ett tillhåll för snapphanar/rövare som överföll dem som passerade på landsvägen.

5.5.2. Gränser som format landskapet

I landskapet finns flera olika typer av gränser. Det kan vara fysiska men även mentala gränser. Gränserna kan ha växt fram ur olika behov, ekonomiskt, brukningstekniskt eller administrativt. Gränser har således uppkommit ur olika förutsättningar och sammanhang.

Äldre gränser som utgått ur ett administrativt sammanhang är exempelvis härads- och socken- och bygränser. Till de administrativa gränserna hör även indelningen i slottslän och utredningsområdet var delat mellan Malmöhus län och Kristianstads län. Dessa gränser har spelat ut sin administrativa roll men sammanfaller ofta med dagens fastighetsindelning. Häradsindelningen finns även kvar i form av namn på företag och genom att folk känner sig som exempelvis Göingar.

Många av gränserna följer topografiska företeelser såsom höjdsträckningar eller åar och vattendrag. Häradsgränser och bygränser markerades ofta med stenrösen eller femstenarör i de fall de inte följde topografien. I samband med skiftena kom landskapet att allt mer delas upp och de enskilda gårdarnas marker markerades på karta och i terrängen. De val av brukande som de enskilda gårdarna valt har gett upphov till linjer i landskapet som markeras av skillnader i exempelvis vegetation.

I slättbygderna planterades ofta pilevallar i gränserna för att avhjälpa bristen på träd, Figur 20. Pilevallarna har haft många funktioner, de var virkesreserv och gav klenvirke, stängselris, slöjdvirke, material för korgflätning och brännved samtidigt som de fungerade som läplantering och förstärkning av äldre hägnader. En stor del av planteringarna genomfördes i samband med skogs- och hägnadskampanjer under 1700- och 1800-talen. Antalet pilevallar ökade i samband med skiftena och pågick in på 1900-talet. Senare tiders

rationaliseringar och förändringar av fastigheter har gjort att dessa linjer i landskapet i stor omfattning tagits bort.

Figur 20. Pilplantering utmed väg i Västra Hoby.

Inom det äldre jordbrukslandskapet fanns även flera brukningsgränser, det var gränsen mellan åker, äng och betesmarker. I slättlandskapet brukades åkermarken vanligen i tresäde vilket innebar att man hade tre *vångar* (gården) inom varje gårde kunde det finnas flera åkrar och ängar. Men varje vång var vanligen inhägnad för att hålla djuren borta. Dessa vångagränser, om de finns kvar, kan vara intressanta då de kan ge en inblick i när tresädssystem och eventuellt bybildningen startade.

Idag är det fastighetsgränser, kommun- och länsgränserna som används då socknar och häradet kommit att spela ut sin roll.

5.5.3. Kommunikationsleder

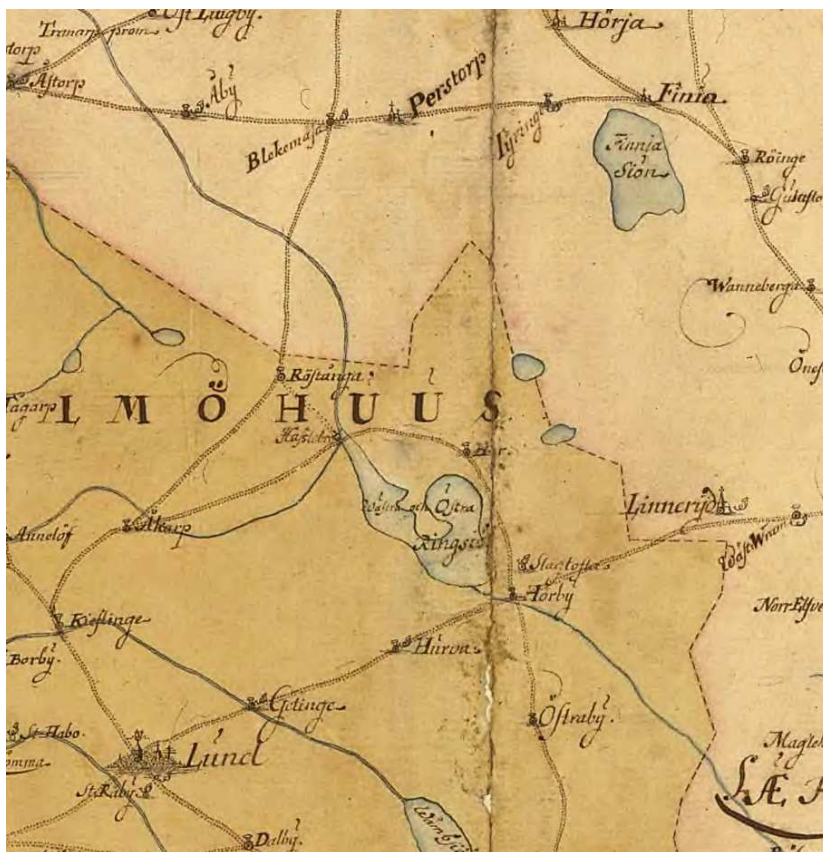
Kommunikation på vatten är fortsatt viktigt. Till exempel har det, på delar av Rönne å, utanför utredningsområdet, funnits pråmtrafik under historisk tid. Landsvägsnätet byggs dock succesivt ut, i och med den starkare statsmakten, vilket inte minst flera stenvalvsbroar i utredningsområdet visar. Stenvalvsbroarna är ofta i bruk än i dag och har stort kulturhistoriskt värde även som ett teknikhistoriskt dokument, Figur 21.

Enligt 1664 års svenska lag skulle gästgiverier ligga utspridda med ungefär två mils mellanrum. Detta bidrog till den ekonomiska tillväxten i byarna under 1800-talet och drog också till sig andra näringsverksamheter. Utvecklingen syns tydligt i till exempel Östraby i Hörby där det vuxit upp en betydande näringslivsverksamhet under 1800-talet i anslutning till gästgiveriet.

Figur 21. Stenvalsbro över Rönne å vid Forestad inom det regionala kulturmiljöintresset Färingtofta-Anderstorp-Snälleröd-Forestad.

Figur 22. Vägkarta över Skåne upprättad år 1731. På kartan är endast de större vägarna medtagna. En av huvudvägarna från Lund gick via Getinge, Hurva, Hörby och vidare mot Kristianstad och motsvarar dagens E22.

År 1649 fastslogs i den svenska gästgiveriförordningen att milstenar skulle placeras ut längs landsvägarna, men det var först efter freden i Roskilde år 1658 som milstenar började sättas upp i Skåne. Det var landshövdingarna i varje län som ansvarade för att milstenar sattes upp och hur de utformades, Figur 23.

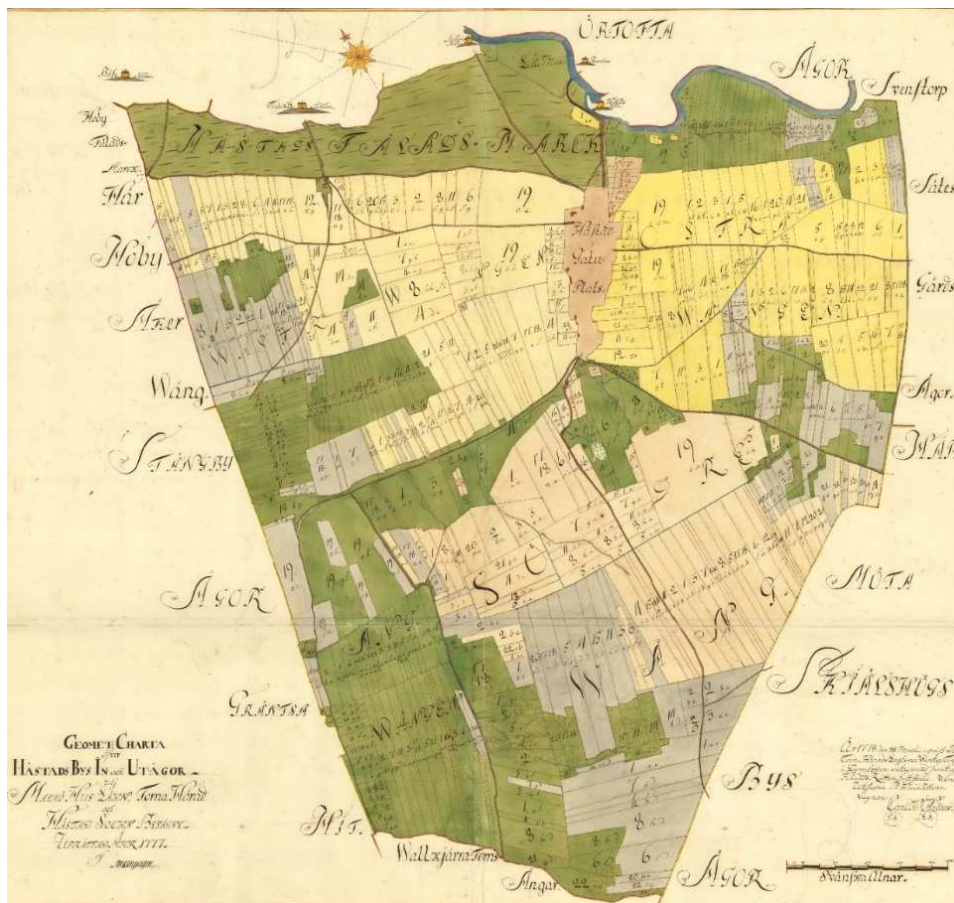
Figur 23. Milstolpe invid landsvägen i Billinge, Eslövs kommun.

Under 1800-talet påverkades vägnätet även av skiftesreformerna. Från att i större utsträckning ha följt topografin och i huvudsak förbundit byarna med varandra, Figur 22 blev vägarna nu anpassade efter den nya fastighetsstrukturen. Tydligast kan detta ses i slättbygden.

5.5.4. Agrar utveckling, skiften, landskapet omdanas

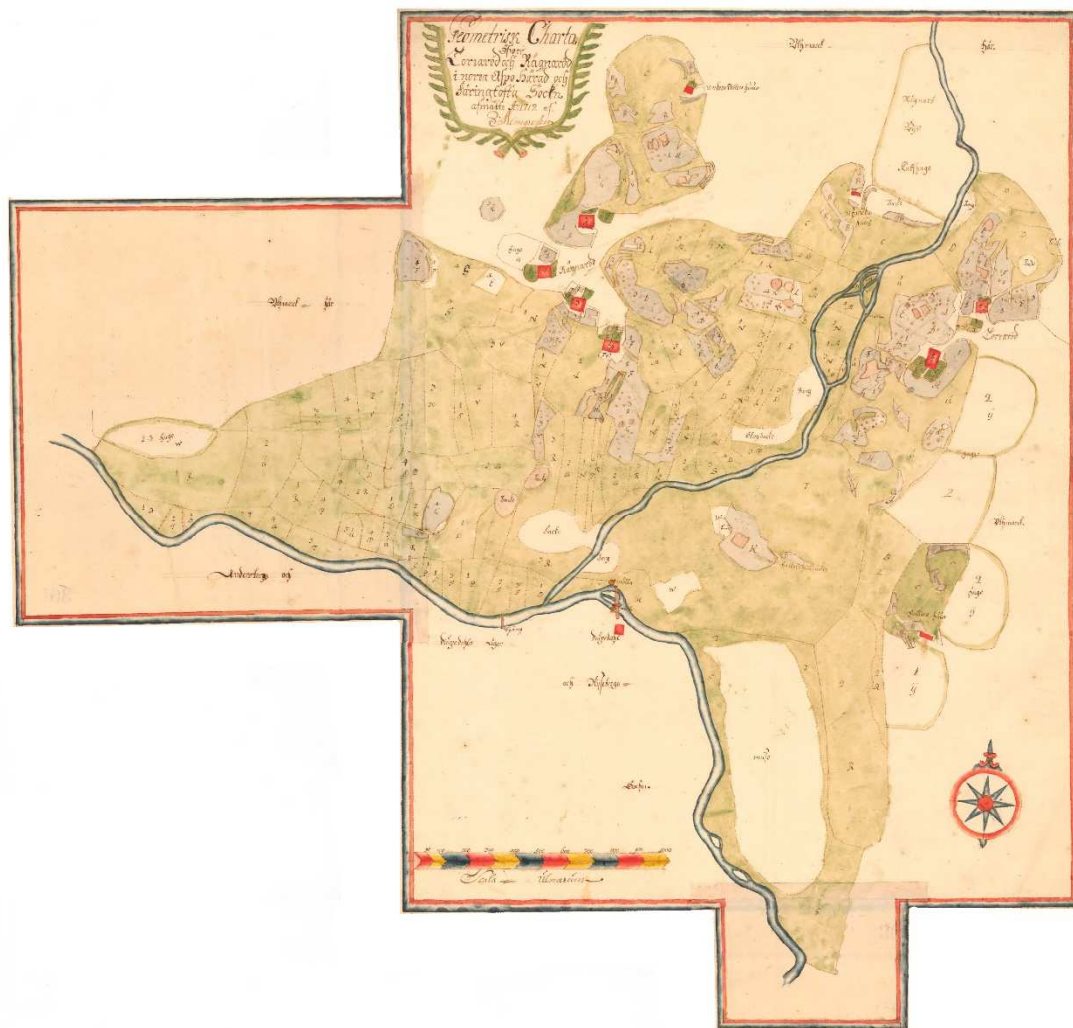
De olika geografiska och geologiska förutsättningarna har präglat bebyggelsemönstret inom utredningsområdet. Innan skiftena i slättbygderna var byarna stora och bebyggelsen låg väl samlad, runt byarna fanns odlingsmarker som var fria från bebyggelse, Figur 24.

Odlingssystemet bestod mestadels av *trevångsbruk*. Marken som var i träda betades av kreaturen då det ofta saknades särskild utmark för djuren att beta. Gårdarnas ägor låg utspridda över vångarna, blandade med andra gårdars ägor. Innan de stora utdikningsföretagen var delar av slättmarkerna sankare och bestod i högre grad av äng och betesmarker. Linné beskriver vid mitten av 1700-talet att det i slättområdet vid Lund inte kunde sås sommarråg på grund av att åkrarna var för sankta. Linné omnämner även, vid sitt besök vid Svenstorp, att man vanligen skar torv från betesmarkerna som lades upp som hägnader och att marken därmed försämrade markerna; *Genom flitig torvskärning kan det fetaste och härligaste land bliva bragt till det aldra uslaste.*

Figur 24. Storskifte över Håstads by. Bebyggelsen är koncentrerad till en sammanhållen bytomt. Åkermarken är fördelad på tre vångar (gårdens) och ängsmarken (mörkgrön) ligger i norr längs Kävlingeån och i byns västra del. Ängsmark finns även insprängt bland åkertegarna och följer de dåvarande sankdragen.

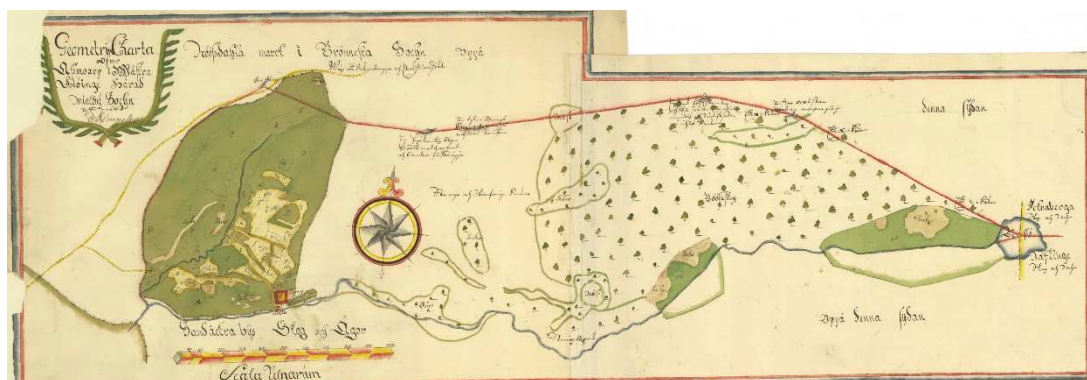
I ris-/mellanbygden var bebyggelsemönstret och odlingssystemen skiftande, från små till stora byar och från ensäde till tresäde, Figur 25. Det gemensamma var huvudnäringen, vilken var inriktningen på boskapsskötsel och boskapsavel. Man hade stora fåladsmarker för djuren att beta. I ris-/mellanbygden stöds hushållningen av försäljning från fiske, körslor och humleodling.

Figur 25. Geometrisk avmätning över Torrared och Ragnaröd upprättad år 1719. Bebyggelsen är inte samlad i en bytomt. Åker- och ängsmarkerna är spridda inom stora gärden. I vattendraget söder om byn finns kvarnar.

Norra Skånes skogsbygd dominerades av spridd, gles bebyggelse och små byar, Figur 26. Böndernas ekonomi baserades på just skogen och inkomsterna kom genom försäljning av överskottet av timmer. Åkrarnas avkastning räckte oftast inte ens till husbehovet, odlingen tycks mer vara en bisyssla till skogsbruket. Boskapen gick och betade gräs i gläntor i skogen.

På grund av bristen på spannmålsodling i skogsbygden producerades och såldes förutom humle, pottaska, träskor och smide för att kunna köpa spannmål från de andra bygderna.

Figur 26. Geometrisk avmätning över Asmoarp upprättad under 1700-talet (odaterad). Asmoarp var en ensamgård med stora marker för bete och ängsmarkerna var stora i förhållande till åkermarken.

Utifrån de geografiska förutsättningarna utvecklades en viss grad av specialisering i de olika områdena. Ett samspel i form av varuutbyte fanns mellan bygderna. Slättbygden kunde tillhandahålla spannmål till skogsbygd och ris-/mellanbygd, skogsbygden och ris-/mellanbygden kunde i sin tur låta slättens djur beta på sina marker. Från skogsbygden togs virke som var efterfrågat i både slättbygden och risbygden. Risbygden har kunnat förse skogsbygd och slättbygd med dragdjur. I både skogsbygden och ris-/mellanbygden odlades exempelvis humle till avsalu.

Det första enskiftet i Sverige genomfördes i Skurups socken på 1780-talet. Detta skifte kom att bli mönsterbildande för senare jordskiften i Sverige. Jordbruksmarkerna på slättbygden enskiftades efter sekelskiftet 1800. Ris-/mellan- och skogsbygden skiftades något senare genom laga skifte.

Skiftesreformerna förändrade landskapet påtagligt och innebar bland annat att bondbyarna splittrades, att allt mer mark odlades upp och att ett delvis nytt vägnät anlades. Skiftena var en förutsättning för den agrara revolutionen som i sin tur gav upphov till den omfattande livsmedelsindustrin i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Vid enskiftet på slättbygden samlades all jord hörande till en gård till ett stycke och de flesta av byarnas gårdar flyttade ut från bytomten ut till sin egen mark. På detta sätt omfördelades mark till enskifteslotter och bebyggelsen omlokalisades till spridda gårdar, med raka vägar i skiftesgränser och så småningom pilevallar längs dessa.

Mellanbygden kan liknas vid Skånes äng och fälad där boskapsskötsel hade den största betydelsen. Bönderna i mellanbygden födde upp kreatur och mottog djur från slätten på bete. I mellanbygden var förutsättningarna något annorlunda än på slätten. Landskapet var här mer varierat med skog, äng och åker. Byarna låg glesare i landskapet och kunde genom naturligt skydd av skog och höjder ha en bebyggelse med en öppnare karaktär än byarna på slätten. Byarna kunde variera i storlek och här fanns också ensamgårdar. Exempel på landskap i mellanbygden som lyfts fram i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, är Brååns dalgång som utgör ett geologiskt gränsområde för det skogrika urbergsområdet i

norr och slättbygden i söder. Det småskaliga ägomönstret betonas av stengärdsgårdar och trädrader, vilka ger bilden av ett landskap präglat av 1800-talets jordreformer.

Även området runt Nunnäs, Fulltofta, Osbyholm och Lyby lyfts i Länsstyrelsen i Skåneskulturmiljöprogram som ett bra exempel där området i söder övergår i fullåkersbygd. Dagens odlingsmarker genomkorsas av stengärdesgårdar, som framför allt erinrar om 1800-talets uppodling då de steniga, betade markerna och slättermarken till stor del överfördes till åker. Vid Fulltofta ger de ensamliggande smågårdarna och före detta torplägenheterna liksom det ålderdomliga vägsystemet, delvis träd- eller stengärdeskantat, en god bild av gångna tiders odlingslandskap i det inre av Skåne. Bebyggelsen i Lyby består huvudsakligen av gårdar och gathus och ligger grupperad längs de vägar som strålar samman här.

Utanför slättbygderna var det laga skiftet som i störst utsträckning kom att påverka odlingslandskapet. År 1827 ersatte laga skiftet de tidigare gällande skiftesförordningarna. Skiftet kan sägas vara en modifiering av enskiftet och innebar inte fullt så radikala förändringar. Med laga skiftet fastställdes att en brukningsenhet maximalt fick omfatta tre ägolofter. För att alla brukare skulle få sin rättmätiga del av markerna krävdes att tidigare icke uppodlad mark fördelades mellan bönderna. Strukturen blev långsmala enheter.

Spåren efter skiftena syns i landskapet än i dag, till exempel i dagens vägnät. På slättbygden omgärdar fortfarande dagens vägar de stora, sammanhängande enheternas jordbruksmark. I risbygden har ägostrukturerna idag kommit att slås samman till stora enheter och på så vis mer lika slättbygdens men de små och långsmala enheterna från skiftena kan anas i de mindre bruksvägar. Skogsbygdens mindre och glesare liggande bebyggelse ändrades inte mycket vid skiftena.

Skogsbygdens bebyggelse bestod till största delen av ensamgårdar och de byar som fanns var små och låg utspridda i landskapet. Mellan byarna fanns stora skogsområden. Bystrukturen blev därför här, efter skiftena, än mer upplöst än på slätten och bebyggelsen placerades längs vägarna.

De skånska byarna har utvecklats olika beroende på var i landskapet de varit belägna. Enskifte och laga skifte påverkade framförallt slättens och ris-/mellanbygdens byar medan byarna i skogsbygden inte i samma utsträckning präglades av skiftena. I och med skiftena splittrades byns ursprungliga karaktär. Ungefär hälften av alla skånska gårdar som låg i byar flyttades ut från bytomten. De gamla gårdstomterna förtätades så småningom och bebyggdes med *gatehus* och stugor för obesuttna.

Från 1800-talet och framåt sker även en mekanisering av jordbruket. En övergång från trädssystem till ett växelbruk gjorde även att ängsmarker och sankare områden i högre grad kunde odlas upp till åker. Införandet av konstgödning och maskiner har ytterligare ändrat förutsättningarna för jordbruket och framförallt i slättbygden där åkrar kunde slås samman till stora sammanhängande åkrar. För mellanbygden och skogsbygden kan däremot äldre strukturer finnas kvar då de topografiska förutsättningarna inte finns för att förändra landskapet i någon högre omfattning. Under 1800-talet förändras även inriktningen då till exempel sockerbetor börjar odlas. Från 1880-talet fick sockerbetsodlingen ett uppsving på grund av spannmålsproduktionen drabbats av kris genom import av billig amerikansk spannmål. Under 1890-talet anlades flera sockerbruk i Skåne. I analysområdet finns Örtofta sockerbruk kvar, det enda kvarvarande betsockerbruket i Sverige, och på åkrarna i området finns de stora betstukorna som karaktäristiska inslag i kulturlandskapet, Figur 27 och 28.

Figur 27. Örtofta sockerbruk.

Figur 28. Betstuka. Om betorna inte ska levereras till sockerbruket direkt efter upptagning lagras de i stora högar, så kallade betstukor, i fält. Den optimala lagringstemperaturen är 0–5 °C. Är det risk för frost måste betorna i en betstuka frostskyddas med hjälp av exempelvis plast som i bilden.

Under 1800-talet sker även ett stort arbete med avel för att öka produktionen. Även markens kemi har varit av intresse. Under åren 1929–1934 genomfördes en detaljerad fosfatundersökning i Skåne. Syftet var att finna de marker som hade hög fosfathalt, ett förhållande som var bra för sockerbetsodling. Resultaten sammanställdes av Olof Arrhenius på en karta som publicerades år 1934. Kartan är ett intressant dokument eftersom förhöjda fosfathalter även kan hjälpa till med att hitta äldre bebyggelse, exempelvis framträder den äldre bosättningen vid Uppåkra söder om Lund tydligt i kartan.

5.5.5. Gods, säteribildning

För Skåne är det befogat att tala om ett godslandskap. Detta var inte bara en arena för adeln, här fanns också industri, statare, ett innovativt jordbruk och folkrörelserna, kanske främst i form av Svenska Lantarbetarförbundet. Godsen påverkade landskapet i hög grad och var tidiga med att effektivisera jordbruket. Dagens stora gods speglar driftsrationaliseringen som pågått i 200 år, efterkrigstidens jordbrukspolitik liksom dagens europeiska jordbrukspolitik.

Säteribildningen var stor under 1500- och 1600-talen och vi kan se en koncentration av de större godsen till slättbygden och i viss mån mellanbygden, vilket gjorde Skåne till Danmarks godstätaste område. Godsens marker brukades av *frälsebönder* och kring godsen fanns ett flertal dagsverktorp. Under 1500- och 1600-talen skapades stordrift vid godsen och många av renässansslotten uppförs under denna tid, vanligen i avskilda lägen från bondbyarna. Godsens landskap omvandlades genom att byar avhystes och vägar rätades och vanligen försågs med alléer. Vid godsen anlades speciella arbetarbostäder och stora ekonomibyggnader samt även tegelbruk. Till godsens landskap hör även parker, både anlagda intill godsbebyggelsen men även större jaktmarker ute i godslandskapet. Ett exempel är Skarhults gods kronopark med skogsvaktarbostället Jägersro, strax söder om Eslöv. Skarhults gods ingår i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram, Svenstorp-Örtofta-Ellinge-Skarhult-Gårdstånga. Vid godsen kan den sociala hierarkin avläsas i byggnadernas placering och i hur landskapet formats och används än i dag.

Godsens produktion var i huvudsak inriktad på spannmålsodling. Många av de gods som återfinns i mellanbygden och skogsbygden etablerades under 1700-talet där goda jaktmarker och tillgång på skog var betydelsefullt.

De stora krigen under 1600-talet tärde hårt på Skåne och det tog lång tid för landskapet att återhämta sig ekonomiskt och demografiskt. Från 1700-talet och framåt sker stora omdaningar av jordbrukslandskapet som skulle leda till återhämtning för området. En viktig orsak var skiftesreformerna och övergivandet av trädssystemet för en övergång till ett växelbruk. Landskapet kom att förändras genom att bebyggelsen flyttades ut i samband med enskiftet och laga skiftet. I samband med detta tillkom nya gränser och vägar. Inom slättbygderna blev denna förändring mer påtaglig än i skogsbygderna. Genom införandet av nya växtföljder kunde även ängsmarkerna odlas upp. De tidigare våtmarkerna hade nyttjats som slåttermarker men kunde nu dikas ut och odlas upp som åker.

I många fall var godsen drivande i utvecklingen av jordbruket och under 1800-talet etablerade flera herrgårdar egna mejerier för att kunna förädla sina jordbruksprodukter. Under 1890-talet fanns 320 mejerier i Skåne. Ett exempel är Örtofta gods, vid Bråån, där det gamla mejeriet med tillhörande stråtakförsedda iskällare erinrar om den viktiga roll mejerihanteringen tidigare spelade. Örtofta ingår i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram, området Svenstorp-Örtofta-Ellinge-Skarhult-Gårdstånga.

Under 1800-talet infördes även systemet med *plattgårdar* vilket innebar att de tidigare arrendegårdarna, ofta i byar, avhystes och markerna slogs ihop till en plattgård. Tanken var att arbetet kunde rationaliseras och drivas med lönearbetskraft. De tidigare arrendebönderna fick flytta eller bli statare under den nya storbonden. Statarsystemets införande hade stor påverkan på de obesuttna och så kallade statarlängor uppfördes vid plattgårdarna och godsen. Flera exempel på plattgårdar finns i området exempelvis

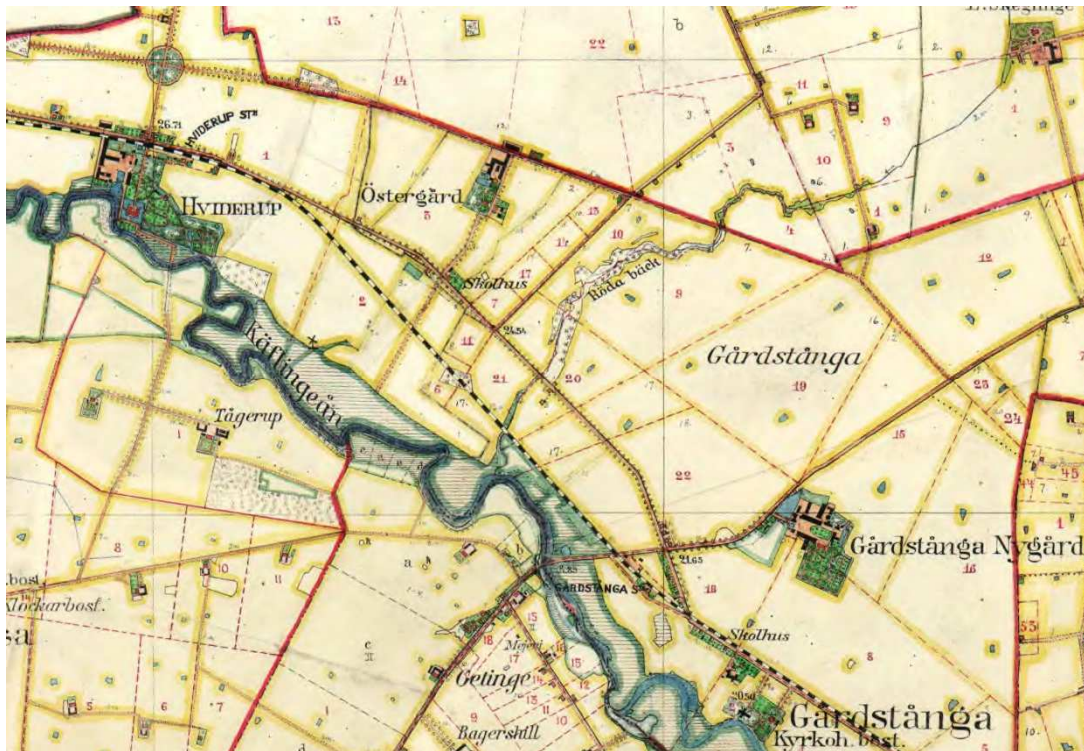

Fairyhill, väster om västra Ringsjön, anlagd av Rönneholms gods. Gården ingår i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, Ageröd-Bosjökloster-Stehag-Stockamöllan, och är karaktäristisk för 1800-talets stora, godsanlagda gårdar med mangårdsbyggnad i en mindre park och avskilda ekonomibyggnader. Även gården Sextorp, Figur 29, i Hörby kommun, är en plattgård som bildats av en sammanslagning av byarna Sextorp och Brunstorp. Sextorp ingår i regionalt kulturmiljöprogram, Nunnäs - Fulltofta - Osbyholm – Lyby. Plattgårdarna liknar i många fall godsens genom alléplanteringar och stora mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader. I Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram, Svenstorp-Örtofta-Ellinge-Skarhult-Gårdstånga, finns flera av dessa plattgårdar, till exempel Kristineberg som vid skifte 1815 ersatte den lilla byn Brönneslöv.

Figur 29. Landskapet invid plattgården Sextorp.

Rationaliseringarna och mekaniseringen fortgick under 1800-talet. Införandet av konstgödning kom att få stor genomslagskraft då djurhållning inte längre var nödvändig för växtodling. Inom slättbygdernas näringsrikaste jordar uppstod en specialisering inriktad på växtodling. I detta sammanhang kom även järnvägarna att spela in då det var lättare att få avsättning för jordbruksprodukter över ett större område. Flera av godsens och de stora gårdarna var drivande i järnvägsutbyggnaden och i flera fall hade de egna stationer.

Figur 30. Häradsekonomiska kartans blad J112-1-34 över Viderup och Gårdsstånga upprättad åren 1910–15. Stationerna låg tätt utefter järnvägen. I kartbilden ser vi även det planerade landskapet med alléer invid Viderup.

Under 1900-talet har godsens bibehållit den storskaliga driften och bedrivs nu med lönearbete och modernare inslag med silotorn och maskinhallar är vanliga byggnader invid godsens och de större gårdarna.

Figur 31. Moderna silos vid Gårdsstånga.

Det skånska godslandskapet, företrädesvis beläget i övergångsbygd mellan bördig slätt och skog, låter sig väl exemplifieras genom miljön söder och sydost om Eslöv. Godsens Skarhult, Ellinge och Örtofta är alla belägna intill Bråån. Viderup ligger vid Kävlingeån, Svenstorp

strax söder om Kävlingeån och Gårdstånga strax norr därom, Figur 30. Området som omfattar nämnda gods ingår i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram, området Svenstorp-Örtofta-Ellinge-Skarhult-Gårdstånga. De öppna åkerfälten, plattgårdarna, vägsträckningarna, allésystemen och den utifrån godsen gestaltade bebyggelsen är viktiga komponenter i miljön. Just detta utpekade område i kulturmiljöprogrammet, kan sägas väl illustrera kulturlandskapets utveckling, särskilt från 1800-talets jordbruksreformer till nutida storgodsdrift, Figur 31. Byarna runt godsen, Borlunda, Gårdstånga, Igelösa, visar på den makt godsen haft och fortfarande har över både markanvändning och bystruktur och speglar jordbrukets starka ställning. Landskapet domineras av stora brukningsenheter och majoriteten av bebyggelsen är från 1900-talet och domineras av egna hem och lantarbetarbostäder.

5.6. Industrialismens tidevarv (1850 – nutid)

Karaktäristiska särdrag för perioden:

Mekanisering av jordbruket. Livsmedelsindustrin ökar. Urbanisering med inflyttning från landsbygden till tätorter. Lönearbete. Utbyggnad av infrastruktur med järnvägar. Förbättrad boendestandard.

5.6.1. Urbanisering och industri

Från medeltidens stadsbildningar har urbanisering pågått, från en tydlig uppdelning mellan stad och land till dagens genomurbaniserade stadsregioner.

Mycket av utvecklingen av städer och samhällen i Skåne följer utvecklingen och utbyggnaden av järnvägen. När riksdagen beslutade att bygga stambanor var idén att dessa skulle komplettera befintliga kommunikationsstråk, vägar och vattendrag för att stärka tillväxten över landet. Efter att skråtvånget upphörde 1847, näringsfrihet infördes 1864, tullfrihet infördes på vissa marknader och statliga investeringar i hamnar och järnvägar stimulerades tillväxten av industrier. Under 1800-talet växer befolkningen. Folk rör sig från landsbygd till urbaniserade delar för nya typer av arbeten i industri och tjänstesektor. Urbaniseringen skapade en efterfrågan på nya varor och service.

Industrierna i Skåne är ofta kopplade till livsmedelsproduktion. Efterfrågan på förädlade jordbruksprodukter steg i takt med att levnadsstandarden ökade under 1900-talet. Strax efter år 1900 bidrog industrin mer än jordbruket till bruttonationalprodukten, efter en nedgång i samband med 1:a världskriget ökade produktionen från 1920-talet till 1960-talet. På 1970-talet avbröts den stigande produktionen och konkurrensen från utlandet hårdnade med konsekvensen att vissa företag avvecklade eller ställde om sin produktion. I Skåne lades varv, gruvor och tegelindustri ned, textil- och lädertillverkning flyttade utomlands eller avvecklades. I takt med att industrins produktion gått ner har tjänsteföretagen vuxit, även forskningsbaserad industri har vuxit.

Industriell framställning av betsocker inleddes i Sverige på 1830-talet, samtidigt med att sockerbetsodling introducerades och spreds. Örtofta sockerbruk, vid Kävlingeån, framstår

som en komplett bruks- och industrimiljö där arbetarbostäder, fabriksanläggning, brukskontor, slamdammar och järnvägsspår belyser sockerbrukets hela historia (se även kapitel 5.

Inom vissa industribranscher blev Skåne ledande i Sverige. Inom analysområdet finns till exempel anläggningar bevarade efter ler- och tegelindustrin, stenbrytning, kolfyndigheter, livsmedelsindustri och framställning av cement, som alla var omfattande i Skåne.

De första anläggningarna med industriell drift låg där råvaran och/eller kraftkällan fanns, på landsbygden och inte minst vid olika vattendrag. I analysområdet är Kävlingeån, Rönne å och Bråån viktiga kraftkällor. Vattendragen och så även järnvägen var avgörande för industrins framväxt och utveckling i Skåne och det är under 1800-talet, i och med den agrara revolutionen, näringsfriheten och utbyggnaden av järnvägsnätet, som den egentliga industrialiseringen av Skåne inleds.

Figur 32. Krutmöllan, vid Kävlingeåns södra sida, nordost om Västra Hoby. Möllan har anor från 1600-talet. De byggnader som står idag är alla från mitten av 1800-talet.

Kävlingeån utnyttjades under lång tid för drift av kvarnar och annan industri. Krutmöllan, vid Kävlingeåns södra sida, nordost om Västra Hoby, Figur 32, har anor från 1600-talet då krut tillverkades vid anläggningen. Senare omvandlades möllan till en vanlig mjölkvarn. Idag finns tre stora kvarnbyggnader, byggda i korsvirke och tegel, med kvarnstenar och valskvarnar. Bostadshus, magasin och ekonomilängor finns också på platsen och samtliga byggnader härrör till största del från mitten av 1800-talet.

Vattenkraftens betydelse för kvarnarnas och sågarnas lokalisering framgår tydligt av flera välbevarade anläggningar längs Rönne ås lopp, västerut från Västra Ringsjöns västra sida och Rönneholms mosse. Tre välbevarade kvarnanläggningar ligger här, inom en sträcka av endast ca 900 meter längs ån, Bålamöllan, Rönnemölla och Stockamöllan. De två första kvarnarna representerar huvudsakligen ett förindustriellt skede medan Stockamöllans industri visar på de senaste 100 årens utvecklingen. Brukssamhället i Stockamöllan är typiskt för skånska förhållanden, då det främst tillkommit under 1900-talet, Figur 33.

Figur 33. Flygfoto från 1938 med Stockamöllans verksamhetsområde. Området bör ha sett sig ganska likt även vid sekelskiftet 1800/1900. Källa: © Kulturens bildarkiv.

Stockamöllan vid Rönne å har i århundraden förknippats med vattenkraftens möjligheter, kvarnar och sågverk. Verksamheten drevs i nästan 300 år av samma släkt, fram till 1981. Kvarnverksamheten upphörde 1905 och efter detta växte verkstadsindustrin. Under 1900-talet blev Stockamöllan känt för truckar. Det fanns också en handelsträdgård och jordbruk på omkring 1300 tunnland som sträckte sig inom Billinge, Munkarps och Hallaröds socknar. Handelsbod med poststation stod färdig 1909, posten flyttade in i pensionatet när detta stod färdigt 1911. På pensionatet bodde friluftsturister från stan som kom för att njuta av den vackra naturen vid Stockamöllan.

Före järnvägen utgjorde Eslövs by och Västra Sallerups by, båda med medeltida anor, det som idag är Eslöv. Gårdar och gatustruktur finns delvis bevarat. I slutet av 1870-talet hade Eslöv ett antal registrerade industrier och var en köping. Den äldre bebyggelsen är koncentrerad till området vid stationen och Stora torg samt utfartsvägarna Västergatan och Norregatan. I slutet av seklet hade köpingen blivit trång och en stadsplan togs fram. Den första stadsplanen ritades av Erik Bülow-Hübe och fastställdes år 1913. Stadsplanen hade trädgårdsstaden som ideal och som komplement till den centrala stenstaden vid järnvägen och förlade industrierna till Eslövs östra delar.

När järnvägens byggdes ut under 1800-talets senare del främjade detta både stenindustrin och övrig industri i det område som idag utgörs av nuvarande Höörs kommun. Södra stambanan sträckning Örtofta-Höör-Sösdala var färdig 1858–59. Stationen i Tjörnarp

anlades 1887 och banan mellan Hörby och Höör var färdig 1882. Både Tjörnarp och Höör utvecklades till stations samhällen. Järnvägssträckan Eslöv-Hörby invigdes 1897 och hade stationer i Snogeröd och Fogdarp. Höörs betydelse växte och orten blev municipalsamhälle 1901 och köping 1939. I Höör fanns banker, skolor, hotell, hantverkare och handlare. Industrierna var andelsmejeri, mekanisk verkstad, stenhuggeri, väveri, vagnfabrik och läskedrycksfabrik. Kvarnstenstillverkningen som finns belagd sedan 1700-talet hade vid början av 1900-talet tagit industriella former.

Tjörnarp utvecklades också, men inte i samma omfattning som Höör. I Tjörnarp fanns en stärkelsefabrik och Gunnarps tegelbruk, Figur 34 och 35. Gunnarps Tegelbruk var Tjörnarp's största företag under 1900-talets första hälft. Efter en eldsvåda 1958 lades verksamheten ned. Idag kvarstår ringugnen och anläggningen har restaurerats. Strax norr om bruket och ringugnen finns lergravarna kvar där leran till teglet togs. Området är idag ett naturreservat och hela området ingår i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län. I Rolsberga anlades industrier för jordbrukets behov, mejeri och valskvarn.

Stenbrytning liksom kolfyndigheter är också viktiga industrigrenar i området. I Stenskogen, Höörs kommun, bröts tidigt den kända Höörsandstenen, vilken bland annat användes till Lunds domkyrka. År 1899 bildades AB Ringsjö Stenbrott på platsen, av bland annat baron Lave Beck-Friis. År 1905 anlades en flyttbar smalspårig järnväg mellan Stanstorpsbrottet och Höörs station. I Stabbarp, Eslövs kommun, upptäcktes kolfyndigheter år 1867 och en gruva anlades strax utanför byn. I jorden fanns även stora mängder eldfast lera, vilken också utvanns och brändes till tegel i byns tegelbruk. Kolfyndigheten i Stabbarp var, tillsammans med flera fyndigheter i Skåne, de enda kolfyndigheter som fanns i landet. För att kunna transportera varorna från gruvan anlades omkring 1875 en spårväg mellan gruvan och järnvägen mellan Eslöv-Landskrona-Helsingborg. Stabbarps gruva fick en egen järnvägsstation 1898 när järnvägen Eslöv-Röstånga stod klar. Stationen och järnvägslinjen lades ned 1961.

Figur 34. Gunnarps Tegelbruk, vid Tjörnarp, Höörs kommun, var Tjörnarp's största företag under 1900-talets första hälft. Bilden visar den restaurerade och takförsedda ringugnen till vänster.

Figur 35. Gunnarps Tegelbruk, vid Tjörnarp, Höörs kommun. Bilden visar ringugnens ovansida med bränsleluckorna där tegelbrännaren öste ner kol.

I Hörby kommun är industrialiseringen starkt kopplad till jordbrukets utveckling. Under 1800-talet anlades brännerier, mejerier, bryggerier och stärkelsefabriker ofta i orter där järnvägen dragits fram. Järnvägssamhällen växte fram, exempel på sådana är Ludvigsborg och Askeröd. I Askeröd finns förutom järnvägsstationen också den karakteristiska bostadsbebyggelsen kvar. I järnvägssamhällena uppstod de verksamheter som inte var kopplade till livsmedelsindustrin. Till Hörby kom järnvägen 1882, 1886 och 1896. Först kopplades Hörby samman med Höör, sedan med Tollarp och slutligen Eslöv. Järnvägen möjliggör för verksamheter som Hörby mejeri, Gamla Bränneriet, Hörby Bruk och Skånska Andelsslakteriet, samhällets ställning som tjänste- och servicesamhälle stärktes också, detta speglas i arkitekturen, exempelvis Jordbrukskassan, Frosta Härads Sparbank och Samrealskolan, alla från slutet av 1800-talet. I slutet av 1800-talet, närmare bestämt 1879 stod länslasarettet färdigt. Hörby påbörjar sin tillväxt på 1600-talet med gästgivaregård och tingshus. Under 1700-talet startar en marknad som under 1800-talet innebär att Hörby växer till. Järnvägen innebar nya möjligheter både vad gäller att få råvaror och att kunna sprida tillverkade produkter. I Äspinge, öster om Hörby, uppfördes, alldeles intill spåret, ett bränneri. För Hörby innebar järnvägen att också industrialismen gjorde sitt intåg, främst i form av livsmedelsindustri baserat baserat på vad det omgivande jordbruket gav: bränneri 1872, mejeri 1891 och slakteri 1914.

Hörby växte fortsatt under 1900-talets första del men efter seklets mitt avstannar utvecklingen. Knappt 20 år senare har den sista järnvägslinjen lagt ner. Ortens popularitet som pendlarsamhälle steg under 1970-talet, något som syns i villaområden från tiden med

tidstypisk arkitektur och trafikplanering. Under efterkrigstiden anläggs i Hörby också anläggningar för fritidssysselsättning.

Livsmedelsindustrin, inte minst mejerier, finns också exempel på inom analysområdet. I Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram ingår till exempel det lilla stationsområdet Osbyholm, strax öster om Östra Ringsjön. Här anlades 1911 ett mejeri invid Hörbyån. I början av 1950-talet byggdes verksamheten om till cementgjuteri då mejerihanteringen centraliserades vid denna tid medan det ökade behovet av cementprodukter gjorde det möjligt för små cementgjuterier att etablera sig på flera platser. Ett litet samhälle växte fram intill järnvägen, riksvägen och godset. Bebyggelsen i Osbyholm domineras av gathus och egnahem samt olika typer av småhus från 1950–60-talen. Stationshuset är rivet. Ett av de större egnahemsprojekten som genomfördes i Skåne åren direkt efter att den statliga egnahemslånefonden instiftats 1904, var den styckning och försäljning av mark som gjordes vid Osbyholm.

Lilla Harrie i Kävlinge kommun har utvecklats från kyrkby med cirka tio gårdar till ett samhälle med rutnätsplan och storskalig industri. Lilla Harrie var huvudort i Harrie storkommun innan kommunsammanslagningen. Lilla Harrie vitputsade kyrka som ligger i den västra delen av byn är från tidig medeltid. Kyrkan är från tidig medeltid och har alltid legat i utkanten av bykärnan. Vid skiftet 1807 flyttas alla gårdar utom två från sina ursprungliga platser, dessa gårdar finns fortfarande kvar. Den ena har haft flera funktioner, gästgivaregård, skolhus, pastorsexpedition och pastorsbostad och har anor från före 1700-talet, ekonomibygnaderna har till största delen rivits men trädgården är bevarad med buxbomskvarter och stenorer. I den centrala vägkorsningen uppstår bebyggelse för service, exempelvis fattighus, barnmorskehus, skola, andelsfrys och lanthandel. Skolan, på ena sidan vägen, och trädgården på andra sidan ligger utanför byn.

Lilla Harrie Valskvarn är fortfarande i drift i byggnader från de senaste decennierna och med ny teknik men kontinuiteten i verksamheten är en av de längsta i nordens. Förutom jordbruksproduktion har marken möjliggjort annan produktion, exempelvis tegel och cement. Förutom kvarnverksamheten har Lilla Harrie Redskapsverkstad som tillverkade lantbruksmaskiner dominerat i orten. Järnvägen, 1906, bistod industrierna med kommunikationer och runt stationen växte bebyggelse fram.

Villabebyggelse planerades i en rutnätsplan, bebyggelsen är från 1900-talets första decennier med både jugend och funkis representerad samt senare kvarter med bebyggelse från 1960-talet. Servicen byggdes ut mer runt mitten av 1900-talet, idrottsplatsen anlades 1939, folktandvård och pensionärshem byggdes. År 2010 byggdes putsade småhus på kvarnens mark, förlagda i planform som avviker från Lilla Harries bebyggelse i övrigt.

Stora Harrie har utvecklats från att en kyrkby med nära trettio gårdar till en utskiftad by med ett fåtal gårdar i närheten av den gamla bykärnan. Bebyggelsen med *gatehus* och egnahem växte fram längs Harrie- och Tingsvägen. Byggnader som hyst smedja, skolor och församlingshem ligger nära kyrkan. Till socknen hör även de två byarna Hermanstorp och Tostarp samt Stora Harrie mosse. 1952 gick Stora Harrie upp i Harrie kommun med Virke och Lilla Harrie och den norra delen av Harrievägen bebyggs. Husen på andra sidan Harrievägen består av ett egnahemsområde, mittemot dessa en radhuslänga från 1961. De delar av Stora Harrie mosse som finns kvar efter dikning och odling är idag ett naturreservat. Mossen är en rest av ett område som har varit utsatt för dikning och uppodling.

Virke kyrkby ligger i ett öppet och storskaligt odlingslandskap i nordöstra delen i Kävlinge kommun. Vägstrukturen är delvis synlig på kartor från 1700-talet. Byn bestod i princip av en kyrka och ett antal äldre gathus samt efter skiftet ett fåtal gårdar med stora ekonomilängor vilket vittnar om ett storskaligt jordbruk. Söder om kyrkan ligger två av byns gårdar.

Järnvägen kom till Lund år 1856 vilket innebar förbättrade kommunikationer. Lund och Trelleborg kopplades ihop 1875 och senare även Lund och Kävlinge med fortsättning till Helsingborg. Efter sekelskiftet 1900 förbands Lund med Bjärred och Harlösa. I närheten av järnvägen etablerades tyngre verksamheter med transportbehov. De verksamheter som huserade i tätort fick svårt att expandera.

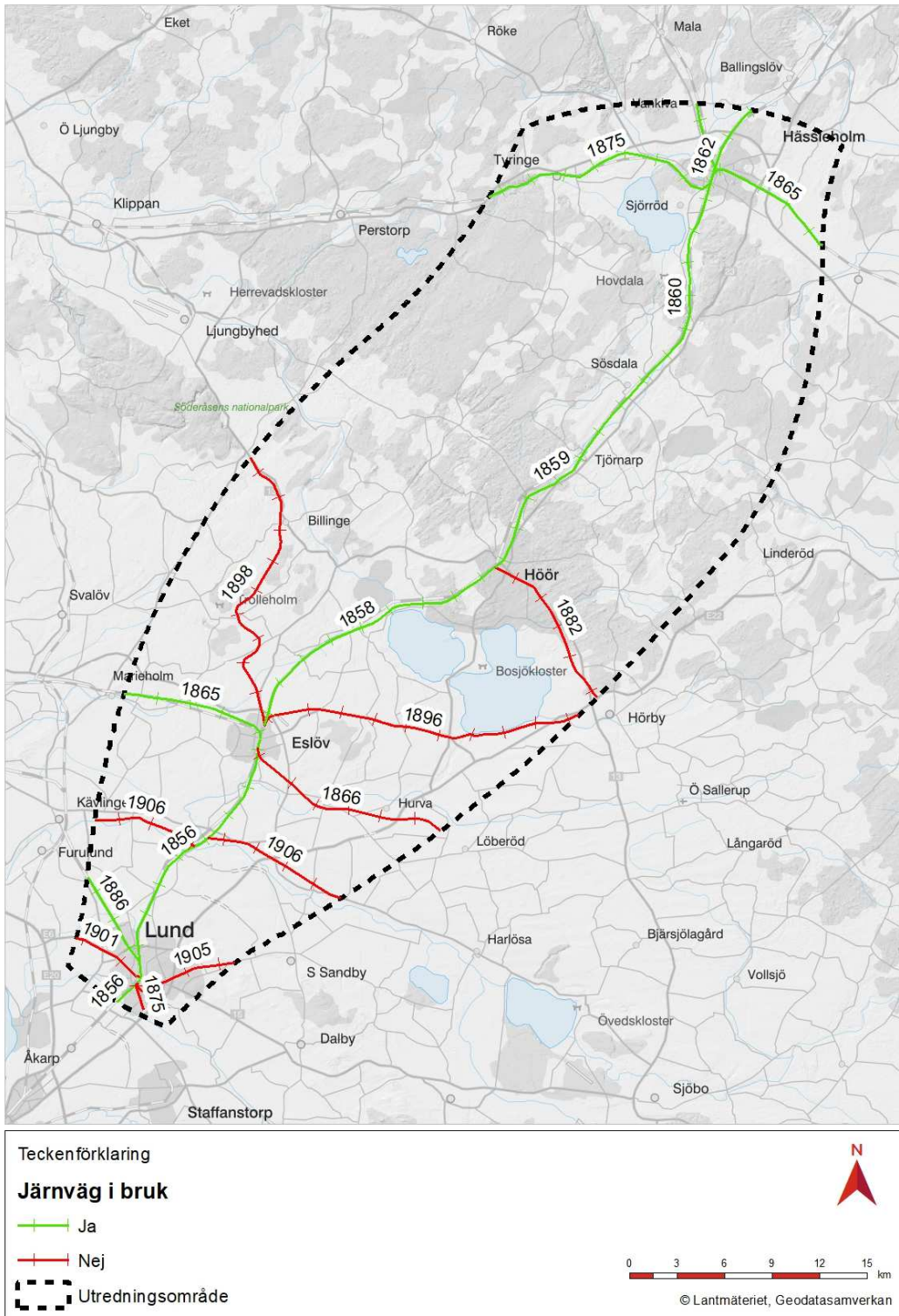
Lund saknar vattenkraft, Kävlingeån undantaget. Lokala råvaror är lera och sten, åkermarken är bördig. Industriverksamheten har varit blandad. Förutom livsmedel, konfektion/textil, mekaniska verkstäder och förpackningsindustri fanns tryckerier och förlag, ett utslag av universitetet och kyrkans närvaro i staden. I slutet av 1800-talet var Lund landets 10:e industristad.

5.6.2. Utbyggnad av infrastruktur, järnvägar

Järnvägsnätet i Skåne byggdes ut på drygt 50 år, från 1856 till 1911, och var det tätaste i Sverige, Figur 36. Skåne var till och med en av de järnvägstätaste provinserna i Europa. Runt järnvägsstationerna växte det upp nya stationssamhällen. Särskilt expansiva blev det där flera olika banor korsade varandra, som i utredningsområdets Eslöv och Hässleholm.

Järnvägsnätet byggdes främst ut av staten, Statens Järnvägar, SJ, i form av de olika Stambanorna. Järnvägsnätet byggdes även ut genom anläggandet av privata banor. I Skåne börjar dessa privata investeringar redan på 1860-talet varpå flera mindre orter fick förbindelser med stambanan. De privata banorna fick stor betydelse och blev en form av egna stambanor för ett ännu finmaskigare nät av småbanor. Inom analysområdet har till exempel Ystad-Eslövs Järnväg, YEJ, gått vilken pekats ut i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram som ett viktigt kulturmiljöstråk. Banan öppnades i sin helhet 1866. Ystad-Eslövs Järnväg förstatligades den 1 juli 1941 och SJ tog över driften. Godstrafiken på sträckan Eslöv-Tomelilla upphörde 1975 och sista persontåget Ystad-Eslöv gick den 30 maj 1981 varpå banan revs 1984.

Få andra svenska orter är så förknippade med sin järnvägshistoria som Eslöv. Runt en järnvägsstation uppstod en ny stad på 50 år kring den 1858 invigda stationen vid Södra Stambanan. Namnet kommer från den bondby som låg ungefär där stationen byggdes. På kort tid efter järnvägens tillkomst etablerade sig olika handelsidkare, hantverkare och industriföretag. Flera järnvägar anslöts efter hand, till Landskrona/Helsingborg 1865, Ystad 1866, Hörby/Kristianstad 1897 och Röstånga/Klippan 1898. I Hörby hade stadsutvecklingen påbörjats oberoende av järnvägen men orten fick ett uppsving efter järnvägsutbyggnaden.

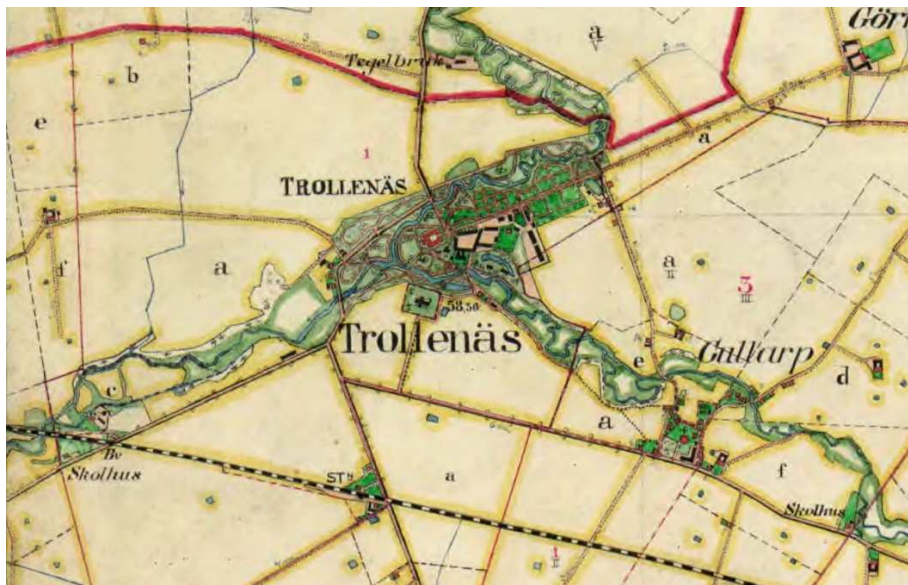

Figur 36. Karta över järnvägsnätet i utredningsområdet. Årtalen anger när järnvägen togs i bruk.

Stationssamhällena fick en tydlig struktur med stationshus, järnvägsgata, järnvägshotell, service och bostadshus på "framsidan", medan industrier, magasin och andra verksamhetslokaler lokaliserades till "baksidan". Järnvägen hade stor betydelse för spridning av idéer, tekniska nyheter och för lokalisering av landsbygdens industri. Järnvägarna förändrade både landskapet och levnadsskicket. En tydlig förändring är de

lokala centrumförskjutningarna som skett från sockencentrum, med kyrkan, till det nya stationsläget. Tydliga exempel på detta är till exempel Stehag och Stångby.

Järnvägen innebar även en viktig faktor för jordbrukets modernisering och industrialisering. Det var med dessa som det blev möjligt att transportera produkter som virke, spannmål, sockerbetar, mjölk och slakt kreatur längre än nästgårds. Enstaka förädlingsindustri fanns sedan tidigare på landsbygden, men med järnvägarna anlades till exempel sågverk, mejerier, brännerier, stärkelsefabriker och slakterier i de växande stationssamhällena eller i anslutning till godsen. I många fall var godsen och de större gårdarna drivande i järnvägsutbyggnaden och många stationer anlades för att tillgodose jordbrukets behov av transporter, Figur 37.

Figur 37. Utsnitt ur häradsekonomska kartan upprättad åren 1910–1915. På kartan syns godset Trolleås med dess station. Stationen är numera riven. Idag finns en valsvarn och mindre industri vid platsen för stationen.

De nya järnvägarna innebar även att områdena kom att ingå i en större region vilket innebar att till exempel Osby fick byta namn till Osbyholm, efter det närliggande godset, när järnvägen byggdes år 1897, då det redan fanns ett Osby med egen station. Järnvägen är nu nedlagd men den gamla banvallen används som gång- och cykelled och är en del av Skåneleden, Figur 38.

Figur 38. Den gamla banvallen efter järnvägen mellan Eslöv och Hörby. Idag är den gång- och cykelväg och är en del av Skåneleden.

Järnvägsbyggandet sammanfaller i tid med turismens framväxt i Sverige och Svenska Turistföreningen lanserade sin slogan "Känn ditt land". Flera turistmål blir genom järnvägen lätta att nå, även från avlägsna orter, något som inte minst var fallet för Röstånga och Skärålid. Områdets speciella, dramatiska landskap blev ett populärt utflyktsmål och kan räknas till de tidiga turistmålen i Skåne. Stora grupper av naturflanörer kom för att njuta av naturen och utsikten från Kopparhatten. Området Skärålid ingår i dag i Söderåsens nationalpark och är också utpekad i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram. Mellan Lund och Bjärred gick den numera nedlagda badortsjärnvägen (LBJ). Samtliga stationer och banvaktsstugor utmed linjen uppfördes i trä i gemensam stil. Sträckan öppnades 1901 och stängdes för persontrafik 1939.

5.6.3. 1900-talets bostadssituation

Ett antal initiativ för att stävja trångboddhet, bostadsbrist och för att öka boendestandarden sammanföll i tid runt andra världskrigets slut, nämligen bostadssociala utredningens slutbetänkande, statliga bostadslån, allmännyttiga bostadsbolag och 1947 års byggnadslag. Först på 1950-talet var bostadsproduktionen uppe i nivåer motsvarande perioden före kriget, i takt med att byggandet gick från att vara hantverksmässigt till industrialiserat. Trångboddheten höll dock i sig, även standarden var låg in på 1960-talet. Bostadsbristen var särskilt påtaglig i städerna där inflyttningen, både från landsbygden och i form av arbetskraftinvandring bidrog ytterligare. År 1965 fattades beslut om att bygga en miljon nya bostäder på tio år, både flerbostadshus och småhus, detta innebar starten för det så kallade miljonprogrammet. Målet var goda bostäder som inte skulle kosta mer än 20% av lönen och att bostäderna skulle ha god standard, vara moderna och rymliga. Byggnationen förlades till nya områden men också på platser där äldre bebyggelse rivits.

Samma år miljonprogrammet avslutas utlystes ett europeiskt byggnadsvårdsår. I kölvattnet av 1970-talets oljekris och nedgång i bostadsproduktion ökade intresset för förvaltning och modernisering av det befintliga byggnadsbeståndet.

Efterfrågan på bostäder steg i slutet av 1980-talet men sjönk till nivåer motsvarande krigsåren när 1990-talets lågkonjunktur slog till. Bostadspolitiken förändrades och bostadsmarknaden avreglerades. Lågkonjunkturen innebar att industriorter avfolkades och att bostäder stod tomma med rivning som följd. Byggnadet höll låga nivåer under 1990-talet och ökade först efter millennieskiftet.

5.6.3.1. 1900-tal till nutid i utredningsområdet

Ökningen i bebyggelse och folkmängd stagnerade i nuvarande Höörs kommun under 1900-talets första decennier. Jordbruket moderniserades och när den tekniska utvecklingen slagit igenom på bred front avspeglas detta i landskapet söder om Ringsjön. Här är jordbruksenheter i större utsträckning sammanslagna än de är i mellanbygd och skogsbygd. I dessa områden dominerar småbruket och större gods som Åkersberg och Ågerup har styckats ut.

Sedan 1920-talet har det i Sverige erbjudits prefabricerade fritidshus, på 1940-talet växer efterfrågan. I takt med att privatbilismen tilltog ökade efterfrågan på verksamheter inriktade mot nöjes- och fritidsverksamhet, så som campingplatser och fritidshusområden. I Höör har även verksamheter kopplade till hälsa fått fäste, både genom Orupssanatoriet som invigdes i mitten av 1910-talet och flertalet vårdhem, sprungna ur privata initiativ, exempelvis Karlsvik och Ringsjöhemmet (tidigare Blindhemmet i Sätöfta). På 1930-talet byggdes Frostavallens anläggning för bland annat skidsport. Dessa anläggningar kan ses som ett utslag för ett tilltagande intresse för hälsa och frisksport.

På 1960-talet planterades skog på tidigare odlingsmarker och bebyggelse omvandlades till fritidshus, denna utveckling är synlig norr om Ringsjön. Fritidshusbebyggelse har tillkommit både i skogstrakterna och i Ringsjöbygden sedan 1900-talets början men utvecklingen tar fart under 1940-talet.

År 1987 invigdes pågatågsstationen vilket varit positivt för Höörs attraktivitet, något som också Öresundstågen bidragit till sedan 1990-talet. Näringslivsstrukturen i Höörs kommun är idag bred och småskalig med dominans av vård och omsorg.

Även i Lund var bostadsbristen stor vid mitten av 1900-talet och invånarantalet steg snabbt. Efter miljonprogrammet var en fjärdedel av bostadsbeståndet i Lund från 1960-talet. Från 1945 till 1975 byggdes det i Lund 23 458 bostäder, det är nästan hälften av det totala antalet bostäder år 2005. Både planmönster och arkitektur är lokalt anpassat. Hustyper blandas inom samma område. Utbyggnaden sker centralt eller centrumnära.

I Lunds kommun har industrier med koppling till universitet och forskning blivit viktigare men det finns också ett antal företag inom tillverkningsindustrin som är betydelsefulla, bland dessa Tetra Pak och Alfa Laval.

Lunds äldsta industrier fanns i den gamla stadskärnan. Flera etablerades i gårdshus och magasin. Det är först efter andra världskriget som specifika industriområden börjar anläggas. Först relaterar utbyggnaden till närheten till järnvägen, men efter att bilburna transporter slår igenom etableras områden även vid de större vägarna, *se vidare i stycket om kommunalt utpekade kulturmiljöer*.

År 1950 fastställdes en stadsplan för Eslöv, öster om järnvägen. Stadsplanen fastställde ett skyddsområde mellan bostäder och verksamheter. Bostadsbebyggelsen skulle uppföras fristående och luftigt. I området finns industrianläggningar, det gamla vattentornet, det stora spannmålslagerhuset samt spridd egnahemsbebyggelse.

Från slutet av 1800-talet blir jordbrukets förändring allt synligare i landskapet i Kävlinge kommun. Ängs- och hagmark omvandlas till åkermark som läggs samman till allt större sammanhängande enheter. Odlingshinder i åkermarken, pilevallar och mörkelgravar till exempel, tas bort. Dagens landskap är inriktat på odling, betesdjur saknas. Landskapet innehåller också kommunikation och energiproduktion med en minskande åkermark till förmån för bebyggelse.

5.7. Hässleholm

5.7.1. Hässleholms historia

Som flertalet fornlämningar inom och runt Hässleholm antyder, har platsen för staden och dess närområde varit bebodd redan för ca 14 000 år sedan. Vid Finjasjöns stränder har påträffats lämningar från den allra äldsta fasen av mänsklig närvaro i Sverige, flintartefakter från den så kallade Hamburgkulturen, vilken inföll 15 000–12 000 år f.Kr. Förutom tidiga boplatser invid Finjasjön finns även gravar och gravfält liksom spår efter järnframställning, vilka visar att området varit attraktivt. Hässleholm med omnejd var under 1600-talet centrum för de så kallade snapphanarna och deras verksamhet. Inte minst under Skånska kriget, 1675–79.

Staden Hässleholm är dock, historiskt sett, ung, framväxt ur det stationshus och stationssamhälle som uppfördes år 1860, vid den nyöppnade Södra stambanan. Namnet fick stationen från den närbelägna Hässleholmsgården, ett säteri i stadens södra utkant, vars ägare gav delar av sin mark till både stambanan och till den nya stationen, Hässleholms station. Hässleholmsgården har medeltida ursprung och omnämns första gången 1539. De äldsta byggnaderna är från 1780-talet och gården är idag bland annat vandrarhem.

Vid Hässleholm anslöt, år 1865, en privat järnväg från Kristianstad till Södra stambanan och järnvägslinjen till Helsingborg anslöt 1875. Järnvägens utbyggnader ökade stadens betydelse som järnvägsknut och i och med järnvägen utvecklades även staden med industrier. Från år 1888 skulle särskilda stadsstadgor gälla inom stationsområdet Hässleholm; byggnads-, brand-, ordnings och hälsovårdsstadgan vilket ledde till att Hässleholm kom att betraktas som municipalsamhälle. Ett municipalsamhälle var en tätbebyggd ort inom en landskommun med visst eget självstyre och där minst en av de fyra stadsstadgarna måste tillämpas. Hässleholm fick stadsrättigheter 1914 av kung Gustaf V. Staden präglas fortfarande av rutnätsprincipen, det stadsplaneideal som rådde i slutet av 1800-talet.

De två regementena, T4 och P2, har präglat staden som garnisonsstad. Redan 1907 uppfördes kaserner för skånska Trängregementet (T4), nordväst om centrum. 1945 förlades Skånska Pansarregementet (P2) sydväst om staden. All militär verksamhet i Hässleholm upphörde år 2000.

Hässleholm blev också känd som skolstad, med bland annat Hässleholms högre allmänna läroverk och även Hässleholms tekniska skola som utbildade ingenjörer. Tekniska skolan, norr om stadsparken, byggdes 1914. Centralt i Hässleholm finns flera intressanta byggnader, inte minst med administrativ funktion så som häradets nya tingshus (byggår 1866) men även Stadshotellet (1913), bankhuset (1928, nu butikslokal), Hässleholms kyrka (1914), Baptistkyrkan Ebeneser (tidigt 1900-tal, nu i privat ägo), sjukhuset (1938) och vattentornet (1912). Det nya stationshuset stod klart 1921 och ersatte det tidigare.

5.7.2. Forn- och kulturlämningar inom Hässleholm

Inom dagens Hässleholm finns ett flertal forn- och kulturlämningar, Figur 39. Flera förhistoriska gravar, såsom *stensättningar* och gravar markerade med block liksom en *hög*, ligger inom stadens område, vilket visas som punkter i kartan. I anslutning till några av gravarna finns även hällristningar i form av skålgropar/älvkvarnar. Centralt i Hässleholm, norr om Östervärn, ligger rester efter en galgbacke, L1991:9542, där det enligt uppgift ska ha påträffats ett skelett år 1946. Inom staden finns även flera milstolpar. Ett gravfält, L1991:9386, ligger strax väster om Östervärn, i övrigt består lämningarna inom Hässleholm främst av *fossil åker* (röjningsröseområden) och spår efter förhistoriska boplatser, vilket visas som ytor i kartan. Lämningar efter *fossil åker* syns ovan mark, oftast som stenrösen och murar, medan boplatser ligger under mark, utan synliga spår.

Inga Riksintressen för kulturmiljövården berör Hässleholm men hela staden och dess västra närområde är utpekad som värdefullt område i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, Hässleholm. Genom Hässleholm går även Södra stambanan vilken också är utpekad i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram, kulturmiljöstråk Södra stambanan, se karta samt vidare i kap. 6.

5.7.3. Forn- och kulturlämningar kring Hässleholm

Ett flertal forn- och kulturlämningar finns registrerade i områdena närmast Hässleholm, Figur 39. Flertalet av registrerade fornlämningar runt Hässleholm är lämningar efter *fossil åker* (ofta i form av röjningsrösen) och förhistoriska boplatser och endast enstaka större gravfält, ytor karta nedan. Förhistoriska boplatser saknar markering ovan mark och saknar dessutom ofta en säker geografisk avgränsning. Detta innebär att fornlämningen kan vara större än vad bilden i kartan anger och att de inte påträffas förrän markarbeten genomförs i området för fornlämningen. Det finns däremot flertalet ensamliggande, förhistoriska gravar, av olika typ och från olika tider, stenålder till *järnålder*, liksom hällristningar, punkter i karta nedan. Runt Hässleholm finns även spår efter förhistorisk och tidigmedeltida järnframställning, främst i form av slaggförekomster men det har även påträffats rester efter själva blåsterugnarna, till exempel L1985:198. Väster om Hässleholm, vid Mölleröds kungsgård, ligger ruinen efter Mölleröds slott, L1991:9446, vilket brändes av danska trupper år 1678. Slottet byggdes inte upp utan byggnadsmaterial togs till den närliggande

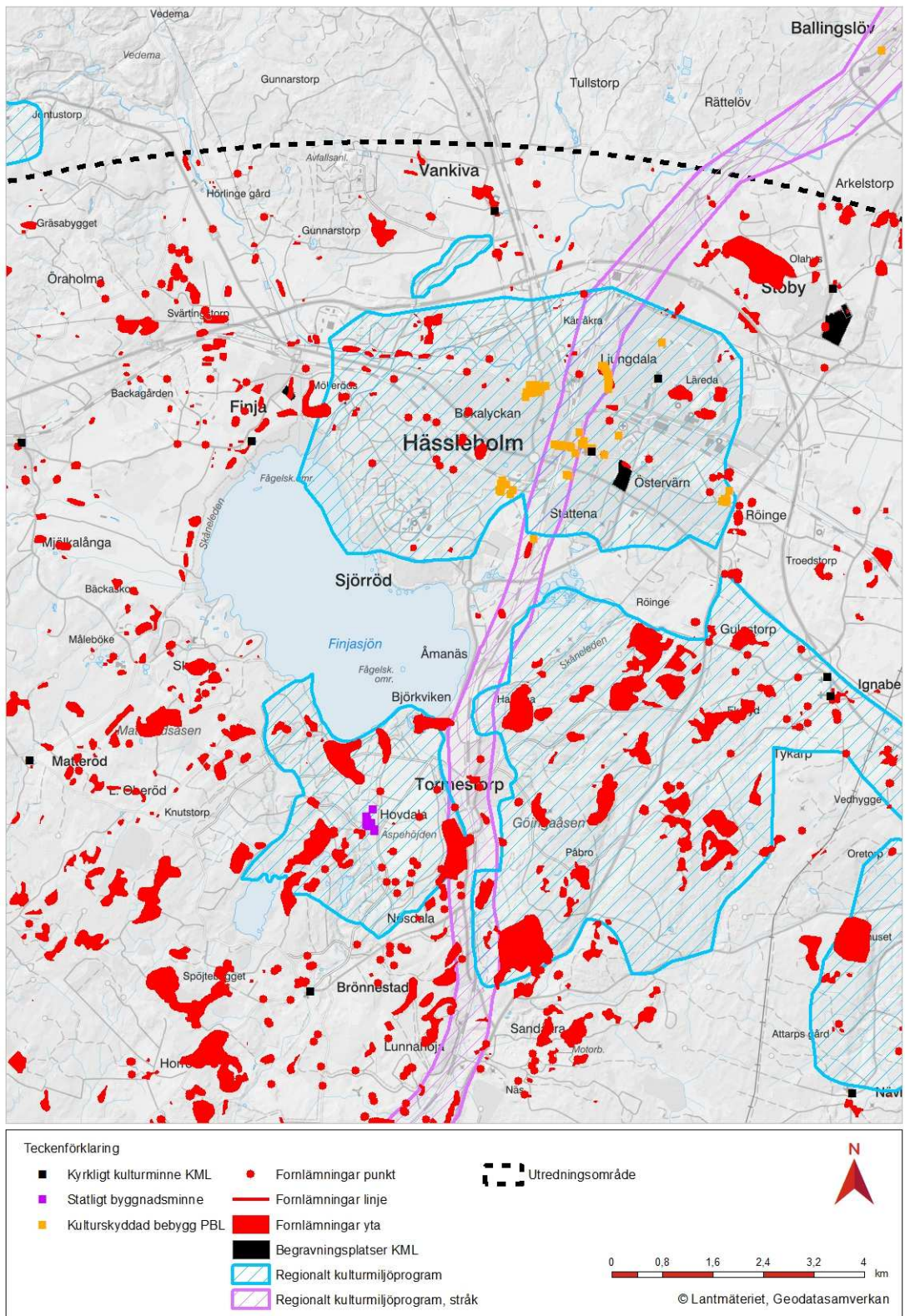
kungsgården (se även kap. 5). Söder om Finjasjön ligger slottet Hovdala, vilken är avgränsad som fornlämning, L1991:7201 och statligt byggnadsminne. Flera äldre by-/gårdstomter finns också registrerade runt Hässleholm.

Runt staden finns inga områden avgränsade som Riksintresse för kulturmiljövård däremot flera områden utpekade som värdefulla områden i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram, se karta nedan samt vidare i kap. Utpekade värdefulla Kulturmiljöer inom analysområdet Hässleholm-Lund. Norr om Hässleholm går den gamla landsvägen mellan Finja och Vankiva kyrkby. Vägen har delvis kvar sin gamla sträckning uppe på en åsrygg. Nordöst om Hässleholm ligger Laxbromölla vid Almaån, en kvarnplats som omtalas redan under 1400-talet. Nordöst därom ligger även Norra Sanby, kyrkby med medeltida ursprung och med Sanby kungsgård med bevarad byggnad från år 1606. Möllan, byn och kungsgården är delar av Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram.

Söder och sydöst om Hässleholm, precis öster om Södra stambanan, ligger området Göingeåsen-Ebbjörnarp-Ignaberga-Tykarps, utpekade i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län. Området på Göingeåsen har lång skoglig kontinuitet och rik förekomst av fornlämningar, inte minst i form av *fossil åker* (röjningsröseområden). I området finns tydliga spår efter 1800-talets skiftesreformer vilket gett ett ålderdomligt odlingslandskap med ett variationsrikt och välbevarat kulturlandskap. Området är även av mycket stort intresse för friluftslivet.

Söder om Hässleholm vid Finjasjöns södra strand och precis väster om Södra stambanan, ligger området Hovdala, med Hovdala slott, utpekade i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län. Slottet med omgivningar får ses som en väl bevarad sätesgård av 1500–1600-tals karaktär och som påverkat omgivande landskap i stor utsträckning. Förutom godsanläggningen är ädellövskogen, bostadsbebyggelse för de anställda och de odlade markerna viktiga inslag.

Figur 39. Forn- och kulturlämningar i och kring Hässleholm.

5.8. Lund

5.8.1. Lunds historia fram till industrialismen

Lund utgjorde som ärkestiftsstad en mycket viktig stad i Norden, framförallt under tidig medeltid. Ur ekonomisk synvinkel kom Lund att förlora i styrka redan under 1300-talet då Malmö blev en viktigare stad i Skåne.

Tidigaste spåren av bosättning inom vad som nu är Lunds stad, är cirka 6 000 år gamla. Själva staden antas ha grundats omkring år 990, troligen på initiativ av kung Sven Tveskägg och som ett led i att skapa ett enat danskt kungadöme. Staden är således, idag, en av Sveriges äldsta städer. Antagandet är gjort utifrån fynd gjorda vid arkeologisk undersökning vid Kattesund i centrala Lund. Mycket talar för att staden flyttades till nuvarande plats från ett tidigare läge vid dagens Uppåkra, söder om Lund. Arkeologiska undersökningar har pågått vid Uppåkra kyrka sedan mitten av 1900-talet och stadsliknande bebyggelse och spår efter intensiv och komplex verksamhet har påträffats. Staden har slutligen bränts ned vid 900-talets slut. Staden vid Uppåkra kan, utifrån de arkeologiska fynden, tolkas som en centralort för sydvästra Skåne, från 400-talet e.Kr. och framåt. Denna roll togs sedan över av staden Lund vid 900-talets slut. Kung Sven Tveskäggs son, Knut den store, ska ha anlagt ett myntverk i Lund, vintern 1019–20, vilket befäste stadens betydelse. Platsen för Lund är troligen strategiskt vald, centralt belägen vid en punkt där flera större vägar möttes, en nord-sydlig landsväg och även en öst-västlig. Platsen ligger också nära marknadsplatserna Löddeköpinge och Trehögar (inom nuvarande Linero, i sydöstra utkanten av dagens Lund) och även nära mötesplatsen för det forna skånska landstinget vid Arendala (strax öster om Lund, inom Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram, Hardeberga-Arendala-Dalby-Skrylle-Hällestad). Läget för staden antyder att grundaren, med hjälp av Lund, ville ta kontroll över än större delar av Skåne än vad som varit möjligt via centralorten Uppåkra, möjligen så långt som Kristianstadsslätten. Lund upphöjdes år 1103–04 till ärkebiskopssäte för hela Norden, en viktig händelse i Lunds historia då staden i och med detta och under resterande del av medeltiden, utgjorde ett nordiskt kulturcentrum.

Redan 1085 grundades Katedralskolan i Lund, Norden äldsta skola. På 1000-talet uppfördes ett tiotal ej bevarade träkyrkor i staden. De ersattes, under 1100-talet av stenkyrkor och kring år 1300 fanns inte mindre än tjugo kyrkor i staden liksom fem klosterkyrkor och två kyrkliga sjukvårdsinrättningar, Helgeandshus och S:t Jörgens hospital. Klostren anlades redan under 1200-talet. Nästan alla tidigmedeltida kyrkor revs dock efter *reformationen*, under 1500-talet. Lunds domkyrka uppfördes ca 1080–1145. Kyrkan är, sedan den byggdes, centralpunkt i staden. Domkyrkan, tillsammans med myntverket, gav upphov till att hantverkare av olika slag, liksom köpmän, behövdes i staden varpå Lund expanderade snabbt under tidig medeltid. Domkyrkan, tillsammans med Sankt Peters klostrets kyrka, är de enda medeltida kyrkor som är kvar i Lund idag.

Även profana medeltida byggnader är idag få i Lund. Kalendehuset, Krognoshuset och Liberiet är bevarade (Kalendehuset är dock flytta från sin ursprungliga plats vid Kyrkogatan) och byggnaderna kan ge oss en bild av hur Lund tedde sig under medeltid. Den övriga, profana bostadsbebyggelsen, bestod till en början av större gårdar, likande dem i landsbygdens byar. Redan under andra halvan av 1000-talet och början av 1100-talet genomfördes avstyckningar varpå staden kom att bestå av flera, mindre och tätbebyggda tomter. Inget av detta är bevarat ovan mark men omfattande arkeologiska undersökningar har synliggjort den medeltida stadens utveckling. En del av den från början 3 700 meter

långa stadsvallen finns ännu bevarad ovan jord, den så kallade Högevall i Stadsparken. Stadsvallen uppfördes under 1130-talet och var en jordvall och vallgrav runt staden som fungerade som stadsfästning, ursprungligen palissadförsedd. År 1134 omnämns att staden blev omgiven med mur och vall. Fyra stadsportar, en i varje väderstreck, fanns under medeltiden. Den medeltida stadsplanen och gatusträckningarna är fortfarande väl bevarade i Lund. Järnvägens anläggande har dock skurit av de yttersta, västra delarna av den medeltida staden, från den medeltida stadskärnan, bland annat S:t Petri klosterkyrka.

Invånarna i medeltida Lund var främst köpmän och hantverkare men även jordbrukare. Odling och djurhållning bedrevs även inne i staden. Stora Södergatan, med dess utvidgning till Stortorget i norr, utgjorde huvudstråket genom staden och redan från stadens grundande var detta den centrala platsen för marknad och köpenskap. Stortorget var även viktigt för både kungen och kyrkan. Råbygatan och Kiliansgatan och så småningom Mårtensgatan, förband staden österut. I väster var Sankt Måns gatan infartsvägen.

Vid reformationen 1536 försvagades Lunds ställning drastiskt då de kyrkliga egendomarna lades under staten. Handeln går kraftigt nedåt vilket inte minst visas av att det kungliga myntslagarverket flyttades, från Lund till Malmö. Lund tappade således i betydelse och stadens folkmängd minskade. Lund blev svensk besittning vid Roskildefreden 1658 och det var endast en medelstor dansk stad på omkring 1500 invånare som togs över av svenskarna. Endast få byggnader är kvar från tiden 1500-tal till tidigt 1700-tal, perioden för de dansk-svenska krigen (se vidare kap. 5. delen Efterreformatörisk tid), Lundagårdshuset, Stäket, Karl XII huset samt delar av Lunds universitet som anlades år 1666. Från 1700-tal och tidigt 1800-tal finns bevarade korsvirkeshus vid Petriplatsen.

5.8.2. Lund från industrialisering till idag

Under 1800-talet byggs fler byggnader för universitetet inom den medeltida stadskärnan, exempelvis Universitetsbyggnaden (invigd 1882), Akademiska föreningen, (de äldsta delarna är från 1849–1851), flera institutionsbyggnader samt Palaestra et Odeum (från 1883). Staden växte med torget i centrum men höll sig fram till slutet av 1800-talet inom de vallar som troligtvis anlades på 1130-talet. Norr om den gamla stadsvallen ligger Biskopshuset och Universitetsbiblioteket samt Allhelgonakyrkan uppförd 1885–1891, se vidare kap. 6.2. Inom vallarna fanns fram till slutet av 1800-talet plats för odling och bete samt ekonomibygnader och stall för djur.

Det finns en koncentration av universitetsanknuten bebyggelse norr och öster om Domkyrkan och där byggdes även lasarettets första byggnader. Ett antal av bostadshusen byggdes eller togs i anspråk av personer verksamma vid universitetet under 1700- och 1800-talen. Stadens ekonomiska och världsliga makt koncentrerades kring Stortorget och längs Kyrkogatan uppfördes också de flesta bankbyggnaderna under 1900-talets början. Den andliga makten representerat av kyrkan manifesteras av den domkyrkan men också av Klosterkyrkan i västra delen av innerstaden och Allhelgonakyrkan strax utanför stadskärnans norra utfart.

Stadskärnans enda park, Lundagård och symbolbyggnaderna domkyrkan och universitetets byggnader, framför allt Kungshuset och Universitetshuset, bidrar sammantaget till

upplevelsen av den del av staden som en med hög social status. De enkla låga gatuhusen och gårdshusen är en stor kvalitet i stadskärnan. Före 1800-talets mitt uppförs endast undantagsvis högre hus i Lund. Ett undantag är fäktnästare Per Henrik Lings hus på nuvarande Kulturen som byggdes med sockelvåning och två fulla våningar under 1810-talet. Påbyggnaden av Kungshuset 1839, byggandet av Akademiska Föreningen 1851 och flera privata hus på 1850-talet gjorde att stadsbilden ändrades. Under 1800-talets slut och 1900-talets början uppförs en allt tätare och högre bebyggelse i kvarteren öster om stambanan, längs Klostergatan.

De första industrierna växte till från hantverksbaserade verksamheter på gårdar inne i stadens centrum. Industrialisering och urbanisering nådde Lund med järnvägen. År 1856 drogs den från Malmö till Lund och fortsatte sedan norrut. Folkmängden ökade till följd av den industrialisering som järnvägen förde med sig. Universitetet, sjukvården och kyrkan fortsätter att dominera Lund under 1800-talet och det har använts för att förklara varför den tunga industrin är mer sällsynt än på andra platser. Lund hade istället en del verksamheter på grund av kyrkan och universitet som saknas på andra platser, exempelvis förlag och tryckerier. Vid 1800-talets sista kvartal är Lund landets tionde största industristad.

Under slutet av 1800-talet och 1900-talets början tillkom villa- och småhusbebyggelse längs Kävlingevägen och längs Trollebergsvägen och på de avstyckade tomterna på platsen för den tidigare byn Lilla Råby. Under 1910- och 20-talen bebyggdes Professorsstaden öster om stadskärnan. Bebyggelsen utanför vallarna präglas inte av de stora tidsdjup som kan upplevas innanför vallarna men 1800- och 1900-tals bebyggelsen har stora värden för att ge förståelse för hur staden har växt. De arkitektoniska kvaliteterna i den modernistiska bebyggelsen är bitvis mycket hög. Här finns ett brett spektrum av bebyggelse som svarar på samtidens behov av bostäder, skolor, sjukhus, verksamhetsbyggnader och bebyggelse för den högre utbildningen. Miljöerna präglas av tidens trafikplanering som fokuserade på bilburen trafik och negligerade spårbundet trafik och cyklisterna. Denna trafikplanering präglade gaturum, vägnät och bebyggelsestruktur. Gångtrafikanter skulle skiljas från bilarna som kom att kräva allt större ytor för trafik och parkering. Bilismen och topografin som möjliggjorde fortsatt expansion för staden utan större hinder skapade i en del fall relativt gles bebyggelse, med radhus, småhus och flerfamiljshus separerade av grönytor och trafikleder.

Lund liksom andra delar av landet hade bostadsbrist och bostäderna var trångbodda med låg standard. Utifrån funktionalismens stadsbyggnadsideal planerades staden med utgångspunkt i att den befintliga staden skulle saneras. Planerna innehåller lamellhus och storgårdskvarter utan gårdsbebyggelse. Saneringsprojektet påbörjas under efterkrigstiden och fortsatte fram till 80-talet men genomförs inte fullt ut. Under 1900-talet har den låga och luftiga stadsbebyggelsen ersatts med tät och hög bebyggelse. I Lund, som i andra städer, väcker rivningsplanerna och de storskaliga infrastrukturprojekten hård kritik och intresset för kulturmiljö- och bevarandefrågor växte.

Efter andra världskriget växte invånarantalet. Det kommunala bostadsbolaget och privata och kooperativa byggherrar samverkade i utbyggnaden av nya områden. I Lund byggdes också Akademiska hus och Landstinget. De nya områdena planlades och ritades lokalt och byggdes inte som satellitstäder. Småhus och flerbostadshus blandades och husen är ofta låga. Invånarantalet fortsatte att stiga och Lund uppvisar samma tendenser som övriga landet när det gäller byggande, ökande på 60- och 70-talen och minskande på 80- och 90-talen för att åter öka på i början av 2000-talet. Nya bostäder har dels byggts som nya

årsringar till befintliga områden i stadens utkant, dels som förtätningar av befintliga områden. I mindre del har en del före detta verksamhetsområden bebyggt med bostäder.

Stort inflytande i stadsplaneringen fick Fred Forbat som kom till Lund 1938 med europeiska erfarenheter och skolning från Bauhaus. Forbat var stadsplanarkitekt i Lund mellan 1938 och 1942. Forbat arbetade tillsammans med Ingeborg Hammarskiöld-Reiz och tillsammans kom de att forma flera miljöer på Väster. Hammarskiöld-Reiz genomförde ett stort antal projekt i Lund under 40- och 50-talen med småhus, flerbostadshus och skolor. Hon ägnade sig både åt stadsplanering och husritande. Många byggnader har ritats som strama sakliga tegelhus men hon har även ritat det eleganta internationella studenthuset vid Dag Hammarskjölds väg.

Förutom flerfamiljsbostäder byggdes det även enstaka projekt som villor och verksamhetsbyggnader som har stora estetiska värden, exempelvis före detta Landsarkivets tillbyggnad längs Dalbyvägen av Bernt Nyberg från 1970 och Folkparksbyggnaden från 1977 ritad av Bengt Edman. Studentbostäderna som närmast exploderade i antal och volym i samband med universitetets expansion under 60-talet är också en viktig Lundakarakter, många av dessa bostadsprojekt ritades av Hans Westman. Flera nationer byggde studentbostäder inne i stadskärnan men även utanför vallarna. Akademiska Föreningen (AF) genomförde storskaliga projekt på Vildanden och Sparta, båda ritade av Bengt Edman. Det förstnämnda resulterade i det prestigefyllda Kasper Sahlinpriset medan det senare fortfarande dras med ett envist rykte om släktskap med Kumlabunkern. I 1960- och 70-talens Lund uppfördes byggnader av i många fall sällsynt genomarbetad art, en grupp byggnader har lyfts fram som så uppseendeväckande att de gav upphovsmännen benämningen ”de tre i Lund”. Gemensamt för Klas Anshelm, Bernt Nyberg och Bengt Edman var intresset för upplevelse av byggnadsmaterialens äkthet och redovisning av konstruktionerna samt en stor kontroll över de estetiska uttrycken från rumssammanhang till detaljering.

Exempel på bostadsområden från tidsperioden som lyfte i Lunds kommuns underlag är:

- Sankt Hans backar
- Klostergården
- Drottningstaden i Möllevången
- Radhus i kvarteren tre Leopardar, Riksvapnet och Dannebrogen
- Norra Fäladen,
- Grannskapsenheter i Galgvången, Lagerbrings väg kvarteren Lagerbring och Fries
- Kvarteret Zettervall
- Kvarteret Fagotten och Musikanten
- Kvarteret Vildanden

5.8.3. Forn- och kulturlämningar inom Lund

Inom dagens Lund finns ett flertal forn- och kulturlämningar, Figur 40. Lunds medeltida stad är klassad som fornlämning, stadslager. Detta kulturlager är, i Lunds centrala delar, 2–3 meter tjockt medan det i utkanterna är betydligt tunnare (i vissa delar av medeltida Lund saknas kulturlager helt). Inom detta område finns ruinrester efter den medeltida kyrkan S:t Drottens, också fornlämning. Inom området är även 14 runstenar vilka alla är flyttade in till staden och alltså inte står på ursprunglig plats men är fornlämningar. I sydvästra kanten av medeltidsstaden finns de sista resterna av den medeltida stadsvallen (se vidare nedan). Inom dagens Lund finns flera gravhögar, punkter i kartan nedan, till exempel vid Tre högar i stadens sydöstra kant på Linero, se vidare nedan. Inom Lund är även flertalet boplatser, vilket visas som ytor i kartan nedan. I nordvästra kanten av Lund ligger Norra Nöbbelövs gamla bytomt.

Delar av Lund är Riksintresse för kulturmiljövård, M:87, Lund och hela Lunds stad är utpekade som värdefullt område i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, Lund. Genom Lund går Södra stambanan vilken också är utpekad i regionalt kulturmiljöprogram, kulturmiljöstråk Södra stambanan, se karta nedan samt vidare i kap. 6. Utpekade värdefulla Kulturmiljöer inom utredningsområdet Hässleholm–Lund.

5.8.4. Forn- och kulturlämningar kring Lund

Ett flertal forn- och kulturlämningar finns registrerade i områdena närmast Lund, Figur 40. Flertalet av registrerade fornlämningar runt Lund är förhistoriska boplatser, vilka visas som ytor i karta nedan. Dessa har ingen markering ovan mark och saknar dessutom ofta en säker geografisk avgränsning. Detta innebär att fornlämningen kan vara större än vad bilden i kartan anger och att de inte påträffas förrän markarbeten genomförs i området för fornlämningen. Vidare finns även gravar och gravfält, inte minst gravhögar från *bronsåldern*, vilka visas som punkter i karta nedan.

Runt staden finns även områden avgränsade som Riksintresse för kulturmiljövård samt områden utpekade som värdefulla områden i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan samt vidare i kap. 6.

Norr om Lund ligger byn Stångby, del av Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram. Byn kan föras tillbaka till tidig medeltid och delar av kyrkan från 1100-talet finns kvar i den på 1800-talet ombyggda kyrkan. Byn bevarar en äldre karaktär där gårdar och *gatehus* ligger i nära anslutning till kyrkan och bygatan. Flertalet gårdar uppvisar en sluten gårdsform, ofta med längor i korsvirke eller tegel.

Nordöst om Lund ligger Odarslöv kyrkby med medeltida ursprung, byn är en del av Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram. Nordöst om Lund ligger också riksintresse Kungsmarken-fågelsångsdalen, även utpekad i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län. Inom området finns bland annat lämningar från *järnåldern*, så som gravar, röjningsrösen och åkrar i form celtic fields samt stensträngar. Även tidigmedeltida fossila åkrar i form av ryggade åkrar, framträder väl i Kungsmarkens kortklippta golfbana, en av Sveriges äldsta golfbanor.

Öster om Lund ligger riksintresse Dalby Söderskog, området är även utpekad i regionalt kulturmiljöprogram. I norra delen av området finns spår efter medeltida stenbrott. Dalby

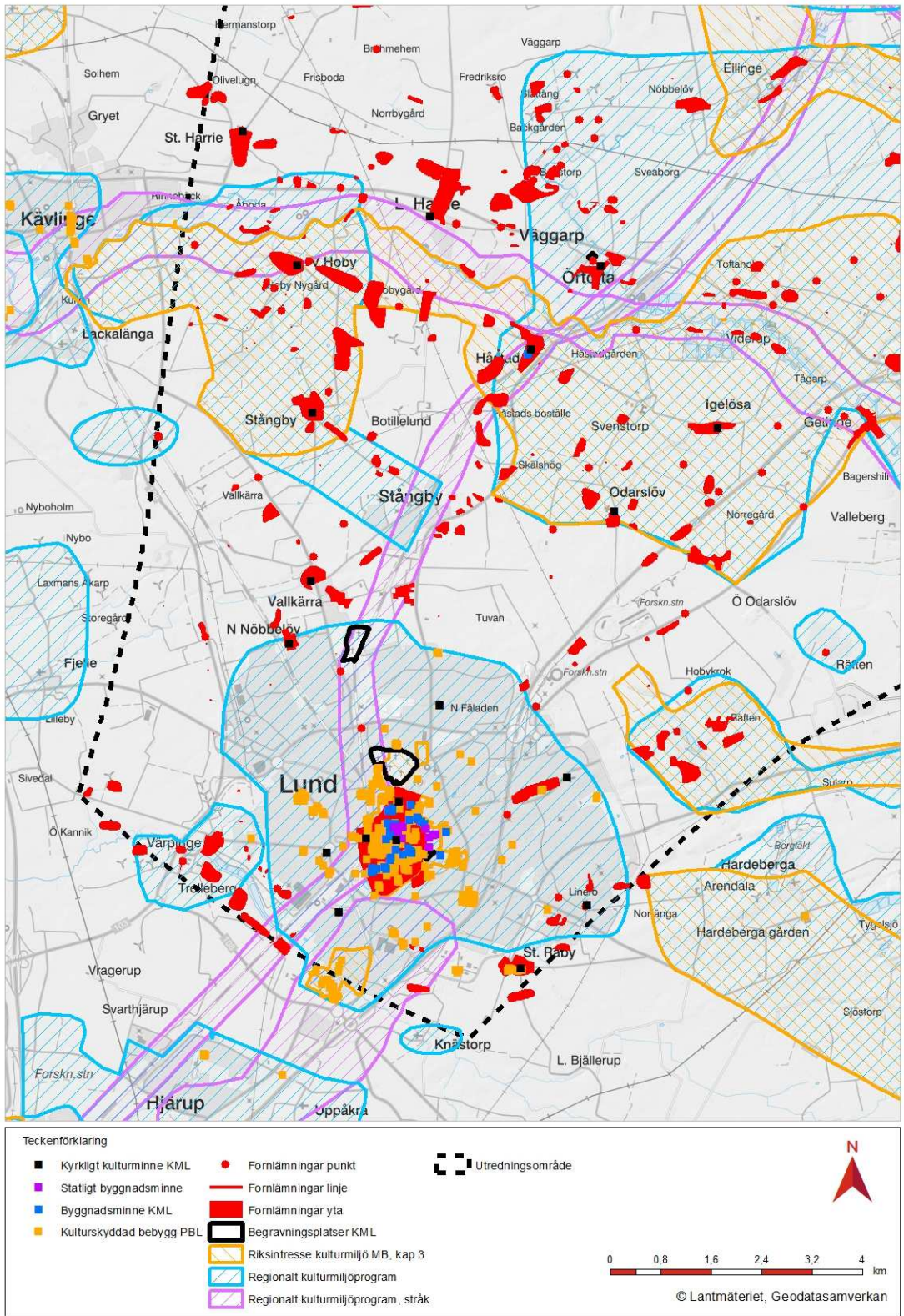
söderskog och Dalby norreskog, två väl avgränsade lövskogar bildar, tillsammans med den däremellan liggande öppna betade marken, Dalby hage, vilken, enligt medeltida källor, nyttjades som betesmark för en omfattande hästuppfödning, som omtalas i medeltida källor. Billebjär brukades redan under förhistorisk tid, vilket framgår av gravfält och *stensättningar* på platsen. Inom området ligger också platsen för det gamla skånska landstinget, Arendala.

Strax sydöst om Lund, vid Höje å, ligger byn Knästorp, utpekad i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram. Den äldre bystrukturen, med tätliggande gårdar och hus belägna öster om kyrkan, är väl bibehållen och illustrativ för den skånska slättbygdens små kyrkbyar. Kyrkan av romanskt ursprung är dominerande i landskapsbilden, med sitt kraftiga västtorn. På åns norra sida ligger en bronsåldershög.

Söder till sydväst om Lund, mellan Lomma, Åkarp och Lund breder ett flackt odlingslandskap ut sig, utpekad i regionalt kulturmiljöprogram, Bomhög-Hjärup-Uppåkra. I samband med skiftet under 1800-talet uppstod ett öppet landskap med utflyttade gårdar omgivna av sina ägor. Ägogränser och vägar markeras av alléer och trädrader. Området har tidigt brukats vilket förhistoriska lämningar antyder, så till exempel den stora gravhögen Bomhög, belägen i områdets nordvästra hörn. Centralt genom området går det gamla förbindelsestråket till nordöstra Skåne, landsvägen Malmö–Lund. Längs landsvägen ligger typisk bebyggelse såsom *gatehus* med sammanbyggda gavlar, vilka beboddes av hantverkare och arbetare liksom några ännu bevarade värdshus och krogar, idag dock med annan funktion. Parallellt med och öster om den gamla landsvägen går idag motorvägen, E22, Sveriges första autostrada. Gamla och nya vägen är utpekad i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram, kulturmiljöstråk Landsvägen Malmö–Lund, första motorvägen. Inom området ligger också Uppåkra, Lunds föregångare och platsen för arkeologiska undersökningar sedan mitten av 1900-talet.

Sydväst om Lund ligger området Trolleberg-Värpinge, utpekad i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram. Herrgården är en typisk 1700-tals-herrgård och finns omtalad i medeltida källor som donation till Lunds domkyrka, då kallad Värpinge gård.

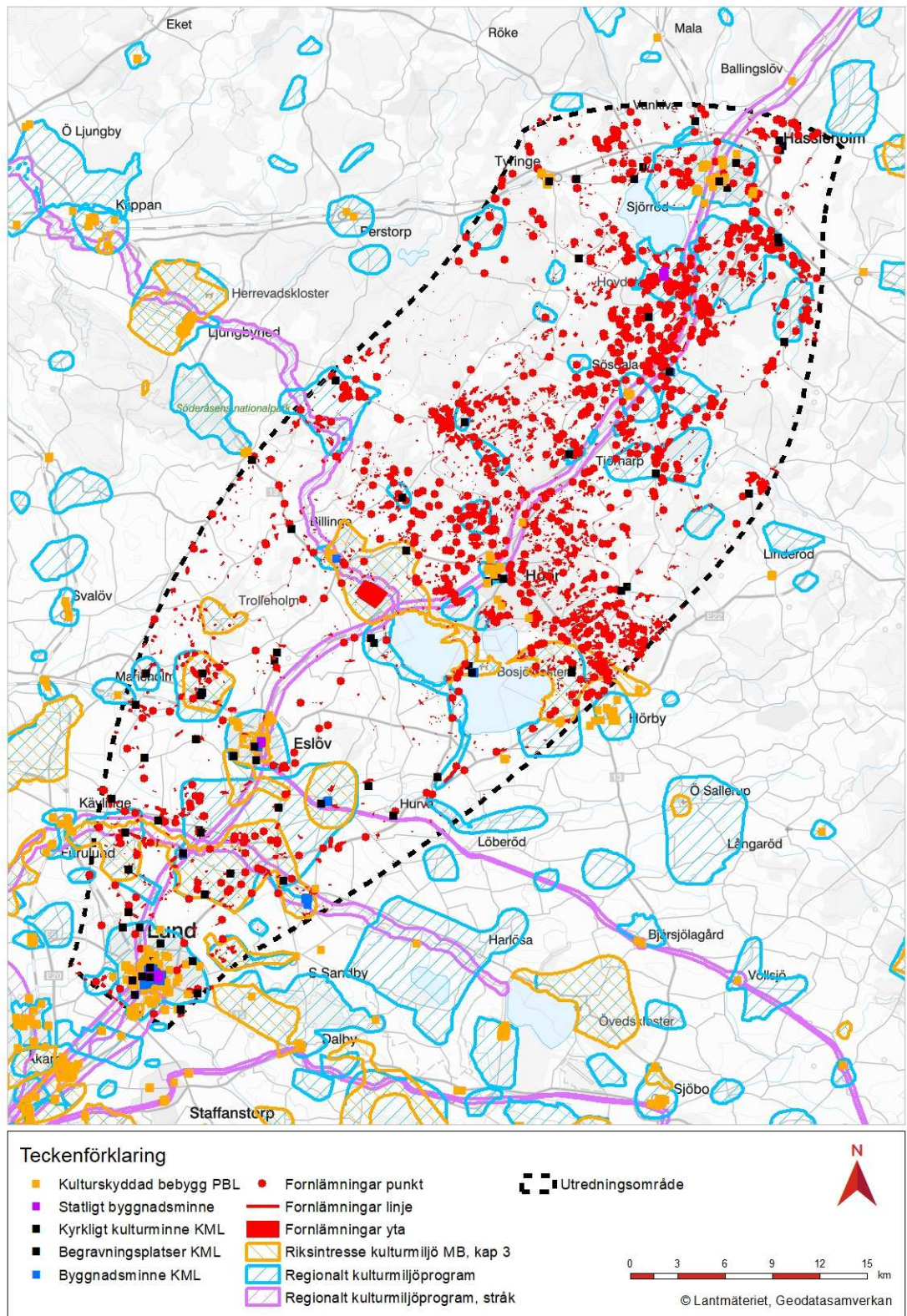
Väster om Lund ligger området Fjellie-Laxmans Åkarp, utpekad i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län. I området syns den stora omvandling av landskapet som skedde i samband med skiftet 1803–1804, då utflyttningen av gårdar medförde att bland annat ett rätvinkligt vägnät och flera alléer anlades. Fjellie kyrkby bevarar delvis sin långsträckt form från tiden före skiftet och kyrkan, som ligger öppet i byns norra del, är en romansk anläggning från 1100-talet med väl bibehållen medeltida karaktär. Kyrkans breda västtorn med *emporvåning* (våning avsedd för delar av församlingen, till exempel en högreståndsperson) kan tyda på att kyrkan anlagts av en storman.

Figur 40. Forn- och kulturlämningar inom och kring Lund.

6. Utpekade värdefulla Kulturmiljöer inom utredningsområdet Hässleholm-Lund

Figur 41. Utpekade kulturmiljöer inom utredningsområdet.

6.1. Riksintressen för kulturmiljövården

Vissa områden av stort värde för kulturmiljövården är utpekade som riksintressen enligt 3 kapitlet 6 § miljöbalken, Figur 41, 43–46. De pekas ut av Riksantikvarieämbetet i en process där länsstyrelse och kommun är delaktiga. Områden av riksintresse utgörs av sammanhängande kulturmiljöer av stor betydelse ur ett nationellt perspektiv. Det är områden som särskilt väl belyser viktiga historiska skeenden. De värden som ligger till grund för utpekandet är knutna till såväl enskilda objekt och delområden som till miljöns kulturhistoriska och rumsliga samband.

Ett område av riksintresse för kulturmiljövården är en miljö eller ett landskap som ska representera en betydelsefull historisk samhällsprocess med utgångspunkt i ett regionalt eller lokalt sammanhang. Sammantaget ska riksintressena ge en bred bild av samhällets historia – med avseende på tidsdjup och utveckling, dess ekonomiska, sociala och kulturella bredd samt dess regionala variationer. De ska således spegla ett brett spektrum av tidsperioder, utvecklingsskeden och verksamheter som har varit av betydelse för samhällsutvecklingen. Miljöerna visar hur människan genom historien nyttjat och präglat landskap och platser.

Miljöbalken innehåller bestämmelser om hur avvägningen mellan olika önskemål om att använda mark- och vatten ska ske. Riksintressena skall skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada miljön och de värden som miljön består av. Begreppet riksintresse understryker att all planläggning ska ske under hänsynstagande till viktiga intressen som är gemensamma för hela landet. Det övergripande målet med miljöbalken är att främja en hållbar utveckling. Riksintressen för kulturmiljövård redovisar kulturmiljöer ur läns- och nationellt perspektiv.

I utredningsområdets norra del, inom kommunerna Hässleholm, Kristianstad och Klippan, finns inga riksintressen för kulturmiljövården. Inom och i nära anslutning till utredningsområdets södra del, från Ringsjöarna och söderut, finns 11 riksintressen för kulturmiljövården. Riksintressena presenteras nedan från norr till söder, med Riksantikvarieämbetets numrering samt med *Motivering* och *Uttryck för riksintresset* från Riksantikvarieämbetets publicerade riksintressebeskrivningar för Skåne län.

Riksintressena sammanfaller, helt eller till delar, med områden utpekade i Länsstyrelsen i Skånes *regionala kulturmiljöprogram för Skåne län*. Länsstyrelsens motivering för bevarande, inom kulturmiljöprogrammet, tydliggör på ett bra sätt även riksintressenas värden och har därför, för relevanta delar, tagits med i redogörelsen för respektive riksintresse.

6.1.1. Ageröd – Bosjökloster – Mölleriket, M37

Ligger i Höörs och Eslövs kommuner. Ingår även i regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, Ageröd-Bosjökloster-Stehag-Stockamöllan, se vidare nedan, kap. 6.2.

Motivering

Dalgångsbygd och slottslandskap kring Rönne å och Västra Ringsjön med förhistorisk bosättnings- och brukningskontinuitet som präglats av medeltidens kloster (Bosjökloster) och dess verksamhet samt senare profan storgodsbildning där främst slottet format bebyggelsen och odlingslandskapet efter 1800-talets allt rationellare brukningsmetoder.

Lämningar efter stenbrytning med rötter i medeltiden. Rönne ås betydelse som kraftkälla åskådliggörs bland annat i Möllerikets många kvarnanläggningar. (Fornlämningsmiljö, Kvarnmiljö, Stenbrott).

Uttryck för riksintresset (Höørs kommun)

Vid Ageröds mosse talrika stenåldersboplatser. Bos nunnekloster från 1150-talet som på 1530-talet drogs in till danska staten och förlänades som *frälsegods*. Godset med under 1800-talets mitt förändrat byggnadsbestånd, sockenkyrka, kyrkogård med nunnegravar, ekonomi- och arbetarbebyggelse från 1700-1800-talen. Stubbamöllan från 1790 och mjölnarbostad. Odlingslandskap med äldre hägnadssystem där särskilt stengärdesgårdarna är utmärkande, bevarat allé- och vägsystem. Munkarps kyrkby med kyrkoruin och kyrka från 1880-talet. Vittseröds delvis utskiftade by med 1800-tals bebyggelse och bevarad bykärna, Vittseröds medeltida stenbrott och senare kvarnstensframställning. Klinta 1800-tals herrgård med bevarad bebyggelse. Bosjöklosters prästgård från 1830-talet. Stenvalvbroar från 1800-talet, och en ramsåg - en för skogs- och risbygden karaktäristisk mindre industrianläggning. I området ingår även en sentida runsten.

Uttryck för riksintresset (Eslövs kommun)

Rönneholms mosse med betade strandängar och ett av stordrift präglat odlingslandskap kring Rönneholms slott. Slottet är av medeltida ursprung men omgestaltades under 1700- och 1800-talen, med välbevarad ekonomi- och arbetarbebyggelse, bla. Fiskaretorpet, f.d. orangeriet Borgen som under 1700-talet byggts om till änkesäte samt vidsträckt allesystem och park. Talrika stenåldersboplatser av säsongskaraktär vid Rönneholms mosse och utmed Rönne åns dalgång. Stenbocksvadet, stenvalvsbroar, tidiga förindustriella anläggningar i form av olika kvarnar i Mölleriket - Bålamöllan, Rönne Mölla, Stockamöllan, den sistnämnda under 1800-talets slut utvecklade till brukssamhälle med tidstypiska bebyggelseinslag som brukskontor, arbetarbostäder, disponentvillor och tjänstemannabostäder hierarkiskt grupperade i samhället.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Landskapet visar en tydlig kontinuitet från förhistorisk till modern tid. Området är av speciellt intresse genom fyndplatser från äldre stenålder vid Ageröds mosse och vid Ringsjöns stränder. Bosjökloster är ett viktigt exempel på de medeltida kloster som, efter reformationen, utvecklades till profana slott. Området representerar mycket av 1800-talet med mellanbygdens skiftesreformers inverkan på landskapet och bebyggelsen, spåren av tidig industri och kyrkornas utformning. Plattgården Fairyhill är typisk för 1800-talets förändrade jordbruksdrift. Den drygt en kilometer långa åsträckan mellan Hasslebro och Stockamöllan utgör en sällsynt och välbevarad industrihistorisk miljö med rötter i senmedeltid.

Vattenkraftens betydelse för kvarnarnas och sågarnas lokalisering framgår tydligt. Bålamöllan, Figur 42, Rönne Mölla och Brännestad representerar huvudsakligen ett förindustriellt skede, medan Stockamöllans industri visar på utvecklingen de senaste 100 åren. Brukssamhället i Stockamöllan är typiskt för skånska förhållanden, i så motto att det tillkommit huvudsakligen under 1900-talet. Två kulturhistoriskt intressanta broar finns inom området. Stehag bevarar en äldre prägel med kyrka, prästgård och klockarebostad.

Figur 42 Bålamöllan.

6.1.2. Fulltofta – Osbyholm – Nunnäs, M67

Ligger i Hörby kommun. Sammanfaller till viss del med regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering

Kuperat slottslandskap och odlingslandskap med förhistorisk kontinuitet och omfattande allé- och vägsystem och hägnadssystem kring godsens Fulltofta och Ousbyholm vars stordrift präglat landskapets utveckling samt ett påtagligt inslag av småskaligt och spritt bebyggelsemönster. (Fornlämningsmiljö, Kvarnmiljö, Vägmiljö).

Uttryck för riksintresset

Omfattande koncentration av fornlämningar med anknytning till förhistorisk jakt och fiske i Ringsjön, *järnåldersgravfält* vid Nunnäs och Hästäng med *domarringar*, skeppsättningar, resta stenar, treuddar och *stensättningar*, talrika stengärdesgårdar, äldre hägnadssystem och bevarat vägsystem - kyrkvägen Fulltofta-Hästäng-Åspinge. Fulltofta herrgård med bebyggelse från 1800-talets mitt med tillhörande park. Fulltofta kyrka av medeltida ursprung, S:t Magnhilds källa, torp, och ensamliggande gårdar. Osbyholms slott av medeltida ursprung med 1600-talsbebyggelse som omgestaltats under 1930-talet, vallgravar, park, ekonomibebyggelse i gråsten, stenvalvbroar och grindstuga. Vid Hörbyån Osbyholms vattenkvarn från 1800-talet.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Området visar en kontinuerlig utveckling av kulturlandskapet från förhistorisk tid över medeltid till nutid. De förhistoriska lämningarna har förutom ett rent vetenskapligt värde även betydelse för landskapsbilden. Godsanläggningarnas odlings- och bebyggelsemönster har till stora delar gett kulturlandskapet dess prägel. Viktiga inslag i miljön är dessutom de många stengärdesgårdarna och de mindre vägarna med bibehållen sträckning. Särskilt södra delen av området är präglad av 1800- och 1900-talens omvandlingar, som jordbruksskiftena, befolkningsökning, järnväg och nya vägdragningar. Vägnetet inom området präglas av det grundläggande mönster som anlades under 1800-talet. Vägarna

fungerar av den anledningen som en sammanhållande länk mellan de kulturhistoriskt värdefulla miljöer som finns bevarade från den här perioden, vare sig det gäller godsmiljöer, plattgårdar, bebyggelse, småskalig industri eller jordbruksegenheter.

6.1.3. Trolleholm, M31

Ligger i Svalövs och Eslövs kommuner. Sammanfaller helt med regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering

Vidsträckt slottslandskap och odlingslandskap kring Trolleholms slott av medeltida ursprung som under 1800-talets slut omdanats i en kontinental- och medeltidsinspirerad blandstil.

Uttryck för riksintresset

Öppet och allékantat odlingslandskap som präglats av slottets stordrift. Det över den kringliggande slätten dominerande Trolleholms slott med trelängad huvudbyggnad som omdanats av den danske arkitekten F Meldahl, välbevarad ekonomibebyggelse av C G Brunius, vallgravar, parker, smedja, arbetarbostäder, skola - alla typiska och välbevarade bebyggelseinslag i den karaktäristiska och helgjutna slottsmiljön.

I området ingår även

Trolleholms station från 1890-talet belägen på behörigt avstånd öster om slottet.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Området påvisar den för Skåne typiska utvecklingen av slottslandskapet alltsedan medeltid. Väsentliga komponenter i miljö är, förutom själva slottet, annan äldre bebyggelse, de sammanhängande odlingsfälten och allésystemet.

6.1.4. Västra Strö – Trolleås, M53

Ligger i Eslövs kommun. Ligger inom regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering

Slottslandskap med förhistorisk kontinuitet kring Trolleås slott av medeltida ursprung där godsförvaltningen genom århundraden satt sin prägel på landskapets utformning och den kringliggande till slottet knutna bebyggelsen och underlydande *by- och kyrkomiljöerna*. (*Fornlämningsmiljö, Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset

Sju runstenar - Thulestenarna - som erinrar om vikingatida resor. Ruinerna efter de medeltida kyrkorna Gullarp och Västra Strö, Näs medeltidskyrka, Västra Strös och Trolleås 1800-talskyrkor, Västra Strö kyrkby med skola/fattighus, *gatehus* och bevarade gårdar. Trolleås slott och borganläggning från 1500-talet, under 1890-talet omgestaltat till sitt nuvarande utseende efter ritningar av F Meldahl, välbevarad ekonomibebyggelse i gråsten, tegel och korsvirke från tiden 1700–1800-tal. Stenvalvbroar.

I området ingår även

Trollenäs station, utmed järnvägen Eslöv - Landskrona, som fick sitt nuvarande utseende 1929. Stationen är numera riven (<https://www.lansstyrelsen.se/skane/besok-och-upptack/kulturmiljoprogram/omraden/trollenas-v-stro.html>).

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Området illustrerar genom Thulestenarna, kyrkorna och godset ett kontinuerligt ianspråktagande av landskapet allt sedan förhistorisk tid. Av betydelse för områdets karaktär är de öppna odlingsfälten, allésystemet, det till godset knutna byggnadsbeståndet samt den äldre bebyggelsen och bystrukturen i byarna.

6.1.5. Eslöv, M182

Ligger i Eslövs kommun. Ligger inom regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering

Stadsmiljö - järnvägsstad, som visar järnvägens och industrialismens betydelse för den moderna tätortsutvecklingen, hur en hållplats på den rena landsbygden successivt utvecklades till planmässigt uppbyggt stationssamhälle och så småningom stad.

Uttryck för riksintresset

Spår av vägsträckningar, markanvändning och bebyggelse från tiden före järnvägens tillkomst och det nya samhällets tidigaste skeden. Den successivt framvuxna rutnätsplanen med tomtstruktur, platsbildningar och gaturum. Bebyggelsen och dess täta, stadsmässiga, men relativt småskaliga karaktär. De kringbyggda kvarteren med bostäder och lokaler för handel och hantverk samt ekonomibyggnader och bakgårdar. Offentliga byggnader med bl.a. den nygotiska kyrkan (1891) som givit upphov till begreppet "Eslövsgotik". Järnvägsmiljön med stationshuset från 1913, industribyggnader och andra till järnvägen knutna byggnader och anläggningar. Den lokala byggnadstraditionen med hus i företrädesvis rött och gult tegel. Inslag av parker och grönska. Det tidiga 1900-talets utvidgningsområden, med tidstypisk terränganpassad plan och villor på stora, grönskande tomter. Medborgarhuset, ritat av H Asplund, från 1957 och annan bebyggelse som visar den fortsatta utvecklingen under 1900-talet.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Få andra svenska orter är så förknippade med sin järnvägshistoria som Eslöv. Runt en järnvägsstation uppstod en ny stad på 50 år. Eslövs stadsplan och uppdelning med station, hotell, olika affärsrörelser och annan service lokaliserade till framsidan och industrier, magasin, silor och vattentorn till baksidan är typisk för stationsorter. Denna uppdelning är fortfarande tydlig, liksom det tidiga 1900-talets rika tegelarkitektur, särskilt manifesterat i en handfull byggnader av offentlig karaktär: skolor, frikyrkor, järnvägsstation, bankhus. Det är också tidstypiska byggnadskategorier, som speglar uppkomsten av det moderna samhället.

6.1.6. Ellinge – Västra Sallerup, M63

Ligger i Eslövs kommun. Ligger inom regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering:

Dalgångsbygd och *slottslandskap* kring Bråån och Ellinge slott där godsförvaltningen sedan medeltiden satt sin prägel på såväl landskapets som bebyggelsens gestaltning samt de till slottet hörande underlydande gårdarna.

Uttryck för riksintresset:

Betade strandängar utmed Bråån samt vidsträckta fält och rikt allésystem kring Ellinge tidigare befästa slott. Slottet är av medeltida ursprung men omgestaltades under 1700- och 1800-talen - främst i enlighet med renässansens stilideal. Vallgravar och *park*, välbevarad ekonomi- och arbetarbebyggelse av såväl tegel som korsvirke, förvaltarbostad, skola och smedja. Kristinebergs herrgårdsanläggning från 1815.

I riksintresset ingår även:

Västra Sallerups medeltida kyrka med förnämliga kalkmålningar, kyrkby med karaktäristiska bebyggelseinslag som väl belyser 1800-talets bystruktur kring kyrkan, prästgård från 1860-talet.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram, Skåne län

Det skånska godslandskapet, företrädesvis beläget i övergångsbygd mellan bördig slätt och skog, låter sig väl exemplifieras genom miljön söder och sydost om Eslöv. De öppna åkerfälten, plattgårdarna, vägsträckningarna, allésystemen och den utifrån godsen gestaltade bebyggelsen är viktiga komponenter i miljön. Området illustrerar kulturlandskapets utveckling, särskilt från 1800-talets jordbruksreformer till nutida storgodsdrift.

6.1.7. Skarhult, M58

Ligger i Eslövs kommun. Ligger inom regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering:

Slottslandskap kring Skarhults slott beläget i övergångszonen mellan *slätt- och skogsbygd* där godsförvaltningen sedan århundraden satt sin prägel på såväl landskapets som bebyggelsens gestaltning och de till slottet hörande arrendegårdarna och kyrkan.

Uttryck för riksintresset:

Stora *park-* och allésystem i odlingslandskapet kring Skarhults trelängade och tornförsedda samt tidigare befästa slott av medeltida ursprung, omgestaltat under C G Brunius ledning vid 1800-talets mitt i enlighet med renässansens stilideal, monumentala ekonomibyggnader och arbetarbebyggelse från 1800-talet. Skarhults medeltida kyrka med monumental sydportal samt underlydande arrende-och plattgårdar.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Det skånska godslandskapet, företrädesvis beläget i övergångsbygd mellan bördig slätt och skog, låter sig väl exemplifieras genom miljön söder och sydost om Eslöv. De öppna åkerfälten, plattgårdarna, vägsträckningarna, allésystemen och den utifrån godsen

gestaltade bebyggelsen är viktiga komponenter i miljön. Området illustrerar kulturlandskapets utveckling, särskilt från 1800-talets jordbruksreformer till nutida storgodsdrift.

6.1.8. Lackalänga – Västra Hoby mm, M45

Ligger i Kävlings och Lunds kommuner. Ligger inom regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering:

Dalgångsbygd och odlingslandskap med karaktär av slättbygd, med bosättningskontinuitet kring Kävlingsån och med en betydande koncentration av fornlämningar längs med höjdryggen söder om Lackalänga. (Fornlämningssmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Gånggrift och stora bronsåldershögar längs med ådalen. Betade strandängar samt spridd gårdsbebyggelse från 1800–1900-tal och ett landskap som tydligt präglats av skiftets genomförande med rätvinkliga vägnät, uppfartsvägar och enstaka alléer.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Flyinge, Hästuppfödningen vid Flyinge kungsgård har tradition sedan medeltiden. Anläggningen av idag illustrerar en enhetlig miljö präglad av decennierna kring 1800. De öppna betesmarkerna, alléerna, pileraderna och byggnaderna är alla delar i helhetsbilden.

Gårdstånga, Svenstorp, Örtofta, Det skånska godslandskapet, företrädesvis beläget i övergångsbygd mellan bördig slätt och skog, låter sig väl exemplifieras genom miljön söder och sydost om Eslöv. De öppna åkerfälten, plattgårdarna, vägsträckningarna, allésystemen och den utifrån godsen gestaltade bebyggelsen är viktiga komponenter i miljön. Området illustrerar kulturlandskapets utveckling, särskilt från 1800-talets jordbruksreformer till nutida storgodsdrift.

Stångby, Västra Hoby, Området beskriver en utveckling av kulturlandskapet från förhistorisk tid till nutid. Viktiga komponenter i landskapsbilden är den pilkantade kyrkstigen till Stångby och fornlämningarna. Stångby är ett exempel på stationssamhälle från tiden kring sekelskiftet 1900. Krutmöllan har industrihistoriskt intresse. Av betydelse för områdets karaktär är landskapets öppenhet samt den till kyrkbyarna koncentrerade äldre bebyggelsen.

6.1.9. Kungsmarken – Fågelsångsdalen, M81

Ligger i Lunds kommun. Sammanfaller i princip helt med regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering:

Fornlämningssmiljö och lämningar efter medeltida biskopssäte med omfattande agrarhistoriska spår i dalgångsbygden kring Sularpsån. (Borgmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Lämningarna efter biskop Absalons borg Glumstorp, fossila åkersystem med ryggade åkrar, odlingsrösen, vallar, hägnadssystem och *järnåldersgravfält* samt bevarade och betade ängs- och hagmarker.

I området ingår även:

Sandbyholms holländaremölla från 1800-talets slut med dominerande läge i landskapet samt lämningar efter medeltida tegelframställning med raserade tegelugnar och bevarade lergropar.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Kungsmarken utgör ett sällsynt reliktområde för den markanvändning med slätter och betesdrift som före 1800-talet var vanlig i Skånes slättbygdsområde och har dessutom för Sydsverige unika fornlämningar från järnålder och medeltid. Fågelsångsdalen med Södra Sandby mölla har avgörande betydelse för miljö- och landskapsbild. Av särskild vikt är lämningarna efter medeltida tegelframställning. Lunds akademiska golfklubb tillhör en av de äldsta golfbanorna i Sverige.

6.1.10. Lund, M87

Ligger i Lunds kommun. Ligger inom regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering:

Stiftsstad och universitetsstad, en av landets äldsta och mest betydande medeltidsstäder, som speglar utvecklingen från kyrklig metropol till universitetsstad med expansiv utveckling under det sena 1800-talet och 1900-talet. (*Skolstad*).

Uttryck för riksintresset:

Det oregelbundna medeltida stadsplanemönstret med tillskott från senare tider, tomtstruktur, platsbildningar. Domkyrkan, medeltida hus, stadsvallen och andra lämningar från medeltiden. Olika byggnader för universitetet och det intellektuella livet. Stadssiluetten, siktlinjer ut från staden och in mot Lund från det omgivande slättlandskapet. Bebyggelsens skala, volym och placering. Den sydkandinaviska bebyggelsetraditionen med sina småskaliga hus i tegel och korsvirke från den förindustriella perioden, och den mer storstadsmässiga bebyggelsen från 1800-talets slut och 1900-talets början. Gaturummets karaktär, platsbildningarna och gårdsrummen. Stadens offentliga byggnader. Järnvägsmiljön som en viktig faktor bakom 1800-talets expansion. Handels- och hantverksgårdar, och bostäder och bebyggelseområden som visar levnadsförhållandena för skilda sociala skikt och vid olika tidpunkter. Parker och planteringar, både inne i det medeltida stadsområdet och i zonen runtomkring, vilken dessutom präglas av många institutioner och av villabebyggelse. Spår av gamla infartsvägar, gränser och andra markförhållanden i det som tidigare var obebyggda marker runt staden.

Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram, Skåne län,

Lunds stadsplan och bebyggelse åskådliggör en kontinuerlig utveckling från den tidiga medeltidens ärkebiskopsstad till modern universitets-, lasarets-, handels- och industristad. Av betydelse för stadsmiljön är såväl stadsplanen med gatunät, fastighetsindelning, torgplatser, parker och planteringar som domkyrkan, Allhelgonakyrkan, universitetsbyggnaderna och det mångskiftande byggnadsbeståndet. I staden finns flera bostadsområden med bevarade helheter samt exempel på god arkitektur från 1950–1970-tal.

6.1.11. Dalby – Hardeberga/Dalby Söderskog, M83

Ligger i Lunds kommun. Ligger inom regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, se nedan, kap. 6.2.

Motivering:

A. *Kyrkomiljö* med Nordens äldsta bevarade stenkyrka samt *kungsgård* som under medeltiden omvandlats till kloster. (*Klostermiljö*).

B. *Centralbygd* i lätt kuperat odlingslandskap med förhistorisk kontinuitet kring äldre vägsträckning och av skiftena påverkad gårds- och ägostruktur samt det av stordrift präglade landskapet kring godsens. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

A. Landskapsparti med betydande visuella värden kring den tidigmedeltida och landskapsdominerande Heligkorskyrkan - ursprungligen uppförd på 1000-talet, kyrkogård, lämningar efter Dalby kungsgårds kloster från 1300-talet.

B. Arendala tingsplats, gravfält och *stensättningar* vid Billebjär, Billebjärs fäladsmark och Dalby hage, vallanläggning av okänt ursprung, äldre ägostrukturer med pilevallar, den gamla kungsvägen Lund - Dalby. Hardeberga *sockencentrum* med medeltida kyrka, skola, prästgård och ett flertal *gatehus*. Sjöstorps by med koncentrerad bebyggelse. Arendala och Hardeberga gods med tillhörande bebyggelse och rikt allésystem. Tygelsjö mölla.

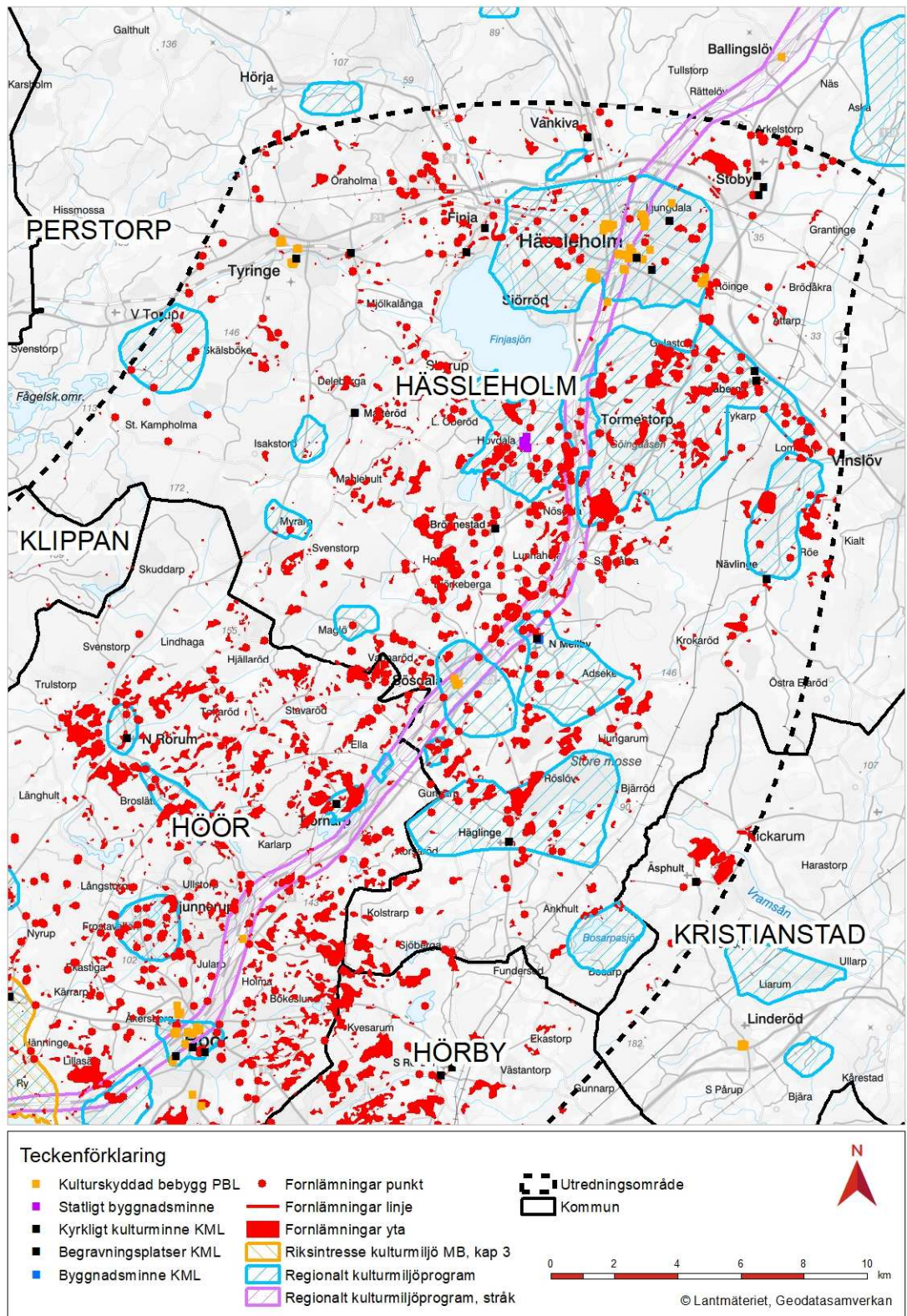
I området ingår även:

Den kring torget i Dalby liggande bebyggelsen från sent 1800-tal till tidigt 1900-tal, skola, tingshus, gästgivaregård, äldre bostads- och *gatehus* samt sekelskiftes-bebyggelse i rött tegel. Billebjärs f.d. stenbrott och medeltida stenbrott vid Hardeberga.

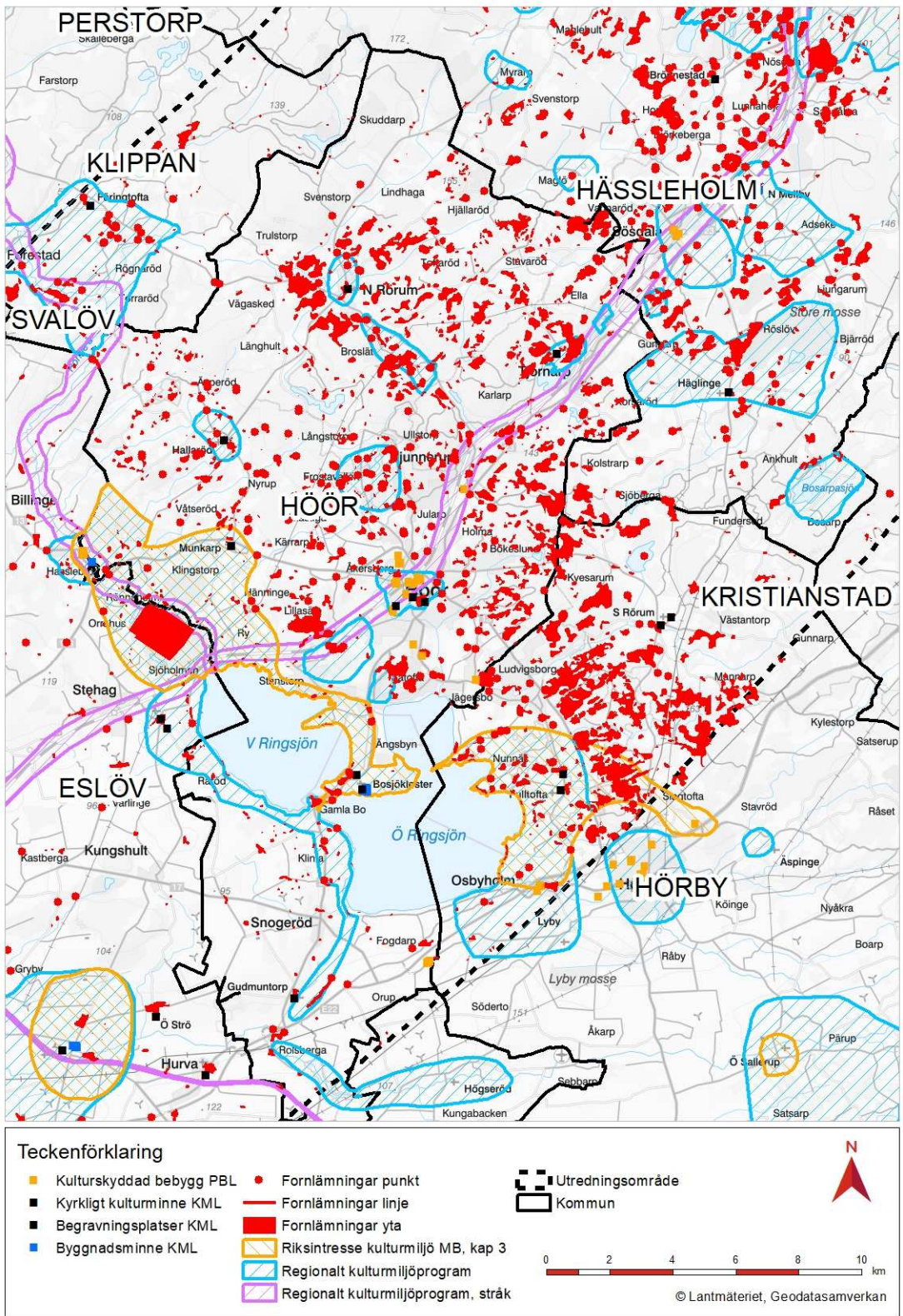
Motiv för bevarande, ur regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Området speglar en utveckling av kulturlandskapet från förhistorisk tid över medeltid till nutid. Av betydelse är fornlämningarna, stenbrotten, den öppna jordbruksmarken, fäladsmarken, den glest liggande bebyggelsen samt alléerna och trädraderna. Dalby hage har förutom sitt intresse ur naturmiljösynpunkt även ett markhistoriskt intresse. Hardeberga by bevarar delvis en äldre bybild med kyrka, prästgård och skola liggande i nära anslutning till varandra. Skifteslandskapet i Sjöstorp och storgodsdriften vid Arendala visar 1800-talets odlingslandskap.

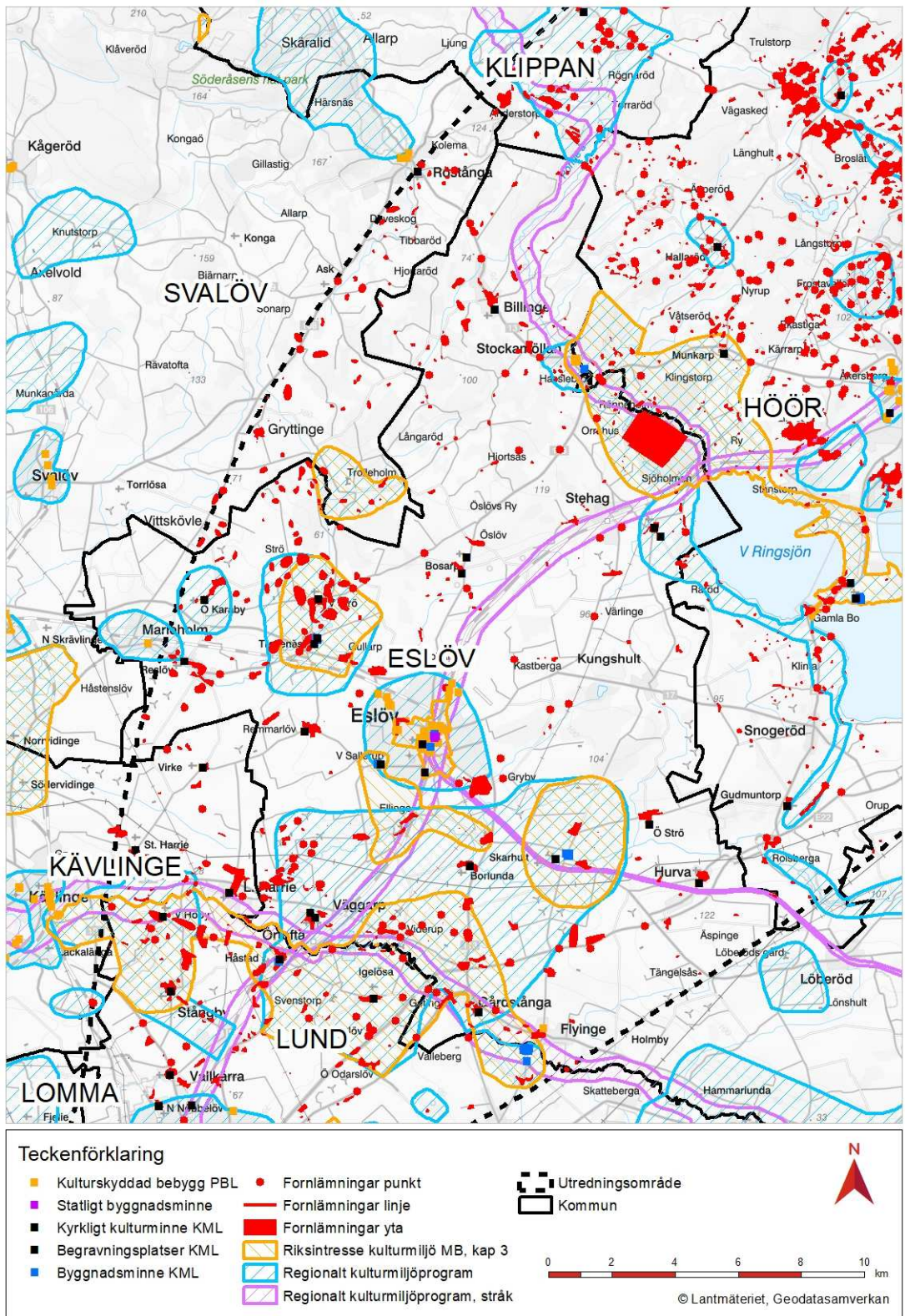
Dalby bevarar karaktären av äldre tids centralort. Ett speciellt intresse är knutet till kungsgården och Heligkorskyrkan, vilken är den äldsta bevarade stenkyrkan i Norden. Av betydelse för miljön är dessutom det äldre byggnadsbeståndet, bebyggelsestrukturen och kvarnen. Området kring järnvägsstationen visar exempel på stationssamhällen med tegelarkitekturen och industrierna.

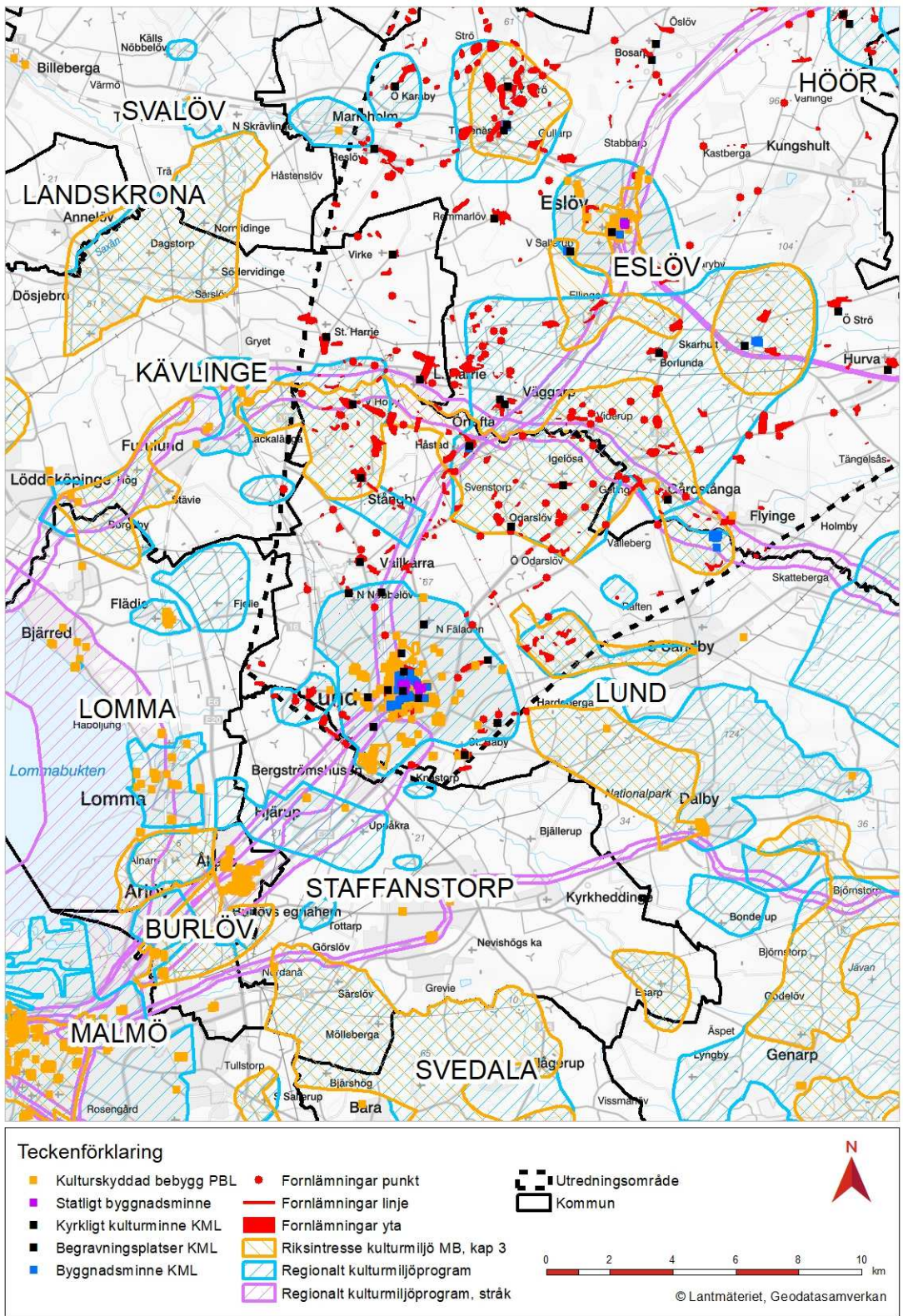
Figur 43. Utpekade kulturmiljöer inom norra delen av utredningsområdet.

Figur 44. Utpekade kulturmiljöer inom centralt norra delen av utredningsområdet.

Figur 45. Utpekade kulturmiljöer inom centralt södra delen av utredningsområdet.

Figur 46. Utpekade kulturmiljöer inom södra delen av utredningsområdet.

6.2. Regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län

Regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län är framtaget av Länsstyrelsen i Skåne och är ett regionalt kunskapsunderlag över miljöer med någon form av kulturhistoriskt värde. Programmet pekar ut och beskriver byggnader, markanvändning, fornlämningar, strukturer och immateriella samband med mera, vilka är värda att bevaras, vårdas och utvecklas, vid exploateringar som påverkar landskapet. Det kulturhistoriska värdet kan vara en historisk egenskap eller ett upplevelsevärde. Programmet anger även, för varje miljö, *motiv för bevarande* vilket ytterligare förklarar och tydliggör miljöns kulturhistoriska värde.

Programmet är således framtaget som en hjälp för olika planerare (till exempel inom kommuner, konsultföretag, Trafikverket), då det pekar ut och ger kunskap om, ett stort antal av de kulturhistoriska värden som finns i Skåne. Programmet pekar således ut miljöer med kulturhistoriska värden men det är aktuell exploatör som måste ta ställning till dessa miljöer och ta fram egna riktlinjer för hur de eventuellt kan bevaras, vårdas och utvecklas. Detta innebär att ett område som finns med i det regionala kulturmiljöprogrammet inte med nödvändighet behöver behandlas inför en exploatering. Detta innebär såklart också att även områden som inte ingår i det regionala kulturmiljöprogrammet, mycket väl kan ha höga kulturhistoriska värden, men då måste kunskap sökas i andra underlag som inventeringar, kartor och litteratur.

Programmet omfattar:

- *Särskilt värdefulla kulturmiljöer*, vilka utgör avgränsade områden, presenterade för respektive kommun
- *Kulturmiljöstråk*, vilka sträcker sig över flera kommuner.

Inom och i nära anslutning till utredningsområdet har Länsstyrelsen i Skåne, i det regionala kulturmiljöprogrammet, pekat ut drygt femtio miljöer med någon form av kulturhistoriskt värde, Figur 41, 43–46. Nedan presenteras de *särskilt värdefulla kulturmiljöerna* först och kommunvis, där kommunerna satts i bokstavsordning. *Kulturmiljöstråken* presenteras sist och från norr till söder.

Samtliga här berörda miljöer presenteras nedan med namn från Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram samt med sammanfattningar av *beskrivningar* och *motiv för bevarande*, från samma program.

6.2.1. Kulturmiljöer – Eslöv kommun

Inom Eslövs kommun berörs, direkt, fyra utpekade särskilt värdefulla kulturmiljöer. Två miljöer ligger på gränsen eller i nära anslutning till analysområdet.

6.2.1.1. Östra Karaby

Beskrivning

Östra Karaby kyrka och by är belägen på en markerad höjdsträckning i slättlandskapet väster om Eslöv. Den medeltida kyrkan, med ett fritt läge i byns södra del, är synlig vida

omkring. Den lilla kyrkan med trappgavlar och utan västtorn understryker den medeltida karaktären. Den fristående klockstapeln i trä har uppförts under tidigt 1700-tal. Merparten av byns bebyggelse är koncentrerad till landsvägen norr om kyrkan. Enstaka äldre längor är uppförda i korsvirke. Huvuddelen av byggnadsbeståndet är från 1900-talet. Det öppna, odlade landskapet domineras av den högt liggande kyrkan, vars läge på en trolig äldre offer- och kultplats är intressant. Fristående klockstapel är för skåniskt vidkommande en ovanlig företeelse.

Motiv för bevarande

Det accentuerade, höga och fria läget är karaktäristiskt för de tidigmedeltida kyrkornas placering. Läget gör att kyrkan dominerar ett större landskapsavsnitt.

6.2.1.2. Trolleås–Västra Strö

Omfattar Riksintresse för kulturmiljövården M53 Västra Strö – Trolleås.

Beskrivning

Bygden har varit av betydelse under förhistorisk tid, bland annat på grund av tillgången på betesmark och slåttermarker utmed Saxån. Thulestenarna väster om Västra Strö kyrkby består av sju resta stenar, varav två med runinskrift som berättar om vikingatida färder. Stenarna är resta på en mindre kulle och väl synliga i åkerlandskapet. Under medeltiden uppfördes i området kyrkor i Näs, Gullarp och Västra Strö. Av dessa återstår endast Näs kyrka. På 1860-talet revs kyrkan i Gullarp, som därefter upphörde att vara en självständig socken. Den medeltida kyrkan i Västra Strö ersattes 1877 av den nuvarande. En helt ny kyrka uppfördes strax öster om Trolleås gods på 1860-talet. Denna ersatte kyrkan i Gullarp.

Västra Strö kyrkby, norr om Trolleås, har en samlad bebyggelse och bevarar en bystruktur från tiden efter skiftet med enstaka kvarliggande gårdar och oregelbundet placerade gathus.

Storgodsdriften vid Trolleås har gett landskapet dess prägel med vidsträckt åkerfält och alléer. Trolleås gods har under århundraden dominerat bygden. Godsanläggningen ligger i en park och mindre lövskog med Saxån och dess biflöde, Gullarpsån, slingrande genom området. Huvudbyggnaden, till sitt ursprung en borg från 1500-talet, fick sitt nuvarande utseende vid en genomgripande ombyggnad på 1890-talet. Tillsammans med Näs gamla kyrka bildar huvudbyggnaden, en franskinspirerad renässansborg i tegel, centrum i godsmiljön, dit även de äldre ekonomilängorna i gråsten och arbetarbostäderna i tegel och korsvirke hör. Av betydelse är även den omfattande parken och de äldre stenvälsbroarna. Söder om godset går järnvägen mellan Eslöv och Landskrona fram. Trolleås hade egen, numera riven, station uppkallad efter godset. Intill det före detta stationsområdet står en valskvarn med spannmålssilo som exponenter för jordbrukets starka ställning i bygden.

Motiv för bevarande

Området illustrerar genom Thulestenarna, kyrkorna och godset ett kontinuerligt ianspråktagande av landskapet allt sedan förhistorisk tid. Av betydelse för områdets karaktär är de öppna odlingsfälten, allésystemet, det till godset knutna byggnadsbeståndet samt den äldre bebyggelsen och bystrukturen i byarna.

6.2.1.3. Eslöv

Omfattar Riksintresse för kulturmiljövården för Skåne län, Eslöv M:182 och norra delen av Ellinge - Västra Sallerup, M:63

Beskrivning

Eslöv har utvecklats ur det stationssamhälle som växte upp kring den 1858 invigda stationen vid Södra Stambanan. Namnet kommer från den bondby som låg ungefär där stationen byggdes. På kort tid efter järnvägens tillkomst etablerade sig olika handelsidkare, hantverkare och industriföretag. Flera järnvägar anslöt efter hand, till Landskrona/Helsingborg 1865, Ystad 1866, Hörby/Kristianstad 1897 och Röstånga/Klippan 1898. Den nuvarande stationsbyggnaden från 1913 är ritad av SJ:s dåvarande chefsarkitekt Folke Zettervall, som även gestaltade tunneln från stationen till perrongerna samt perrongtaken.

År 1866 uppfördes det första järnvägshotellet och vid samma tid tillkom bland annat läkarpraktik. Handeln med jordbruksprodukter blomstrade och flera jordbruksrelaterade industrier anlades, bland annat sockersaftstation, mejeri och slakteri. År 1875 fick Eslöv köpingsrättigheter och blev 1911 stad. Den första stadsplanen, upprättad av Malmös stadsingenjör, Erik Bülow-Hübe, presenterades 1913. I den fastslogs att "byggandet i höjden ej vore eftersträvansvärt", istället skulle man "såvitt möjligt utbilda staden till en trädgårdsstad".

Den äldre bebyggelsen är koncentrerad till området vid stationen och Stora torg samt utfartsvägarna Västergatan och Norregatan. Tegel är det dominerande byggnads-materialet. Flera byggnader har rikt dekorerade fasader och har tillkommit runt sekelskiftet 1900, exempelvis Eslövs Sparbank och de båda frikyrkorna. Byggnadsbeståndet utmed de äldre tillfartsvägarna består av mindre bostadshus som bildar en enhetlig miljö av gathus. Vid stadsparken och kyrkan, uppförd i nygotik (Eslövsgotik), ligger några byggnader av offentlig karaktär, som rådhus, tingshus, medborgarhus och tre skolor, samt en samlad villabebyggelse som stämmer med ambitionerna om en trädgårdsstad. Området öster om järnvägen – stadens baksida – kännetecknas av industrialanläggningar, gamla vattentornet, det stora spannmålslagerhuset och spridd egnahemsbebyggelse.

Med järnvägnas minskade betydelse från 1920-talet avstannade utvecklingen i Eslöv; staden växte inte längre. Först under efterkrigstiden upplevde Eslöv en ny glansperiod och stadens befolkning fördubblades på 1950-talet. Det moderna välfärdssamhället finns väl representerat i ett antal byggnader och anläggningar från denna tid: elverk 1950, medborgarhus och tingshus 1957, polishus 1966, ny skola och nytt vattentorn 1968, nytt badhus med utomhusbad 1969 och gymnasieskola 1970. Nya bostadsområden med huvudsakligen flerbostadshus uppfördes under perioden 1945 till 1975, medan bostadsbyggandet dominerats av småhus sedan dess.

Motiv för bevarande

Få andra svenska orter är så förknippade med sin järnvägshistoria som Eslöv. Runt en järnvägsstation uppstod en ny stad på 50 år. Eslövs stadsplan och uppdelning med station, hotell, olika affärsrörelser och annan service lokaliserade till framsidan och industrier,

magasin, silor och vattentorn till baksidan är typisk för stationsorter. Denna uppdelning är fortfarande tydlig, liksom det tidiga 1900-talets rika tegelarkitektur, särskilt manifesterat i en handfull byggnader av offentlig karaktär: skolor, frikyrkor, järnvägsstation, bankhus. Det är också tidstypiska byggnadskategorier, som speglar uppkomsten av det moderna samhället.

Den första utbyggnaden av samhället skedde oreglerat, men i princip efter Edelsvärds idaealstadsplan för järnvägssamhällen, det vill säga efter en rutnätsplan. Eslöv blev köping redan 1875, så bebyggelsen kom omgående att styras av 1876 års byggnadsstadga. Detta ses mycket tydligt i kvarteren närmast stationen. Ambitionerna var att skapa en stenstad, om än i måttlig skala; två ibland tre våningar. Men storstadsambitioner saknades inte, tydliga exempel på det är kvartersbebyggelsen norr om stadsparken.

Trädgårdsstadsidealet, som kom att vara vägledande vid planering och byggande för merparten av de skånska stations- och industriorterna, kom även att präglade utbyggnaden i Eslöv från 1910-talet. Särskilt den första stadsplanen och villabebyggelsen väster om järnvägen bär tydliga spår av detta stadsbyggnadsideal.

Nästa utbyggnadsfas inleddes på 1950-talet då inflyttningen från omgivande landsbygd var stor och Eslövs industrier upplevde ett uppsving. Byggnadsverksamheten, särskilt av bostadshus, var omfattande under dessa rekordår. I likhet med tidigare expansiva perioder uppfördes även en rad offentliga byggnader, en del av mycket hög klass, som medborgarhuset. Ny bebyggelse har huvudsakligen anlagts radiellt utåt så att tydliga "årsringar" uppstått. På så vis går det att följa olika arkitektur- och stadsplaneideal, liksom förändringen från stationssamhälle uppvuxet vid järnvägen till storkommun där privatbilismen varit en förutsättning för den spatiösa utbyggnaden av småhus.

6.2.1.4. *Svenstorp-Örtofta-Ellinge-Skarhult-Gårdstånga*

Södra delen ligger i Lunds kommun.

Omfattar Riksintresse för kulturmiljövården, Skarhult, M:58, södra delen av Ellinge - Västra Sallerup, M:63 samt centrala delen av M:45, Lackalänga - Västra Hoby mm

Beskrivning

Landskapet mellan Eslöv och Lund är svagt kuperat och uppodlat. De vidsträckta fälten och alléerna bidrar till att ge området dess karaktär av godslandskap. Området genomflyts av Bråån och Kävlingeån, vars slingrande lopp delvis kantas av betade marker. De låglänta sankare partierna nyttjades tidigt för bete och den kalkhaltiga jorden utgjorde viktiga förutsättningar för tidigt åkerbruk. Traktens betydelse under förhistorisk tid framgår bland annat av de många gravhögarna, anlagda under *bronsålder* med ett accentuerat höjdläge. Flera av dem bär namn såsom Stenhög, Sladderhög och Tomhög.

Godsen Skarhult, Ellinge och Örtofta är alla belägna intill Bråån. Viderup ligger vid Kävlingeån, Svenstorp strax söder om Kävlingeån och Gårdstånga strax norr därom. De rika jordbruksmarkerna har varit gynnsamma för sockerbetsodling, vilket gynnat tillkomsten av Örtofta sockerbruk. Kyrkbyarna är av medeltida ursprung. Kyrkobyggnader i Håstad, Igelösa och Odarslöv, som samtliga är medeltida, restaurerades kraftigt vid 1800-talets mitt under ledning av C G Brunius. I Igelösa finns flera välbevarade byggnader, främst bostadshus för det till Slottet Svenstorp knutna gårdsfolket. Husen är i regel putsade.

Enstaka exempel på korsvirkeskonstruktion förekommer. Norr om de äldre husen finns modernare arbetarbostäder. Prästgården i nära anslutning till kyrkan är vitputsad och uppförd 1849. I Håstad finns även en välbevarad banvaktarstuga.

Byarna Borlunda, Gårdstånga och Igelösa visar tydligt på den makt godsen haft över markanvändning, bystruktur och i detta fall även kyrkorna.

Av grundläggande betydelse för samtliga utvecklingskeenden i området har Brååns och Kävlingsåns vattendrag varit. För Örtofta sockerbruk har även järnvägsförbindelserna och de rika jordbruksmarkerna lämpliga för sockerbetsodling varit av avgörande betydelse. Örtofta sockerbruk framstår som en komplett bruks- och industrimiljö där arbetarbostäder, fabriksanläggning, brukskontor, slamdammar och järnvägsspår är viktiga och belyser sockerbrukets hela historia.

Svenstorps huvudgårds centrala läge i södra delen av området betonas av alléer vilka från väster och öster leder fram till gården. Svenstorps sätesgård kan skriftligen beläggas till 1400-talet. Slottsbyggnaden är som den ter sig idag ett av de bästa exemplen på Christian IV-stilen i Skåne. Den röda tegelbyggnaden uppfördes på 1590-talet med Hans van Steenwinckel som arkitekt. Ekonomilängorna i gråsten och tegel bildar ett trelängat komplex väster om slottet. Bostadshus i traditionellt byggnadsskick i bland annat korsvirke och en äldre smedja kompletterar slottsmiljön.

Sannolikt har det vid Ellinge funnits en sätesgård av försvarstyp redan under medeltiden. Under 1500–1600-talen byggdes på platsen en fyrlängad borg. Av denna tegel- och korsvirkesanläggning återstår numera endast den östra längan, kraftigt ombyggd under 1700-talet då de övriga längorna revs. Den vitputsade huvudbyggnaden omges av en vallgrav. Den trädkantade Bråån slingrar fram intill godset och bildar ett grönstråk tillsammans med alléerna som för fram till Ellinge. Ladugård och ekonomilängor ligger norr om huvudbyggnaden. Förvaltarbostad, arbetarbostäder, skola och smedja ingår som viktiga delar i den kompletta godsmiljö som Ellinge bildar. Godset hade från 1700-talet till början av 1900-talet *patronatsrätt* över Västra Sallerups kyrka. Mellan Ellinge och Västra Sallerup går en liten markväg, som är den gamla vägen mellan godset och kyrkan.

Örtofta kyrka anlades under 1100–1200-talen. Av den medeltida kyrkan återstår numera endast den nedre delen av tornet. Innehavaren av Örtofta gods hade förr *patronatsrätt* över kyrkan. Redan under medeltiden fanns en borg vid den ur försvarssynpunkt väl lämpade platsen nära Bråån. Den nuvarande huvudbyggnaden, som till sina äldsta delar härrör från senmedeltiden, har genomgått flera om- och tillbyggnader. I nära anslutning ligger ekonomibygnader uppförda i 1800-talets typiska tegel- och gråstensteknik. Gamla mejeriet med tillhörande stråtaksförsedda iskällare erinrar om den viktiga roll mejerihanteringen tidigare spelade vid de stora godsen. Betydelsefulla inslag i miljön är även gårdsofolkets bostadshus i tegel och korsvirke, centralt placerade vid norra uppfarten

Norr om Örtofta går Bråån med flera dominerande gravhögar, anlagda under *bronsåldern* och karaktäristiskt belägna på höjdryggarna utmed ån. Norr om Bråån ligger plattgården

Slättäng i ett karaktäristiskt enskifteslandskap där särskilt det rätvinkliga vägmönstret är tydligt.

Plattgården Gårdstånga Nygård har ett framträdande läge på höjdsträckningen norr om Kävlingeån. Gården har ett väl bibehållet byggnadsbestånd med ett gårdsbränneri samt för 1800-talet typiska ekonomilängor i gråsten och tegel. I västra delen av området har stora förändringar skett de senaste åren med delvis nya vägdragningar och en stor cirkulationsplats.

Miljön kring Gårdstånga kyrka, i den glest bebyggda östra delen av den långsträckta byn, speglar gångna tiders sockencentrum där kyrka, prästgård och skola var placerade i nära anslutning till varandra. Kyrkan är av romanskt ursprung. Under tidigt 1600-tal försågs kyrkan med ett ståtligt gravkor av dåvarande ägaren till Viderup, Anna Brahe. Majoriteten av bebyggelsen i Gårdstånga by är från 1900-talet och domineras av egnahem och lantarbetarbostäder, som på ett tydligt vis speglar jordbrukets starka ställning och hur dominerande Viderups gods och Gårdstånga Nygård varit och fortfarande är.

Borlunda kyrkby är belägen i ett rikt odlingslandskap där den trädkantade Bråån slingrar fram som en grön ådra. Namnet Borlunda betyder lunden där man fick bära båtarna när man färdades på ån. Den nuvarande kyrkan i Borlunda invigdes 1868 och ersatte då de två medeltida kyrkorna i Borlunda och Skeglinge. Genom sitt jordinnehav kunde de adliga godsägarna genomdriva att den ena församlingen skulle "läggas ner". Landskapet domineras av stora brukningsenheter och präglas av de tre omgivande godsen Ellinge, Skarhult och Viderup. Gårdarna i byn ligger utskiftade på brukningsenheterna, men flera av arrendegårdarna slogs vid skiftet 1815 samman till plattgården Borlundagården. Norr om denna ligger den större plattgården Kristineberg som anlades vid samma tidpunkt och då ersatte den lilla byn Brönneslöv. Kristineberg ger en god bild av 1800-talets nya ideal med den vitputsade huvudbyggnaden åtskild från ekonomilängorna.

Under 1100-talets slut byggdes Skarhults kyrka. Den påkostade gestaltningen av kyrkan, med monumental sydportal, pekar på att här vid denna tid fanns välbärgade släkter, av vilka en med tiden byggde sig en befäst sätesgård, Skarhult. Godset ligger mitt i ett strikt ordnat vägnät, där fyra räta vägar löper samman. Kraftiga alléer markerar uppfarten till godsanläggningen. Bråån löper i en slingrande fåra genom området. Dagens huvudbyggnad, en trelängad, tornförsedd borg i rött tegel, uppfördes under 1500-talet. Bebyggelsen visar en väl sammanhållen miljö, representativ för större gods. På de bördiga slättjordarna ligger arrendegårdar och de båda plattgårdarna Skarhults Södergård och Bältinge gård. Norr om godset, utanför utpekade område, ligger Skarhults kronopark, en jaktmark anlagd av godset, med skogsvaktarbostället Jägersro.

Motiv för bevarande

Det skånska godslandskapet, företrädesvis beläget i övergångsbygd mellan bördig slätt och skog, låter sig väl exemplifieras genom miljön söder och sydost om Eslöv. De öppna åkerfälten, plattgårdarna, vägsträckningarna, allésystemen och den utifrån godsen gestaltade bebyggelsen är viktiga komponenter i miljön. Området illustrerar kulturlandskapets utveckling, särskilt från 1800-talets jordbruksreformer till nutida storgodsdrift.

6.2.1.5. *Marieholm*

Området ligger på gränsen till analysområdet.

Beskrivning

Tätorten Marieholm uppstod då järnvägen mellan Landskrona/Helsingborg och Eslöv drogs fram 1865 och en station anlades vid Marieholms gård. Platsen var redan etablerad ur kommunikationshänseende, här möttes två sannolikt mycket gamla vägar och här låg Åkarps gästgivaregård (nuvarande Marieholms gästis). 1889 anlades Marieholms tegelbruk och 1898 startade Marieholms yllefabrik, som efter ett fyrtiotal år sysselsatte cirka 400 personer (se "Marieholms yllefabrik" under "Industriella landskap"). Marieholm låg dock för nära det expansiva Eslöv för att kunna utvecklas till något mer betydande stationssamhälle. Orten domineras av småhusbebyggelse, dels egnahem och villor från perioden 1920-tal till 1940-tal, dels radhus och prefabricerade villor från 1960–70-tal. Denna typ av bostadsbebyggelse är typisk för många skånska stationssamhällen. Utbyggnadsfasen under några årtionden i mitten av 1900-talet visar också på ortens – och inte minst yllefabrikens – tillväxt under denna tid. Det äldre väveriet och spinneriet utvidgades med en ny fabriksbyggnad i tre våningar 1933. 1940–43 tillkom en ny huvudbyggnad med kontor och personalmatsal, ett nytt reningsverk. Ytterligare tillbyggnader skedde kring 1950, bland annat med ett nytt väveri. Samtliga byggnader på fabriksområdet är uppförda i rött tegel från det 1955 nedlagda och därefter rivna tegelbruket i Marieholm. Marieholm gick upp i Eslöv 1971. På 1980-talet slutade tågen att stanna i Marieholm och därefter revs stationshuset. Vid årsskiftet 2002/03 upphörde driften vid yllefabriken.

Motiv för bevarande

Marieholm är ett mindre stations- och industrisamhälle dominerat av olika typer av småhus, huvudsakligen från perioden 1920–70. I samhället finns även en del flerbostadshus från rekordåren. Bostadsbebyggelsen är tidstypisk och dominansen av småhus är typisk för många skånska stationssamhällen. Över alltsammans vakar stora, brunröda tegelbyggnader. Vid vägkorsningen ligger gästgivaregården som den troligtvis äldsta byggnaden i Marieholm. Som en av de yngsta anläggningarna i den självständiga kommunens historia är utomhusbadet ett tidstypiskt objekt.

6.2.1.6. *Löberöd*

Området ligger strax öster om analysområdet.

Beskrivning

Löberöds gård ligger i en öppen jordbruksbygd, där de vidsträckta åkrarna och alléerna pekar på den till Löberöd knutna storgodsdriften. Partier av ädellövskog inramar godsanläggningen. Den gulputsade huvudanläggningen präglas av den ombyggnad som påbörjades under 1790-talet då den äldre byggnaden från tidigt 1600-tal omskapades. Det brutna taket, det åttakantiga tornet liksom den trekantiga utbyggnaden på ena långsidan tillkom vid ombyggnaden. Vid den anlagda slottssjön ligger ett bostadshus som i stil och färgsättning ansluter till huvudbyggnaden. Ladugården med kraftiga längor i tegel och gråsten byggdes omkring 1805 för att ersätta de äldre uthusen, belägna närmare mangårdsbyggnaden. Stora ekonomibyggnader flankerar även uppfarten från söder. Anläggningen omfattar även en mindre slottskyrka. I godsmiljön ingår även trädgård och

park med ekotempel, statyer och orangeri samt några bostadshus tillkomna för godsets anställda i slutet av 1800-talet. Sydost om godset ligger Lönshults gård, som troligen är en avstyckning från Löberöd.

Motiv för bevarande

Kulturlandskapet kring Löberöd är helt präglad av den under 1800-talet framväxande storgodsdriften. Den samlade godsmiljön, den gårdsnära, öppna åkermarken, de stora brukningsenheterna och alléerna framstår som typiska och värdefulla inslag.

6.2.2. Kulturmiljöer – Hässleholms kommun

Inom Hässleholms kommun berörs, direkt, 14 utpekade särskilt värdefulla kulturmiljöer. En miljö ligger i nära anslutning till analysområdet.

6.2.2.1. Norra Sandby-Laxbromölla

Beskrivning

Norra Sandby är en representativ bymiljö där bland annat kyrkan, skolan och Sandby kungsgård är av stor betydelse. Området ligger i övergångsbygden mellan slätt och skog. I den kuperade terrängen i norra delen av området finns en småskalig ägostruktur med bland annat stengårdsgårdar, fägator och odlingsrösen. Siktemölla är en välbevarad gård. Södra delen av området utgörs av öppen odlingsmark med vidsträckta åkrar. Almaån flyter genom västra delen av området. Dalgången med dess goda förutsättningar för fångst, transport och odling togs tidigt i anspråk redan under förhistorisk tid, vilket bland annat de många *stensättningarna* från järnåldern visar. Sedan medeltiden har vattenkraften utnyttjats för kvarndrift, som till exempel vid Ekamölla som representerar gångna tiders kvarnmiljö.

Kyrkan i Norra Sandby är byggd på 1860-talet som ersättare för en medeltida föregångare. Bybebyggelsen ligger samlad kring bygatan och gårdarna och bostadshusen är av varierande ålder och utseende.

I by ligger även Sandby kungsgård, idag en vitputsad tvåvåningsbyggnad från tidigt 1606, som ursprungligen uppfördes som försvarsanläggning. Gården ägdes under medeltiden av domkapitlet i Lund med drogs in till kronan vid reformationen. Gårdens ekonomibygnader, bland annat en rödmålad i skiftesverk, är välbevarade.

Laxbromölla omtalas som kvarnplats under 1400-talet. Dagens brädfodrade kvarnbyggnad i två våningar är uppförd 1905. Den bildar tillsammans med den välbyggda stenvalvsbron från omkring 1800 och de oregelbundet placerade, närliggande bostadshusen en väl sammanhållen miljö. Här låg även byns tvättplats.

Motiv för bevarande

Området speglar en kulturhistorisk utveckling av landskapet från förhistorisk tid till nutid. Stengårdsgårdar, fägator och småskalig ägostruktur är viktiga delar i norra delen och södra delens åkerbruk är tillsammans viktiga delar i helheten. Almaåns betydelse för området visas genom tidigt nyttjande av området och användandet av vattenkraften. Kvarnmiljöerna är representativa för de tidiga industriella miljöerna. Norra Sandby är en representativ bymiljö där bland annat kyrkan, skolan och Sandby kungsgård är av stor betydelse. Fattigstugan är av socialhistoriskt intresse.

6.2.2.2. Vankiva

Beskrivning och motiv för bevarande

Landsvägen mellan Finja och Vankiva har delvis kvar sin gamla sträckning uppe på en åsrygg. Åsarna har sedan förhistorisk tid använts och nyttjats för samfärdsel eftersom de fungerar som naturliga och självdränerande vägbanker. Den slingrande vägen, som följer de topografiska förhållandena, löper genom ett mindre bokskogsparti. Bebyggelsen inom området är gles och av varierande ålder. Till åsen gränsar öppen odlings- och hagmark.

6.2.2.3. Hässleholm

Beskrivning

Hässleholmsgården är en herrgård av medeltida ursprung, och som omtalas första gången vid 1500-talets mitt. Nuvarande huvudbyggnad uppfördes 1819, medan flygelbyggnaderna är från 1780-talet.

Dagens Hässleholm växte fram ur det stationssamhälle som uppfördes omkring 1860 vid den nyanlagda Södra stambanan. De centrala delarna av tätorten präglas än idag av det stadsplaneideal (rutnätsprincipen) som rådde vid 1800-talets slut. En viktig del av miljön är spårområdet, de överbyggda perrongerna och övriga äldre hus som hör till stationen. Området förändrades en del under en utbyggnad på 1990-talet.

Centralt i Hässleholm finns byggnader med bl a administrativ funktion. 1866 byggdes häradets nya tingshus. Vid Stortorget uppfördes Stadshotellet 1913 och bankhuset 1928. Intill Nytorget uppfördes 1971 Hässleholms stadshus.

Hässleholms kaserner för skånska Trängregementet (T4) uppfördes 1907 efter 1901 års härordning. Anläggningen nordväst om centrum anlades efter ett strikt mönster med rektangulär kaserngård omgiven av kaserner. På området fanns sedan tidigare Mölleröds kungsgård med huvudbyggnad och stall från 1800-talet.

Området söder om stationen och Tredje avenyn (väg 21) har ett nära samband med järnvägen och därtill knuten verksamhet. En stor del av området lades ut till trädgård och fungerade som växtdepå för distriktets stationsparker och planteringar. Idag är ytan ett grönområde med få spår av trädgårdsverksamheten. Järnvägsbostället, tidigare upplåtet för distriktsträdgårdsmästaren, uppfördes ursprungligen som boställe för häradets domare. Det putsade, klassicerande huset är byggt på 1870-talet i gjutmursteknik, en för denna tid tämligen ny teknik. Vid "Paradiset", en folklig benämning på området, ligger också bostadshus för de vid järnvägen anställda. Av de fyra husen i två våningar är tre byggda i rött tegel och representativa för flerfamiljshusen under tidigt 1900-tal.

Motiv för bevarande

Miljön är representativ för de tidiga järnvägssamhällena och som sådan välbevarad och intressant då den även till vissa delar kan sägas spegla bostadssociala förhållanden. Järnvägen var av största betydelse för samhällets framväxt. Såväl byggnaderna som trädgården är väsentliga element i miljön. Hässleholm är även ett tydligt exempel på garnisonsstad.

6.2.2.4. Göingeåsen-Ebbjörnarp-Ignaberga-Tykarp

Beskrivning

Skogarna i området har till sina delar stort värde med lång kontinuitet som skogsmark, gamla träd och död ved. Vid Spragleröd söder om Tormestorp finns alsumpskogar kring ån och en del öppna partier med en hävdgynnad flora. På åsen finns åtskilliga fornlämningar främst gravar som *rösen*, *stensättningar* och *domarringar* som berättar om att området varit en öppen odlingsbygd under *brons-* och *järnåldern*. I den östra delen av området ligger Sale stenar, fyra gravar från järnåldern. Områdets naturliga förutsättningar gav upphov till jordbruk under förhistorisk tid, vilket de talrika röjningsrösen visar. Nyare odlingsrösen från 1700- och 1800-talen finns vid byarna och torpen.

Odlingslandskapet kring Ebbjörnarp är småskaligt och har kvar sin ålderdomliga karaktär med många stenmurar, hagmarker, små åkrar och välbevarade gårdsmiljöer. Tillsammans ger dessa element en mycket välbevarad helhetsbild.

Ignaberga kyrkby är en intressant miljö med två sockenkyrkor, varav den ena är medeltida med mycket av sin gamla prägel i behåll. Den andra är en tegelkyrka från 1887, uppförd då befolkningsökningen gjorde att den medeltida kyrkan blev för liten. Området kring 1100-talskyrkan utgjorde i äldre tid socknens centrum. Kyrkobyggnaden är placerad på en kulle, väl synlig för omgivningen. Nedanför gamla kyrkan finns flera gatuhus av varierande ålder och utseende. Genom sin oregelbundna struktur visar de ett gott exempel på 1800-talets skiftade byar. Många gårdar har därtill en bibehållen gårdsform och längor i sten och skiftesverk.

Den rika förekomsten av kalk i området gav upphov till kalkbrytning, vilken är belagd sedan medeltiden. Särskilt omtalade är Tykarpsgrottorna, där flera brott finns bevarade.

Motiv för bevarande

Göingeåsen har ett stort värde genom skoglig kontinuitet och den rika förekomsten av fornlämningar. Därtill är området av intresse för friluftslivet. Ebbjörnarp uppvisar ett variationsrikt och välbevarat kulturlandskap. Området kring Ignaberga och Tykarp speglar ett ålderdomligt odlingslandskap som fått mycket av sin nuvarande utseende genom 1800-talets skiftesreformer. Det åskådliggör även mycket av den förvandling de skånska byarna genomgick under 1800-talet. Förhållandet mellan två sockenkyrkor av olika ålder, bevarade sida vid sida, är båda tydliga representanter för sin tid. Kalkgrottorna är ett intressant exempel på tidiga industrier och utgör ett välbevarat kulturhistoriskt dokument över bygden. Även Missionshuset och Folkets park i Ignaberga, ingår i en kulturhistoriskt värdefull miljö.

6.2.2.5. Hovdala

Beskrivning

Hovdala är idag en trelängad slottsanläggning som bibehåller mycket av den ursprungliga 1500-tals karaktären. Hovdala ligger i den flacka, öppna terrängen söder om Finjasjön. Fornlämningarna, i form av boplatser och områden med *fossil åkermark*, men även en lokal med hållristningar, visar att trakten var befolkad under förhistorisk tid. Hovdala omnämns som sätesgård i medeltida källor. Troligen har sätesgården då legat på slutningen öster om nuvarande Hovdala. Fynd av medeltida husgrunder har gjorts på platsen.

Mycket av områdets äldre karaktär av slottslandskap är bevarad, bland annat genom förekomsten av ädellövsskog och den till gården knutna äldre bebyggelsen för de vid godset anställda. Storskaligt och mångformigt landskap med lång kontinuitet.

Söder om Finjasjön ligger ett stort militärt övningsfält kring Hovdala slott. Landskapet höjder sig mot Matterödsåsen i väster med omfattande bokskogar. Förekomsten av äldre bokskog med lång kontinuitet har skapat förutsättningar för en rad skogsarter. Talrika stenåldersboplatser, *rösen*, hållristningslokal och olika *stensättningar* berättar om en rik bosättning och en öppen odlingsbygd under en stor del av vår historia.

Motiv för bevarande

Hovdala med omgivningarna framstår som en väl bevarad sätesgård av 1500–1600-tals karaktär och som påverkat omgivande landskap i stor utsträckning. Förutom godsanläggningen är ädellövs skogen, bostadsbebyggelse för de anställda och de odlade markerna viktiga inslag. Godset utgör även en del i krigsmaktens historia.

6.2.2.6. Oretorp-Dammhuset

Beskrivning

I Vinne ås dalgång på Nävlingeåsen finns ett omväxlande och småskaligt kulturlandskap som markant bryter av den annars skogsklädda nordsluttningen. I östra delen finns skogsbeten i lövskog. Vattendraget har varit en viktig kraftkälla. Här finns flera gårdsmiljöer, som Norregård och Nygård, med ekonomibygnader i sten och korsvirke. Oretorp säteri är uppbyggt enligt typmönster med mangårdsbyggnader och ekonomibygnader skilda åt. Stora äppelodlingar hör till gården och vägen fram till gården kantas av alléer. Dammhusets boningslänga är uppfört i tegel och korsvirke där den äldsta delen troligen är från mitten av 1700-talet. Även rödmålade ekonomilängorna är av tidigt datum. Under början av 1800-talet beboddes gården av lantmätare P J Letth som genomförde laga skifte i området, något som kom att påverka hela landskapet.

Motiv för bevarande

Området visar ett omväxlande odlingslandskap där skogen och Vinne å varit av stor betydelse. Karaktäristiska gårdsmiljöer som Norregård, Nygård, Oretorp och Dammhuset visar alla traditionellt byggnadsskick.

6.2.2.7. Smedeboda

Beskrivning

Smedeboda ligger sydväst om Tyringe i ett större bokskogsdominerat landskap med flera grusåsar som löper i nord-sydlig riktning. Jordbrukslandskapet är omväxlande och småskaligt och ligger insprängt i bokskogspartier. Gården Lilla Tockarp är en välbevarad trelängad gård med ålderdomlig prägel med ekonomibygnaderna delvis i skiftesverk.

Motiv för bevarande

Området visar på en skoglig kontinuitet och ett småskaligt och välbevarat odlingslandskap. Gårdsbebyggelsen är representativ och visar äldre byggnadstradition.

6.2.2.8. Isakstorp

Beskrivning

Landskapet kring Isakstorp är kuperat och till stor del skogbevuxet. Närmast byn bildar åkrar och betesmark ett öppet område. Sydost om byn ligger en välbevarad linbasta på traditionell plats, som ursprungligen var samfälld mark och på avstånd från byn på grund av brandrisken. I äldre tiders bondesamhälle med självhushållning utgjorde linberedningen en viktig del. Bastans ålder är inte känd men bör ha använts för linberedning från åtminstone 1830–1840-talen fram till sekelskiftet 1900. Torkhuset i gråsten med eldstad står kvar tämligen intakt medan delar av förrummet i träkonstruktion är ödelagda.

Motiv för bevarande

Isakstorps basta är välbevarad och representativ genom sitt läge och sin konstruktion. Det småbrutna odlingslandskapet med öppenhet kring byn är viktigt att bevara.

6.2.2.9. Myrarp

Beskrivning

Odlingslandskapet kring byn Myrarp är småskaligt och tämligen ålderdomligt. Området visar en skoglig kontinuitet med ett stort inslag av alkärr och sumpskog. Norr om Myrarp finns ett bokskogsområde där stora delar fortfarande betas. I området finns flertalet betesmarker och välbevarade stenmurar. Bebyggelsen är varierad och ett par gårdar är välbevarade och välskötta. En av gårdarna är fyrhängad och har bibehållit sin äldre karaktär med bland annat delar av skiftesverk.

Motiv för bevarande

Myrarp är en representativ miljö med ett omväxlande odlingslandskap, där skogsbeta, betesmarker och stenmurar är betydande inslag, samt en välbevarad bebyggelse.

6.2.2.10. Maglö

Beskrivning

Sätessgården Maglö omgivet av ett landskap med omväxlande öppen mark och skog. Ett parti med ekhagar förstärker områdets ålderdomliga karaktär. Trakten var i äldre tid betydligt sankare. Under långa tider av året låg själva gården på en vattenomfluten holme. Huvudbyggnaden uppfördes 1626. Gårdens ekonomibyggnader har en oregelbunden placering öster om manbyggnaden. De ansluter till en äldre tradition både ifråga om byggnadskick och material. Såväl skiftesverk som gråsten finns representerat. Flera småställen och byggnader i områdets utkanter står som välbevarade exempel på det i äldre tid till sätessgårdarna knutna, omfattande byggnadsbeståndet.

Motiv för bevarande

Både med hänsyn till utformning och läge är Maglö en god representant för de mindre gods som anlades i Skåne under senmedeltid och renässans. En strategiskt väl lämpad placering i våtmarksterräng var av avgörande betydelse. Väsentligt för miljön är det öppna området kring själva anläggningen och inslaget av ädellövskog men också alla gårdar och torp som låg under godset.

6.2.2.11. Mellby och Adseke

Beskrivning

Vid Norra Mellby kyrka, som har medeltida ursprung, finns ett flertal värdefulla byggnader, representativa för äldre tiders sockencentra. Längs den delvis skogskantade vägen mot Adseke ligger mindre torpbebyggelse på ur odlingssynpunkt sämre mark. Bebyggelsen är oregelbundet placerad och visar traditionellt byggnadsskick. I Adseke ligger tre större gårdar med väl bibehållna byggnader på äldre tomter vid bygatan. Två av dem är trelängade medan den tredje har fyra längor kring gårdsplanen. Invid byn ligger byns kvarn i en mindre dalsänka och på backen ovanför finns resterna av en linbastu. De hade båda en väsentlig funktion i självhushållets bondesamhälle.

Motiv för bevarande

Området är representativt för det kulturlandskap som under 1800-talet växte fram i de mellersta delarna av Skåne. Byggnadsbeståndet är varierat och har såväl socialhistoriskt som byggnadshistoriskt intresse. Bykärnorna är oregelbundet grupperade men väl sammanhållna. Tillsammans med den spridda torpbebyggelsen äger de ett stort miljövärde.

6.2.2.12. Sösdala (by och stationssamhälle)

Beskrivning

Sösdala by ligger vid gamla landsvägen och vid ån mellan Tjörnarpsjön och Finjasjön. Byn hörde tidigare till säteriet Fredriksberg, även kallat Snogerup. Den tidiga bebyggelsen låg samlad på båda sidor om ån, öster om landsvägen. Gästgiveriet från 1746 låg intill vägen. Sösdala skiftades genom laga skifte 1852–1853. Gårdar såldes och på den kvarvarande markdelen uppfördes 1861 Oscarsfarm. Flertalet torp, som Brunkestorp och Lilla Duvehus, kom att ligga under Oscarsfarm.

Sösdala samhälle växte upp med järnvägen (Södra stambanan) då sträckningen Malmö-Hässleholm öppnades för trafik 1860. Med tiden kom centrum att förskjutas från byn till området kring stationen. Av betydelse är stadsplanen med rätlinjigt gatunät, trädkantade gator, ett parkliknande centralt område och ett esplanadsystem. Utmärkande för stationssamhällena är en tydligt stadspräglad bebyggelse samt bostadshus för järnvägspersonal samt magasinsbyggnader.

Motiv för bevarande

Sösdala by har kvar sin karaktär av småskalig bondby där flertalet gårdar och andra byggnader är välbevarade. Det omgivande landskapet visar på 1800-talets jordbruksreformer med storbruksdrift och utskiftade gårdar.

Sösdala stationssamhälle representerar den idealbild järnvägssamhället ansågs utgöra under den tidiga järnvägsepoken. Av betydelse för miljön är stadsplanen, parkanläggningen, trädbeståndet samt byggnadernas placering i gatulinjen och den stadspräglade utformningen av vissa byggnader.

6.2.2.13. Vätteryd

Beskrivning

Vätterydsgravfältet är Skånes största och bäst bevarade gravfält med resta stenar. Gravfältet, omfattar cirka 375 resta stenar och är från yngre *järnålder*. På 1800-talet var antalet resta stenar cirka 600 men ansågs dels vara odlingshinder, dels utnyttjades som byggnads- och fyllnadsmaterial. Stenarna bildar såväl *skeppssättningar* som fyrsidiga *stensättningar*, men kan också vara solitära. Gravarna visade sig vid arkeologiska undersökningar vara brandgravar. I området finns dessutom boplatsslämningar från yngre stenålder.

Motiv för bevarande

Fornlämningsområdet tillhör ett av de större järnåldersgravfälten i Skåne, vilka i huvudsak är koncentrerade till de inre delarna av länet. De för dessa trakter ovanliga lämningarna efter boplatser visar att området togs i anspråk redan på stenåldern.

6.2.2.14. Store Mosse-Häglinge

Beskrivning

Vid Store Mosse har en omfattande torvtäkt bedrivits fram till 1969. Kvar finns spår i form av bland annat grunda vattensamlingar. Landskapet väster om Häglinge kyrkby är ett område med skiftande kulturhistoriska värden. Bebyggelsestrukturen är till stor del efter skiftena och någon samlad bykärna finns inte, förutom i Häglinge. I stället ligger gårdarna längs vägarna. På en svagt markerad höjd strax norr om Häglinge kyrka, byggd på 1870-talet som ersättare för en medeltida mindre kyrka, ligger ett gravfält från yngre *järnålder* med 65 resta stenar, en *domarring* och två *skeppssättningar*. Gravfältet av denna typ var vanliga i Skåne under yngre järnålder och Häglingegravfältet är ett av de största och bäst bevarade. Utmed gravfältets östra kant, på andra sidan kullen, löper en *hålväg*.

Motiv för bevarande

Landskapet i området visar en agrar bygd som främst präglats under 1800-talet, efter skiftena. Betesmarker, stengårdsgårdar och ägoindelning utgör tillsammans med bebyggelsen värdefulla inslag. Även torvtäkten var av stor betydelse under lång tid. Gravfältet utgör ett gott exempel på järnålderns gravfält, vilka i huvudsak är koncentrerade till Skånes inre delar.

6.2.2.15. Bosarpasjön (Bosarp-Sjöviken)

Beskrivning

På norra och södra stränderna av Bosarpasjön ligger en samlad fritidsbebyggelse. Vid sjön finns badanläggning. Sjövikens IF startades 1954 som en idrottsförening med bangolf (minigolf), friidrott och gång. Initiativtagaren var Thure Persson som också byggde caféet och banorna vid Bosarpasjöns norra strand. Fram till 1975 ägde och drev Thure golfbanorna och serveringen, som på 1950- och 1960-talen också fungerade som lanthandel för stugägarna i området. Anläggningen köptes av föreningen 1976 efter att arrenderat den i ett år. Sedan dess drivs den av föreningen.

Motiv för bevarande

Området har fungerat som betydelsefull fritidsmiljö från mitten av 1900-talet och flera anläggningar är välbevarade.

6.2.3. Kulturmiljöer – Hörby kommun

Inom Hörbys kommun berörs, direkt, en utpekad särskilt värdefull kulturmiljö (Nunnäs - Fulltofta - Osbyholm – Lyby). Två miljöer ligger i nära anslutning till analysområdet.

6.2.3.1. Nunnäs - Fulltofta - Osbyholm – Lyby

Sammanfaller till viss del med Riksintresse Fulltofta - Osbyholm - Nunnäs, M67, se ovan, kap 6.1.

Beskrivning

De höglänta partierna i öster domineras av bok- och barrskog, medan området i söder övergår i fullåkersbygd. Dagens odlingsmarker genomkorsas av stengärdesgårdar, som framför allt erinrar om 1800-talets uppodling då de steniga, betade markerna och slättermarken till stor del överfördes till åker.

Ringsjöbygden med dess goda möjligheter för såväl jakt och fiske som transporter och odling togs i anspråk redan under förhistorisk tid. Strax öster om Ringsjön finns *järnåldersgravfält* med *skeppssättningar*, *domarring* och resta stenar vid Nunnäs samt gravfält och *stensättningar* vid Fulltofta.

Vid Fulltofta finns också omfattande lämningar av *fossil åkermark*. De omfattande röjningsrösena öster om Ringsjön förstärker intrycket av en intensivt brukad jordbruksbygd under järnåldern. Det fornlämningstäta området utgjorde sannolikt den södra delen av ett mindre centralområde i Skånes inland vid denna tid. Fulltofta vitputsade kyrka uppfördes under sent 1100-tal. Trots tillbyggnader under bland annat 1800-talet bär kyrkan en medeltida prägel, till vilket de väl genomförda stenarbetena på kor och absid bidrar. Kyrkan bildar tillsammans med Fulltoftagårdens längor i gråsten från 1700-talet och bostadshus i tegel en samlad bebyggelseenhet. Åtskild från denna, öster om vägen, ligger godsets mangårdsbyggnad. Från kyrkan leder österut den gamla kyrkvägen med bibehållen äldre sträckning. Den delvis stengärdeskantade vägen passerar S:ta Magnhilds källa. De ensamliggande smågårdarna och före detta torplägenheterna ger liksom det ålderdomliga vägsystemet, delvis träd- eller stengärdeskantat, en god bild av gångna tiders odlingslandskap i det inre av Skåne.

Strax öster om Ringsjön, vid Hörbyån, ligger Osbyholms gods, omnämnt redan under senmedeltid. Den nuvarande huvudbyggnadens äldsta delar stammar från 1600-talet. Över vallgraven, som omger huvudbyggnaden och skiljer den från ekonomilängorna, leder välbevarade stenvalvsbroar. Godset omsluts av en större park. Öster om godset (idag på andra sidan E22) ligger byn med vattenkvarn. Osbyholms vattenkvarn ligger på en gammal kvarnplats, känd sedan 1100-talet. Anläggningen utgör tillsammans med damm, kvarnränna och möllarebostad ett gott exempel på äldre vattenkvarnar.

Byn Osbyholm hette egentligen Osby men fick byta namn när järnvägen mellan Eslöv och Hörby drogs fram genom området 1897 och en station anlades på platsen. Det fanns redan en station, Osby, i Skåne. Ett litet samhälle växte upp intill järnvägen, riksvägen och godset. Här anlades 1911 ett mejeri, som i början av 1950-talet byggdes om till cementgjuteri. Ett

tidstypiskt fenomen då mejerihanteringen centraliserades vid denna tid medan det ökade behovet av cementprodukter gjorde att det uppstod små cementgjuterier på flera platser.

Bebyggelsen i Osbyholm domineras av gathus och egnahem samt olika typer av småhus från 1950-60-talen. Stationshuset är rivet. Ett av de större egnahemsprojekten som genomfördes i Skåne åren direkt efter att den statliga egnahemslånefonden instiftats 1904, var den styckning och försäljning av mark som gjordes vid Osbyholm. Under en tioårsperiod 1905-15 gjordes en mängd ägostyckningar på godsets domäner, vilka nästan uteslutande bestod av åkermark. Under ett tiotal år uppfördes mer än femtioalet bebyggelseenheter, som var och en innehöll bostadshus, djurstallar och andra ekonomibyggnader. Nya gränser drogs upp i landskapet. Väster om Osbyholms gods, längs den gamla riksvägens allékantade sträckning, ligger ett flertal av dessa jordbruksegnahem, etablerade i början av 1900-talet. De flesta egnahemsbyggnaderna är numera avstyckade och deras tidigare mark ingår i större brukningsenheter.

En mindre, allékantad väg går söderut från Osbyholm till Lyby kyrkby. Kyrkan är medeltida men kraftigt omgestaltad i samband med 1800-talets befolkningsökning. Bebyggelsen i Lyby består huvudsakligen av gårdar och gathus och ligger grupperad längs de vägar som strålar samman här. Byn bestod före laga skifte av ett 20-tal gårdar, varav flera *frälseägda* under Osbyholm. Vid skiftet 1858 sammanslogs en del av *frälsegårdarna* för att bilda två större brukningsenheter, Lybygården och Fridhem.

En spikrak väg västerut, från Lyby, anlades till plattgården Sextorp, som bildats av byarna Sextorp och Brunstorp. Vägen följde den nya skiftesstrukturen. Från E 22 leder en allékantad och spikrak väg upp till gården, där den vitputsade mangårdsbyggnaden ligger avskild från de olika ekonomibyggnaderna. Sextorp omges av en mindre park.

Motiv för bevarande

Området visar en kontinuerlig utveckling av kulturlandskapet från förhistorisk tid över medeltid till nutid. De förhistoriska lämningarna har förutom ett rent vetenskapligt värde även betydelse för landskapsbilden. Godsanläggningarnas odlings- och bebyggelsemönster har till stora delar gett kulturlandskapet dess prägel. Viktiga inslag i miljön är dessutom de många stengärdesgårdarna och de mindre vägarna med bibehållen sträckning. Särskilt södra delen av området är präglad av 1800- och 1900-talens omvandlingar, som jordbruksskiftena, befolkningsökning, järnväg och nya vägdragningar. Vagnätet inom området präglas av det grundläggande mönster som anlades under 1800-talet. Vägarna fungerar av den anledningen som en sammanhållande länk mellan de kulturhistoriskt värdefulla miljöer som finns bevarade från den här perioden, vare sig det gäller godsmiljöer, plattgårdar, bebyggelse, småskalig industri eller jordbruksegnahem.

6.2.3.2. *Äspinge*

Beskrivning

Cirka 500 meter väster om Äspinge kyrkby reser sig en skogsklädd höjdplatå vilken rymmer ett gravfält från *järnåldern* med kvadratiska och runda *stensättningar* samt en *domarring*. Samlade fornlämningsområden av detta slag förekommer endast i mindre omfattning, företrädesvis inom mellan- och skogsbygden. Äspinge kyrka är medeltida, men byggdes om på 1860-talet. Vid laga skifte flyttades de flesta gårdarna ut från bykärnan.

Nordväst om byn anlades järnvägen mellan Hörby och Kristianstad och en station öppnade 1886. Järnvägen erbjöd nya möjligheter och ett bränneri uppfördes intill spåret 1895. Något samhälle uppstod däremot aldrig kring denna landsbygdsstation. Järnvägstrafiken upphörde på 1960-talet och även bränneriet är nedlagt sedan 1970. En transformatorstation från 1950-talet vittnar om bygdens förhållandevis sena elektrifiering.

Motiv för bevarande

Fornlämningsområdet har ett karaktäristiskt, accentuerat läge i ett för Mellanskåne typiskt småbrutet odlingslandskap. Det visar på en bebyggelsekontinuitet sedan *järnålder*. Höjdplatån är även väsentlig för landskapsbilden. Framväxten av det moderna samhället kan skönjas i de utskiftade gårdarna, den utvidgade kyrkan, järnvägen, bränneriet och transformatorstationen. Häri kan man utläsa jordbrukets rationalisering under 1800-talet, befolkningsökning, nya kommunikationer, industrialisering och så småningom elektrifiering. Allt viktiga beståndsdelar i de senaste 200 årens historia.

6.2.3.3. Hörby

Beskrivning

Hörby har ett centralt läge i Skåne, i Ringsjötraktens övergångsbygd mellan skog och slätt. Fornlämningar från *järnålder* i omgivningarna indicerar bebyggelsekontinuitet från första årtusendet e. Kr. På 1100-talet anlades en kyrka på platsen. Hörbys läge längs riksvägen mellan södra Skåne och Kristianstad, och i förlängningen Småland, innebar att resenärer med behov av kost och logi passerade. Gästgivaregården i Hörby anlades på 1660-talet. På 1600-talet stärktes också Hörbys roll som administrativt centrum och ett tingshus uppfördes 1697. Hörbys strategiska läge, gästgiveriet och rollen som häradscentrum i Frosta härad var förmodligen orsaker till att S:t Olovsmarknaden i Hallaröd flyttades till Hörby i mitten av 1700-talet. Byns roll som centralort för omlandet förstärktes ytterligare. Marknaderna har varit viktiga för ortens utveckling.

Längs Hörbyåns norra strand och öster om kyrkan låg före skiftet den gamla bondbyn, omfattande ett 20-tal gårdar. Från bondbyn finns huvudsakligen de gamla bygatornas (Råbygatan och S:t Olofsgatan) sträckning bevarad. Någon enstaka gårdslänga, gårdsbebyggelsen Carl Lindqvists spannmålshandel och några gathus finns också bevarade från tiden före skiftet. Kvarntorps kvarn vid Hörbyån finns också från tiden före skiftet.

Gästgivaregården ersattes år 1900 av Stora hotellet. Tingshuset eldhärjades 1881 och ett nytt stod färdigt fyra år senare. Båda byggnaderna är tillkomna runt sekelskiftet 1900, men uppvisar samtidigt en kontinuitet som sträcker sig ner i 1600-talet. Den bebyggelse som finns kvar från den tid Hörby var en viktig knutpunkt och marknadsplats är av högt ortshistoriskt värde. Med näringsfrihetens införande i mitten av 1800-talet upplevde Hörby en hastig tillväxt med flera handlare och hantverkare. En första stadsplanekarta för området norr om kyrkan och gästgivaregården upprättades 1879, vilken visar en enkel rutnätsplan med tomtstyckningar som beredde plats för en bebyggelseexpansion på flera hundra procent. Gatunätet finns bevarat i dagens Hörby.

Med järnvägens ankomst 1882 (Höör-Hörby Järnväg) inträffade nästa expansiva fas i Hörby. Stationen placerades norr om den dittillsvarande bebyggelsen. Fler banor anslöt –

järnväg till Kristianstad 1886 och till Eslöv 1896 – varpå en förskjutning av Hörbys centrum skedde åt norr. Hörby blev municipalsamhälle 1894 och köping 1900. En värdig järnvägsruta anlades för ett nytt stationssamhälle. Kvarteren mellan Gamla torg och järnvägen bebyggdes främst med envåningshus, men för att uppnå en stadsmässighet placerades de i gatulinjerna så att mer eller mindre slutna kvarter så småningom uppstod. Med järnvägen gjorde också industrialismen sitt intåg. Det var främst livsmedelsindustri med en produktion baserad på vad det omgivande jordbruket gav: bränneri 1872, mejeri 1891 och slakteri 1914. Hörby bruk grundades 1902, här tillverkades bland annat kassaskåp, gasspisar och pumpor.

Med järnvägarna och industrialiseringen följde även de olika folkrörelserna. 1907 byggdes ortens Folkets Hus och 1940 Sionkyrkan.

Motiv för bevarande

Hörby har i jämförelse med flertalet skånska stationssamhällen en annorlunda historia, där expansionen inleddes redan på 1600-talet med gästgivaregård och tingshus och förstärks med marknaden på 1700-talet. Byggnader och torgbildningar förknippade med detta tidiga expansionskedje är av stor betydelse. Även stadsplanemönstret norr om Gamla torg är intressant och ovanligt, i så motto att det är tillkommet före järnvägen. Tillsammans visar detta en tidig tätortsutveckling, som framför allt berodde på näringsfrihetsförordningarna 1846 och 1864 samt ortens geografiska läge, men däremot helt oberoende av järnvägen. Från slutet av 1800-talet genomgår Hörby en hastig utbyggnad med järnvägar, industrialisering och befolkningsökning. Här känner man igen mönstret från andra stationssamhällen. Karaktäristiskt för Hörby är handelns betydelse och de många torgen, som tidigare använts för handel, är av stort värde. Hörbys roll som regioncentrum manifesteras i en stadsmässig bebyggelsestruktur och flera märkesbyggnader, delvis ritade av framstående arkitekter.

6.2.4. Kulturmiljöer – Höör kommun

Inom Hörs kommun berörs 11 utpekade *särskilt värdefulla kulturmiljöer*.

6.2.4.1. *Gunnarps tegelbruk*

Beskrivning

Gunnarps Tegelbruk från 1850 drevs ursprungligen som ett mindre gårdsbruk tillhörande Gunnarpsgården. Genom järnvägens tillkomst blev det bättre avsättningsmöjligheter och under ledning av fabrikör John Olander ökades produktionen betydligt. År 1898 byggdes en rektangulär gråstensugn, typ ringugn med 18 brännkammare och tegelklädda valvgångar. Varje brännkammare hade en port mot utsidan av ugnen. Ovan på ugnen fanns ca 300 bränsleluckor. Bruket sysselsatte som mest 35 - 40 man och var under 1900-talets första hälft det största företaget i Tjörnarps. Som mest producerades 2,5 miljoner tegel per år. Lera till tegelbruket togs från lergravarna i området från 1850-talet och fram till 1958, då brytningen upphörde i samband med att byggnaderna brann ned. Idag kvarstår ringugnen och anläggningen har restaurerats. Lera till tegelbruket togs från lergravarna i området från 1850-talet och fram till 1958, då brytningen upphörde i samband med att byggnaderna brann ned.

Motiv för bevarande

Ringugnen har ett industrihistoriskt värde. Området är naturreservat sedan 1999.

6.2.4.2. Tjörnarps

Beskrivning

Landskapet kring Tjörnarps kyrkby och Tjörnarpsjön är kuperat och upptas av omväxlande betade och odlade marker. Ägo gränserna markeras med stengärdesgårdar, vilket skänker området en ålderdomlig prägel. Smärre partier är bevuxna med bokskog. Några hundra meter öster om kyrkan finns *stensättningar* som troligen härrör från yngre *järnålder*. Tjörnarps medeltida kyrka, av vilken idag bara återstår ruiner, har en för de tidiga kyrkorna karaktäristisk placering på en markerad höjd. Sydväst om den gamla kyrkogården uppfördes på 1860-talet en ny kyrka av tidstypisk gestaltning.

Motiv för bevarande

Området visar en utveckling av kulturlandskapet sedan förhistorisk tid. Genom kyrkan och ruinen belyses de under 1800-talet ofta förekommande förändringarna i kyrkomiljön, vars orsak delvis kan sökas i den kraftiga befolkningsökningen och ökade ekonomiska resurser under detta sekel.

6.2.4.3. Norra Rörum

Beskrivning

Runt Norra Rörums kyrkby utbreder sig ett småskaligt odlingslandskap med åkrar och beteshagar. Stengärdesgårdarna betonar den ålderdomliga karaktären. Kyrkan är belägen på en kulle centralt i byn. Kyrkobyggnaden utgör en till grunden romansk anläggning som tillbyggts vid slutet av 1700-talet. Koret fick då sin nuvarande placering utmed ena långsidan, vilket är ovanligt i skånska kyrkor. Byns gårdar och *gatehus* ligger samlade utmed den slingrande bygatan. Det för trakten genuina byggnadsskicket med röd brädfodring bidrar mycket till 1800-talets bykaraktär. Enstaka exempel på längor i skiftesverk och sten är representerade. I en skogsdunge norr om byn är en minnessten rest på den plats där Magnus Stenbocks armé slog läger 1710.

Motiv för bevarande

Området är representativt för kulturlandskapet och kyrkomiljöerna i mellersta Skåne så det kom att utformas under 1800-talet. Kyrkan och dess närmaste omgivning har ett speciellt kulturhistoriskt intresse då det fungerat som socknens administrativa centrum.

6.2.4.4. Boarp

Beskrivning

Gamla landsvägen mellan Norra Rörum och Höör har bibehållit sin ursprungliga sträckning. Den följer ett höjdstråk i den kuperade terrängen och anpassar sig mjukt efter de topografiska förhållandena. Det omgivande landskapet har en ålderdomlig prägel med småskaligt ägomönster och stengärdesgårdar i markgränserna. Inslaget av betade marker är stort utmed vägen. Lövängar bevarar särdragen av det gamla bondesamhällets slåttermarker. En rest sten i närheten av vägen nordväst om Boarp indikerar bosättning inom området under förhistorisk tid.

Motiv för bevarande

Området är representativt för en äldre landskapstyp i Skånes skogs- och mellanbygd. Den gamla vägen, stengårdsgårdarna och rester av äldre tiders tillverkning av bast, lin och sandstensblock, är värdefulla inslag i miljön.

6.2.4.5. Frostavallen-Skånes djurpark

Beskrivning

Frostavallen är en tidigare frilufts- och konferensanläggning med flertalet byggnader för bland annat hotell och restaurang. Hagstadstugan är en ryggåsstuga med delar från 1700-talet. Skånes djurpark öppnades för allmänheten 1952 som ett komplement till Frostavallen.

Motiv för bevarande

Frostavallen och Skånes djurpark är viktiga fritidsmiljöer med flera äldre anläggningar. Båda har socialhistoriskt värde och visar det ökade behovet av fritidsanläggningar och semesterhem under 1900-talet.

6.2.4.6. Hallaröd

Beskrivning

Hallaröds kyrka ligger på en svagt markerad höjd. Den vitputsade byggnaden i romansk stil domineras av ett kraftigt västtorn med strävpelare. Kyrkstigen mellan kyrkan och den norr därom liggande bebyggelsen leder genom en mindre lövträdsdunge i vilken S:t Olofs källa är belägen. Källan var under medeltiden ett centrum för S:t Olofskulten och en därtill hörande marknad. Vid 1700-talets mitt överflyttades marknaden till Hörby. I området söder om kyrkan finns bastugn och *hålvägar*. Bebyggelsen är koncentrerad till landsvägen norr om kyrkan och härrör från tiden efter skiftet 1841.

Motiv för bevarande

Området illustrerar ett ålderdomligt kulturlandskap, karaktäristiskt för de inre, höglänta delarna av Skåne. Den äldre kristna tidens heliga källor i anslutning till kyrkan finns endast bevarade på ett fåtal platser.

6.2.4.7. Höör

Beskrivning

Norr om stationen ligger Åkersberg, ursprungligen ett säteri, senare lanthushållningsskola och nu stiftsgård. Den gulputsade huvudbyggnaden med brutet tak härrör från 1760-talet liksom magasinsbyggnaderna i öster. Herrgården har renoverats och kompletterats under 1900-talet. Gården omges av Åkersbergsparken.

I sydvästra delen av Klockarebackens begravningsplats finns det av Bernt Nyberg ritade kapellet från 1972. Fasaden är i rödbrunt Helsingborgstegel med fönster främst i gränsen mellan vägg och tak. Den diskreta entrén är placerad i ett av hörnen. Teglet återkommer även i interiören, tillsammans med rostfärgat stål, glas och betong.

Motiv för bevarande

Miljön i Höör visar tydligt utvecklingen från bondby och kyrkby till stationssamhälle. Strukturer och samband mellan de olika tidsåldrarna är väl bevarade och de administrativa byggnaderna visar betydelsen som centralort i samtliga skeden. Åkersberg är en intressant miljö som påverkat bygden i stor utsträckning. I sydvästra delen av Klockarebackens

begravningsplats finns det av Bernt Nyberg ritade kapellet från 1972. Klockarebackens kapell är av hög arkitektonisk kvalitet.

6.2.4.8. *Stenskogen*

Beskrivning

Stenbrytning var i äldre tid betydelsefull och sydväst om Höör vid Stenskogen erinrar brytningsplatserna om den forna verksamheten. Lunds domkyrka består till delar av sandsten från Höör. Förutom som byggnadsmaterial användes stenen tidigt för kvarnstenstillverkning. År 1899 bildades AB Ringsjö Stenbrott av bland annat baron Lave Beck-Friis. Ångkvarnar och elektriska sprängapparater införskaffades. År 1905 anlades en flyttbar smalspårig järnväg mellan Stanstorpsbrottet och Höörs station. Stenens användning hade utökats till slipstenar, monumentsten, trottoar- och trappsten samt makadam. Verksamheten på AB Ringsjö Stenbrott upphörde 1910.

Motiv för bevarande

Industrilämningar som stenbrott, skrotstenshögar och de kvarliggande delar av slipstenar vid Stenskogen är värdefulla dokument över tidig industriell verksamhet.

6.2.4.9. *Orups sanatorium (sjukhus)*

Beskrivning

Sanatoriet ligger på sluttningen vid Ringsjöns norra strand söder om Höör Sanatoriet stod färdigt 1915 med 210 vårdplatser för lungsjuka patienter. Luften i det, för skånska förhållanden, högt belägna Orup ansågs speciellt hälsosam och ingick tillsammans med den omgivande barrskogen i vårdformen sanatorium. Stadsarkitekten i Malmö, Salomon Sörensen, ritade anläggningen som bestod av en huvudbyggnad med 150 platser för landstinget och en paviljong med 60 platser för Malmö stad. Orupssjukhuset är ett typexempel på sanatorium. Även kapell- och obduktionsbyggnaden tillhör den ursprungliga anläggningen.

År 1928 byggdes vattentornet i en stil som påminner om äldre försvarsbyggnader. Intentent- och underläkarebostaden, en gulputsad tvåfamiljsvilla i utkanten av sjukhusområdet, avviker från de äldre byggnaderna. Villan är uppförd 1924 i stil som mindre herrgård. Under 1900-talet har en kontinuerlig utbyggnad av anläggningen genomförts med byggnader, djurpark och skogsområde med promenadstigar.

Motiv för bevarande

Orup ger en bra bild av strukturen för ett sanatorium vid den stora byggnadsperioden tiden efter sekelskiftet 1900.

Figur 47. Orupssjukhusets monumentala byggnader sett från söder.

6.2.4.10. Ageröd-Bosjökloster-Stehag-Stockamöllan

Omfattar Riksintresse Ageröd – Bosjökloster – Mölleriket, M37, se ovan, kap 6.1.

Beskrivning

Utmed Ringsjöns stränder, Rönne å och Ageröds mosse har påträffats ett stort komplex med boplatser från äldre stenålder, vilka är av central betydelse för den arkeologiska forskningen. Förutsättningarna för jakt och fiske var under förhistorisk tid goda i dessa trakter och Ringsjön upptog då en betydligt större yta än idag. Trollakistan, en dös belägen mellan Bosjökloster och Klinta gård, har anlagts av stenålderns åkerbruksidkande folk. Dösen skiljer sig genom sitt inlandsläge från flertalet skånska dösar, vilka tillhör kustområdet.

Stora delar av Ringsjötrakten ingick tidigare i Bosjöklosters gods, vilket har sitt ursprung i det nunnekloster som under 1100-talet anlades på så kallade Bos ö, det näs som skiljer östra och västra Ringsjöarna. I samband med reformationen 1536 indrogs klostret till danska staten för att senare förlänas till *frälseäkt*. Bosjökloster består idag av ett slutet komplex, vars norra del utgörs av socknens kyrka.

Kyrkan i Gudmundtorp präglas av den ombyggnad som företogs vid 1800-talets mitt och endast få partier kvarstår av den medeltida byggnaden. Sockencentrumet är dock tydligt med kyrka och skola i nära anslutning till varandra. Munkarps kyrka är byggd i en stilblandning av nygotik, nyromantik och nyklassicism, på 1880-talet och ersatte då den medeltida sockenkyrkan som låg på kullen i nordvästra delen av byn.

Vittseröds by bestod före laga skiftet 1854–1855 av fem kringbyggda gårdar. Fyra av dessa flyttades ut vid skiftet. Nummer 1 tog då över tre av de övergivna gårdarnas gamla byggnader, vilka fortfarande till stor del är bibehållna i sitt ålderdomliga skick.

Klinta gård har ett fritt läge mellan landsvägen och Ringsjön. Genom gårdens planmönster och äldre byggnadsbestånd, varav den vitputsade huvudbyggnaden anses stamma från 1800-talets första del, bevaras särdragen för 1800-talets mindre herrgårdsanläggningar.

Tre välbevarade kvarnanläggningar finns längs Rönne å: Bålamöllan, som var Skånes största vattenkvarn, där driften lades ner 1905 och där byggnaden och inredningen inte rörts sedan dess, Rönneåmølla som var i drift till 1996 och där turbin och maskineri bevarats i kördugligt skick samt Stockamølla där kvarnrørelsen under 1800-talet utökades med såg och snickeri till industriell verksamhet. Till de anläggningar som utnyttjat vattenkraften räknas också Brännestads ramsåg, som troligen anlades i slutet av 1700-talet och var i drift till 1917.

Längs den aktuella åsträckan finns även två broar över Rönne å. Vid Hasslebro finns en stenvalsbro i tre spann uppförd 1881. Här passerar riksväg 13 över ån och nuvarande bro är inte den ursprungliga. Riksvägens gamla sträckning öster om Rönne å ligger kvar parallellt med nuvarande. Längs den gamla vägen finns enstaka äldre lantarbetarbostäder uppförda för de till Rønneholm knutna arbetarna.

På en höjdsträckning söder om Rønneholms mosse ligger Stehags kyrkby. Kyrkan, anlagd under 1100-talet, bevarar trots senare seklers om- och tillbyggnader, mycket av den medeltida prägel. Gravkoret uppfördes av en ägare till den närbelägna forna sätesgården Rønneholm, vilken i äldre tid hade *patronatsrätt* över socknen. Prästgården på traditionell, central plats är representativ för 1800-talets prästgårdsanläggningar.

Norr om kyrkbyn ligger plattgården Fairyhill, som anlagts av Rønneholms gods. Gården är karaktäristisk för 1800-talets stora, godsanlagda gårdar med mangårdsbyggnad i en mindre park och avskilda ekonomibygnader.

Motiv för bevarande

Landskapet visar en tydlig kontinuitet från förhistorisk till modern tid. Området är av speciellt intresse genom fyndplatser från äldre stenålder vid Agerøds mosse och vid Ringsjöns stränder. Bosjökloster är ett viktigt exempel på de medeltida kloster, som efter reformationen utvecklats till profana slott. Området representerar mycket av 1800-talet med mellanbygdens skiftesreformers inverkan på landskapet och bebyggelsen, spåren av tidig industri och kyrkornas utformning. Plattgården Fairyhill är typisk för 1800-talets förändrade jordbruksdrift. Den drygt en kilometer långa åsträckan mellan Hasslebro och Stockamølla utgör en sällsynt och välbevarad industrihistorisk miljö med rötter i senmedeltid.

Vattenkraftens betydelse för kvarnarnas och sågarnas lokalisering framgår tydligt. Bålamølla, Rønneåmølla och Brännestad representerar huvudsakligen ett förindustriellt skede, medan Stockamøllans industri visar på utvecklingen de senaste 100 åren. Bruksamhället i Stockamølla är typiskt för skånska förhållanden, i så motto att det tillkommit huvudsakligen under 1900-talet. Två kulturhistoriskt intressanta broar finns inom området. Stehag bevarar en äldre prägel med kyrka, prästgård och klockarebostad.

6.2.4.11. Brååns dalgång

Beskrivning

Brååns dalgång utgör en äldre landskapstyp med bokskogsklädda sluttningar, betesmarker i dalbottnarna och stengårdsgårdar. Dalgången vid Røvarekulan har enligt tradition varit tillhåll för snapphanar. Området utgör ett geologiskt gränsområde, mellan det skogrika

urbergsområdet i norr och slättbygden i söder. Det småskaliga ägomönstret betonas av stengårdsgårdar och trädrader, vilka ger bilden av ett landskap präglat av 1800-talets jordreformer.

Motiv för bevarande

Brååns dalgång är en del av det äldre kulturlandskapet i Skånes mellanbygd/risbygd. Betesmarker, trädrader, den spridda gårdsbebyggelsen och äldre hägnader såsom stengårdsgårdar, är väsentliga inslag i miljön. Stenvalvsbron utgör en viktig rest av tidigare kommunikationsleder.

6.2.5. Kulturmiljöer – Klippans kommun

Inom Klippans kommun berörs en utpekad *särskilt värdefull kulturmiljö*.

6.2.5.1. *Färingtofta-Anderstorp-Snälleroed-Forestad*

Beskrivning

Landskapet kring Rönne å utgör ett karaktäristiskt exempel på förhållandena i den skånska mellanbygden. Landskapet präglas här av skogsbygd med inslag av betesmark och åker. På norra sidan av Rönne å finns ett mindre fornlämningsområde vid Djupadals mölla. Det kan troligen dateras till *järnålder*. Vid Djupadal, där den smalnande åfåran bildar ett mindre vattenfall, ligger Djupadals mölla med en röd, brädfodrad kvarnbyggnad från slutet av 1800-talet. Till kvarnen hör ett mindre lantbruk. Den nuvarande kvarnen har föregåtts av en äldre anläggning. På platsen fanns under 1600-talet en eller flera stångjärnshammare.

Färingtofta kyrkby har vuxit fram vid ett av de gamla färdstråken i det inre av Skåne. Kyrkan är från medeltiden, men kraftigt förändrad genom om- och tillbyggnader under 1820-talet. Det mäktiga gråstenstornet bevarar emellertid en äldre karaktär och utgör ett väl synligt riktmärke i landskapet. Den gamla bystrukturen med gårdarna och husen samlade i nära anslutning till den slingrande bygatan är påtaglig än i dag. Laga skifte, som genomfördes 1836–40, medförde ingen utflyttning av gårdarna.

Anderstorps by bevarar en äldre bykaraktär. Gårdarna har tät och oregelbunden placering vid den slingrande bygatan. Byn blev i stort opåverkad av skiftet, som genomfördes 1822–27.

På de branta sidorna norr om Snälleroedsbäcken finns rester efter en äldre vattenkvarn, Snälleroeds kvarn. Numera återstår endast själva kvarnhuset med sina mäktiga gråstensväggar. I det angränsade området har man gjort ett flertal fynd av slagg och aska. Fyndet påminner om det järnbruk Karen Lykke under 1660-talet drev på platsen. Karen Lykke ägde Snälleroeds sätesgård. Snälleroeds gård har en reveterad huvudbyggnad i trä, en våning hög. Den är av 1700-talskaraktär med högt, avvalmat sadeltak och flankeras av två flygelbyggnader i gråsten.

Bebyggelsen i Västra och Östra Forestad består av ett flertal ensamliggande gårdar av tämligen omfattande storlek. Den glesa bebyggelsestrukturen är av hög ålder och inte ett resultat av 1800-talets skiftesreformer. Av ålderdomlig karaktär är de kraftiga längorna i gråsten och stenvalvsbron över Rönne å.

Motiv för bevarande

Landskapet kring Rönne å – med bibehållet, äldre slingrande lopp – utgör ett karaktäristiskt exempel på förhållandena i den skånska mellanbygden, där små brukningsenheter, stengärdesgårdar, en tämligen omfattande betesareal och små byar varit dominerande. Den täta bebyggelsen i Anderstorps bykärna och dess ålderdomliga karaktär har stort miljövärde. Färingtofta är en av de bäst bibehållna kyrkbyarna i Skånes mellan- och skogsbygd. Av speciellt kulturhistoriskt intresse är bykärnans struktur, som bevarar karaktären av bysamhället från tiden före skiftet. Djupadals mölla utgör en välbevarad 1800-talsanläggning.

6.2.6. Kulturmiljöer – Kristianstad kommun

Inom Kristianstads kommun berörs inte, direkt, någon utpekad *särskilt värdefull kulturmiljö* men en miljö ligger i nära anslutning till analysområdet.

6.2.6.1. Liarum

Beskrivning

Liarum utgör en del av det småskaliga odlingslandskap som kännetecknar merparten av övergångszonen mellan Linderödsåsen och Kristianstadslätten. Hela området är präglad av att människor kunnat försörja sig även inom de mest marginella bygderna, Skånes skogsbygd. Här saknas senare tiders ingrepp som påverkat strukturerna i det äldre kulturlandskapet. Hela området är mycket rikt på odlingsrösen, stenmurar och har delar med lång kontinuitet som betesmark och *fossil åkermark*. Generellt för den norra delen av Linderödsåsen är stora sammanhängande områden med odlingsrösen, gravrösen och *stensättningar* som visar brons- och *järnålderns* odlingsbygd. Hela åsen var troligen relativt öppen vid denna tid. Kännetecknande är även att den nuvarande bebyggelsen ligger i dalslutningarna. Det mångformiga skogslandskapet är ett resultat av igenvuxna betesmarker.

På Liarums gamla bytomt ligger fyra äldre gårdar från tiden innan laga skifte. Under slutet av 1800-talet tillkom en del små jordbruk i byn. De yngre gårdarna saknar den traditionella U-formen och har rödmålade, små hus medan husen till de äldre gårdarna är ljus målade eller kalkade.

Fastighetsstrukturen är starkt präglad av laga skifte och efterföljande hemmansklyvningar. I stort sett alla fastighetsgränser markeras av stengärdsgårdar. Därtill är åkermarken inom varje fastighet ofta indelad i mindre stycken som markeras av murar. Även vägsystemet är från samma tid.

Motiv för bevarande

Området visar en välbevarad helhet med en mångfald av strukturer, fornlämningar, bebyggelse i karaktäristiska lägen och ett variationsrikt odlingslandskap med skoglig kontinuitet. Delar av området utgörs av värdefullt skogsbete och hävdade betesmarker. Fossila åkermarker, odlingsrösen och stenmurar visar på äldre odlingsaktiviteter och skiftet av landskapet. Bebyggelsen i Liarum speglar en kontinuitet från mitten av 1700-talet till mitten av 1900-talet och visar både välbevarade byggnader och bebyggelsestrukturer.

6.2.7. Kulturmiljöer – Kävlinge kommun

Inom Kävlinge kommun ligger två utpekade särskilt värdefulla kulturmiljöer på gränsen till analysområdet.

6.2.7.1. Stångby-Västra Hoby-Krutmöllan

Sammanfaller med västra delen av riksintresse för kulturmiljövården, M:45, Lackalånga - Västra Hoby mm, se kap. 6.1.

Beskrivning

Söder om Kävlingeån utbreder sig ett öppet åkerbrukslandskap. På de delvis branta sluttningarna vid Kävlingeån, i stort utnyttjade som betesmarker, ligger flera gravhögar som uppförts under *bronsåldern*. Inom området finns såväl stenkammargravar från yngre stenålder - två långdösar i hög samt en gånggrift - som ett flertal gravhögar från *bronsålder* i höjdlägen. Den nuvarande landskapsbilden präglas i huvudsak av 1800-talets skifteslandskap med utflyttade gårdar.

Kävlingeåns vatten utnyttjades under lång tid för driften av kvarnar och industrier. Krutmöllan nordost om Västra Hoby har gammal tradition. Här tillverkades, som namnet anger, krut under 1600-talet. Senare omvandlades Krutmöllan till ordinär mjölkvarn. Anläggningen består idag av tre stora kvarnbyggnader i korsvirke och tegel med både kvarnstenar och valskvarnar. I nära anslutning till dessa finns bostadshus, magasin och ekonomilängor. Byggnaderna härrör till övervägande del från decennierna kring 1800-talets mitt. Stenvalvsbron, som leder över Kävlingeån, är byggd på 1830-talet.

Kyrkbyarna Stångby och Västra Hoby kan föras tillbaka till tidig medeltid. Båda sockenkyrkorna är av medeltida ursprung men har under 1800-talet kraftigt ombyggt. I Västra Hoby är byns gårdar och *gatehus* samlade utmed den slingrande bygatan. Byggnadsbeståndet är välbevarat med goda representanter för äldre byggnadsskick såsom längor i korsvirke och tegel. Merparten tillhör 1800-talet. Flera gårdar kvarligger på gammal gårdsplats och har bibehållen fyrkantig gårdsform. Skolhuset i rött tegel ligger på traditionell plats nära kyrkan. Stångby bevarar en äldre karaktär med gårdar och *gatehus* liggande i nära anslutning till kyrkan och bygatan. Flertalet gårdar uppvisar en sluten gårdsform, ofta med längor i korsvirke eller tegel. En av boningslängorna har fått en för 1800-talets mitt tidstypisk gestaltning. Skolhusen och gamla smedjan utgör delar av den traditionella bymiljön. Det äldre byggnadsbeståndet representerar till övervägande del 1800-talet. Södra stambanans sträckning Lund-Örtofta öppnade 1857 men först 1901, i samband med anläggandet av dubbelspår, uppfördes en järnvägsstation i Stångby. Kring stationen växte det upp ett stationssamhälle.

Motiv för bevarande

Området beskriver en utveckling av kulturlandskapet från förhistorisk tid till nutid. Viktiga komponenter i landskapsbilden är den pilkantade kyrkstigen till Stångby och fornlämningarna. Stångby är ett exempel på stationssamhälle från tiden kring sekelskiftet 1900. Krutmöllan har industrihistoriskt intresse. Av betydelse för områdets karaktär är landskapets öppenhet samt den till kyrkbyarna koncentrerade äldre bebyggelsen.

6.2.7.2. Landskapet söder om Lackalänga

Information saknas. Inom området är flera bronsåldershögar, till exempel Klyfthög, Kalkhög, Stenhög, Ormhög (två stycken).

6.2.8. Kulturmiljöer – Lomma kommun

En miljö ligger i nära anslutning till analysområdet.

6.2.8.1. Fjellie-Laxmans Åkarp

Beskrivning

Fornlämningarna, bland annat flera gravhögar och rester av en gånggrift, visar att trakten tidigt togs i anspråk. Utflyttningen av gårdar i samband med skiftet 1803-1804 medförde stora omvandlingar av landskapet med bland annat ett rätvinkligt vägnät och anläggande av alléer. Både Fjellie och Laxmans Åkarp, där bytomterna ligger centralt placerade mellan *vångarna*, har en tydlig koppling till slättens större byar i fråga om markanvändning och bebyggelsens placering. De skiljer sig således från de övriga byarna i kommunen där byvångarna var avlånga och var placerade mellan bytomterna och Lommabuktens kust.

Fjellie kyrkby bevarar delvis sin långsträckta form från tiden före skiftet. Kyrkan, som ligger öppet i byns norra del, är en romansk anläggning från 1100-talet med väl bibehållen medeltida karaktär. Det breda västtornet med *emporvåning* kan tyda på att kyrkan anlagts av en storman. Det i sen tid till bostad ombyggda stationshuset i byns östra del erinrar om den numera nedlagda badortsjärnvägen mellan Lund och Bjärred (LBJ). Samtliga stationer och banvaktsstugor utmed linjen uppfördes i trä i gemensam stil.

Motiv för bevarande

Fornlämningarna, det odlade landskapet och kyrkbyn illustrerar en agrart präglad utveckling från yngre stenålder och *bronsålder* till modern tid, genom välbevarade ägomönster, vägsträckningar och alléer. Kyrka, prästgård och skolhus är viktiga delar i ett sockencentrum. Järnvägsanläggningarna är ett viktigt dokument över järnvägens betydelse för turism och jordbruksnäring.

6.2.9. Kulturmiljöer – Lunds kommun

Inom Lunds kommun berörs, direkt, fem utpekade särskilt värdefulla kulturmiljöer och en miljö ligger i nära anslutning till analysområdet, strax öster därom.

6.2.9.1. Flyinge

Sammanfaller med östra delen av riksintresse för kulturmiljövården, M:45, Lackalänga - Västra Hoby mm, se kap. 6.1.

Beskrivning

Flyinge kungsgård ligger omedelbart söder om Kävlingsån, ca 7 km nordost om Lund. Vidsträckta beteshagar utbreder sig kring gården, alléer kantar vägsystemet och pilerader är planterade i ägo gränserna. På Kungsgården, som under medeltiden ägdes av ärkebiskoparna, drevs en omfattande hästuppfödning som kom att tillhöra danska kronan i

samband med reformationen på 1530-talet. Efter Skånes övergång till Sverige inrättades Flyinge till kronoägt stuteri. Anläggningens äldre byggnader härrör från 1700- och 1800-talen. Chefsbostaden, en ljusputsad tvåvåningsbyggnad byggd 1818 efter ritningar av F Blom, och de två på 1790-talet i gråsten uppförda Scholarlängan och Magasinet är grupperade kring en öppen plan i anläggningens västra del. Öster därom ligger stallängorna från 1833. Även dessa är ritade av F Blom och tillsammans bildar de en fyrlängad slutet enhet. Miljön kompletteras av bostadshus och sjukstall från tidigt 1900-tal, rastbanor, det så kallade Skostallet och vagnboden. Utmed vägen mot Flyinge by ligger äldre bostadshus, varav några med val bibehållet byggnadsskick och representativa för 1800-talet.

Motiv för bevarande

Hästuppfödningen vid Flyinge kungsgård har tradition sedan medeltiden. Anläggningen av idag illustrerar en enhetlig miljö präglad av decennierna kring 1800. De öppna betesmarkerna, alléerna, pileraderna och byggnaderna är alla delar i helhetsbilden.

6.2.9.2. Linnebjär

Beskrivning

I det mjukt kuperade jordbrukslandskapet nordväst om Södra Sandby utgör Linnebjär med sin lövblandskog, där ek är det dominerande trädslaget, ett väl avgränsat område. Inom området finns lämningar efter en mesolitisk boplatz. Mindre partier med fuktängar minner om att marken hävdats som slätteräng. Under tidigt 1900-tal upphörde slättern och marken nyttjades under en kortare period för betesgång. En kontinuerlig vård av området syftar till att bibehålla dess äldre karaktär.

Motiv för bevarande

Området ger en inblick i en landskapstyp som var vanlig i forna tider och som idag är på väg att försvinna.

6.2.9.3. Kungsmarken-Fågelsångsdalen

Sammanfaller med större delen av riksintresse för kulturmiljövården, M:81, Kungsmarken – Fågelsångsdalen, se kap. 6.1.

Beskrivning

Kungsmarken ligger på höjdstråket norr om Sularpsåns dalgång. Landskapspartiet är öppet med spridda lövträdsdungar. En stor del är idag utlagd till golfbana. Kungsmarken har fått sin karaktär genom betesdrift och slätterbruk som under århundraden bedrivits här.

Området kan på olika sätt ha nyttjats under minst 2 500 år. De äldsta fynden, utgörs av järnålderslämningar som gravar, röjningsrösen, åkrar i form celtic fields samt stensträngar. Därutöver finns även tidigmedeltida fossila åkrar i form av ryggade åkrar. Dessa spår framträder väl i den kortklippta golfbanan. Marken ägdes under medeltid av ärkebiskoparna i Lund, som här lät anlägga en befäst borg, Glumstorp. Markerna nyttjades framförallt till foder för hästuppfödning. Resterna av borgen kan idag spåras i en firsidig vallanläggning på en höjdplatå nordväst om sjön. Beteckningen Kungsbacken eller Kungskullen på en av höjderna väster om bäcken anses tala för att kungaval har ägt rum här under äldre medeltid. Under tiden 1918 till 1925 användes området som övningsfält för Södra Skånska Infanteriregementet. Man anlade en skjutbana med skyttevall, markörgrav och kulfång. Efter regementets nedläggning uppstod en period när landskapet låg relativt orört och frågan om områdets framtid diskuterades. Lundastudenternas idrottsorganisation LUGI

initierade bildandet av golfklubben Lunds akademiska golfklubb, som anlade de första nio hålen 1936. Anläggningen kom att utökas och stod färdig med ytterligare 9 hål 1956.

En viktig konsekvens av den mycket långa hävden av området var att en unik ängsflora etablerats. Den rymmer bland annat ett tiotal orkidéarter, såsom Krutbrännaren, St Pers Nycklar och Adam och Eva. Här växer också den sällsynta smalbladiga lungörten, revsuga, humlesuga, brudborste, nattviol och många många fler. Det finns ca 400 arter Kungsmarken rymmer också ett rikt fågelliv. Storspov, brandkronad kungsfågel, tornfalk och glada syns här. Området blev naturreservat 1974 med förbehållen att fairway inte gödslas och att ruffarna slås först efter blomning och frösättning. Därtill har en strövstig anlagts.

Fågelsångsdalen är en variationsrik och delvis ravinartad dalgång med strömmande vatten, betesmarker och örtrika lövskogar. I södra delen finns ett område där kalksten brutits under 1400- och 1500-tal. Inom området har påträffats rester av senmedeltida tegelugnar samt lertäktsgröpar. Från skifteshandlingar kring år 1800 framgår att större delen av dalgången var ängsmark (slåttermark) förutom några mindre åkertegar. Delar är naturreservat.

Motiv för bevarande

Kungsmarken utgör ett sällsynt reliktområde för den markanvändning med slätter och betesdrift som före 1800-talet var vanlig i Skånes slättbygdsområde och har dessutom för Sydsverige unika fornlämningar från järnålder och medeltid. Fågelsångsdalen med Södra Sandby mölla har avgörande betydelse för miljö- och landskapsbild. Av särskild vikt är lämningarna efter medeltida tegelframställning. Lunds akademiska golfklubb tillhör en av de äldsta golfbanorna i Sverige.

6.2.9.4. Lund

Omfattar riksintresse för kulturmiljövården, M:87, Lund, se kap. 6.1.

Beskrivning

Lund, omgivet av en bördig slättbygd, anses ha uppstått genom kungligt initiativ under sen vikingatid. Själva grundläggningstiden anges till 1020 då Knut den Store lät anlägga ett myntverk på platsen, som var centralt belägen vid den punkt där flera större vägar möttes och med närhet till såväl marknadsplatserna Löddeköpinge och Trehögar (inom nuvarande Linero) som mötesplatsen för det forna skånska landstinget vid Arendala. Lund fungerade från 1103 och under en period framåt som ärkebiskopssäte för hela Norden och utgjorde under medeltiden ett nordiskt kulturcentrum.

Domkyrkan, uppförd 1145 i sandsten från Höör, är sedan tidig medeltid centralpunkten i staden. Kyrkan står i nordisk aspekt som den mäktigaste representanten för romansk kyrkobyggnadskonst och har varit förebild för flera av Skånes medeltida kyrkor. Med kyrkan och myntverket följde behovet av olika hantverkare och köpmän och staden expanderade snabbt. Omkring 1300 fanns i staden tjugo kyrkor, fem klosterkyrkor och två kyrkliga sjukvårdsinrättningar - Helgeandshus och S:t Jörgens hospital. Reformationen på 1530-talet drabbade Lund hårt och idag finns av de kyrkliga byggnaderna, förutom domkyrkan, enbart S:t Petri klosterkyrka och Liberiet, eller Laurentiakapellet, bevarade ovan mark.

Av medeltida profana hus kvarstår på ursprunglig plats endast Krognoshuset vid Mårtenstorget, två hus i Fru Görvels gård -Stäket- vid Stora Södergatan och delar av kanikresidenset, vilka ingår i Folkets Hus på Kiliansgatan. Stadsplanen och gatusträckningarna är däremot väl bevarande.

Från skedet 1500-talets första hälft till 1600-talets senare del då staden skadades svårt av de dansk-svenska krigerna, är endast ett fåtal byggnader kvar såsom Lundagårdshuset, byggt 1578–1584 på den gamla biskopsborgens plats samt Karl XII huset från 1586-1589 och utgörande en del av Katedralskolan.

Delar av den äldre stadsbebyggelsen präglas idag av 1800-talets klassicerande byggnader i en eller två våningar och oftast med putsfasader. Goda exponenter på offentliga byggnader av denna typ är Rådhuset från 1836 och Centralstationen, byggd 1857–1859. Lund och lundabygden upplevde liksom merparten av övriga Sverige ett ekonomiskt uppsving under 1800-talets mitt och senare hälft. Under 1800-talet utvecklades även universitetet jämte sjukvårdsinstitutionerna. Samtliga dessa faktorer har påverkat bebyggelsen och Lund kan uppvisa representativa miljöer för såväl historicerande arkitekturstilar såsom en av C G Brunius inspirerad medeltidsromantik som nyrenässans, jugend, nationalromantik, amerikanskinfluerad byggnadsstil och 1920-talsklassicism.

Med industrin följde en växande arbetarrörelse, Folkets park invigdes 1895. Det så kallade Nöden-området i sydöstra delen av den gamla stadskärnan uppfördes, på tidigare obebyggda tomter, under 1870-talet en mångfald arbetarbostäder, som idag bildar en helhet av små envåningshus med släta, enkla putsfasader och strikt placerade i gatulinjé med gårdarna i skydd innanför.

Inom det forna ärkebiskopsområdet Lundagård, vilket omgestaltades redan på 1700-talet av C Hårleman, ligger byggnader knutna till det på 1600-talet grundade universitetet såsom själva Universitetsbyggnaden, invigd 1882, Akademiska föreningen, äldsta delarna från 1849–1851, institutionsbyggnader samt Palaestra et Odeum från 1883. Norr om den gamla stadsvallen, nedrivning av vallen påbörjades under 1800-talets förra del, är Biskopshuset och Universitetsbiblioteket belägna.

Under slutet av 1800-talet började Lund växa utanför den medeltida stadskärnan. Ett flertal områden med skiftande karaktär och funktion anlades. Även stora institutioner, som på grund av bristen på mark i stadskärnan, anlades utanför vallarna. Botaniska trädgården, lasarettet och universitetet bereddes plats för utbyggnad, i den så kallade Professorsstaden ligger ytterligare institutionsbyggnader samt villakvarter med arkitektritade villor omgivna av större trädgårdar. Därtill finns Sankt Lars, som ingick i den första stora utbyggnaden av sinnessjukhus i Sverige och invigdes 1879 då de första patientpaviljongerna och parken öppnades.

Under 1940–1970-talen utökades Lund i snabb takt med flera bostadsområden, nytt universitetsområde med bland annat Tekniska högskolan samt nya sjukvårdsbyggnader. Borgmästaregården byggdes 1939–1942 med så kallade "barnrikehus", År 1958 stod radhusområdet Planetstaden färdigt med måttfull och funktionell bostadsstandard, Kvarteren Persikan, Offerkällan och delar av Norra Fälåden bebyggdes alla under slutet av 1960-talet. Flera studentbostäder uppfördes också under denna period.

I de nya stadsdelarna uppfördes Helgeandskyrkan, invigd 1968 för stadsdelen Klostergården, S:t Hans tegelkyrka, uppförd 1970 på Norra Fäladen och till Linero hörande S:t Knuts kyrka 1972. Även flera offentliga byggnader tillkom, som Tingshuset, byggt 1958 och tillbyggt 1976, Polishuset från 1964, Folkets hus 1969, Skissernas museum, byggt 1949 och tillbyggt under både 1950- och 1980-talen, Konsthallen byggt 1957 i rött tegel vid Mårtensstorget intill Krognohuset, Bollhuset uppfört 1964, Stadsbiblioteket från 1970 och Stadshallen vid Stortorget uppfört 1968. Även Landsarkivets gamla byggnad från sekelskiftet 1900 utökades med en tillbyggnad 1971.

Motiv för bevarande

Lunds stadsplan och bebyggelse åskådliggör en kontinuerlig utveckling från den tidiga medeltidens ärkebiskopsstad till modern universitets-, lasarett-, handels- och industristad. Av betydelse för stadsmiljön är såväl stadsplanen med gatunät, fastighetsindelning, torgplatser, parker och planteringar som domkyrkan, Allhelgonakyrkan, universitetsbyggnaderna och det mångskiftande byggnadsbeståndet. I staden finns flera bostadsområden med bevarade helheter samt exempel på god arkitektur från 1950–1970-tal.

6.2.9.5. Trolleberg-Värpinge

Beskrivning

Trolleberg kallades i äldre tid Värpinge gård och finns omtalad i medeltida källmaterial som donation till Lunds domkyrka. Höje å, som utgör gräns mellan Staffanstorp, Lomma och Lunds kommuner, flyter genom en öppen odlingsbygd dominerad av Trollebergs gård. Området brukades redan under förhistorisk tid, vilket en bronsåldersgravhöj i västra delen av området visar på. Dalgången kring Höje å är bred och flack, väl lämpad för betesdrift, vilket gett landskapspartiet dess nuvarande karaktär. Gården har skiftat ägare och gestaltning flera gånger. Genom köp på 1760-talet ändrades namnet till Trolleberg efter den nye ägaren Fredrik Trolle, som lät instifta gården till fideikommiss för en av sina döttrar och hennes efterkommande. Sedan denna tid utgörs manbyggnaden av en tvåvåningshuvudbyggnad med två tillhörande flyglar, uppförda i rött tegel och försedda med höga, valmade tak, kännetecknande för 1700-talet. Byggnadsåret anges genom järnsiffror till 1768, flyglarna är dock något yngre. Anläggningen omsluts enligt traditionellt mönster av en större park. Ekonomibygnaderna väster därom bildar ett trelångat komplex. Gårdens äldre längor förstördes vid en brand på 1920-talet. Av modernare datum är även gårdens arbetarebostäder. Värpinge by norr om Höje å, i Lunds kommun, löd tidigare under Trollebergs gods. Här låg också gårdens vattenkvarn.

Motiv för bevarande

Trolleberg är ett typiskt exempel på 1700-talsherrgård. Förutom slottsanläggningen och de vidsträckta åkerfälten är även betesmarkerna och gravhögen viktiga inslag i kulturlandskapet.

6.2.9.6. Hardeberga-Arendala-Dalby-Skrylle-Hällestad

Omfattar riksintresse för kulturmiljövården, M:83, Dalby – Hardeberga, se kap. 6.1.

Beskrivning

Mellan Lund och Dalby sträcker sig den västligaste delen av Romeleåsen i det för övrigt tämligen flacka landskapet. Sluttningen upptas av ett mosaikartat landskap med öppna odlingsfält, trädrader utmed ägo- och gränserna, utflyttade gårdar omgivna av lövträdsdungar samt ett av skiftet påverkat rätvinkligt vägnät.

I norra delen av området finns medeltida stenbrott som senare utökats. Dalby söderskog, avsatt som nationalpark under tidigt 1900-tal, och Dalby norreskog utgör två väl avgränsade lövskogar. Tillsammans med den däremellan liggande öppna betade marken bildar de Dalby hage, vilken förr nyttjades som betesmark för en omfattande hästuppfödning, som omtalas i medeltida källor. I Dalby söderskogs östra del finns en vallanläggning.

Norr om Dalby hage framträder Billebjär, som omges av enbevuxen fäladsmark. Området brukades under förhistorisk tid, vilket framgår av gravfält och *stensättningar* vid Billebjär. Karaktären som centralbygd belyses av att det gamla skånska landstinget hölls vid Arendala. Strax intill passerar det gamla färdstråket mellan Lund och Dalby. Dess läge i terrängen är karakteristiskt då höjdryggen erbjöd ett väl-dränerat underlag och samtidigt gav ett gott skydd med möjlighet att övervaka omlandet. Utmed väggkanten finns även upplagda stenmurar.

I Hardeberga by, strax norr om höjdryggens högsta punkt, ligger kyrka, prästgård och skola i nära anslutning till varandra. Sockenkyrkan är av romanskt ursprung. Byn består till övervägande del av *gatehus*, vilka i modern tid kompletterats med villabebyggelse. En enstaka gård kvarligger på gammal gårdsplats.

En koncentrerad bebyggelse finns dessutom i Sjöstorp med några gårdar samlade kring bygatan. De är tre- eller fyrlängade och uppförda i traditionellt byggnadsskick. Området karakteriseras för övrigt av glest liggande utflyttningsgårdar, var byggnadsbestånd till sina äldre delar stammar från 1800-talets mitt och senare hälft. Några längor är traditionellt uppförda med puts- eller tegelfasader försedda med listverk och omfattningar. Till de största gårdarna räknas Arendala, vars karaktär av storgård bland annat markeras av de till gården ledande alléerna samt de stora brukningsenheterna.

Dalby domineras i väster av Heligkorskyrkan, som grundades av Sven Estridsen på 1060-talet. Kyrkan har senare om- och tillbyggts men sammanhängande murverk från 1000-talet finns fortfarande i *långhuset*. Arkeologiska utgrävningar har klargjort att kyrkan uppfördes i anslutning till en kungsgård, som var belägen väster om kyrkobyggnaden. Komplexet kyrka-kungsgård påvisar Dalbys betydelse i 1000-talets kyrkliga och världsliga politik. Fram till 1066 fungerade Dalby även som biskopssäte. Under början av 1100-talet ingick de kvarvarande prästerna i Dalby i klostergemenskap under Augustinerorden. Den byggnad norr om kyrkan, som efter reformationen benämns kungsgård, är till sina äldsta delar uppförd under 1300-talet och ingick i klosteranläggningen. Den äldsta bebyggelsen i Dalby är koncentrerad till området öster och nordost om kyrkan.

Skryllegården från 1952 uppfördes av Friluftsförbundet som ett komplement till strövområdet på Frostavallen nordväst om Höör.

Vid Torna Hällestad finns ett system med rullstensåsar, vilket ger ett kuperat landskap. Den äldre bebyggelsen i Hällestad är samlad utmed den slingrande bygatan. *Gatehusen*, varav de

äldre med putsfasad, dominerar bybilden. Den högt belägna kyrkan anlades under tidig medeltid.

Motiv för bevarande

Området speglar en utveckling av kulturlandskapet från förhistorisk tid över medeltid till nutid. Av betydelse är fornlämningarna, stenbrotten, den öppna jordbruksmarken, fäladsmarken, den glest liggande bebyggelsen samt alléerna och trädraderna. Dalby hage har förutom sitt intresse ur naturmiljösynpunkt även ett markhistoriskt intresse. Hardeberga by bevarar delvis en äldre bybild med kyrka, prästgård och skola liggande i nära anslutning till varandra. Skifteslandskapet i Sjöstorp och storgodsdriften vid Arendala visar 1800-talets odlingslandskap.

Dalby bevarar karaktären av äldre tids centralort. Ett speciellt intresse är knutet till kungsgården och Heligkorskyrkan, vilken är den äldsta bevarade stenkyrkan i Norden. Av betydelse för miljön är dessutom det äldre byggnadsbeståndet, bebyggelsestrukturen och kvarnen. Området kring järnvägsstationen visar exempel på stationssamhällen med tegelarkitekturen och industrierna. Skrylleområdet är ett viktigt fritids- och rekreationsområde och omfattar ett omväxlande landskap med skogs-, betes- och fäladsmarker. Torna Hällestad belyser den skånska bymiljön sådan den kom att gestaltas efter skiftet under 1800-talets förra hälft. Det äldre slingrande gatumönstret, byggnadernas placering i nära anslutning till gaturummet samt kyrkan, med dess dominerande läge utgör viktiga komponenter i bymiljön.

6.2.10. Kulturmiljöer – Staffanstorps kommun

Två miljöer ligger på gränsen till respektive i nära anslutning till, analysområdet.

6.2.10.1. Knästorp

Beskrivning

Trakten kring Höje å karakteriseras av ett öppet åkerbrukslandskap. Den flacka dalgången vid ån upptas av betesmarker med ett rikt pilbestånd, typiskt för den skånska slättbygden. På åns norra sida ligger en bronsåldershög, vars ursprungliga fria och dominerande läge nu skymms av Norra Knästorps stora trädgård. Söder om ån ligger Knästorps kyrkby, ett mindre bysamhälle med bibehållen samlad bykärna med gårdarna öster om kyrkan. Knästorps kyrka har bevarad romansk plan, rektangulärt *långhus*, kor och absid. Det breda västornet tillbyggdes under senare delen av medeltiden.

Enskiftet genomfördes 1811 varvid två av byns sex gårdar flyttades ut. Byggnadsbeståndet är av varierande ålder och utseende, med tegel som vanligt förekommande byggnadsmaterial. Några vitputsade bostadshus och *gatehus* från 1800-talet ligger i byns östra del. Skolan återfinns på sedvanlig plats nära kyrkan. De röda tegelbyggnaderna representerar två skeden av 1900-talets skolhusbyggnation. Knästorps kvarn är idag en modern anläggning men föregick av både vädermølla på 1800-talet och elektriska kvarnar från 1930-talet.

Norra Knästorp omtalas i medeltida källor som by. Den lämnades senare öde och blev först under sent 1700-tal åter bebyggd och då med marken samlad under en gård. Den nuvarande

gårdens längor, av vilka några är i korsvirke, är grupperade kring en öppen gårdsplan. Till sina äldsta delar stammar de från 1800-talet. Gårdens prägel av storgård understryks av den allékantade vägen från norr.

Höje ås vatten drev i äldre tid en vattenkvarn vid Höjebro vid gränsen till Lunds kommun. Kvarnen är sedan länge nedlagd.

Motiv för bevarande

Miljön är illustrativ för den skånska slättbygdens små kyrkbyar, vars äldre bystruktur med tätliggande gårdar och hus är väl bibehållen. Av betydelse för landskapsbilden är den dominerande kyrkan med sitt kraftiga västtorn.

6.2.10.2. Bomhög-Hjärup-Uppåkra

Beskrivning

Mellan Lomma, Åkarp och Lund utbreder sig ett flackt odlingslandskap som är kännetecknande för den landskapstyp som uppstod i samband med skiftet under 1800-talet med utflyttade gårdar omgivna av sina ägor. Ägo gränser och vägar markeras av alléer och trädtrader. Flera av gårdarna bevarar ett äldre byggnadsskick och har en bibehållen fyrkantig plan. Förutsättningarna för ett tidigt åkerbruk har här varit mycket goda. Den stora gravhögen Bomhög, i området nordvästra hörn, tillhör *bronsåldern*. Vid utgrävningar i närheten har boplatslämningar och en brandgrav från yngre *bronsålder* påvisats. Idag är mycket av jordbruksmarken exploaterad till stadslandskap.

Hjärups gamla byplats kan fortfarande skönjas då några av gårdarna kvarligger. Modern villabebyggelse har dock brett ut sig över de gamla gårdstomterna och närliggande åkrar. I en av gårdarnas trädgård står en runsten, flyttad till platsen under senare delen av 1800-talet. Ursprungligen stod den söder om gården. Skolhuset uppfördes 1892 och den intilliggande byggnaden uppfördes som lärarbostad 1935.

Landsvägen Malmö-Lund ingår i det forna förbindelsestråket till nordöstra Skåne. Vägen går centralt genom området och för, med sin allé, i mjuka svängar genom landskapet. Längs vägen uppfördes under 1800-talet låga *gatehus* med sammanbyggda gavlar, vilka beboddes av hantverkare och arbetare. Till den typiska landsvägsbebyggelsen hör även värdshuset och krogarna av vilka några ännu finns kvar, dock ofta med annan funktion. Parallellt med landsvägen löper motorvägen, Sveriges första autostrada.

Uppåkra socken omfattade Stora och Lilla Uppåkra, Hjärup och Svarte Hjärup. Uppåkra kyrka från 1864 är uppförd i nygotisk stil i tegel som ersättare för de medeltida kyrkorna i Uppåkra och Flackarp. Intill kyrkan på traditionell plats finns den under 1960-talet uppförda prästgården och skolhuset, byggt 1835 i rött tegel. Byn kring kyrkan, Stora Uppåkra, skiftades både genom storskifte och enskifte kring sekelskiftet 1800. Lilla Uppåkra enskiftades 1812 och gatuhuset uppfördes på äldre gårdstomter. På 1850-talet anlades Södra Stambanan genom Hjärups bymarker. En hållplats placerades längre norrut än den 1909 uppförda järnvägsstationen Uppåkra. Till skillnad mot många andra platser uppkom inte något egentligt stationssamhälle i anslutning till järnvägen. Några mindre bostadshus och ett företag var den enda etableringen.

Sedan mitten av 1990-talet pågår arkeologiska undersökningar av området kring kyrkan i Uppåkra. På denna plats har det funnits en stadsliknande bebyggelse och en intensiv och

komplex verksamhet har försiggått under en period som sträcker sig över mer än ett årtusende, från cirka 100 f. Kr. till cirka 1000 e. Kr.

Motiv för bevarande

Området utgör en rest av det nu till stadslandskap exploaterade jordbruksområdet. De öppna åkermarkerna och gamla landsvägsallén, liksom andra alléer och trädridåer, är av betydelse för helheten tillsammans med bymiljöerna. Gravhögen Bomhög är ett viktigt inslag i odlingslandskapet och tyder på att området varit en del av en forntida centralbygd. Uppåkra station och de få bostäderna intill är tidstypiska för tiden kring 1900.

6.2.11. Kulturmiljöer – Svalöv kommun

Inom Svalövs kommun berörs, direkt, en utpekad särskilt värdefull kulturmiljö. En miljö ligger i nära anslutning till analysområdet.

6.2.11.1. Trolleholm

Omfattar riksintresse för kulturmiljövården M:31, Trolleholm, se kap. 6.1.

Beskrivning

Landskapet kring Trolleholm präglas av storgodsdrift med stora åkerfält, kraftiga alléer och skogsområden med stort inslag av ädellövskog. Trolleholm benämndes in på 1700-talet Eriksholm. Äldre källmaterial antyder att det föregåtts av en medeltida sätesgård benämnd Kattisnabbe. Det nuvarande slottet innehåller delar av den tegelborg som anlades på platsen under 1530-talet. Genom bränder, fiendeangrepp och ombyggnader raserades merparten av försvarsborgen. Det väl bibehållna och mångskiftade byggnadsbeståndet av bland annat smedja, bostadshus, kvarn, uthus och skola illustrerar en helhetsmiljö då sätesgården fungerade som en självförsörjande enhet. Många byggnader är uppförda i korsvirke, tegel eller gråsten. Under 1890-talet tillkom stationshus med omgivande bebyggelse vid den då anlagda järnvägen på behörigt avstånd öster om slottet.

Motiv för bevarande

Området påvisar den för Skåne typiska utvecklingen av slottslandskapet alltsedan medeltid. Väsentliga komponenter i miljö är, förutom själva slottet, annan äldre bebyggelse, de sammanhängande odlingsfälten och allésystemet.

6.2.11.2. Skäralid-Söderåsen

Ligger strax väster om analysområdet.

Beskrivning

Området ligger inom Söderåsens nationalpark. Skäralidsravinen består av en nära 100 meter djup och mäktig sprickdal, som sickackformigt skär djupt in i Söderåsen. Sprickdalen har bildats genom rörelser i jordskorpan, då svaghetszoner som funnits i berget spruckit. Sin slutliga form har ravinen fått genom erosion av is och rinnande vatten, genom frostsprängning och annan vittring i berget. Sluttningarna och platån kring Skäralidsravinen består främst av omfattande bokskogar med varierande grad av kulturpåverkan. Förekomsten av mycket gamla odlingsrösen och andra kulturspår visar på ett tidigare mer

öppet landskap, som slutit sig efter skogsbetets och torpbebyggelsens upphörande. Den glesa och spridda bokskogen har förmodligen en mycket lång kontinuitet.

Långt nere i botten av Skäralidsravinen rinner Skärån. I dalgången är kulturspåren fler med stengärdesgårdar, lövängsrester och öppna mader. Under 1700-talet dominerades området av bokskog, men in på 1800-talet fanns högskog bara kvar på dalsidorna. I samband med laga skifte avverkades en hel del skog, då det behövdes virke till nybyggnation och stängsel. Troligen har andelen skog aldrig varit så liten som i mitten av 1800-talet. Vid denna tid utgjordes området huvudsakligen av utmarksbete med mindre inslag av slätterängar och åkerlyckor. Betet hade en negativ inverkan på skogens föryngring. De plantor som inte avbetades blev knotiga, flerstammiga och tätgreniga. Skogsbetet förbjöds inom området 1893, men ännu kan man finna kvarstående "risbogar" från skogsbetesepoken.

I samband med första världskriget gjordes avverkningar i Skäralidsdalens sluttningar. För att transportera ut virket byggdes en järnväg in i dalen. I Kvärkadalen avverkades också mycket träd för tillverkning av kol till gengasframställning under andra världskriget. 1892 drogs järnvägen Klippan-Röstånga öster om Söderåsen och en station anlades vid Skäralid. Några år senare förlängdes banan från Röstånga till Eslöv, vilket gjorde att man lätt kunde åka från Malmö eller Lund via Eslöv till Skäralid. Detta var samtidigt med turismens framväxt och Svenska Turistföreningen lanserade sin slogan "Känn ditt land". Skäralid med sitt speciella, dramatiska landskap blev ett populärt utflyktsmål och måste räknas till de tidiga turistmålen i Skåne. Stora grupper av naturflanörer kom för att njuta av naturen och utsikten från Kopparhatten.

I början av 1900-talet anlades en restaurang med dansbana vid Kopparhatten och vid Skäralidsdalens mynning byggdes ett stort turisthotell. Skärån dämades upp till en damm vid turisthotellet 1929, främst för att kunna erbjuda fiske för turisterna. Järnvägen lades ner 1961 och restaurangen, dansbanan och turisthotellet upphörde. besöksantalen vid Skäralid ökat och det gamla stationshuset blivit vandrarhem. Vid Skäralid finns numera besökscentrum med naturrum, campingplats samt restaurang och kafé. Skåneleden går genom området, delvis på de promenadstigar och vandringsleder som anlades för mer än 100 år sedan.

Motiv för bevarande

Området visar på lång skoglig kontinuitet med spår dels från förhistorisk tid, dels från 1800-talets utmarksbete och skogsavverkning. Under 1900-talet är det framför allt turismen som påverkat området. Skäralid hör till de "exotiska", eller på annat vis ovanliga, platser som exploaterades för turism redan runt sekelskiftet 1900. Kopplingen mellan nya kommunikationssätt, först tåg sedan bil, och områdets utveckling som utflyktsmål är tydlig.

6.2.12. Kulturmiljöstråk – Södra stambanan

Berörda kommuner inom analysområdet

Eslöv, Hässleholm, Höör, Lund och Staffanstorps.

Beskrivning

År 1856 öppnade Skånes första järnväg mellan Malmö och Lund. Detta var första etappen på Södra Stambanan, som successivt drogs norrut genom Skåne och 1862 nådde Smålandsgränsen. Två år senare nåddes Falköping på Västra Stambanan mellan Stockholm

och Göteborg. Från detta år kunde man således åka tåg hela vägen mellan Malmö och Stockholm. Stambanorna anlades och trafikerades av Statens Järnvägar, SJ.

Meningen med stambanorna var att de skulle dras fram i glest befolkade trakter utan hänsyn till befintliga städer och gamla färdleder. Således undvek Södra Stambanan efter Lund äldre orter som Hörby och Kristianstad. Från statens sida var detta en medveten strategi: ett slags nykolonisation som handlade om att ”bryta bygd”. Stambanorna skulle dessutom undvika kusten för att inte bli så känsliga för militära angrepp. Olika privata banor anslöt senare till stambanan i Malmö, Lund, Örtofta, Eslöv, Höör, Hässleholm och Hästveda. Det var särskilt vid knutpunkterna, där flera privatbanor angjorde stambanan, som snabbt expanderande stationssamhällen uppstod. Typiska exempel är Eslöv och Hässleholm. Samma fenomen, om än i mindre skala, kan iakttas där flera privata banor möttes, Tomelilla, Svedala och Åstorp är goda exempel.

Motiv för bevarande

Södra stambana var av stor betydelse för förbindelserna inom Sverige och är ett viktigt och levande dokument över järnvägsbyggande som fortfarande har stor betydelse i den svenska infrastrukturen.

6.2.13. Kulturmiljöstråk – Rönne å

Berörda kommuner inom analysområdet

Eslöv, Höör och Klippan.

Beskrivning

Rönne å har sin början i Västra Ringsjön vid Sjöholmen och rinner ut i Skälderviken norr om Ängelholm och är det näst största avrinningsområdet i Skåne. Ån har sänkts och reglerats flera gånger sedan slutet av 1800-talet. Detta innebär att vattendjupet generellt sänkts och att ån har rätats, särskilt i dess nedre och övre lopp. Markanvändningen inom Rönne ås avrinningsområde domineras av skogsbruk och därefter av åker- och ängsmark.

Vid utflödet från Västra Ringsjön är Rönne å ganska smal och rinner genom ett varierat landskap, huvudsakligen med betesmarker gränsande mot ån. Här finns även Rönneholms och Ageröds mossar, varav förstnämnda nyttjas för industriell torvtäkt och sistnämnda delvis som soptipp. Ån passerar därefter Rönneholms gods och ett mer strömt parti följer med ursprungligen fem kvarnar/sågar på en sträcka av cirka en kilometer. De anläggningar som finns kvar är Brännestads sågmölla, som är en av få bevarade ramsågar i Skåne, Bålamöllan, länets största vattenkvarn, samt Rönneholm där driften upphörde så sent som 1996. Samtliga anläggningar är välbevarade och med helt eller delvis bevarad utrustning, i Rönneholm fullt funktionsduglig. Vid Stockamöllan finns en äldre kvarnbyggnad som en integrerad del i ett större industrikomplex. Från slutet av 1800-talet fanns här en såg och ett snickeri med en produktion beroende av vattenkraften. Vid Stockamöllan finns även en fast ålakista. Efter den sista kvarnen, Stockamöllan, ändrar Rönne ås dalgång karaktär och blir kraftigt markerad med branta dalsidor. Nere i dalen slingrar ån fram över en plan dalbotten. Ån kantas här av betesmark och skogspartier. Rönne å passerar därefter Riseberga, Ljungbyhed och Klippan. Vid Riseberga kyrka leder en kombinerad spännrams- och

träbalksbro, kallad Stocken, över Rönne å. Denna brotyp är mycket ovanlig och bron ingår i den gamla kyrkvägen.

Rönne å korsas av en mängd väg- och järnvägsbroar, stenalvsbroar från 1800-talet finns bland annat vid Hasslebro och Östra Forestad. Järnvägsbroarna är tillkomna mellan 1859 (Södra Stambanan vid Sjöholmen, dock moderniserad på 1970-talet) och 1904 (Ängelholm-Klippans Järnväg i Ängelholm). Järnvägsbroarna vid nedlagda banor uppvisar i flera fall en högre grad av ursprunglighet, då de inte moderniserats för snabbtåg etcetera.

Motiv för bevarande

Rönne ås sankta strandängar, med naturlig översilning under vinter-vår, har under mycket lång tids utnyttjats för bete. Det är av stort värde att denna hävd fortgår. Därtill finns flera anläggningar som visar hur vattenkraften utnyttjats för olika processer och i de flesta fall varit direkt avgörande för verksamhetens lokalisering. Detta gäller särskilt de vattendrivna kvarnarna, varav de äldsta har senmedeltida ursprung, Brännestads ramsåg, Stockamöllan som utvecklats till ett mindre brukssamhälle kring en kvarn/såg och Klippans pappersbruk. Verksamheter direkt relaterade till Rönne å har ett särskilt värde i detta sammanhang och är av största betydelse för upplevelsen och förståelsen av landskapet.

6.2.14. Kulturmiljöstråk – Ystad-Eslövs järnväg, YEJ

Berörda kommuner inom analysområdet

Eslöv och Höör.

Beskrivning

Ystad var tilltänkt slutstation för planerade Södra Stambanan men det blev inte så. Det var istället ett privat järnvägsbolag, Ystad-Eslövs Järnvägsaktiebolag, som ordnade så att Ystad fick förbindelse med stambanan i Eslöv, där också privatbanorna från Landskrona och Helsingborg anslöt. Järnvägsbygget startade 1863 under ledning av Claes Adelsköld vid Väg- och vattenbyggnadskåren. Adelsköld projekterade banan och ritade alla stationshus. I december 1865 öppnade sträckan Ystad-Bjärsjölagård och i april året därpå hela den 74 km långa sträckan. Små samhällen bildades vid flera av stationerna och vid stationerna uppstod också en jordbruksanknuten industri. Huvudsakliga godsslag, i både lokaltrafik och i samtrafik med andra skånska banor, var foder, gödningsämnen, spannmål, sockerbeter, betmassa, råsocker, kalk, stenkol, koks och grus. I samtrafik med banor från övriga Sverige dominerade lantbruksprodukter söderifrån samt timmer och torvströ norrifrån. Ystad-Eslövs Järnväg förstatligades den 1 juli 1941 och SJ tog över driften. Godstrafiken på sträckan Eslöv-Tomelilla upphörde 1975 och sista persontåget Ystad-Eslöv gick den 30 maj 1981. Banan revs 1984.

Motiv för bevarande

I stationssamhällena är inte bara stationshusen viktiga, utan även övriga byggnader och anläggningar – järnvägshotell, godsmagasin, uthus, lastkajer, perronger, lokstall, vattenkastare, skyltar, signaler etcetera – har stor betydelse, liksom den öppna plats som anger stationsområde. Även orternas struktur, där järnvägsdragningen främst ses i uppdelningen av en fram- och baksida, är viktig. Där tydliga stations- eller järnvägsgator finns har de ett stort värde.

En bana som Ystad-Eslövs järnväg, YEJ, en ”vanlig” privatbana, innebar ofta ett uppsving för jordbruket genom att större marknader öppnades, att mycket av industrin längs banan

var helt beroende av järnvägstransporterna för sin existens, att stationssamhällen inte hade funnits och att kyrkbyar inte hade vuxit med sådan hastighet om inte YEJ funnits.

Banan är en återspeglning av samhällsutvecklingen i stort: det mödosamma och till stor del manuella anläggningsarbetet, etablerandet av moderna kommunikationer – järnvägen förde även med sig telegraf och telefon, folkrörelsernas ankomst, samhällsbyggande och industrialisering, det abrupta slutet och stationssamhällenas omvandling till pendlarsamhällen till stor del baserade på privatbilism.

6.2.15. Kulturmiljöstråk – Kävlinge å

Berörda kommuner inom analysområdet

Eslöv, Kävlinge och Lund

Beskrivning

Till huvudfåran hör själva Vombsjön och dessutom många mindre vattendrag. Vid utflödet till Lomma bukten i Öresund är namnet ändrat till Lödde å. Mellan 1938–1942 så sänkte och rätades Kävlingeån från Vombsjön till Håstad. Kävlingeån med intilliggande våtmarker och kalkhaltig jordmån utgjorde viktiga förutsättningar för de tidiga åkerbrukskulturerna. De första bosättningarna i Kävlingetrakten skedde längs kusten och spreds därefter utmed Kävlingeån.

Ån, under vikingatiden benämnd Lodda älv, hade ett ymnigt flöde och var en av de viktigaste transportlederna från havet in i landet. Både Kävlinge och Löddeköpinge uppstod vid vadplatser över ån, vilket var naturliga färdstråk och mötesplatser. Orterna vid dessa lägen användes både som tings- och handelsplatser och gästgivaregårdar och skjutsstationer uppfördes. Kävlingeån utnyttjades under lång tid för driften av kvarnar och industrier. På 1600-talet fanns här flera av Skånes mest betydande vattenkvarnar. Inom utredningsområdet fanns till exempel; Hoby mölla, Vadmöllan, Mellanmöllan och Håstad mölla, samtliga hjulkvarnar.

Under 1800-talet byggdes flera av de äldre kvarnarna om till större industrianläggningar. Till dessa knöts fler industrier och mindre samhällen växte upp, som vid Bösmöllan. Utmed sträckan Örtofta-Västra Hoby finns flera kvarnar bevarade. Håstad mölla, byggt 1860, var i drift fram till 1946 och används idag bland annat som arkiv. Här finns Skånes största vattenhjul i trä. Kvarnviks Valskvarn från 1891 är fortfarande i drift, dock in liten skala. Till anläggningen hör även en samtida möllegård. Den nästkommande möllan, Vadmöllan, ligger som namnet anger vid ett äldre vadställe. Kvarnen i Bösamöllan har restaurerats samtidigt som den driver en generator för elproduktion. Vid Krutmöllan tillverkades, som namnet anger, krut under 1600-talet (se vidare ovan, Kulturmiljöer – Kävlinge kommun Stångby - V Hoby – Krutmöllan). Högs mölla är en av SMHI:s kontrollstationer för flödesregistrering. Lilla Harrie Valskvarn ersattes av en välutvecklad industrianläggning inom Påengruppen.

Motiv för bevarande

Kävlingeåns sanka strandängar utnyttjades för bete under mycket lång tid. Det är av stort värde att denna hävd fortgår. Därtill finns flera anläggningar som visar hur vattenkraften utnyttjats för olika processer och i de flesta fall varit direkt avgörande för verksamhetens lokalisering. Detta gäller särskilt de vattendrivna kvarnarna och de tidiga industrisamhällena. Verksamheter direkt relaterade till Kävlingsån har ett särskilt värde i detta sammanhang och är av största betydelse för upplevelsen och förståelsen av landskapet.

6.2.16. Kulturmiljöstråk – Landsvägen Malmö - Lund, första motorvägen

Berörda kommuner inom analysområdet

Lund och Staffanstorp

Beskrivning

Landsvägen Malmö-Lund ingår i det forna förbindelsestråket till nordöstra Skåne. Vägen för idag genom tätorterna Arlöv, Åkarp och Hjärup och genom ett numera ganska urbant präglat jordbrukslandskap.

Landsvägen finns att följa bland annat från tiden 1812–1820 då Skånska rekognosceringskartan upprättades. Vägsträckningen har enligt kartan förändrats något men är i stort densamma. Landsvägen gick på den tiden inte in igenom byarna utan passerade en bit ifrån bybebyggelsen. Längs vägen uppfördes under 1800-talet låga *gatehus* med sammanbyggda gavlar, vilka beboddes av hantverkare och arbetare. Husen ligger ofta nära väggkanten vilket gör att det är trångt om utrymmet bitvis. Till den typiska landsvägsbebyggelsen hör även värdshuset och krogarna av vilka några ännu finns kvar, dock ofta med annan funktion.

Liksom många andra vägar ansågs sträckningen mellan Malmö och Lund ha alltför stora brister efter andra världskriget. År 1941 hade planer för en ny väg presenterats men på grund av kriget så verkställdes inte dessa. Efter kriget återupptogs planerna. År 1952 räknades det ut att mer än 6000 bilar per dygn passerade Lundavägen som då var Sveriges mest trafikerade landsväg. Den nya vägen skulle bli 22 meter bred och dras utanför samhällena. Det blev starka reaktioner på vägbygget, dels hade många svårt att förstå behovet av en, med dåtidens mått, stor väg, dels hade vägen stor påverkan på landskapet och odlingen. 1952 var detta Sveriges största vägbygge och krävde en arbetsstyrka på 400 män. Den 8 september 1953 invigdes Sveriges första autostrada, den första som provkörde var prins Bertil. Autostradan var Sveriges första flerfiliga motorväg.

Motiv för bevarande

Sträckningen har lång kontinuitet och kan beläggas till åtminstone tidigt 1800-tal. Vägen är sannolikt mycket äldre än så. Vägen leder till stor del än i dag i den äldre sträckning som finns återgiven på Skånska rekognosceringskartan (1812-1820). Någon förändring av sträckningen har genomförts, men i huvudsak är sträckningen intakt vilket är ett starkt skäl för att bevara den framåt i tiden. Kulturmiljön längs vägen med alléer och den för byarna karaktäristiska bebyggelsen med spår från olika verksamheter och tidsepoker gör åkandet till en upplevelse utöver det vanliga. Motorvägen, som Sveriges första autostrada är ett viktigt dokument över den utbyggnad av infrastrukturen som genomförts sedan 1950-talet.

6.3. Kommunala kulturmiljöer – kulturmiljöprogram

De utpekade kulturmiljöer som redovisas i följande stycke är de områden som kommunerna angett i kulturmiljöprogram och översiktsplaner och som faller inom utredningsområdet. Det underlagsmaterial som använts, tillika de kulturmiljöer som redovisas, är material som bedömts relevant för den övergripande redovisningsnivå som PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar håller. Det betyder att enskilda byggnader och objekt samt mindre enheter inte redovisas i detta dokument däremot har sammanhängande miljöer tagits upp.

Ibland sammanfaller kommunalt utpekade områden med kulturmiljöer som Länsstyrelsen i Skåne lyfter i det regionala kulturmiljöprogrammet och områden utpekade som riksintresse för kulturmiljövården.

De kommunala underlagen är skiftande. De varierar i ålder och angreppssätt och de har olika inriktning. I vissa fall har kommunerna inventerats i sin helhet, i andra fall inte. Detta innebär att kulturvärdena i kommunerna liksom förutsättningar, är ojämnt presenterade mellan berörda kommuner. Det innebär också att det kan finnas miljöer och objekt av kulturhistoriskt värde, inom utredningsområdet, som inte redovisas i de kommunala underlagen och därför inte redovisas som en förutsättning. De kommunala intressen som redovisas här ska inte ses som en heltäckande beskrivning av kulturmiljövården i utredningsområdet utan enbart som en bild av vilket material som finns att tillgå.

Eftersom inte alla kommuner har samma typ av kulturmiljöunderlag och eftersom inte alla kommuner som har underlag har dessa digitalt, redovisas inte de kommunalt redovisade underlagen på karta. I kartor i föreliggande PM redovisas dock *Skyddad bebyggelse enligt PBL*, Figur 41, 43–46, ett material hämtat från länsstyrelsens GIS-skikt, se vidare nedan. Ingen uppdatering av detta skikt har skett sedan år 2014 (Länsstyrelsen i Skånes uppgift), varför materialet enbart kan ses som indikationer på vad kommunerna, idag, pekat ut i sina kulturmiljöunderlag.

6.3.1. Höörs kommun

Texterna nedan har hämtats från Höörs kommuns översiktsplan från 2018. Översiktsplanens information utgår från *Kulturmiljövården i översiktsplaneringen, Höörs kommun 1998* och från Höörs kommuns kulturmiljöprogram från 2012 och 2014.

6.3.1.1. Elisefarm

Välbevarad gårdsbebyggelse av tegel från omkring 1850. En allé leder fram till gården. Ytterligare två bostäder tillhör gården. (Bosjöklosters socken).

6.3.1.2. Sövröd

Ålderdomligt småkuperat odlings- och beteslandskap med åtskilliga stengärdesgårdar i omgivande skogslandskap. Av bebyggelse framstår en fyrkantig gård som speciellt välbevarad, med korsvirke, puts och gråsten som ingående fasadmateriel. (Bosjöklosters socken).

6.3.1.3. Hejdeholm – Rolsberga

Efter en brand på 1890-talet återuppbbyggdes boningshuset på Hejdeholms gård. Medan ekonomibygnaderna förblev i ursprungligt skick med 110 cm tjocka gråstensväggar. En 400 meter lång rönnallé leder fram till gården från Rolsberga. Rolsberga är ursprungligen en bondby, först gången nämnd i skrift 1459, under 1900-talet dock kraftigt förändrad, bl a beroende på vägdragningar genom byn. Innehåller dock viss kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, tex Rolsberga valskvarn och mejeri. (Gudmuntorps socken)

6.3.1.4. Pugerup – Knästorp

Pugerup är ett gods med anor långt tillbaka i tiden, och nämns första gången u skrift år 1582. Godset har bl a under en kortare tid varit i kung Karl XIV Johans ägo. Ölandskapet är starkt präglad av den stora brukningsenheten och de raka vägarna, uppkomna under 1800-talet. Corps de logiet är från 1700-talet, men har brunnit i sen tid och återupbyggts. Kontorsbyggnad och inspektorsbostad i fristående flyglar belägna längs en tvärxel, stora ekonomibygnader samt en allé bidrar till att skapa bilden av en herrgårdsanläggning. Sydöst om Pugerup ligger Knästorp, en samling välbevarad, traditionellt utformad gårds- och torpbebyggelse. (Gudmuntorps socken)

6.3.1.5. Snogeröd

Ursprungligen utskiftad bondby, nämnd i skrift första gången 1514, som växte i och med framdragningen av järnvägen Eslöv-Hörby 1897. Innehåller en del kulturhistoriskt värdefull bebyggelse bl a ett fd stationshus, banvaktarstuga och äldre bostadsbebyggelse från främst 1920-talet. Runt omkring samhället finns flera övergivna bytomter. (Gudmuntorps socken)

6.3.1.6. Rugerup – Tockarp

Utskiftade byar, första gången nämnda 1170 resp 1514, med välbevarad äldre gårdsbebyggelse med bl a boningshus av tegel och uthus av gråsten och skiftesverk i omgivande ålderdomligt, småbrutet odlings- och beteslandskap. Söder om Rugerup finns en stenåldersboplats. (Hallaröds socken).

6.3.1.7. Södra Hultarp

Utskiftad by i kuperat ålderdomligt odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar. Byn innehåller viss välbevarad traditionell gårdsbebyggelse från 1800-talet av gråsten, tegel och träpanel. (Hallaröds socken)

6.3.1.8. Våtseröd

Delvis utskiftad by, första gången omnämnd 1179, med traditionell gårdsbebyggelse med boningshus med fasader av puts eller träpanel och uthus av gråsten. Stengärdesgårdar kantar vägen genom byn, i vars västra del finns en fägata. Söder om byn finns en stenåldersboplats. (Hallaröds socken)

6.3.1.9. Äsperöd

Delad by, första gången omnämnd 1201, med välbevarad traditionell gårds- och torpbebyggelse med fasader av locklistpanel och gråsten. Ålderdomligt småbrutet odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar. I naturreservatet väser om byn finns *hålvägar*. (Hallaröds socken).

6.3.1.10. Bökestorp

Vid Bökestorp, nämnt första gången 1347, finns ett ålderdomligt odling- och beteslandskap med enefälad, stengärdesgårdar, fägata, rikligt med röjningsrösen samt en kvarnmiljö. (Höörs socken)

6.3.1.11. Ekastiga

Ekastiga, nämnt första gången 1514, är en mindre by belägen i anslutning till åsbildning. Bebyggelsen består mestadels av tegelhus. Ålderdomligt odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar. Omgivningen är rik på röjningsrösen i skog. (Höörs socken)

6.3.1.12. Höörs tätort: Norra Torggatan – Flygarevägen

I detta bostadsområde är villor byggda med stora tomter med lummig vegetation. Huvudsakligen består bebyggelsen av villor i utpräglat funktionalistisk stil, uppförda under 1930-talet med kubisk form, platta tak och ljusputsade fasader med fönster ofta över hörn. (Höörs socken)

6.3.1.13. Höörs tätort – Åkerberg

Åkerberg, norr om stationsområdet, består av mindre fd säteri, med ett delvis bevarat byggnadsbestånd från 1760-talet-, som numera fungerar som stiftsgård. Anläggningen är nyrenoverad och kompletterad med nyare bebyggelse. Miljön runt det fd säteriet innehåller villabebyggelse av skiftande ålder och karaktär. För ytterligare upplysning hänvisas till Bevaringsplan för Höörs kommun. (Höörs socken)

6.3.1.14. Jularp

Utskiftad by, skriftligen nämnd redan 1145, med delvis äldre bebyggelse i kuperat. Småbrutet odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar. Omgivningen är rik på röjningsrösen i skog. (Höörs socken)

6.3.1.15. Kärrarp – Osarp

Byar, första gången nämnda 1414 resp 1472, Kärrarp är beläget längs slingrande väg med stenvalvsbro. Bebyggelsen präglas av traditionella gårdar och torp med fasader av faluröd panel. I byns närhet finns enefälad (naturreservat), röjningsröseområden och en övergiven bytomt. Osarp är en mindre by med två gårdar. I närmiljön finns enefälader, röjningsröseområden, övergiven vägbank och en kvarnlämning bestående av en högt uppbyggd vattenränna av sten. (Höörs socken)

6.3.1.16. Lillasäte – Rävakärr – Yxnaholma

Lillasäte; by första gången nämnd 1525, med väl samlad bebyggelse bestående av traditionella gårdar med fasader av gråsten, panel och skiftesverk samt inslag av modernare hus. I närmiljön finns forntida gravar, fossil åkermark samt områden med röjningsrösen. Rävakärr är bebyggt med traditionella 3–4 längade gårdar. En bevarad fägata och stengärdesgårdar präglar miljön. Yxnaholma; by, förstagången omnämnd 1559. Med väl samlad, endast delvis utskiftad traditionell och välbevarad gårdsbebyggelse. I närmiljön finns fornlämningar som stenåldersboplatser, hållristning och älvkvarnar. Landskapet

består av småbruten, kuperad odlings- skogs- och betesmark med ett stort antal stengärdesgårdar som sätter en 1800-talsprägel på miljön. (Höörs socken).

6.3.1.17. Långstorp – Stenkilstorp

Långstorps by, första gången nämnd 1481 och Stenkilstorp 1503, belägna i småbrutet kuperat betes- och odlingslandskap med fägator, stengärdesgårdar och traditionell gårdsgatehus- och torpbebyggelse. Norr om Långstorp är en stenåldersboplats-. Vid Stenkilstorp finns linbastu och en lönnallé. Den omgivande skogen är rik på röjningsrösen. (Höörs socken)

6.3.1.18. Maglasäte

Den ursprungliga delen av Maglasäte by ligger norr om riksväg 13. Flera av gårdarna ligger kvar längs den gamla bygatan. Äldre material och byggnadsteknik, såsom gråsten och skiftesverk, är väl representerade i byn. Tillsammans med det varierade odlingslandskapet utgör Maglasäte by en kulturhistoriskt värdefull miljö där de flesta byggnaderna är bevarade i tämligen ursprungligt skick. Norr om byn är en välbevarad traditionell gårdsanläggning med hus i gråsten, panel och skiftesverk. Även söder om riksvägen finns kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. (Höörs socken)

6.3.1.19. Stenskogen

Trakten sydväst om Höör är rik på stora sammanhängande områden med lämningar efter stenbrytning från tidig medeltid och framåt samt gravrösen och röjningsrösen. Stenbrytningen har utgjort en mycket viktig näringsgren för området. Sandstenen användes till byggnader, tex Lunds domkyrka, och för tillverkning av kvarnstenar. (Höörs socken)

6.3.1.20. Sätöfta

Flackt fornlämningsrikt hedlandskap uppdelat av stengärdesgårdar, med bl a gravhög, stenåldersboplatser, resta stenar och domarringar samt Sätöfta by, första gången omnämnd 1181, med flera kulturhistoriskt värdefulla gårdsmiljöer. (Höörs socken)

6.3.1.21. Järahus, Östra och Västra Nyrup

Vad Järahus, Östra och Västra Nyrup (äldsta skriftliga belägg från 1514) finns en del traditionell, delvis välbevarad bebyggelse av äldre datum samt en valvbro. Landskapet är småbrutet och avbryts av lövskog. (Munkarps socken)

6.3.1.22. Hagstad

Område med småbrutet odlings- och beteslandskap, stengärdesgårdar och äldre välbevarad bebyggelse. Byn omnämndes första gången 1584. Omgivande skog är rik på röjningsröseområden. (N Rörums socken)

6.3.1.23. Hjällaröd

By, nämnd första gången 1584, med välbevarad äldre trä- puts- och gråstensbebyggelse av 3–4 längade gårdar i omgivande kuperat, småbrutet odlings- och beteslandskap med enefälader, stengärdesgårdar och fägator- (N Rörums socken).

6.3.1.24. Röan

Kuperat småbrutet odlings- och beteslandskap med välbevarad traditionell välbevarad torpbebyggelse. Övergiven by-/gårdstomt, nämnd första gången 1648 (Buhrmans karta) (N Rörums socken)

6.3.1.25. Skuddarp

Skuddarp omnämndes första gången 1559. Spridd gårds- och torpbebyggelse från 18–1900-talen i småbrutet. Kuperat landskap inramat av skog. Gränser markeras av stengärdesgårdar. Omgivningen innehåller även igenväxande fäladsmark. (N Rörums socken)

6.3.1.26. Svenstorp

Viss traditionell bebyggelse i småbrutet, kuperat odlings- och beteslandskap. Med stengärdesgårdar. Svenstorp omnämndes första gången 1559. (N Rörums socken)

6.3.1.27. Syrkhult

Ensamliggande gård, första gången omnämnd 1559, med välbevarade äldre byggnader av gråsten och rödmålad panel i omgivande småbrutet, något kuperat, odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar och röjningsrösen i omgivande skog. (N Rörums socken)

6.3.1.28. Toftaröd

Byn, första gången nämnd 1579, ligger i ett kuperat landskap med inslag av ekbevuxen hagmark och enefälader och innehåller bl a en välbevarad gård med boningshus i panel. Ekonomibyggnader o skiftesverk och panel. (N Rörums socken)

6.3.1.29. Trulstorp

Delvis välbevarad äldre utskiftad gård- och torpbebyggelse i något kuperat, småbrutet odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar och en linbastu. Byn omnämnd första gången 1390. Söder om Trulstorp ligger Ågerupsmölla och däromkring områden med fornåkrar. Närbelägna Vägasked har äldsta skriftliga belägg från 1123. (N Rörums socken)

6.3.1.30. Ågerup

Säteri i omgivande ålderdomligt odlings- och beteslandskap. Logen är i skiftesverk och övriga hus är putsade eller panelklädda. Ågerup omnämndes första gången 1532. (N Rörums socken)

6.3.1.31. Ella

Delvis utskiftad by, första gången nämnd 1579, med välbevarad traditionell tegel- och träbebyggelse, med bland annat fd soldattorp och linbastu i omgivande odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar. I området finns stenåldersboplatser och fossila åkermarker. (Tjörnarp socken).

6.3.1.32. Gunnarps tegelbruk

Tegelbruk, ursprungligen drivet i anslutning till Gunnarpsgården från omkring 1850. En ringugn av gråsten med tegelvalv byggdes 1898 och var i bruk till 1958. Tegelbruket fick ett uppsving i och med järnvägens tillkomst och var Tjörnarps största industri under många år. Ringugnen är nyrestaurerad. (Tjörnarps socken)

6.3.1.33. Hädensjö

By, första gången nämnd 1583, med välbevarad traditionell torp- och gårdsbebyggelse av träpanel, gråsten och skiftesverk i ett omgivande kuperat ålderdomligt odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar. (Tjörnarps socken)

6.3.1.34. Korsaröd

By, första gången nämnd 1514, med välbevarad äldre bebyggelse, bla en stor gråstenslada från 1790-talet. Med kompletterande stenhusbyggnader och en allé. Väster om ursprungliga byn är några välbevarade torp. Byn är i väster och i norr begränsad av nyare fritidshusbebyggelse samt i söder av en konferensanläggning. Landskapet präglas av ålderdomlig odlings- och betesmark med stengärdesgårdar. Runt om finns fornlämningar i form av *stensättning* och gravröse. Omgivande skogsmark är rik på röjningsrösen. (Tjörnarps socken)

6.3.1.35. Slättaröd

Väl samlad by, första gången nämnd 1471, med delvis välbevarade traditionell gårdsbebyggelse. Tidigare har här funnits skola och backstugor. Byn ligger i ett kuperat, småbrutet, ålderdomligt odlings- och beteslandskap med stengärdesgårdar och fägata. (Tjörnarps socken)

6.3.1.36. Tjörnarps – stationssamhället

Samhälle, som tack vare stambanans tillkomst 1858–59 vilken kompletterades 1875 med stationsbyggnad, den ökande turismen och friluftslivet under 1800-talets senare del, utvecklats till en centralort vid sidan om Höör. De ledande industrierna har varit Gunnarps tegelbruk, Tjörnarps stärkelsefabrik och kvarnen. I samhället uppstod hotell och pensionat, post och telefonstation, skola m fl inrättningar. Bostadsbebyggelsen har succesivt vuxit fram och uppvisar en variation i såväl tillkomsttid, stil som material. Ett stort antal byggnader liksom helhetsmiljön bedöms ha kulturhistoriskt värde. Norr om samhället finns en stenåldersboplats och väster om finns omfattande områden med *fossil åkermark* samt förhistoriska gravar. (Tjörnarps socken)

6.3.1.37. Torup

Utskiftad by, nämnd första gången 1283, i ett ålderdomligt, småbrutet och kuperat betes- och odlingslandskap med bland annat fägata och riklig förekomst av stengärdesgårdar. Bebyggelsen består av traditionella panel- och gråstenslängor, med inblandning av nyare byggnader. Omgivande skogsmark är rik på röjningsrösen. (Tjörnarps socken)

6.3.1.38. Åkarp

Utskiftad by, nämnd första gången 1491, med delvis välbevarad äldre traditionell gårds- och backstugebebyggelse från 17–1800-talen med fasader i gråsten och träpanel. Omgivningen består av ett småbrutet odlings- och beteslandskap med enefälader och stengärdesgårdar. (Tjörnarps socken)

6.3.1.39. Gamla kyrkbyn

Runt Gamla torg och kyrkan ligger den äldsta delen av Höör, en gång kyrkby med marknadsplats. Delar av den gamla bebyggelsen finns kvar. Kyrkomiljön med kyrka, prästgård, skolbyggnad och friliggande enfamiljshus uppvisar relativt stor ursprunglighet.

Höørs tätort har utvecklats ur en bondby som låg vid vägkorset i närheten av kyrkan. Vid tiden för laga skifte 1825–30 fanns det 19 gårdar och ett gatuhus i byn, de flesta av dem väl samlade söder och väster om nuvarande Gamla torg. Före detta säteriet Åkersberg, sedan lanthushållsskola, var redan vid mitten av 1700-talet utflyttad till sin nuvarande plats.

Nio av de ursprungliga gårdsplatserna finns fortfarande kvar men ekonomibygnaderna är till största delen av betydligt senare datum, de första från 1860–90. Dessa gårdar är: Höör nr 1 – nuvarande Prosten 5 (Prästgården, nuvarande Eden), Höör nr 2 – nuvarande Liljan 3 (Höör 59:22), Höör nr 7 – nuvarande Höör S11 (Höör 59:27), Höör nr 9 – nuvarande Lundsten 11, Höör nr 10 – nuvarande Berggren 7 (Berggrenska gården), Höör nr 11 – nuvarande Hällbo 42 (Höørs Gästgifveri), Höör nr 16 – nuvarande Hällbo 26, Höör nr 17 – nuvarande Felix 7 (Bykrogen) och Höör nr 18 – nuvarande Anders 7.

6.3.1.40. Stationssamhället

Höørs stationssamhälle har stora kulturvärden att värna om. Genom järnvägens tillkomst 1858 tog tillväxten i byn fart. Ett helt nytt samhälle kring järnvägen växte fram och stationssamhället är en del av södra stambanans tidiga historia. Genom järnvägen kom Höör att utvecklas till en betydande centralort i Mellanskåne.

Höørs stationssamhälle är en tydlig återspeglning av samhällsutvecklingen i stort: etablerandet av moderna kommunikationer – järnvägen förde även med sig telegraf och telefon, folkrörelsernas ankomst, samhällsbyggande och industrialisering och i senare tid stationssamhällets omvandling till pendlarsamhälle. Under senare delen av 1900-talet har bebyggelsen i Höørs stationssamhälle genomgått mycket stora förändringar. De kulturhistoriska värdena är knutna till byggnadernas bibehållna ursprungskaraktär. Få hus i stationssamhället har kvar sina ursprungliga fönster och andra detaljer. Flera hus har förändrats genomgripande genom tilläggsisolering samt fönster- och dörrbyten.

Många hus har rivits och nya har tillkommit. Dock är stationssamhällets ursprungliga arkitektur fortfarande tydlig i kvarteren kring Järnvägsgatan och Lilla torg. Här är byggnadssättet till viss del stadsmässigt med husen placerade i gatulinje och med trädgård och uthus på baksidan. Karakteristiska är de höga stengrunderna, tegelfasaderna, samt när det gäller enfamiljshus: trädgårdar och uthus på baksidan. Området innehåller också tidstypiska representanter för 1920-talets villabebyggelse. Dessa karakteriseras av ljusputsade fasader, höga socklar, tegeltak och uppväxta trädgårdar. Områdets funktionalistiska bostadshus från 1930- och 40-talen representerar också kulturhistoriska värden genom sin tidstypiska arkitektur. Ur kulturhistorisk synvinkel är det viktigt att byggnaderna i stationssamhället bevaras för framtiden och att dess karaktär bibehålls. För all bebyggelse gäller enligt plan och bygglagen (8 kap 17 §) att ändringar ska utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas. Detta är särskilt viktigt på de sidor av husen som

vetter mot vår gemensamma miljö, exempelvis gatan. Stationsbyggnaden, som tidigare varit byggnadsminne, bör ha ett skydd.

6.3.1.41. Mellan stationssamhället och kyrkbyn

Runt Gamla torg och kyrkan ligger den äldsta delen av Höör (se figur H3.4.6), en gång kyrkby med marknadsplats. När Södra stambanan nådde Höör 1858 byggdes ett stationssamhälle söder om stationen på tidigare betesmark skänkt av Åkersberg. Även i området mellan stationssamhället och den gamla kyrkbyn är den äldsta bebyggelsen från 1800-talets senare hälft.

I samband med stationssamhällets framväxt började bland annat hantverkare etablera verksamhet inne i och söder om stationssamhället. Området mellan kyrkbyn och stationssamhället förtätades alltmer, med framför allt friliggande villor i 1 1/2 plan, för att så småningom växa ihop helt.

Uppe på kullen bebyggdes under 1910-, 20- och 30-talen ett nytt kvarter utifrån en rutnätsplan med räta linjer. Kvarteret rymmer några av tätortens finare representanter för den tidiga 1900-talsarkitekturen.

En stor tillgång för tätorten är Enebacken, Höörs stadspark, som bland annat rymmer den tidigare Spinnaredammen.

6.3.1.42. Åkersberg

Åkersberg är ett område med synnerligen skiftande byggnadsstilar. Det domineras av gårdskomplexet Åkersberg som flyttades hit från kyrkbyn på 1760-talet. Miljön kring den tidigare säterigården innefattar förutom de gamla 1700-talsbyggnaderna även nyare bebyggelse, däribland ett kapell samt en omgivande park. Omkring 1900 började området bebyggas med villor. Blandningen av hustyper och deras varierande ålder ger, tillsammans med stora och uppväxta trädgårdar, en omväxlande och säregen prägel åt området. Villorna är oftast placerade mitt på de stora tomterna. Höga socklar, ljusa putsade fasader och tegeltäckta tak är vanligt här. Naturen ramar in bebyggelsen, lättar upp de tunga byggnaderna och sammanbinder de olika hustyperna.

I norra delen ligger Brännemölladammen i anslutning till Villa Backa. I nära anslutning här finns också platsen för konstverket Mittelen. Miljön med sjöarna på vardera sidan om Åkersbergsgatan är viktig för området som helhet och fungerar som ett positivt dominerande inslag. Damm- och sjömiljöerna bjuder också på värdefulla vyer. Till miljön kring Brännemölladammen hör även nyare lägre puts- och tegelarkitektur med höga miljöskapande värden. I anslutning till Åkersbergsgatan finns en viktig sammanhängande kulturmiljö bestående av putsade funkishus i två våningar inom kvarteret Tuppen, Hönan och Lejonet.

6.3.1.43. Sydvästra delarna av Höörs tätort

De sydvästra delarna av Höörs tätort har utvecklats utifrån järnvägens placering och senare tillkomsten av Nya Torg. Nya Torg och omkringliggande bebyggelse med affärer, kontor och bostäder utgör en central och viktig del av delområdet 5. Torget planlades 1905, då det nyblivna municipalsamhället växte som intensivast. Från Malmövägen leder Södergatan direkt till Nya Torg och Höörs affärscentrum. Bebyggelsen utmed Södergatan och kring torget består till stora delar av byggnader i två eller tre plan uppförda under 1900-talets

senare hälft. Få äldre bebyggelsemiljöer finns bevarade kring torget. I området ingår Klockarebackens kapell, som är utpekad som en kulturmiljö av regionalt intresse och som ett lokalt bevarandebeslut. Stora miljömässiga värden finns i Klockarebackens kyrkogård och i kvarnmiljön kring Höörs mölla, Bossamöllan.

6.3.1.44. Nordöstra delarna av Höörs tätort

De nordöstra delarna av Höörs tätort är ett område med skiftande bebyggelse. Skolor och områden med industriell tillverkning dominerar området. Områdets äldsta bebyggelse uppfördes i slutet av 1800-talet i utkanten av stationssamhället, i närheten av järnvägsspåret eller utmed den gamla Tjörnarpsvägen.

Bebyggelsen kom till i samband med 1800-talets utskiftningar från kyrkbyn och framväxten av stationssamhället. Ett mindre antal av området äldsta byggnader har rivits sedan förra inventeringen.

Merparten av de gamla bebyggelsemiljöerna finns dock bevarade och bär på stora kulturhistoriska värden. I områdets norra delar, i närheten av järnvägsspåret och Norrevärnsgatan finns gatumuljöer med småstadskaraktär. Den låga träbebyggelsen, de stora uppvuxna, häck- eller staketomgärdade tomterna har starka miljömässiga värden och bidrar till en positiv upplevelse av gaturummet.

6.3.1.45. Sydöstra delarna av Höör

Områdets äldsta bebyggelse ligger utmed Hörbyvägen, en av Höörs äldsta vägsträckningar. I anslutning till Hörbyvägen växte bland annat kvarteren Konduktören och Snickaren fram under 1940-talet och bebyggdes med tvåvåningshus i funkisstil. Ända in på 1950-talet var marken öster om den gamla kyrkbyn obebyggd och i huvudsak uppodlad. Stora delar av områdets befintliga bebyggelse är utlagd på åkermark i ett modernt gatusystem.

6.3.1.46. Norra Rörum

Norra Rörums kyrkby (se figur H3.4.11) ligger i de småkuperade och till stora delar skogsbevuxna norra delarna av Höörs kommun. Runt byn utbreder sig ett småskaligt odlingslandskap med stengårdsgårdar. Området är representativt för en äldre landskapstyp i Skåne, med ris- och skogsbygd. Många fornåkrar vittnar om att platsen tidigt hade bofasta invånare. Huvudnäringen i risbygden var främst boskapsskötsel och största delen av marken bestod av fälad. I mitten på 1200-talet kallades byn Rytharum efter ordet "ryth" eller "ryde" vilket betyder terräng med risbygd och "rum" som betyder öppen plats eller röjning.

Den medeltida kyrkan, uppförd senast år 1200, står på en kulle mitt i byn. På andra sidan vägen ligger prästgården från 1858 med tidstypisk utformning i tegel och vita pilastrar. På 1940-talet revs de tillhörande uthuslängorna, uppförda på 1600-talet i skiftesverk och gråsten. Ett stenmagasin från 1768 och en länga finns kvar idag. Kyrkstallet är rivet och ersatt med nuvarande garage. Prästgården omges av en stenmursomgärdad park med höga träd. Skolan från 1843, idag biblioteksfilial, ligger nedanför kyrkan och är ett välbevarat exempel på landsbygdens skolhus. Här bedrevs skolverksamhet till 1952, då den nya skolan stod klar. Norra Rörum enskiftades 1830-50. Enskiftet innebar att man försökte

sammanföra varje gårds jordegendomar till en enda enhet, ett enda skifte. I samband med detta uppsplittrades den gamla bystrukturen och gårdar flyttades till nya lägen. Idag ligger fastigheterna 1:1 (1:7), 2:1, 3:2, 6:1, 7:7 och 8:2 kvar på sina ursprungliga platser från tiden före skiftet. Genom sitt läge speglar dessa gårdar en lång tradition. Merparten av byggnaderna är dock av väsentligt yngre datum. Längs byns infartsvägar (Tyringevägen, Hallarödsvägen och Höörsvägen) har uppförts villor i modern tid (1930–2000-tal). Norra Rörums skola uppfördes 1952 och idrottshallen 30 år senare. På 1980–90-talet tillkom bostadsområdet på Sallanders väg.

6.3.1.47. *Tjörnarps*

Tjörnarps socken innehåller ett rikt varierat kulturlandskap, med tydliga spår efter tidigare generationers möda och samhällets utveckling från bondby till stationssamhälle. Tätorten omges av en landsbygd med påtaglig agrar prägel. I många av byarna sträcker sig tidsspännat från forntid till nutid. I de utskiftade byarna finns välbevarade ståtliga gårdsanläggningar som minner om 1800-talets välstånd och utgör viktiga blickfång i landskapet. Som en kontrast till de ibland monumentala anläggningarna finns lämningar efter landsbygdsproletariatet, såsom torp och backstugor. Här finns också byggnader som tidigare fyllde en viktig social funktion, såsom fattigstugor och ålderdomshem.

Tjörnarps socken innehåller ett antal väl bevarade bymiljöer där det miljömässiga och kulturhistoriska värdet går hand i hand. Till dessa bymiljöer hör Hädensjö, Slättaröd, Ella, Torup, Korsaröd och Åkarp. Samtliga utpekade som värdefulla naturområden i Naturvårdsprogram 2012. Tjörnarps landsbygd domineras av ett småbrutet odlingslandskap med flera bevarade kulturspår, såsom exempelvis stengärdesgårdar av varierande ålder. Bevarade hägnader av sten är karakteristiska för en stor del av Tjörnarps landsbygd. Många av dem har tillkommit i samband med laga skiftet på 1800-talet och ger landskapet en ålderdomlig prägel, i likhet med socknens bevarade fägator. Det ålderdomliga intrycket förstärks av en välbevarad gårds- och torpbebyggelse, inte sällan placerad inom eller i anslutning till gamla bytomter.

6.3.2. Kristianstad

6.3.2.1. *Gården Tickarums skog*

En fastighet med småskaligheten bevarad (Äsphult socken)

6.3.2.2. *Rickarums skog*

Skog med lång kontinuitet på tidigare skogsbevuxen utmark (skånska rek. 1820). Bokskogen växer på en relativt blockrik mark som sluttar ner mot Bråbäcken. Den visar på lång kontinuitet med många äldre träd. Lågor och hålträd förhöjer naturvärdet. (Äsphult socken)

6.3.2.3. *Rickarums by*

Rickarum har bevarat den äldre bebyggelsestrukturen i bykärnan. Där finns flera gårdar, mindre hus och där vägarna från Nävlinge, Djurröd och Äsphult möts ligger en påkostad affär med magasin. I anslutning till gårdarna finns fägator som tillsammans med trädplanteringen utmed Rickarums byväg kompletterar intrycket av en äldre bymiljö.

6.3.2.4. Äsphults ora

Bokskog med lång kontinuitet (skånska rek. 1820). Skogen finns på Äsphults ora vilket är ett gammalt namn för skog. Området ligger i sluttningen ner mot Vramsån. Ett stråk av sumpalskog växer där vattnet sipprar fram. Bokskogen har en genomsnittsålder av 95 år (ÖSI) och det finns en del hålträd och lågor. Gammal bokskog och speciellt gammal sumpalskog har också ett stort värde ur naturvårdssynpunkt.

6.3.2.5. Äsphults lid

En äldre bokskog med lång kontinuitet på tidigare ängsmark med inslag av lövträd (skånska rek. 1820). Skogen ligger vackert i sluttningen ner mot Vramsån. Lutningen ger en viss naturlig översilning som gödslar markerna. Detta är troligen en av anledningarna till att marken tidigare brukats som äng. (lantmåterihandl. 1831). Området ligger i en starkt sluttande backe som kallas Äsphults lid.

Marken har brukats som lövskog sedan början på 1900-talet (ekonomisk. Karta 1930). Träden har en genomsnittlig ålder på 95 år (ÖSI). Den höga åldern gör skogen värdefull även ur naturvårdssynpunkt.

Arter som myskmadra, skärmstarr och gulplister visar att marken varit skogsbevuxen under längre tid och att den är relativt näringsrik. *Hålvägar*, husgrunder, odlingsrösen och stengärdesgårdar inom området antyder att marken också brukats på annat sätt.

6.3.2.6. Äsphults kyrka

Kyrkan har i huvudsak sina rötter i 1100-talet, romansk grundplan med *långhus*, kor och absid. Tornet tillkom på 1600-talet. Fd prästgården ersatte en tidigare som brann ner 1755, den nya stod klar 1761. Sedan 1947/48 fungerar den som församlingshem.

6.3.3. Eslöv

Eslövs kommun arbetar med ett nytt kulturmiljöprogram och har hittills inventerat tre områden, Stockamöllan, Östra Eslöv och Västra Eslöv.

Texterna nedan är hämtade från *Kulturmiljökartan* som är publicerad på Eslöv kommuns hemsida.

6.3.3.1. Stockamöllan

Rödhavevägen. Kedjehuset längs med Rödhavevägen utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde. Gatan ligger i bostadsområdet som är uppfört i anslutning till Villan och består av kedjehus norr om Rödhavevägen och villor söder om den.

Bålamöllan 1:3 och 1:9. Tidigare annexbyggnad till Rönneholm. Enligt uppgift i *Skånska gods och gårdar 1944* uppfördes byggnaden på 1700-talet. Den tidigare gråstenslängan byggdes om 1866 i samband med att flyglarna tillkom. Byggnaden är uppförd i två våningar i vit puts med putsade hörnkedjor och listverk med tegelräckt sadeltak. Gröna tvåluftsfönster med liggande spröjs på bottenplan och flaggfönster med liggande spröjs i nedre bågen på

ovanvåningen. Flyglar åt norr med gavelfält med tympanon. Entrén ligger åt norr och ovan denna en balkong. Åt söder finns en takkupa och en terrass med balustrad. Skorstenarna är i tegel men klädda med plåt. En karaktärsbringande gran av hög ålder finns invid entrén.

Norr om huvudbyggnaden ligger två äldre ekonomibyggnader som flyglar till en mindre korsvirkesbyggnad vilken fungerat som bostadshus för anställda på gården. Korsvirkesbyggnaden har rödmålat korsvirke ursprungligen med stickbjälkar, möjligen med salsplan, och blå småspröjsade fönster. Åt söder finns en frontespis/homeja med lövsågade vindskivor och välvt fönster. Idag är taktäckningen av plegel men byggnaden har tidigare haft stråtak; en vällingklocka finns på gaveln. Västra ekonomibyggnaden är av rödmålat korsvirke med tegelfyllning på hög fältstenssockel. Byggnaden har sinuskorrugerad takplåt och bräddlinade gavlar (hela byggnaden är bräddlinad på ett foto från 1930-talet). Taket har två ventilationshuvor. Här finns också en körbro och åt norr en lägre del, möjligen svinhus, i tegel. Östra ekonomibyggnaden är en gråstenslänga med gavlar och muröppningar av tegel. Sadeltaket är täckt med eternit och gjutjärnsfönstren är spröjsade. I väster ligger en sentida maskinhall.

Stockamöllan 2:3. Stockamöllan 2:3, Isdala utgörs av ett småhus med ekonomibyggnader som uppfördes 1905–1909.

Stockamöllan 3:1 och del av Gunnaröd 1:3. 1869 köpte Carl Lindeqvist egendomen Rönne Mölla och uppförde mangårdsbyggnaden Villan, som den även kallas i folkmun. Tomten har tidigare omfattat marken mellan Wilhelm Sonessons väg och nuvarande väg 13 samt en del väster om Wilhelm Sonessons väg, men är idag avstyckad till en mindre fastighet. Wilhelm Sonesson köpte egendomen 1904 och lät bygga om byggnaden 1906 och 1917 då bland annat flyglarna tillkom. De stora ekarna på fastigheten, kallade "Apostlarna", sägs ha fått sitt namn då de en gång i tiden var tolv till antalet. Ekarna skapar tillsammans med de väldiga granarna och övrig växtlighet en gemytlig parkmiljö. Väster om Wilhelm Sonessons väg syns fortfarande trädgården med sin korsformade planform, omgärdad av avenbokshäckar och en liten del av det orangeri som tidigare fanns på platsen. På flera ställen där tomten är terrasserad finns omfattande murverk, *stensättningar* och vägräcken av sten och smide.

Stockamöllan 2:5, 2:6, 2:7 och 2:10. Området utgörs av bebyggelsen kring torget med Rönne Mölla i söder och handelsboden och pensionatet i norr. Mitt på torget står en fältstensmurad rundel med smidd armatur upptill och söder om handelsboden finns en stenomgärdad grönyta. Båda dessa strukturer utgör i gällande detaljplan parkmark. Torget som helhet tillhör en central del av Stockamöllans samhälle och den specifika utformningen med pensionatet visar på Stockamöllan som rekreationsort under början av 1900-talet.

Korsningen Lindarnas väg/väg 13. På ömse sida om väg 13 ligger två tidigare förmanshus. Huset norr om vägen, kallat Augusthus, har idag en förändrad karaktär men huset söder om vägen, kallat Linde, är välbevarat.

Stockamöllans mekaniska verkstad. Östra delen av det som var Stockamöllan AB:s verksamhetsområde utgörs av fastigheterna Stockamöllan 2:4 och del av Gunnaröd 1:3. Vid ån ligger det som tidigare var kvarnverksamheten och ovanför åfåran ligger den gamla disponentbostaden, mekaniska verkstaden och gården för Stockamöllans jordbruksdrift.

Snickeriet i Stockamöllan. Snickeriverkstäderna ligger i västra delen av det som utgjorde Stockamöllan AB:s verksamhetsområde. Byggnadsplanerna för det nya fabriksområdet togs fram 1938. Sommaren 1939 uppfördes vaktmästarbostaden och dess garage i södra delen. Krigsutbrottet gjorde dock att resten av byggnationen kom igång först 1942, och 1943 togs lokalerna i bruk. År 1944 uppfördes sågbyggnaden med en travers som lossade virke direkt från lastbilarna och in till ramsågarna i fabriken. Med tiden började godshanteringen bli allt viktigare i samhället och denna efterfrågan mötte man på Stockamöllan AB genom att tillverka skottkärror, magasinsskärror, transportvagnar, mekaniska lyftvagnar, staplingsapparater, hjul- och länkrullar, mjölkningsskjul och potatissorteraren Pär. Även allehanda redskaps- och verktygsskaft samt grindar och staket är exempel ur produktionslinjen.

Skolområdet. Utmed väg 13, mellan Sågareliden och Matarevägen, ligger Folkskolan och Småskolan. Den äldsta skolan, Björketorp som byggdes omkring 1904, låg öster om folkskolan men är idag riven.

Enetorp. På västra sidan om Enetorpsvägen ligger en husrad vars byggnader på häradsekonomiska kartan från 1910–1915 ligger ensamt utplacerade. Fastigheterna Gunnaröd 6:53 och 6:57 har en välbevarad karaktär som kan ge en förnimmelse om hur området såg ut kring sekelskiftet 1800/1900. Området bör förvaltas med stor varsamhet eftersom Enetorp tillhör de äldsta strukturerna. Socklar av fältsten avslöjar att byggnaderna tillhör en bebyggelsestruktur från sekelskiftet 1800/1900.

Dalboområdet. Längst västerut i Stockamöllan utmed väg 13 ligger gården Dalbo, Gunnaröd 15:1 med mangård och ekonomibyggnader. Det finns ingen gård på platsen före 1835 enligt laga skifteskartan. Öster om Dalbo ligger en husrad, mellan väg 13 och Sågareliden, med äldre arbetarbostäder. Såväl gården som de flesta av arbetarbostäderna har förändrats i relativt hög grad vilket försvårat den historiska läsbarheten. Bebyggelsen är ändå värdefull i historieberättelsen om Stockamöllan och bör därför förvaltas med stor varsamhet.

6.3.3.2. Östra Eslöv

Kvarteret Råkan. Fastigheterna Råkan 2, Råkan 3, Råkan 4 och Råkan 8 utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde. norra delen av kvarteret Råkan finns äldre bebyggelse, däribland några gathus från 1800-talets slut och det 38 meter höga vattentornet uppfört 1905 av C. A. Ambrosius.

Kvarteret Örnen. Norra delen av Kvarteret Örnen, som består av fastigheterna Örnen 21–22 utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde. I söder finns upplag och i norr några enklare verkstads-/förrådsbyggnader. Kvarteret hörde sannolikt tidigare till området för SJ:s godsmagasin. Kvarteret består av en biltvätt och en mindre plåthall med platt tak längst i söder samt karaktäristiska Kavlifabriken och AB Larssons maskinhall vid Vasagatan, båda i rött tegel. Kvarteret var tidigare delat i höjd med Per Håkanssons väg där södra området av Kavlifabriken har utvecklats under 1900-talets andra hälft. I norra delen Vasagatan/Kvarngatan ligger små enklare verkstadsbyggnader som skapar en varierande karaktär mellan påkostad tegelarkitektur och enklare bebyggelse. Det gamla godsmagasinet

brann 2010 och har ersatts med nybyggnation med samma planform som den gamla byggnaden. Den lilla tegelbyggnaden i norra delen av före detta omlastningsmagasinet skadades även den av branden men har byggts upp igen för att bidra till förståelse av platsen. Längs Kvarngatan ligger två verksamhetslokaler med långsidan mot gatan, den norra med en medveten utformning i en slags postmodern stil. Parkeringen framför nuvarande Ica Kvantum utgjorde tidigare omlastningsplats för järnvägs gods. Trots att magasinerna brunnit har man genom omsorgsfull nygestaltning lyckats bevara områdets karaktär som en del av det tidigare järnvägsområdet.

Kvarteret Siskan. Kvarteret Siskan är ett bostadskvarter som består av friliggande villor från 1900-talets början ut mot Järnvägsgatan och villor uppförda på 1940- och 1950-talet ut mot Kvarngatan. Villakvarteret bildar en enklav av bostäder i en omgivning av verksamhetsbyggnader, vilket ger en stark dynamik åt området. Villorna åt väster har branta sadeltak med enkupigt tegel och har tydliga 1920-talsklassicistiska drag med bland annat utsmyckade burspråk och gesimser och fönstersättning. Siskan 7 är uppförd på 1960/70-talet. Fastigheterna har väl bevarade gröonstrukturer och till exempel staketdetaljer. Trottoarerna mot Järnvägsgatan är belagda med grus vilket ger en särskild karaktär. Mot Kvarngatan är villorna uppförda i ett plan med flackare sadeltak, de flesta utan takkupor. Flera av husen är tilläggsisolerade och fasadmaterialet varierar: eternit, vit puts eller tegel i brunt, rött och gult. Taktäckningsmaterial är tegel, betong eller eternit.

Kvarteret Råkan. Kvarteret Råkan löper öster om Kvarngatan från Trehäradsvägen och upp till Per Håkanssons väg. I södra delen är bebyggelsen yngre, däribland macken vid Trehäradsvägen uppförd 1949 och bilhallen 1963.

Kvarteret Falken. I korsningen Kvarngatan/Vasagatan luckras bebyggelsen upp och bildar en öppen yta som i dag består av asfalterade parkeringsplatser. Den öppna ytan i kvarteret Falken bestod fram till på 1970-talet av en trädgård med byggnader. Kvarteret präglas av före detta Santessons skofabrik i rött tegel i norr och av låga verkstadslokaler ut mot Kvarngatan. Åt öster ligger två mindre bostadshus.

Kvarteret Storken. Ett stort byggnadskomplex på fastigheten med parkering i söder och norr. Södra delen av byggnadskroppen är uppförd på 1940-talet.

Kvarteren Gåsen, Sädgåsen, Grågåsen, Fjällgåsen, Bläsgåsen. Kvarter med varierande bebyggelse av villor, radhus, flerbostadshus och skolbyggnader.

Kvarteren Sädesärlan och Tofsvipan. Kvarteren utgörs av nyligen uppförda flerbostadshus byggda som slutna kvarter.

Kvarteret Näktergalen. Kvarteret utgörs av det gamla magasinet i korsningen Kvarngatan/Östergatan.

Kvarteret Abborren. Kvarteret sträcker sig från korsningen Östergatan/Kvarngatan norrut längs Kvarngatans västra sida fram till korsningen med Pärlgatan.

Kvarteret Gäddan. Kvarteret Gäddan var tidigare bebyggt med tvåvåningshus förlagda mot Gasverksgatan och uppförda kring sekelskiftet 1800/1900, liknande Ulla Billquist-huset på Gäddan 30. Dessa är nu rivna, men mot Kvarngatan är karaktären med sekelskifteshus i någon mån bevarad. Kvarteret utgörs av Eslövs skofabriks AB fabriksområde i söder och

Eslövs slakteriaktiebolag i norr. Det omsluts till stora delar av murar av tegel, uppförda med en variation av murförband och avtäckningar. Dessa är karaktärsskapande och värdebärande för den särskilt värdefulla bebyggelsemiljön i kvarteret. Mitt i kvarteret finns en gammal fruktodling, en skyddsplantering mellan industri och bostäder, som utgör ett speciellt kännetecken i miljön. Åt väster finns ett koloniområde med småskalig bebyggelse.

6.3.3.3. Västra Eslöv

Kvarteret Slaktaren (södra delen). Fastigheterna Slaktaren 14 och 15 utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde. Kvarteret Slaktaren har en i stort sett sluten bebyggelse av stenstadskaraktär. En del av kvarteret mot Norregatan utgör parkeringsplats och gårdsmiljön är till stor del bebyggd. Mot Kanalgatan är husen sammanbyggda och mot Västergatan ligger bostadshus med butikslokaler i bottenvåningen. De byggnader som vetter mot Västergatan är samtliga från 1900-talets första hälft eller mitt. Att placera butikslokaler i anslutning till bostäder kan vara resultatet av önskan att utnyttja det centrala läget i en tid då man annars ofta strävade efter att skilja funktioner åt. Även byggnadsstrukturen med slutet kvarter är kopplad till det centrala läget i stenstaden. I norra delen av kvarteret ligger den karaktäristiska gamla biografen Palladium ritad av Frans Hermodsson.

Slaktaren 15 - Beskrivning/karaktärisering: Byggnaden uppfördes 1929 då den ersatte envåningsbyggnader; en ombyggnad gjordes 2004. Fyravåningsbyggnaden har inredd vind och sadeltak. Bottenvåningen är klädd med sten/betongplattor i stort format, hörnet är indraget med entréparti och uppburet av pelare. Fasaderna är av gult tegel där gavelpartiet har markerad takfot och ett runt fönster. I gaveln finns ett osymmetriskt placerat burspråk i tre våningar. Taket är av tegel och takfoten är klädd med kopparplåt. Tvåluftsfönster och fönsterpartier vid franska balkonger är utbytta. Fem plåtinklädda takkupor har tillkommit senare.

Värdering: Tidstypisk arkitekturstil med bevarade fasader och gavelement. Även om fönster ändrats och takkupor tillkommit är byggnaden förhållandevis välbevarad. Ett tidigt exempel på en övergångsarkitektur mellan tjugotalsklassicism och modernism som tillsammans med intilliggande hus bildar en kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö.

Slaktaren 14 - Beskrivning/karaktärisering: Byggnaden uppfördes vid mitten av 1900-talet då den ersatte tidigare envåningsbyggnader. Den har fyra våningar och sadeltak. Bottenvåningen är klädd med sten/betongplattor i stort format; två entrépartier finns mot Västergatan varav ett är indraget. De avskalade fasaderna är av gult tegel och fönstren är vita, ej ursprungliga. Balkongerna är klädda med ljust grönmålad korrugerad plåt och runt järnräcke mot Västergatan; i sydvästra hörnet finns hörnbalkonger med rundad front i snedställt burspråk. Stuprören är röda.

Värdering: Tidstypisk arkitekturstil med bevarade fasader och gavelement. Även om fönster ändrats och takkupor tillkommit är byggnaden förhållandevis välbevarad. En tidstypisk byggnad som anknyter till de två intilliggande husen och tillsammans med dessa bildar en kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö.

Värdebärande element/beakta särskilt: Byggnadens volymer. Fasadutformning och material, gavelement. Fönstersättning och muröppningar. Entréparti.

Slaktaren 14, Kanalgatan 11A-B - Huset uppfördes i mitten av 1900-talet då det ersatte tidigare envåningsbyggnader. Trevåningsbyggnaden har sadeltak och inredd vind. Takkupor fanns från början, inklädda med plåt. Bottenvåningen är klädd med sten/betongplattor i stort format. De avskalade fasaderna är gjorda av gult tegel med fris kring entréerna och fönstren är vita, ej ursprungliga. Balkongerna är klädda med ljus grönmålad korrugerad plåt och runt järnräcke mot Västergatan och Kanalgatan. Hörnet är avskuret men andra våningen bildar ett skärmtak över hörnentrén. Entréer mot Kanalgatan. Entrépartier i aluminiumplåt. Röda stuprör.

Värdering: Tidstypisk arkitekturstil med bevarade fasader och gavelement. Även om fönster och sannolikt även entrépartier ändrats, är byggnaden förhållandevis välbevarad. Tidstypisk byggnad som hör ihop med de intilliggande husen i tegel från samma tid och tillsammans med dessa bildar en kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö.

Värdebärande element/beakta särskilt: Byggnadens volymer. Fasadutformning och material. Fönstersättning och muröppningar. Ursprunglig planlösning och fast inredning.

Kvarteren Vildsvinet och Baggen - Fastigheterna Baggen 1, 5–8 tillsammans med Vildsvinet 22, 24, 26, 27 och 30 utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde samt består företrädesvis av gathus. Kvarteret Vildsvinet utgörs av äldre bevarad gathusbebyggelse utmed Västergatan och Vångavägen. De tidigaste gathusen utmed Vångavägen ska enligt Johansson vara uppförda kring 1860–70-talen som arbetarbostäder till Eslövs by och införlivade i Västra Sallerups municipalsamhälle 1894 (Johansson, 1984). Kvarteret uppvisar såväl låga äldre gathus sannolikt av lersten/korsvirkeskonstruktion som fullmurade hus såsom Vildsvinet 24 och 30, uppförda något senare vid början av 1900-talet.

Värdebärande element/beakta särskilt: Byggnadens volymer. Fasadutformning och material, gavelement. Fönstersättning och muröppningar. Entréparti.

6.3.4. Kävlinge

Texten i detta stycke är hämtad värderingsdelarna i *Kulturmiljöprogram Kävlinge kommun, tematisk översiktsplan från 2012*.

6.3.4.1. Stora Harrie

Stora Harrie präglas av vägkorset vid kyrkan där kyrkan utgör centrum i sockencentrat tillsammans med skola och församlingshem. Skolbyggnaderna som med sina tre välbevarade sammanbyggda längor och stora skolgård har ett framträdande läge. Den påkostade tegelarkitekturen och storleken på byggnaderna speglar att Stora Harrie var huvudorten, innan bebyggelsen i Rinneback tillkom, varför de har ett stort miljöskapande värde. Även pensionärsbostäderna från 1961 ingår i den miljön då det funnits en tradition i Stora Harrie att förlägga denna funktion nära kyrkan. Smedjan som legat strategiskt vid vägkorset har funnits på platsen sedan åtminstone tidigt 1700-tal. Även vägsträckningarna Tings-, Harrie och Asklundsvägen har ett kulturhistoriskt värde då de också har anor från den tiden.

6.3.4.2. *Lilla Harrie*

Lilla Harrie by är i princip uppdelad i två delar med kyrkbyn med den äldsta bebyggelsen vid vägkorset samt de centrala funktionerna och villorna i söder med järnvägssamhället och industrierna. Kyrkbyn utgör tillsammans med de äldre gatuhusen i tegel och puts samt gårdarna en välbevarad by. Gården med kors-virke och allmogeträdgård vid korsningen av Gamla vägen och Redskapsvägen utgör ett synnerligen gott exempel. Gårdens ålder ger den ett kontinuitetsvärde och de olika funktionerna speglar dess centrala betydelse den haft genom tiderna.

Många av byggnaderna med samhällsfunktioner har ersatts under åren av nya. De har dock uppförts centralt och enligt tradition på den gamla gatumarken. Den gamla skolan som ligger längre norrut är en sådan byggnad, men även det senare tillkomna idrotts hemmet, folktandvården och pensionärshemmet som alla dessutom huserat kommunalkontor. Byggnaderna som speglar Lilla Harries betydelse som centralort i storkommunen har ett kulturhistoriskt värde samtidigt som de också har fina arkitektoniska kvalitéer för tiden omkring 1950.

Lilla Harrie kvarn har ett kontinuitetsvärde då den brukats sedan medeltid. Kvarnen har troligtvis gynnat etableringen av både den Mekaniska Redskapsverkstaden och dess efterföljare samt järnvägen. Det som finns kvar av det lilla stationssamhället, främst det magnifika handelshuset från 1911 – som för övrigt är det enda i sitt slag i hela Kävlings kommun – men även banvaktarstugan och banvallen, utgör värdefulla symbolbärare från den tiden då Lilla Harrie var på stark frammarsch. Den för Skåne så typiska röda tegelarkitekturen finns även representerad genom några villor. Även en del av redskapsbodens fabriksbyggnader är uppförda i det röda maskinslagna teglet, i en enkel arkitektur men med goda proportioner. Byggnadernas storlek och omfattningen på fabriksområdet visar på den betydelse Lilla Harrie Redskapsverkstad haft på jordbrukets effektivisering.

Industrierna och järnvägen har påverkat uppkomsten av alla villorna. De villor som är uppförda från tidigt 1900-tal till 1960-tal är uppförda i olika stilar och storlekar men utgör ändå en enhet. Fasader i tegel och puts, placering en bit in på tomten, smala gator i rutnät, lummiga trädgårdar, sluttande terräng och naturskön omgivning ger dem en lantlig inramning likt en trädgårdsstad. Många har dessutom goda arkitektoniska kvalitéer med många detaljer bevarade.

6.3.4.3. *Virke*

Virke by har en bebyggelsestruktur som är typisk för ett sockencentrum med kyrka och några större gårdar som ligger kvar efter skiftet. Byn karakteriseras av stora gårdar med välbevarade mangårdsbyggnader och ekonomibygnader som blivit påbyggda. Gårdarna visar på kontinuitet av ett aktivt och storskaligt jordbruk. Grusade vägar är ett karakteristiskt drag som bör bevaras.

6.3.5. Lund

Material till följande texter om kulturhistoriskt värdefulla industrimiljöer är hämtat ur *Kulturmiljöprogram Industrimiljöer i Lunds kommun, 2007*. Henrik Borg och Kristina Nilen, regionmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne. Detta program fokuserar på kvarvarande bebyggelse från 1800-talets mitt och framåt som ingår i kommunens bevarandeprogram. Äldre bebyggelse omfattas inte.

Material från *Kulturmiljöprogram Landsbygdens bebyggelse i Lunds kommun, 2013–2014*, Carita Melchert, Daniel Melchert, Aja Guldåker, Gertie Ericsson, Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige. Inriktningen på detta underlag är bebyggelse efter 1800, i tio utvalda områden som utgör riksintresseområden eller pekats ut i Länsstyrelsen i Skånes kulturmiljöprogram samt en översiktlig analys av resterande delar av kommunen gjorts i syfte att identifiera lokala strukturer som bör undersökas ytterligare.

Slutligen har *Kulturmiljöprogram Bostadsområden i Lunds kommun 1945-2005, 2011*, Daniel Melchert, God Bostad Kulturmiljökonsult använts. Detta underlag omfattar staden och de större tätorterna, dessa ligger dock utanför utredningsområdet.

Lunds kommun har tagit fram ett *Bevaringsprogram* att användas som underlag för byggnadsnämndens beslut vid förändringar i kommunens miljöer. I programmet finns stora delar av kommunens kulturhistoriska värden dokumenterade och det belyser många byggnader och miljöer som är kulturhistoriskt värdefulla. Programmets redovisningsnivå och redovisningssätt är inte möjligt att hantera i detta skede. I utredningens kommande steg behöver kulturmiljöer och kulturvärden beskrivas närmare, då kommer bevaringsprogrammet bli aktuellt.

6.3.5.1. Industrimiljöer

Lunds stadskärna. Stadskärnan inhyser de äldsta industrierna, sprungna ur hantverk. Här finns rester av äldre industriella produktionsmiljöer men stadskärnan präglas inte av industrialismens epok. De byggnader som finns kvar har troligen överlevt därför att de legat utanför exploateringsområden, använts kontinuerligt eller anpassats för nya verksamheter.

Innanför vallarna finns 13 byggnader/miljöer som präglats av industriell produktion. De kvarvarande industrierna är spridda över området men nästan alla ligger på gårdarna, dolda från gatan. Den kanske mest iögonfallande och välkända miljön är Armaturfabriken invid stambanan. Utanför vallarna men ändå i centrala Lund ligger Bryggeriet på Kävlingevägen och Leksaksfabriken på Karl XI:s gata. Ingående kvarter är Fiskaren 6 och 7, Paradis 39/40 (Bredgatan 10-12), Paradis 48 (Bredgatan 28), Trädgården 11,

Norra Fäladens företagsområde. I samband med utbyggnaden av Norra Fäladen på 1960-talet planerades ett stråk av industrier intill genomfartsleden Norra Ringen. Kvarteren som utgör företagsområdet är långsmala och endast en fastighet djupa. Bebyggelsen är präglad av läget mellan genomfartsled och bostadsområde. Den smala kvartersytan ger ett led av bebyggelse. Byggnaderna är låga i en eller två våningar och flera förefaller vara uppförda från slutet av 1960-talet. Ingående kvarter är Inteckningen 5.

Ideon/Pålsjö. Området utgör en kil mellan E 22 och Tekniska högskolan i väster. I området finns Forskarparken och Scheeleparken. Området upptas av stora anläggningar (Ideon forskningspark, AstraZeneca, Active Biotech, Axis). Längst norrut närmast Norra Ringen

har Gambro expanderat sin verksamhet. Områdets ängar bebyggs när kulturmiljöprogrammet skrivs.

I området grundade handelsmannen O Jönsson ett tegelbruk efter att år 1837 köpt en tomt. Tegelbruket köptes av staden 1949, nu ligger Lunds tekniska högskola på området. På området finns dammar från tegelframställningen lertäkter. Akademiska hus har flyttat in i lokaler som tidigare använts av en handsk- och garveriverksamhet. Ingående kvarter är Studentkåren 4, Studentkåren 2, kv. Syret, kv Vätet. Forskaren 1, Reuterdahl 6 och 8.

Brunnshög/Lunds NE. I kommunens planer kallas området i nordöstra Lund - Lund NorthEast och beskrivs som Lunds framtida företagsområde. Förhoppningar finns att läget i Öresundsregionen ska göra Lund NE till en plats där nya kunskapsintensiva företag ska välja att etablera sig. European Spallation Source, ESS, är en europeisk forskningsanläggning på planeringsstadiet. ESS syftar till att skapa nya insikter inom prioriterade områden som exempelvis materialteknik, medicin och bioteknik. För närvarande konkurrerar flera länder om var ESS ska etableras.

Området ligger öster om E22:an och delas av Solbjersvägen i en sydlig och en nordlig halva. Öster om den sydliga delen finns planer på bostadsområde. I den södra delen ligger vattentornet och Sony-Ericssons samt Ericsson Mobile Platforms stora kontorsbyggnader. En större nybyggnad för Sony-Ericson är under uppförande och beräknas vara klart för inflyttning för 2000 anställda under 2008. Även Ericsson Mobile Platforms planerar för utbyggnad.

Den norra delen innehåller ännu inga fasta anläggningar men längs Odarslövsvägen och Brunnshögsvägen har Sony-Ericsson byggt upp en anläggning av moduler. Modulerna är i en våning eller staplade ovanpå varandra till två våningar. Modulerna kan ses som en exponent för den snabbt växande industrin. Området kallas på skylt för Öresund park.

Nya Vattentornet 2, ritad av gert Wingårdh för Ericsson REM och uppförd 1996-97. Sedan Sony Ericsson bildades 2001 har ytterligare etapper byggts, den senaste klar 2008. Byggnaden uppvisar tydliga exponenter för tidsandan.

Råbyholm / Norra Knästorp svägen. Namnet Råbyholm kommer från färgerifabrikör Carl Otto Borgs gård i området. Idag finns ett bostadshus från 1870, en arrendatorsbostad, lantarbetarbostad och några mindre delar av ekonomibygnaderna kvar i områdets norra del, omgivna av uppvuxna lövträd och gräsmattor. Söder om gården ligger ett mindre område med ett antal småföretag inrymda i enkla hallbyggnader uppförda i en till två våningar i tegel, prefabricerad betong eller plåt. Taken är plana eller svagt sluttande. Området söder om Råbyholms gård och Ruben Rausings gata är bebyggt med industrier. Tetra Paks fabriksbyggnad uppfördes 1956 och har sedan dess utvidgats ett flertal gånger, så även 2007. Tetra Pak dominerar i områdets södra och västra delar med låga byggnader, slutna fasader i rött tegel och flacka tak. Ingående kvarter är Råbyholm 3 och Jöns Petter Borg 7.

Margretedal. På området finns äldre industribyggnader, ett mejeri från 1896 och station och lokstall till den nu nedlagda järnvägen. Verksamhetsbyggnaderna är av enklare karaktär. I området finns också kommunalteknisk bebyggelse. Området var år 2007 under kraftig omdaning från industri- och verksamhetsområde till bostadsområde med handel. Med de nybyggda bostadshusen introducerades en annan skala och nya fasadmateriäl i området.

Revingelyckan, ett fd kontors- och vågbyggnad uppförd för det kommunalt ägda stenbrottet i Hardeberga 1916, om- och tillbyggt 1942 samt 1993. En anspråkslös byggnad men med anknytning till den för Lund viktiga industrin, stenhanteringen. Övriga ingående kvarter är Hardebergabanan 5, Stenkrossen 2,

Södra företagsområdet, Rådmansvången. Området domineras av den stora anläggningen som tidigare tillhört Åkerlund och Rausing, uppförd i etapper med början på 1930-talets slut. En stor del av området är fortfarande obebyggt och används för vallodling. Rester av läplantering av poppel finns i området. Ingående kvarter i området är Lyckebacken 5 och Lyckebacken 2.

Spoletorp/Sockerbruksområdet. I området finns fd Öresunds sockerraffinaderi och fd postterminal (Kv Postterminalen) byggd 1983 efter ritningar av Karl Koistinen. Intill ligger även en mindre tryckeribyggnad (Wallin & Dalholm boktryckeri AB) uppförd med fasader i aluminiumplåt och grönmålad plåt under ett plantak. I området finns även mindre verksamhetsbyggnader som inrymmer mattbutik och däckhandel. Bebyggelsekaraktären är gles och lågexploaterad.

Öresundsvägens företagsområde. Öresundsvägens företagsområde är ett blandat industri- och verksamhetsområde om cirka 40 stora byggnader. Området domineras av förpacknings- och metallindustri. De större industrierna är belägna utmed det gamla industrispåret som löper i områdets mitt. Områdets sydvästra del inrymmer till större delen byggnader för handel samt kontor. Här finns även ett tidigt exempel på etablering av industrihotell. Utmed Öresundsvägen har en koncentration av mindre verkstäder och hantverksföretag växt fram sedan 1940-talet. Det exponerade läget har dessutom dragit till sig handel, framförallt byggrelaterad sådan. Varierande exploateringsgrad och breda, raka vägar. En historiskt förankrad siktlinje är den gamla Bjärredsbanans sträckning som löper genom området sedan 1901, banan lades ner 1939/1940, men användes som industrispår mellan 1943 och 1981. Alfa Laval byggde i området på 1930-talet. Till den äldsta verksamheten som fortfarande bedrivs i ursprungliga om än utökade lokaler hör Lunds Snickerifabrik. Diwongs bageri, nuvarande Skogaholms Bröd, flyttade på 1950-talet från innerstadsläge till Annedalsvägen. Det är med början på 1960-talet som området bebyggs i större omfattning.

Ingående kvarter är Raffinaderiet 1, Förlaget 3, Separatoren 1, Värmeväxlaren 3, Kugghjulet 4, Kugghjulet 1 och 3, Länsmannen 4, Länsmannen 3 Länsmannen 1, Töebacken 7, Annedal 2, Annedal 4, Gustavshem 5, Virket 5 och Måsen 16.

Gunnesbo/Nöbbelev. Området rymmer cirka 100 företag däribland Tetra Pak och Alfa-Laval där den senare dominerar den norra delen av området. Byggnaderna är anspråkslösa, och enkelt byggda med fasader i plåt, gult tegel eller prefabricerade element. De är låga i en till två våningar och indragna på tomterna och byggda under 1970- 80 och 90-talen.

Ingående kvarter är Rudebok 1, 3, Rudebok 2, Traktorn 2, Välten 4, Tjugan 1

6.3.5.2. Landsbygdens bebyggelse

Kungsmarken – Fågelsångsdalen. Området sträcker sig från Södra Sandby i öster till Kungsmarken i väster och följer huvudsakligen Sularpsbäcken med dess källflöde, Glomsjön. En stor del utgörs av åkermark, men inom området finns även fyra naturreservat och en golfbana. Bebyggelsen består av spridda gårdar samt en mindre bebyggelseagglomeration i anslutning till den före detta järnvägsstationen Hardeberga på den nedlagda banan mellan Lund och Harlösa. Banvallen är numera ett viktigt gång-, cykel- och ridstråk.

Området utgör både riksintresse för kulturmiljövården [M 81] och ingår i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram.

Lackalänga (Västra Hoby och Stångby socknar). Området innefattar Västra Hoby och Stångby socknar i nordvästra delen av Lunds kommun. Det är en slättbygd med två medeltida kyrkbyar och vattenkvarnmiljöer längs Kävlingeån. Vid enskiftet genomfördes en omfattande utflytning av gårdar från bytomterna. Trots det är bytomterna relativt välbevarade. Landskapet karaktäriseras idag av fullåkersbygd med utspridda bondgårdar och tydlig enskiftesstruktur i fastighetsindelningar. Stångby mosse är ett avbrott i fullåkersbygden med öppen betesmark och några få kvarvarande spridda smågårdar.

Området utgör både riksintresse för kulturmiljövården [M 45] (delen i Västra Hoby och Stångby socknar) och ingår i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram.

Svenstorp - Flyinge - Västra Hoby. Området innefattar delar av Håstad, Igelösa, Odarslöv och Södra Sandby socknar i norra delen av Lunds kommun. Landskapet söder om Kävlingeån karaktäriseras av ett böljande jordbrukslandskap. Området bär prägel av slottslandskap med stora brukningsenheter, alléer och koncentrerad bebyggelse till huvudgården Svenstorp, Flyinge kungsgård och byarna Igelösa, Håstad och Flyingeby. Flyinge kungsgård utgör byggnadsminne. Vid Kävlingeån finns kvarnmiljöer och samlad småskalig bebyggelse. Riksintresseavgränsningen kan anses snäv i och med att de för Svenstorps godsmiljös helhetsbild viktiga plattgårdarna Östragård och Västragård vid Svenstorp ligger utanför riksintresseområdet.

Området utgör både riksintresse för kulturmiljövården [M 80] och ingår i Länsstyrelsen i Skånes regionala kulturmiljöprogram.

6.3.5.3. Bostadsområden från perioden 1945–2005

Norra Lund. Kobjer, Möllevången, Oscarshem, Nöbbelöv, Gunnesbo, Norra Fäladen, Ladugårdsmarken och Annehem

Östra Lund. Galjevången, Tuna, Vipelyckan, Mårtens Fälad, Östra Torn och Linero

Södra Lund. Stampelyckan, Nilstorp, Hospitalsgården och Klostergården

Västra Lund. Rådmansvången, Pilelyckan, Papegojelyckan, Klosters Fälad och Värpinge.

6.4. Statliga Byggnadsminnen

En byggnad, park, trädgård eller anläggning som har synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller ingår i ett bebyggelseområde med sådana värden och som ägs av staten kan bli statliga byggnadsminnen. Förändringar måste genomföras på ett sådant sätt att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förstörs, Figur 41, 43–46.

6.4.1. Hovdala slott, Hovdala 1:3, Hässleholms kommun

Hovdala slott är statligt byggnadsminne som omfattar flera byggnader och omgivande mark. De äldsta byggnaderna på Hovdala härstammar från början av 1500-talet. Mangården anlades då på en holme i ån och den med stadigas stenladugårdar, murar och ett starkt försvarstorn skyddade ekonomigården anlades på fastlandet med broförbindelse till mangården. Hovdala brändes 1678 av snapphanar men återuppbyggdes snart. Av byggnader som någorlunda klarade branden märks mangårdens norra länga, vars ankarjärn bär årtalet 1511 och ekonomigårdens port- och försvarstorn, Figur 48, som torde ha uppförts av Sigvard Grubbe omkring 1600. Mangårdens östra länga bär årtalet 1681.

Figur 48. Porthuset vid Hovdala slott.

6.4.2. Eslövs stationsområde, Eslövs kommun

Flera delar av stationsanläggningen omfattas av skydd enligt förordningen om statliga byggnadsminnen, däribland trappöverbyggnad, perrongtak och person- och resgodstunnel.

6.4.3. Lunds botaniska trädgård, Lunds kommun

Lunds botaniska trädgård är statligt byggnadsminnen, med agardhianum, kolhuset, orangeriet, botaniska museet och institutionen för systematisk botanik, Botanicum 15. Lunds botaniska trädgård byggdes åren 1862–67. Botaniska museet stod klart 1913, och är därmed ett av de senare tillskotten i Botaniska trädgården. Byggnaden är uppförd i en nationalromantisk anda med drag av medeltidsromantik. Huset byggdes ursprungligen för

att bereda plats åt de alltmer omfattande botaniska samlingarna. Förutom några arbetsrum innehöll byggnaden herbarie- och bibliotekssalar.

6.4.4. Historiska museet i Lund, Historiska museet 1, Lunds kommun

Huset uppfördes 1840–45 som biskopsresidens. Arkitekt var Axel Nyström och byggnadsledare C. G. Brunius. När huset var färdigbyggt ansågs det för stort för biskopen och byttes mot den för universitetets naturvetenskapliga institutioner nyuppförda byggnaden på sandgatan. 1917 byggdes huset om och har sedan dess inrymt Lunds universitets historiska museum.

6.4.5. Lundagårdshuset, Universitetet 1, Lunds kommun

Huset är en renässansbyggnad uppförd 1578–84 för danske kungen och hans befallningshavare. Den hade 1688 blivit huvudbyggnad för Lunds universitet och omgestaltats vid en restaurering på 1740-talet efter Carl Hårlemans intentioner. C. G. Brunius ledde 1835–39 en restaurering av det - som han då ännu trodde - medeltida huset. Ritningarna till ombyggnaden överarbetades visserligen av Axel Nyström men ombyggnadsarbetena präglas helt av Brunius, vars uppfattning om romansk arkitektur i sin tur kom att färgas av Lundagårdshuset. Lundagårdshuset har genomgått ytterligare en restaurering i medeltidsromantisk anda. Det var 1877–79 under ledning av Helgo Zettervall.

6.4.6. Palaestra et Odeum, Universitetet 1, Lunds kommun

Palaestra et Odeum uppfördes efter Helgo Zettervalls ritningar 1882 som en pendang till Lundagårdshuset i Universitetsplatsens mittaxel. Den enhetliga fasaden byggdes framför det högre huset med musiksäl (odeum) och det lägre huset med gymnastiksäl (palaestra). Byggnaden är uppförd på det gamla orangeriets plats. Delar av detta finns kvar i huset. 1980 skadades huvudfasaden och gymnastiksalen vid en brand. 1983–84 lades nytt tak över palaestradelen och fasaden återställdes.

6.4.7. Theologicum, Universitetet 1, Lunds kommun

1853 invigdes anatomibygnaden i den gamla botaniska trädgården. Byggnaden ritades av H. J. Strömberg. 1897 övertogs huset av geologiska institutionen och 1930 av teologiska institutionen. Byggnaden har idag annan användning.

Theologicum är en tegelbyggnad med lisener, våningslister och friser i mönstermurning. 1952 byggdes interiören om, då tillkom även nya fönster på norra gaveln.

6.4.8. Universitetshuset, Universitetet 1, Lunds kommun

Universitetshuset uppfördes 1878–82 efter ritningar av Helgo Zettervall. Huvudbyggnaden är ett manifest i hellenistisk stil för det gamla universitetet. Husets och rummens symbolfunktion har uttryckts i arkitektoniska detaljer, färgsättning, allegoriska figurer och emblem. Universitetsplatsens huvudaxel med fontän och terrass förstärks i husets atrium och aula. Atriets interiör är komponerad efter pompejanska förebilder. Aulan är en enhetlig

rumsskapelse som är inspirerad av antika basilikor och triumfbågar. Dess interiör med kasettliknande tunnvalv restaurerades 1984–86.

6.5. Byggnadsminnen

Följande byggnadsminnen, vilka skyddas enligt KML 3 kapitel, har bedömts ligga inom utredningsområdet, Figur 41, 43–46. De enskilda byggnadsminnena har inte beskrivits särskilt utan redovisas i nedanstående tabell.

Tabell 1. Tabell över byggnadsminnen inom utredningsområdet.

Kommun	Byggnadsminne
Hässleholm	Norra Mellby skol- och fattighus, Mellby 2:2
Höör	Bosjöklorders slott, Bosjöklorder 1:740 mfl.
Eslöv	Eslövs station, Eslöv 54:3
	Bålamöllan, Bålamöllan 1:3
	Västra Sallerups prästgård, Jep Klockare 7
	Eslövs medborgarhus, Kopparslagaren 1
	Skarhults slott, Skarhult 13:36
	Trollenäs slott, Trollenäs 2:20
Lund	Universitetsbiblioteket, Absalon 5
	Skånska hypoteksföreningen, Altona 2
	Bruniushuset, Brunius 12
	Krognoshuset, Döbeln 8
	Östervångskolan, Dövstumskolan 11
	Flyinge hingstdepå och stuteri, Flyinge 22.44 mfl
	Stäket, Färgaren 26
	Fru Görvels hus, Färgaren 29
	Glädjen 15, Glädjen 15
	Liljewalchska huset, Glädjen 4
	Tegnér-museet, Gråbröder 15
	Institutionsbyggnaderna i kvarteret Hyphoff, Hyphoff 9 mfl
	Banvaktarstugan i Håstad, Håstad 23:1

	Högre allmänna läroverket, Katedralskolan 8
	Kanikresidenset, Maria Magle 11
	Wickmanska gården, Paradis 35
	Westmans villa, Professorn 10
	Rådhuset, Sankt Botulf 14
	Ekska huset, Sankt Peter 28
	Kjederqvistska gården, Sankt Peter 32
	Gathusen Bredgatan 19 och 21, Sankt Peter 39
	Observatoriet, Svaneluckykan 3
	Zettervallska villan, Thomander 32

6.6. Kyrkligt kulturarv

Utredningsområdet berör cirka 70 socknar varav flertalet har kyrkobyggnader (oftast med tillhörande begravningsplats), liggande inom utredningsområdet, som berörs av tillståndsplikt enligt 4 kap KML, dessa redovisas på kartor i föreliggande PM utifrån redovisning på länsstyrelsens webgis, Figur 41, 43–46.

Inom utredningsområdet finns även ett flertal begravningsplatser, utan tillhörande kyrka, vilka berörs av tillståndsplikt enligt 4 kap KML. Dessa redovisas på kartor ovan utifrån redovisning i fastighetskartan, Figur 41, 43–46.

6.7. Kulturvärden skyddade i detaljplan

Kulturvärden skyddade enligt plan- och bygglagen redovisas på kartor i föreliggande PM utifrån redovisning på länsstyrelsens webgis, *Skyddad bebyggelse enligt PBL*, Figur 41, 43–46.

6.8. Forn- och kulturlämningar

Forn- och kulturlämningar registreras i Kulturmiljöregistret. En publik sida av detta register benämns Fornsök. Registret har byggts upp över tid och är inte heltäckande.

I samband med utgivandet av den ekonomiska kartan genomfördes fornminnesinventeringar. Före detta Kristianstads län förstagångsinventerades åren 1967, 1969 och mellan åren 1971–1973. Delar av länet har sedan andragångsinventerats åren 1980 och 1982. Malmöhus län förstagångsinventerades åren 1968–1971 och

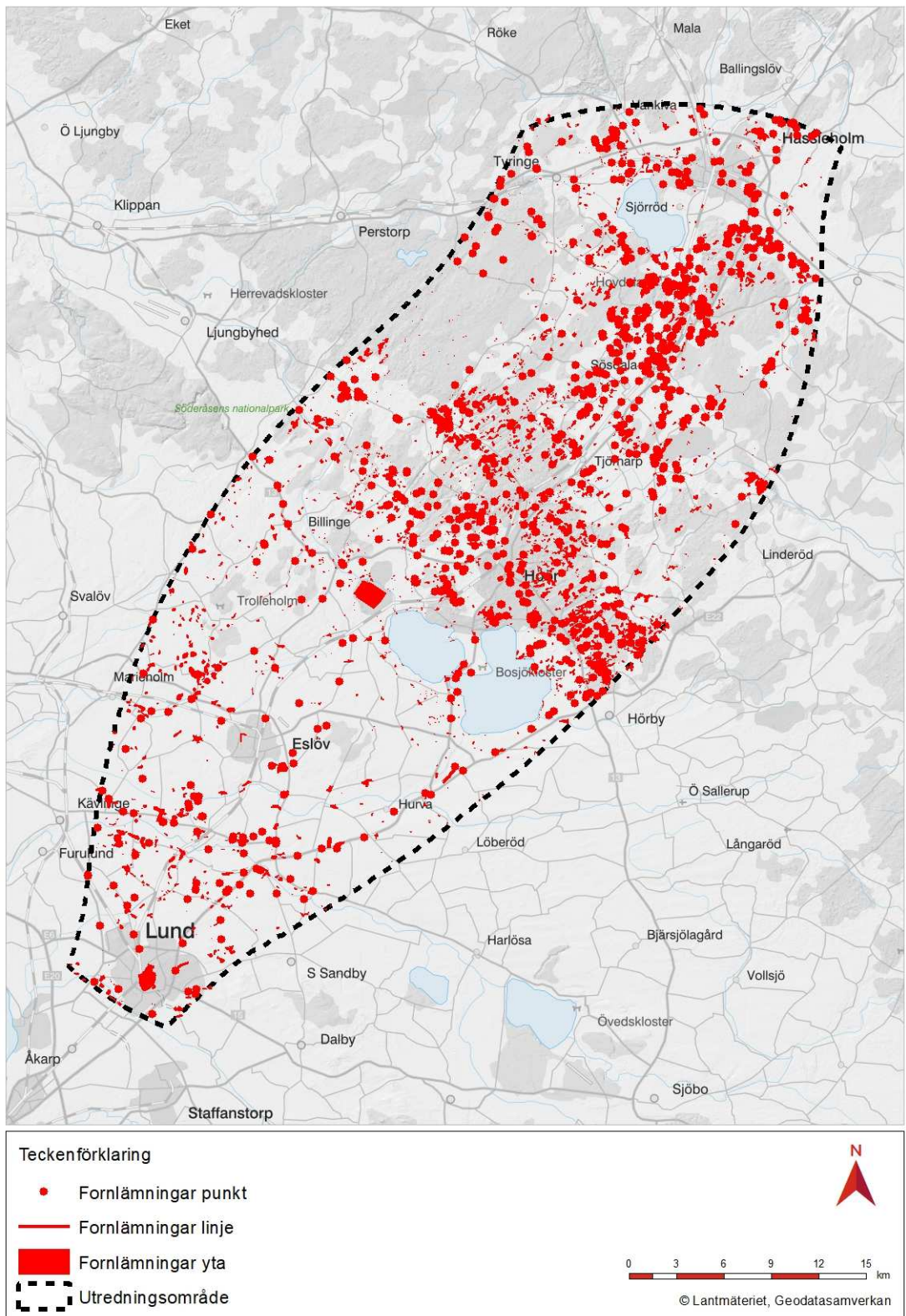
andragångsinventerades åren 1985–1987, 1992, 1993, 1995 och 1996. Delar av utredningsområdet har även inventerats inom ramen för inventeringsprojektet Skog&Historia.

Utöver dessa inventeringar har arkeologiska utredningar genomförts där många nya lämningar påträffats och registrerats. Arkeologiska utredningar genomförs där exploatering av mark ska göras vilket innebär att inventeringar främst företagits i områden med högt exploateringstryck. Det gäller främst där bebyggelse och infrastruktur etablerats och då i närheten av tätorterna.

I föreliggande PM har enbart de forn- och kulturlämningar beaktats och presenterats, som i kulturmiljöregistret har antikvarisk bedömning *Fornlämning*, med undantag för lämningstypen Bytomt/gårdstomt, där även lämningar med antikvarisk bedömning *Möjlig fornlämning* och *Ingen antikvarisk bedömning*, tagits med. Detta med anledning av att Länsstyrelsen i Skåne, i sin tillståndsprövning, 2 kap KML, bedömer samtliga lämningar av typen Bytomt/gårdstomt, som Fornlämning, Figur 41, 43–46, 49.

Även om en fornlämning inte registrerats i Kulturmiljöregistret har den samma lagskydd som om den var registrerad, se kapitel 3.

Figur 49. Samtliga fornlämningar inom utredningsområdet. För samtliga kartor i föreliggande PM gäller att för lämningstypen Bytomt/gårdstomt presenteras även lämningar med antikvarisk bedömning Möjlig fornlämning och Ingen antikvarisk bedömning.

6.8.1. Karaktäristiska fornlämningar i utredningsområdet

De olika naturgeografiska förutsättningarna inom utredningsområdet har gjort att fornlämningsbilden skiljer sig åt. Denna skillnad kan bero på att det faktiskt var olika inom området vid olika tider i vår historia men det kan även bero på att delar av området är bättre inventerat och att fornlämningar tagits bort i samband med exempelvis jordbruk. Alla fornlämningar är lagskyddade och viktiga för förståelsen av vår historia. Även lämningar klassade som övrig kulturhistorisk lämning kan ha ett stort värde i de fall de ingår som delar i en större kulturmiljö, exempelvis stenmurar som kan knytas till säterimiljöer. Vissa fornlämningskategorier är karaktäristiska för utredningsområdet.

6.8.1.1. Boplatser

I hela utredningsområdet finns boplatser. Karaktäristiskt för boplatserna är att de inte syns ovan mark. Flertalet boplatser har därmed registrerats utifrån fynd som påträffats i åkermark och i samband med arkeologiska utredningar eller vid exempelvis torvtäkter. De registrerade boplatserna är inte avgränsade vilket innebär att en exploatering i anslutning till lämningen kan skada och fragmentera denna.

6.8.1.2. Bytomter

Inom utredningsområdet finns ett flertal övergivna by- och gårdstomter. Karaktäristiskt för dessa är att flertalet är byar som avhysts i samband med omorganisation vid de stora godsen och till viss del även vid inrättandet av plattgårdar. Bytomterna är således viktiga dokument i förståelsen av godslandskapets framväxt. Godslandskapet är ett av Länsstyrelsen i Skånes prioriterade områden.

Bytomter och gårdstomter är många gånger bedömda som *Fornlämningar* men inte alltid. I föreliggande PM har även lämningar i denna lämningskategori, med antikvarisk bedömning *Möjlig fornlämning* och *Ingen antikvarisk bedömning*, tagits med. Detta med anledning av att Länsstyrelsen i Skåne, i sin tillståndsprövning, 2 kap KML, bedömer samtliga lämningar av typen Bytomt/gårdstomt, som Fornlämning.

6.8.1.3. Gravar

Megalitgravarna är inte så många i utredningsområdet men har upptäckts i stigande grad under de senaste 20 åren, i samband med stora infrastrukturbyggen som E6:an vid Håslöv och vid 4-spårsutbyggnaden vid Flackarp.

Karaktäristiskt för *bronsålderns* landskap är de monumentala gravarna i form av högar och *rösen*. Högarna är karaktäristiska för slättlandskapet och rösen i mellanbygd och skogsbygd.

I anslutning till kommunikationsleder ligger inte sällan de stora gravfälten med resta stenar och skeppsättningar, exempelvis gravfälten vid Håglinge och Vätteryd.

6.8.1.4. Fossil åkermark

Fossil åkermark är en karaktäristisk fornlämningstyp som återfinns i utredningsområdets norra del. I slättbygden finns spåren efter den äldre odlingen i stort sett inte kvar vilket beror på den höga uppodlingsgraden under senare tid.

6.8.1.5. Runristningar

Runristningar är få inom utredningsområdet men är karaktäristiska för den yngre järnåldern då de är våra första skriftliga dokument. De återfinns i slättbygden och mellanbygden, Figur 50.

6.8.1.6. Kommunikationshistoriska lämningar

Vägar har stor betydelse för landskapet och hur man upplever olika miljöer. De olika kommunikationslederna visar på människans rörelsemönster i landskapet. En väg kan ha ett stort kulturhistoriskt värde om den till exempel berättar om äldre vägbyggnadsteknik eller om epoker i vägbyggandets historia. Vägarna är ryggraden i de strukturer som bildats och utvecklats under olika epoker i vår kulturhistoria.

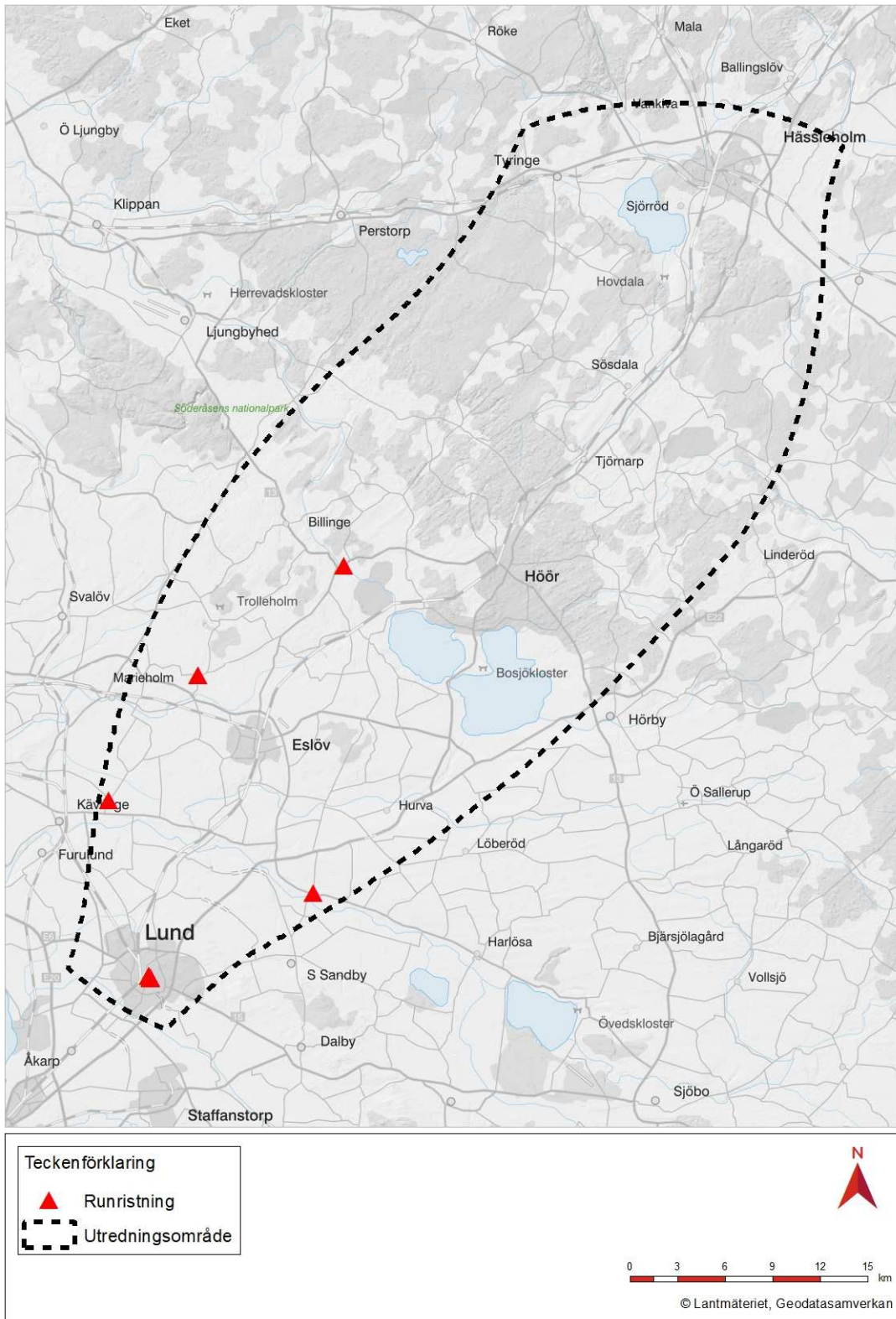
Till vägarna hör objekt som milstenar, stenalvsbroar, vägvisarstenar och gästgiverier. Den miljö som omger vägen är också av stor betydelse för vägens kulturhistoriska värde. Detta är större om det omgivande landskapet också har kulturmiljökvaliteter.

6.8.1.7. Järnframställningsplatser

Järnhanteringen torde i gången tid ha spelat en betydande roll i hela Skånes skogsbygd. I utredningsområdets norra del, inte minst i Hässleholmstrakten, finns ett flertal slaggförekomster som bär vittnesbörd om utvinning av järn ur myrmalm. Järnframställningsplatserna är registrerade som blästbrukslämningar.

6.8.1.8. Kvarnar

Kvarnar är karaktäristiska i detta område och är intimt förknippad med den ökande spannmålsodlingen från medeltid och framåt. Även i de små vattendragen har vattenkraften utnyttjats för malning. Flera av kvarnarna har sedan utvecklats med sågverk och andra småindustrier.

Figur 50. Runristningar inom utredningsområdet.

7. Strukturella förändringar som påverkar kulturmiljön

Den nya järnvägen kommer ha en stel geometri i både plan och profil som ställer stora krav på raket och låg lutning. Den bitvis kuperade terrängen kommer att medföra att järnvägen kommer att gå på bro, genom tunnel, på bank och i skärning. Järnvägen kommer att omvandla landskapet kraftigt men på olika nivå beroende på terrängslag. I skogsmark blir påverkan främst lokal, medan det i det öppna landskapet kan ge större påverkan för landskapsbilden. I skogsmark kommer förvisso gator att tas upp vilka kan komma att kännas som ett främmande inslag som skapar barriärer.

Med sin moderna karaktär medför anläggningen en påverkan på det historiska landskapet. De sannolika effekterna på landskap och kulturmiljö kan dels bestå av direkt påverkan där lämningarna skadas eller försvinner, dels genom att barriäreffekter skapas så att områden fragmentiseras eller att närmiljön runt befintliga kulturvärden förändras. Fragmenteringen av landskapet kan även skapa restytter, exempelvis delar av åkrar som är för små för att brukas. Dessa riskerar då att växa igen och påverkar således landskapets öppenhet och dess karaktär.

Även rörelsen, det vill säga den höga hastigheten, framstår som ett främmande inslag med stor påverkan på upplevelsen av kulturlandskapet. Vilka effekter exploateringen får på kulturmiljön hänger samman med miljöernas eller lämningarnas karaktär, värde och känslighet, samt järnvägens geografiska, visuella och audiella förhållande till dessa. Den visuella och audiella påverkan kan även variera beroende på om järnvägen går i tunnel, bank eller skärning. Det tekniska utförandet påverkar också landskapet, exempelvis kan järnvägen anläggas på landskapsbroar, istället för på bank, och på så sätt minska barriäreffekten.

En genomgång av förändringarna och vilka enskilda objekt som riskerar att skadas eller förändras har inte varit möjlig i detta skede. En mer noggrann beskrivning av påverkan på kulturmiljövärden kommer att krävas i det fortsatta arbetet.

7.1. Särskilt känsliga och miljöer

En målsättning med arbetet är att peka ut särskilt känsliga kulturmiljöer. I detta skede är det inte möjligt att gå ner på detaljnivå då de enskilda objektens värden måste definieras och kartläggas. Nedanstående beskrivning är därmed generell och pekar ut kategorier som i detta skede bedömts som värdefulla att det kan bli problem att få tillstånd att bygga järnvägen eller att kostnaden för denna blir hög.

7.1.1. Riksintressen

I miljöbalkens hushållningsbestämmelser sägs att områden som bedöms vara av riksintresse ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada deras värden eller påtagligt försvåra möjligheten att använda dem för avsett innehållsändamål. Inom utredningsområdet berörs drygt 10 riksintressen för kulturmiljövården. En analys av deras värde och sårbarhet måste göras innan en bedömning om påtaglig skada kan göras. Generellt kan sägas att riksintressen för kulturmiljövården ska undvikas. Riksintresset kan påverkas av en förändring utanför markerat område. Bedömning av påverkan på riksintresset ska därför inte bara avgränsas till den på kartan utpekade ytan.

7.1.2. Särskilt känsliga fornlämningskategorier

I slättbygden blir de synliga fornlämningarna då främst gravhögar från *bronsåldern* extra känsliga för visuell påverkan. Siktlinjer mellan de olika gravarna och andra landskapsrum kan lätt brytas. Då få synliga fornlämningar finns inom slättbygden blir de få kvarvarande viktiga.

Boplatser kan vara känsliga för ingrepp genom att de dels inte är avgränsade och dels att de riskerar att fragmenteras. Ytstora fornlämningar är alltid känsliga för fragmentering och att endast delar undersöks och resterande del tappar koppling till omgivande landskap. Boplotsundersökningar kan även medföra höga arkeologikostnader.

Bytomter och stadslager samt i viss mån förhistoriska boplatser innehåller organiskt material i form av trä, textilier och läder. Att gräva i eller i anslutning till dessa lämningar kan leda till grundvattensänkningar vilket förstör det organiska materialet när lagren torkar ur. Grävning i dessa kulturlager kan även göra att syre tillförs till de kvarliggande delarna vilket skyndar på nedbrytningen av metaller. Bytomter och stadslager kan även medföra höga arkeologikostnader.

Större gravfält visar på en tidig samhällsstruktur och det etiska värdet i att gräva gravar med mänskliga kvarlevor måste beaktas. Kan även medföra höga arkeologikostnader.

7.1.3. Byggnadsminnen och statliga byggnadsminnen

Byggnadsminnen, såväl statliga som byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen utgörs av byggnader, anläggningar, miljöer och parker med mycket högt kulturhistoriskt värde och allmän intresse. Skyddet som byggnadsminne ges framför allt till byggnader, anläggningar, miljöer och parker som är unika. Byggnadsminnena kan påverkas direkt genom fysiska ingrepp men också indirekt när omlandet påverkas och kontakten mellan byggnadsminne och omgivning bryts eller förändras. Byggnadsminnena är känsliga för förändring och i de flesta fall oersättliga.

Inom området finns sju statliga byggnadsminnen. I Hässleholm är Hovdala slott byggnadsminne och i Lund finns flera bebyggelser och bebyggelsemiljöer knutna till Universitetsområdet och Lunds botaniska trädgård.

7.1.4. Kyrkliga kulturminnen

Området berör 70 socknar. Flera av dessa har kyrkor med medeltida ursprung. Kyrkorna utgjorde tidiga sockencentrum och är vanligen placerade för att synas väl i terrängen. Flera

av dem har behållit sin dominanta ställning som blickpunkt i landskapet och är därmed känsliga för storskaliga moderna inslag som en ny järnväg kan vara.

7.1.5. Utpekade kulturmiljöer på regional och kommunal nivå

I utredningsområdet finns områden som utpekats på regional nivå och på kommunal nivå. Ibland sammanfaller dessa miljöer. Regionala och lokala kulturmiljöer är av stor vikt för lokalsamhället och är viktiga i människors liv och vardag inte minst för miljöernas funktion för identitet samt sociala funktioner och samband i samhället. I dessa miljöer samverkar ofta flera av kulturmiljövårdens lagskydd och de innehåller många gånger värden från olika tider och med olika uttryck. Miljöerna är ofta välkända i närområdet och har lång kontinuitet, både i sin historiska funktion och många gånger som vårdat, gemensamt kulturarv.

Regionala och lokala miljöer är också värdefulla ur ett nationellt perspektiv eftersom de är unika för en viss del av landet och formade av lokala förutsättningar.

8. Slutsatser och fortsatt arbete

Föreliggande PM Kulturarvsanalys 1(2) – Förutsättningar, redovisar kända kulturvärden inom utredningsområdet. För fortsatt arbete, PM Kulturarvsanalys 2(2) – Konsekvensbedömning, med fördjupad kunskap samt en analys av hur lokalisering av en ny järnväg ska kunna undvika eller minimera intrång i kulturmiljöer och kulturhistoriska sammanhang liksom en värdering och bedömning av konsekvenser för kulturmiljöer, krävs:

- Bättre tillgång till befintliga, kommunala underlagsmaterial.
- Där kommunala material saknas, helt eller delvis, behöver kunskap sammanställas genom fältbesök och inventering samt värdering och analys av karaktär och värde genomföras.
- Kulturmiljöanalys av Lund och Hässleholm med fokus på kulturvärden i stadsbild och stadsstruktur i syfte att ta fram ett material som kan användas för utvärdering av stationslägen.
- För riksintressen kan eventuellt fältbesök och/eller inventeringar bli nödvändigt, för att kunna göra kontroll av uttryck och värdebeskrivningar.
- För fornlämningar kan eventuellt fältbesök och/eller inventeringar bli nödvändigt för att kunna göra bedömning av värden.

I det kommande arbetet kommer bedömningar av konsekvenserna för kulturmiljön göras:

- Kulturarvsanalysen ska kompletteras med analys av värdebärande karaktärsdrag, sårbarhet, känslighet för förändring och rekommendationer vid lokalisering av järnväg.
- Ge förslag på åtgärder för att stärka kulturmiljön.
- Identifiera den ur kulturmiljös synvinkel mest lämpliga och genomförbara alternativet.
- Identifiering och redovisning av alternativskiljande effekter och konsekvensbedömningar.
- Identifiera särskilt kostnadsdrivande fornlämningsmiljöer.
- Identifiera fornlämning som kan vara av sådan dignitet att länsstyrelsen ej kommer ge tillstånd till ingrepp enligt 2 kap. KML.

Nedanstående text är en beskrivning av hur det kommande arbetet kan göras. Det samlade resultatet av kulturarvsanalysen kommer ge förslag på eventuellt nödvändigt fortsatt utredningsarbete och vilka åtgärder som kan förväntas bli nödvändiga.

8.1. Bedömningsgrunder och värdering; lagskyddade lämningar, matris

Kulturmiljöer förändras över tid och förändringarna kan ske på olika sätt. En direkt påverkan kan vara förstörelse eller intrång i en enskild lämning, miljö eller byggnad. En

indirekt påverkan kan vara en barriäreffekt, det vill säga att man skär av viktiga samband eller gör strukturer svåra att uppfatta.

Synen på hur vi väljer att bevara och vårda landskap och miljöer, har förändrats över tid och kommer alltid att förändras.

Bedömningen av konsekvenser görs i tre steg där värdet eller känsligheten hos de berörda områdena längs sträckan bedöms (steg 1) liksom påverkan på områdena (steg 2). Områdets antagna värde och den påverkan som antas ske på området vägs ihop till en antagen effekt och/eller konsekvens (steg 3).

Värde/Känslighet

Ett områdes värde utgår främst ifrån dess värden ur ett samhällsperspektiv, det vill säga, det är de allmänna intressena som är utgångspunkten. Värden kan vara utpekade sedan tidigare, tillkommit vid exempelvis arkeologiska utredningar, eller ha identifierats under arbetet med miljöbeskrivningen. Känsligheten utgår ifrån hur sårbart ett intresse eller ett värde är för en förändring eller störning.

Påverkan

Med påverkan avses fysisk förändring eller intrång. Fokus av bedömningen är på den mer betydande påverkan som identifierats. I bedömningen av påverkan på en kulturmiljö, exempelvis ett riksintresse, är landskapets läsbarhet central, det vill säga möjligheten att förstå och uppleva ett områdes kulturhistoriska sammanhang. Läsbarheten består av fysiska uttryck som objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och samband. Det är åtgärdens konsekvenser för denna läsbarhet som ska analyseras vid en bedömning av påtaglig skada. Olika miljöer är olika känsliga för förändringar beroende på typ av miljö och kulturhistoriska innehåll.

För att bedöma om en påverkan ska betraktas som negativ ska typ av åtgärder kartläggas och analyseras i förhållande till hur det påverkar det kulturhistoriska sammanhanget och dess läsbarhet, exempelvis vad försvinner och vad tillkommer? eller är påverkan visuell eller funktionell?

Som en sammanfattande slutsats avgörs vilka egenskaper som påverkas och hur dessa påverkas och om åtgärden medför mer än obetydlig skada. I de fall den föreslagna åtgärden innebär att de riksintressanta uttrycken och karaktärsdragen, eller delar av dessa, förloras eller förvanskas bör skadan bedömas som påtaglig.

Som exempel på arbetssätt kan Riksantikvarieämbetets handbok för bedömning av riksintressen fungera. Punkterna nedan beskriver stegen i metoden att bedöma påverkan på ett riksintresse och risk för påtaglig skada:

- Beskrivning och analys av riksintresset och dess fysiska uttryck
- Vad är det för typ av miljö och vilken typ av åtgärder är miljön känslig för?

- Vad är det för åtgärd och på vilket sätt får påverkan konsekvenser för aktuell miljö?
- Påverkas läsbarheten och upplevelsen av miljön?
- Förloras eller förvanskas de värden som ligger till grund för utpekandet av riksintresseområdet?

Effekt

Effekter delas enligt miljöbalken in enligt nedan:

- *Direkta effekter* avser den förändring av miljön (dvs. de miljöaspekter som kan påverkas på ett betydande sätt) som den fysiska förändringen i sig ger upphov till, exempelvis omgivningsbuller och förändrad landskapsbild. Det kan också handla om att viktiga samband och strukturer bryts och den historiska läsbarheten minskas eller försvinner, eller att enskilda objekt som är betydelsebärande för helheten försvinner.
- *Indirekta effekter* avser effekter av förändringar i miljön som sker över en längre tidsperiod till följd av följdexploateringar som den fysiska förändringen möjliggör, exempelvis utbyggnad av bostadsbebyggelse, handelscentrum, ny infrastruktur.
- *Positiva och negativa effekter* för de olika aspekterna av miljön.
- *Kumulativa effekter* avser effekter som uppstår på grund av den aktuella fysiska förändringen tillsammans med andra planerade förändringar, exempelvis den sammantagna bullereffekten av från utbyggnad av väg och järnväg i samma område, den sammantagna effekten på upplevelsevärdet av en kulturmiljö, av att ljudmiljön förändras på grund av vägutbyggnad samtidigt som landskapsbilden förändras på grund av en annan exploatering.

För beskrivning av effekter och konsekvenser med avseende på natur- och kulturmiljö används nedanstående bedömningsskala. Nedanstående bedömningsgrunder syftar till att ge en konsekvent konsekvensbeskrivning för vad som exempelvis är en stor eller liten konsekvens. De är däremot inte heltäckande, vilket bland annat innebär att en konsekvens kan tolkas som både stor och mycket stor, eller liten och måttlig.

- Mycket stor konsekvens
  - Irreversibel effekt på nationella intressen.
  - Stor eller måttlig störning (över riktvärden), för hela tätorter eller stadsdelar, under lång tid
  - Områden eller strukturer med särskilda/unika kvaliteter försvinner – eller möjligheten att uppleva kvaliteterna försvinner
  - Unika kultur-/naturreсурser försvinner eller blir inte längre tillgängliga.
- Stor konsekvens
  - Stor eller måttlig, varaktig effekt på nationella intressen
  - Stor, varaktig effekt på lokala eller regionala intressen
  - Stor eller måttlig störning under lång tid (över riktvärden) för glesbebyggda områden
  - Motverkar nationella/regionala/lokala mål på ett betydande sätt

- Områden eller strukturer med särskilda/unika kvaliteter skadas/förändras drastiskt – eller möjligheten att uppleva kvaliteterna förändras drastiskt
- Viktiga kulturmiljöer försvinner eller blir inte längre tillgängliga.
- Måttlig konsekvens
  - Liten, varaktig effekt på nationella eller regionala intressen
  - Måttlig, varaktig effekt på lokala intressen
  - Stor tillfällig effekt på lokala intressen
  - Stor eller måttlig störning (över riktvärden) under kort tid
  - Liten störning (under riktvärden) under lång tid
  - Viktiga samband och strukturer försvagas. Enskilda objekt som inte är betydelsebärande för helheten försvinner.
  - Motverkar nationella/regionala/lokala mål i viss utsträckning
  - Värden inom områden med särskilda/unika kvaliteter skadas /försvinner/förändras drastiskt, men värdet av helheten kvarstår
  - Viktiga kulturmiljöer förstörs delvis eller blir mindre tillgängliga.
- Liten konsekvens
  - Liten, varaktig effekt på lokala/regionala intressen
  - Måttlig tillfällig effekt på lokala/regionala intressen
  - Liten störning under kort tid (under riktvärden)
  - Motverkar nationella/regionala/lokala marginellt. Kan ge en kumulativ påverkan tillsammans med annan exploatering
  - Viktiga samband och strukturer bibehålls. Enskilda objekt som inte är betydelsebärande för helheten försvinner.
  - Viktiga kulturmiljöer påverkas i liten utsträckning.
- Obetydlig konsekvens
  - Effekterna av förändringen ger inga konsekvenser jämfört med nuläget. (eller nollalternativet).
- Positiva konsekvenser delas i denna beskrivning inte in i mycket stor, stor, måttlig eller liten. Exempel på konsekvenser som bedöms positiva kan vara nedanstående:
  - Upplevelsevärden förstärks.
  - Negativ påverkan som i nuläget finns avhjälps på ett sätt som ger förutsättningar för utveckling av exempelvis kulturvärden.

	Stor effekt	Måttlig effekt	Liten effekt
	Kulturmiljövärden går förlorade och den historiska läsbarheten försämraras eller upphör.	Kulturmiljövärden fragmenteras eller skadas. Värden går delvis förlorade så att helheten inte kan uppfattas och den historiska läsbarheten reduceras.	Sådana kulturmiljövärden skadas eller tas bort som inte är betydelsebärande för kulturmiljöns helhet och historiska samband/ strukturer. Den historiska läsbarheten kan även fortsättningsvis uppfattas.
Högt kulturmiljövärde: Miljön har högt kunskaps-, upplevelse- och bruksvärde med stor betydelse i ett nationellt eller regionalt perspektiv.	Stor konsekvens	Måttlig-stor konsekvens	Måttlig konsekvens
Måttligt kulturmiljövärde: Miljön har högt kunskaps-, upplevelse- eller bruksvärde med stor betydelse i ett regionalt eller lokalt perspektiv.	Måttlig-stor konsekvens	Måttlig konsekvens	Liten-måttlig konsekvens
Lågt kulturmiljövärde: Miljön har kunskaps-, upplevelse- eller bruksvärde med viss betydelse i regionalt eller lokalt perspektiv.	Måttlig konsekvens	Liten-måttlig konsekvens	Liten konsekvens

Figur 51. Matris för bedömning av påverkan.

Definition av begrepp

Arkeologisk process. Inför större markingrepp kan länsstyrelsen ställa krav på arkeologisk utredning för att fastställa om fornlämning berörs. Om fornlämning berörs krävs tillstånd till ingrepp i fornlämning från länsstyrelsen. Om länsstyrelsen beviljar detta kan de kräva att en arkeologisk undersökning genomförs. De arkeologiska stegen beskrivs kortfattat här nedan.

Arkeologisk utredning steg 1 (AU1). Syftet med en arkeologisk utredning är att se om fornlämning berörs av projektet. Vid utredning steg 1 görs en genomgång av äldre kartor och arkiv, varefter hela ytan fältinventeras och nypåträffade lämningar registreras, dessa kan gå vidare till förundersökning. Vid AU1 markeras även ytor där lämningar kan tänkas påträffas under mark, dessa områden kan gå vidare till AU2.

Arkeologisk utredning steg 2 (AU2). Vid en utredning steg 2 görs sökschaktning med grävmaskin eller rutgrävning för hand där jorden sållas, för att se om lämningar finns dolda under markytan. Vid utredning steg 2 kan även metalldetektering, fosfatkartering och georadarundersökningar genomföras.

Arkeologisk förundersökning (FU). Syftet med denna är att karaktärisera och avgränsa fornlämning. Då tas också prover för till exempel datering. Om en redan känd forn- eller kulturlämning berörs av exploatering kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning utan att någon utredning behövs.

Arkeologisk undersökning (UN). Vid undersökningen tas fornlämningen bort helt och hållet. Lämningen dokumenteras och kunskapen sparas därmed för framtiden. I särskilda fall kan en lämning, eller ett område med lämningar, bedömas ha så stora värden att den inte får tas bort.

Avrad. Den årliga avgift som landbon såsom brukare av jorden hade att betala till jordägaren.

Bronsålder. Ca 1 800 – 500 f. Kr. Under bronsåldern utvecklades jordbruket och betesdriften och människor blev mer bofasta. En maktelit växer fram som markeras med stora gravmonument i form av rösen och högar.

Figur 52. Tidsaxel.

Domarring. Är en forntida gravanläggning av en typ som kom i bruk under slutet av bronsåldern men var vanligare under folkvandringstiden. Domarringen är en typ av stenkrets där resta stenar eller klumpstenar är glest placerade så att en cirkelform bildas (jämför skeppssättning). Stenarna är ofta udda till antalet, sju eller nio stenar är det vanligaste.

Empor/emporvåning. En våning eller ett galleri i en kyrka avsedd för delar av församlingen, till exempel kvinnor, ett hovfölje eller, i ett kloster, klostrets medlemmar. Vanligast inom romansk arkitektur men förekommer även under andra epoker

Folkvandringstid. Del av järnåldern, i europeisk historia benämning på perioden ca 370–600 e. Kr.

Fossil åkermark. Fossil åker representerar de äldsta synliga spåren av odling i Sverige och kan dateras från bronsålder och ända in i historisk tid. Röjningsrösen, stensträngar, terrasserade eller ryggade åkrar och så kallade celtic-fields är exempel på den typen av lämning. Den fossila åkermarken ligger i dagens skogs- och betesmarker och inom den kan finnas andra typer av lämningar som gravar, boplatser, hållristningar, torp- och skogsbrukslämningar. Därför kan fossil åkermark spegla hela fossila kulturlandskap.

Frälse. Ursprungligen den enskilde bondens frihet (i motsats till trälens ofrihet) men snart liktydigt med vissa samhällsgruppers (adelns) frihet från skatter till kronan, ibland också från statlig inblandning. Under medeltiden var en frälseman en person som åtnjöt världsligt frälse som ersättning för att han gjorde vapentjänst till häst.

Frälsebönder. Även *frälseandbo*, brukare av frälsehemman, som genom avtal upplåtits åt honom, vanligen på sex år i taget, av en frälse jordägare mot en årlig fast avgift (*avrad*).

Gatehus. Kallas i Skåne, Halland och Blekinge äldre hus som byggts längs en bygata eller byns fägata. Dessa finns även i Danmark. Motsvarigheten i resten av Sverige är närmast backstugan. Innehavaren eller brukaren av ett gatehus benämndes gatehusman och var jämställd med torpare, med tämligen låg social status. Vid försäljning av ett hemman kunde också ett gatehus avsättas som undantag att disponeras av försäljaren livet ut. Efter enskiftet i Skåne byggdes många gatehus. Då byarna skiftades och gårdar flyttades till utägor kvarstod mindre markbitar intill bygatan som nu kunde bebyggas med gatehus, främst för yrkesfolk som snickare, skomakare och skraddare samt för mindre bemedlade som i övrigt arbetade på de stora gårdarna och godsens.

Grophus. Benämning på företrädesvis förhistoriska hus som nedsänkts i marken. Under senare forntiden är grophuset antagligen mest använt för extrabyggnader som speciella förvaringslokaler eller verkstäder. Grophuset sparade byggnadsmaterial, eftersom en stor del av väggarna består av sådant man kunde hitta på platsen – dvs själva jorden. En nackdel med grophuset är att mark som annars kan användas för odling eller bete måste tas i anspråk. Efter järnåldern blev det normala byggnadsskicket på landsbygden att byggnader placerades på mark som inte gick att odla, exempelvis på hållmark eller mycket stenig mark.

Husaby/-ar. I fornsvenskt lagspråk känt som beteckning på en kungsgård, där en representant för kungen bodde. Husabyinstitutionen dateras vanligen till slutet av vikingatiden och början av medeltiden, kanske främst till 1000- och 1100-talen.

Hålväg. Är en fornlämning som består av en fåra i marken där en forntida väg gått fram. Fåran har bildats av slitage från hovar, klövar och fötter, samt genom rinnande ytvatten (exempelvis regn).

Hög. Gravanläggning som är en fornlämning vanliga under perioden *bronsålder* till yngre järnålder.

Järnålder. 500 f. Kr – 1 050 e. Kr. Järnåldern kan delas in i äldre järnålder 500 f. Kr – 400 e. Kr och yngre järnåldern 400 – 1 050 e. Kr. En annan indelning är förromersk järnålder ca 500 f. Kr – Kristi födelse, romersk järnålder Kristi födelse – 400 e. Kr. folkvandringstid 400 – 600 e. Kr, Vendeltid 600 – 800 e. Kr. Vikingatid 600 – 1 050 e. Kr.

Kungalev. Begrepp som under främst medeltiden avsåg ett område med flera kronohemman; gårdar som tillhörde den danska kungamakten, den danska kronans egendomar och rättigheter. Inom kungalevet fanns oftast en kungsgård och till denna kan det ha hört en kyrka.

Landbo. eller landbonde var en bonde i Sverige som brukade en gård som ägdes av annan under medeltiden och tidigmodern tid. Det svenska begreppet motsvarades av fæstebonde i Danmark, leilending i Norge och leiguliði på Island[1] samt leigulendingur eller festari på Färöarna. En landbo skiljde sig från den självägande bonden – odal mannen.

Långhus. Byggnadstyp som framför alla andra förknippas med nordisk forntid. I stora delar av Nordeuropa var den allmän från neolitikum till början av medeltiden. Långhuset byggdes med ett antal pålrader – dels längs långsidorna och gavlarna, dels bärande pålar inuti huset. Olika takstolskonstruktioner avlöste varandra. Det långa inre rummet kunde uppta hela husets längd eller delas av i olika avdelningar. Långhus kan även beteckna församlingsrummet i en kyrkobyggnad, vanligen beläget i kyrkans västra korsarm. I större kyrkor och katedraler utgörs det ofta av ett större mittskepp och mindre sideskepp, eventuellt avskilda med pelarrader. I mindre kyrkobyggnader är långhuset oftast enkelskeppigt.

Långhög. Monumental gravform från yngre delen av stenåldern.

Lägenhetsbebyggelse. Mindre bebyggelseenhet (jordbruksenhet) som inte skattlagts, till exempel torp och backstugor. Torparna hade oftast skyldighet att arbeta på jordägarens gård som ersättning för att få bo på torpet.

Medeltid. Ca 1 050 – 1 500. Tidsålder som inleds med att kristendomen införs och avslutas med att reformationen genomförs under tidigt 1 500-tal.

Megalitgrav. Megalitgravar (av grekiska mega, stor, och lithos, sten) eller storstensgravar är en serie typer som i Sverige anläggs under stenåldern, från cirka 3600–2900 f.Kr.

Mesolitikum. Mellanstenålder i Sverige beteckning på jägarstenåldern ca 10 000–4 200 f. Kr.

Neolitikum. Yngre stenålder ca 4 300 – 1 800 f. Kr. Under den yngre stenåldern etablerades jordbruk och boskapsskötsel. Människan blev mera bofast eftersom jordbruk kräver skötsel av åkrar och lagring av mat kräver större bofasthet.

Patronatsrätt. Under tidig medeltid var det vanligt att lekmän eller grupper av lekmän ägde kyrkor och därför i hög grad kunde bestämma över dem. Större gårdar hade sin egen

kyrka, och de flesta kyrkor var därför privatkyrkor som även kunde generera inkomst till sin ägare.

Plattgård. Större gård anlagd av godsägare som ersättning för en av denne helt eller delvis tidigare nedlagd jordbruksby. Uppkomsten av plattgårdar under 1800-talet förändrade markant det skånska landskapet. De tidigare byarna med småskaliga jordbruksenheter ersattes av stora gårdar, som än idag präglar landskapet.

Postglacial. Postglacial tid är tiden efter senaste istiden, det vill säga den mellanistid eller värmetid som vi lever i

Reformationen. Avser hur den medeltida katolska kyrkan i Sverige cirka 1527-1600 omvandlades till den evangelisk-lutherska Svenska kyrkan. Reformationen markerar medeltidens slut.

Röse. Gravanläggning bestående av är en hög med stenar utan jordtäcke. Rösen är en lämningstyp som finns över hela världen. I Sverige dateras vanligen rösen till *bronsålder* och äldre järnålder.

Skeppssättning. är en stenkrets med den spetsoval formen av ett skepp. Ungefär 2 000 skeppssättningar är kända i Skandinavien, de flesta i Sydsverige. Skeppssättningar återfinns ofta på gravfält och vid äldre gravhögar.

Skånelagen. Är den äldsta av de nordiska landskapslagarna från 1200-talet. Lagen tillämpades i Skåne, Blekinge, Bornholm och Halland. Från 1595 även på Gotland. Gällde som lag fram till år 1683 då svensk lag infördes.

Stensättning. Är den skandinaviska forntidens vanligaste typ av gravöverbyggnad. Den förekommer från yngre *bronsåldern* till yngre järnåldern och består av packad sten i några få lager, oftast cirkelrund till formen. Kännetecknande för en stensättning är att den har en flack profil: den har ingen högre topp eller ås (som ett röse eller en hög har). Ibland är de övertorvade, vilket innebär att stenpackningen övertäcktes av ett lager av jord eller sand, idag ofta gräsbeväxt. Ofta omgärdas stensättningen av en kantkedja bestående av tätlagda, ofta något uppstickande stenar. Det förekommer även ofyllda stensättningar med enbart kantkedja.

Tegskifte. Var den skiftesform som tidigare tillämpades i stora delar av Europa och i Sverige (i Sverige fram till Storskiftesreformen 1749). Tegskiftet innebar att varje gård i en by tilldelades var sin del i byns gården. Varje gårds andel i byn kunde vara olika stor. Skiftet gjorde att alla gårdar fick så stor andel av byns mark som deras andel berättigade dem till. Skiftet hade som grundprincip att ingen gård skulle gynnas mer än andra men det är en vanlig missuppfattning att detta skulle innebära total rättvisa mellan en bys gårdar. Skiftesformen fungerade relativt bra under tidig tid men vartefter befolkningen ökade och gårdarna runt om i landet skiftades mer och mer mellan gårdsbarnen, ofta i många generationer, blev tegskiftet med tiden mycket opraktiskt. Ett annat problem var den stora arbetsmängd som krävdes för att förflytta sig och sina redskap mellan varje teg.

Trevångsbruk. Även benämnt tresäde, treskiftesbruk. Är ett gammalt system inom jordbruket, vilket innebär att man delar in en åkermark i tre gårdar (vångar, skiften).

Ett av gårderna får ligga i träda medan de två övriga bär mognande säd, vanligen höstsäd närmast efter trädan och därefter vårsäd - dessa skiftas sedan varje år.

Vikingatid. Järnålderns sista period ca 800–1 050 e. Kr. Skandinaviens befolkning ökade kraftigt under denna period, samtidigt som skeppsbyggarkonsten utvecklades. Detta var bidragande orsaker till de första vikingatågen, det vill säga plundringar som vikingar, båtburna krigare från Skandinavien, utförde runt om i Europa

Vång. Sydsvenskt ord för gårde. Betydde ursprungligen hägnad, men användes senare vanligen för att beteckna en sammanhängande, till ett skifte hörande åkerjord. Före 1800-talets jordbruksreformer var varje gårde indelat i långsmala åkerremсор, tegar tillhörande olika gårdar, och svenska bondbyars inägomark var vanligen indelad i två eller tre gårderna beroende på om man praktiserade tvåsäde eller tresäde. Något av dessa gårderna låg varje år i träda eller utgjorde betesmark. Mellan gårderna gick fågator ut från bytomten till utmarken där kreaturen vallades.

Referenser

A

Andersson, M. & Knarrström, B. (1999). *Senpaleolitikum i Skåne: en studie av materiell kultur och ekonomi hos Sveriges första fångstfolk*. Stockholm. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar.

Andrén, A. (1983). *Städer och kungamakt – en studie i Danmarks politiska geografi före 1230*. Scandia 1983.

Anglert, M. *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16.

Arthursson, M, Aspeborg, H & Stark, K. (2016). *Stångby 5:28. Förhistoriska boplatsslämningar och delar av det danska härlägre 1676. Rapport 2016:36, arkeologisk utredning steg 2, 2015. Skåne, Lunds kommun, Stångby socken, Stångby 5:28*. Arkeologerna Statens historiska museer.

Artursson, M. (2009). *Bebyggelse och samhällsstruktur. Södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300–500 f Kr*. Diss. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Skrifter No 73. Göteborgs universitet GOTARK Serie B Gothenburg Archaeological Thesis No52.

B

Berglund, M. (2002). *Skånska jordvallar och andra hägnader i det träd- och stenfria landskapet*.

Björilin, G. *Kriget mot Danmark 1675–1679*. Stockholm.

Blom, K. A. (1999). *Medeltidens Lund*. Lund.

Blom, K. A. (2003). *Lund - metropol: Lund under tusen år*. Lund.

Blomqvist, R. (1978). *Lunds historia, 1–2. (History of Lund, vols. 1–2.): Vol. 1: Medeltiden. (Vol. 1: Medievaltimes.) Lund 1951. Vol. 2: Nyare tiden. (Vol. 2: From the early modern period up to the present.)* Lund.

Borg, H. (2005). *Den skånska livsmedelsindustrin – projektrapport inom Skånes industriella arv*. Regionmuseet Kristianstad. Landsantikvarien Skåne.

Borg, H. (2006). *Mejeribyggnader i Skåne. Inventering 2005–2006*. Regionmuseet i Kristianstad rapport 2006:84.

Borg, H. & Nilén, K. (2007). *Industrimiljöer i Lunds kommun. Inventering 2007 Lunds kommun Skåne län*. Rapport 2007:65

Bruzelius, A. (1990). *Lunds historia: ett kalendarium från 990–1990*. Lund.

C

Campbell, Å. (1928). *Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet: etnografisk studie över den skånska allmogens äldre odlingar, hägnader och byggnader*. Diss. Uppsala: Univ. 1929

Carlie, A. (red.) (2002). *Skånska regioner. Tusen år av kultur och samhälle i förändring*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Skrifter No 40.

Carlie, A. & Ericson, T. (red.) (2018). *Väg E22 förbi Linderöd. Fossil åker, komplexa rösen och förhistoriska boplatser, lokal 9–10c. Arkeologiska undersökningar och förundersökning*. Skåne län, Skåne, Kristianstads kommun, Linderöds socken, Knopparp 1:3, 1:5, 1:7 och 5:3, Linderöd 49:1; Spångarp 1:2, Linderöd 39:1 (FU, bilaga 15). Rapport 2018:105.

Carlsson, P. (1998). *Kulturmiljövården i översiktsplaneringen Höörs kommun, Landsantikvarien i Malmöhus län*.

Cixthenson, E. (1989). *Hässleholm i ord och bild. 1*. Hässleholm, Västra Göinge hembygdsförening, 1989, Ill.

Cixthenson, E. (2002). *Hässleholm i ord och bild. 2, Järnvägshistoria fram till 1930-talet*. Hässleholm, Västra Göinge hembygdsförening, 2002, Ill.

D

Dahlberg, M & Sjöström, I. (red.) (2015). *Skåne. Landskapets kyrkor*. Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Riksantikvarieämbetet.

Emanuelsson, U., Bergendorff, C., Billqvist, M., Carlsson, B. & Lewan, N. (2002). *Det skånska kulturlandskapet*. Årsbok för Naturskyddsföreningen i Skåne 2001.

E

Ericson Wolke, L. (2004). *Svenska slagfält* [Ny utg.]

Eslövs kommun (2020). *Kulturmiljökarta*. <https://eslov.se/bygga-bo-miljo/natur-och-kulturvard/kulturmiljoarbete/> [2020-01-14]

G

Gardelin, G. (2005). *Att bygga på kulturlager i medeltida städer. En utvärdering av alternativa grundläggningar i Skåne*. Länsstyrelsen i Skåne.

Gardelin, G., Ericsson, G. & Karlsson, M. (2007). *Städernas kulturlager. En värdering av ett hotat källmaterial med utgångspunkt i exemplet Lund*. Länsstyrelsen i Skåne.

Gren, L. *Fossil åkermark: äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen*. Riksantikvarieämbetet.

H

Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige. 1859–1866. Stockholm: Expeditionen af Konversations-lexikon

Hässleholms kommun (2019). *Hässleholms historia.*

<https://www.hassleholm.se/kommun-och-politik/fakta-om-kommunen/historia.html>

[2020-01-08]

Hörby kommun (2016). *Översiktsplan för Hörby kommun, antagandehandling 2016-03-21. del 3.2. del 3.6*

Höörns kommun (2019). *Översiktsplan för Höörns kommun, Hänsynsdelen, antagen 20 juni 2018. del H1. del H3.4.*

J

Jensen, R. (1997). *Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt.* Riksantikvarieämbetet.

K

Knarrström, B., Knarrström, A. & Svensson, H. (2006). *Danska fältlägret. Slaget vid Lund 1676. Skåne, Håstad och Odarslöv sn, Svenstorp 1:1 m fl. Dokumentation av fältarbetsfasen, arkeologisk undersökning.* Riksantikvarieämbetet UV Syd rapport 2006:5.

Kristianstad kommun (2019). *Kulturmiljöprogram för Kristianstads kommun antaget av kommunfullmäktige 1993-10-12.* <https://kartor.kristianstad.se/kristianstadskartan/>
[2020-01-08]

Kävlinge kommun (2012). *Tematisk översiktsplan, Kulturmiljöprogram Kävlings kommun. Samrådshandling 2012*

L

Lantmäteriet (2019-12-13) *historiska kartor*

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/advancedsearch.html> [2020-01-08]

Larsson, L. (2012). *Rapport avseende metalldetektorundersökning av platsen för en depå från yngre bronsålder.* Lunds Universitet.

Lihammer, A. (2007). *Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien.* Lund Studies in Historical Archaeology 7.

Lindqvist, T. (1979). *Landborna i Norden under äldre medeltid.*

Linné, C. (1749). [1977]. *Carl Linnae Skånska resa på höga överhetens befallning förättad år 1749 med rön och anmärkningar uti ekonomien, naturalier, antikviteter, seder och levnadssätt.* Redigerad av Carl-Otto von Sydow.

Lunds kommun (2017). *Kulturmiljöprogram Bostadsområden i Lunds kommun 1945–2005*

Lunds kommun (2017). *Kulturmiljöprogram Industrimiljöer i Lunds kommun*

Lunds kommun (2017). *Kulturmiljöprogram Landsbygdens bebyggelse i Lunds kommun*

Lunds kommun (2017). *Kulturmiljöprogram Sammanfattning av kulturmiljöprogrammet*

Länsstyrelsen i Skåne (2019–2020). *Kulturmiljöprogram för Skåne*. Textunderlag.
<https://www.lansstyrelsen.se/skane/besok-och-upptack/kulturmiljoprogram.html> [2020-01-08]

Länsstyrelsen i Skåne (2019–2020). *Kulturmiljöprogram för Skåne*. Gis-underlag.
<https://ext-geodatakatalog-forv.lansstyrelsen.se/PlaneringsKatalog/>
<https://ext-geoportal.lansstyrelsen.se/standard/?appid=4d604e7e08a1471bbf90c6c5781c1a3a> [2020-01-08]

Länsstyrelsen Skåne (2015). *Bytomtsarkeologiska undersökningar i Skåne*. En förstudie. Malmö: Länsstyrelsen i Skåne.
https://www.lansstyrelsen.se/download/18.2e0f9f621636c8440271d5e0/1527833561978/v%C3%A4s431_Bytomtsarkeologiska_undersokningar_v2.pdf [2020-01-14].

M

Myrdal, J., Welinder, S., Pedersen, E. A. & Widgren, M. (red.) (1998). *Det svenska jordbrukets historia [Bd 1] Jordbrukets första femtusen år: [4000 f. Kr.-1000 e. Kr.]*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg.

Myrdal, J. (red.) (1999). *Det svenska jordbrukets historia [Bd 2] Jordbruket under feodalismen : 1000-1700*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg

Myrdal, J. & Gadd, C.-J. (red.) (2000). *Det svenska jordbrukets historia Bd 3 Den agrara revolutionen : 1700-1870*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg

Myrdal, J. & Morell, M. (red.) (2001). *Det svenska jordbrukets historia Bd 4 Jordbruket i industrisamhället : 1870-1945*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg

N

Nord, G. & Lagerlöf, A. *Påverkan på arkeologiskt material i jord. Redovisning av två forskningsprojekt*. Riksantikvarieämbetet.

O

Olausson, M. (red.) (2000). *En bok om husbyar. 1*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

P

Pamp, B. (1988). *Ortnamnen i Sverige*. 5. uppl. Lund: Studentlitteratur

Persson, K & Ströbeck, S. (2013). *Humleodling i skånska socknar mellan 1658 och 1758 – en studie av geometriska avmätningar*.

R

Randsborg, K. (1980). *The Viking Age in Denmark. The formation of a State*.

Region Skåne (2018). *Region Skånes strategi för gestaltad livsmiljö – Arkitektur, form och design*. Region Skåne.

https://utveckling.skane.se/siteassets/publikationer_dokument/region_skanes_strategi_fo_r_-_gestaltad_livsmiljo_2018_sida.pdf [2020-03-26]

Reventlow, C.D. (1905). *Ringsjöfynden. Ymer 1905*. Stockholm.

Riksantikvarieämbetet (2017). *Riksintressen för kulturmiljövården - Skåne län (M)*.

https://www.raa.se/app/uploads/2012/06/M_riksintressen3.pdf [2020-01-08].

Riksantikvarieämbetet (2019). *Bebyggelseregistret*.

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa> [2020-01-08]

Riksantikvarieämbetet (2018). *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 4.7. 2018-03-23*.

Riksantikvarieämbetet (2019). *Fornsök*. <https://app.raa.se/open/fornsok/> [2020-01-08].

Rosborn, S. (1999). *Den skånska historien. Före skrivkonsten*.

Rosborn, S. (2018). *Den skånska fosfatkartan 1934*.

Rosenberg, C-M. (1882–83): *Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige*, Stockholm.

S

Schmidt Sabo, K. (2001). *Vem behöver en by?: Kyrkheddinge, struktur och strategi under tusen år*. 1. [uppl.] Lund: Riksantikvarieämbetet.

Skansjö, S. (1997). *Skånes historia*.

Skånes hembygdsförbund (1987/88). *Skånska kloster*. Skånes hembygdsförbunds årsbok 1987/88.

Stark, K. (2014). *Svenska lägret vid Lilla Harrie 1676. Metalldetektering, Skåne, Eslövs kommun, Lilla Harrie socken, Lilla Harrie 7:17*. Bilaga till UV Syd Rapport 2014:28.

Stark, K. (2019). *De 8357 döda i slaget vid Lund*. Populär historia (2019).

<https://populärhistoria.se/krig/svenska-krig/de-8357-doda-i-slaget-vid-lund> [2020-01-08].

Statens fastighetsverk (2020). <https://www.sfv.se/sv/bygg-pa-kunskap/statliga-byggnadsminnen/> [2020-01-14].

Svanberg, F. (2000). Skåne och Själland 800–1050. I: Söderberg, B & Svanberg, F (red). *Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 32.

Svenska kyrkan (2019). *Lunds domkyrka*. <https://lundsdomkyrka.se/> [2020-01-08].

Svensk författningssamling (2019). *Kulturmiljölagen 1988:950, 1988:1188, 1991:872, 2000:265, 2013:548, 2018:794, 2018:864, 2019:794*.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolag-1988950_sfs-1988-950 [2020-01-08].

Svensk författningssamling (2020). *Förordning 2013:558 om statliga byggnadsminnen*.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2013558-om-statliga-byggnadsminnen_sfs-2013-558 [2020-01-12].

Sveriges Miljömål (2020). <http://www.sverigesmiljomal.se/> [2020-01-14].

T

Trafikverket (2018). *Åtgärdsvalsstudie. Höghastighetsjärnväg Jönköping – Malmö*. Publikation 2018:098. 2018-03-31.

Trafikverket (2018). *Åtgärdsvalsstudie. Höghastighetsjärnväg Jönköping – Malmö. Underlagsrapport Landskapskaraktärsanalys*. Publikation 2018:099. 2018-03-31.

Trafikverket (2018). *Åtgärdsvalsstudie. Höghastighetsjärnväg Jönköping – Malmö. Underlagsrapport Miljöbedömning*. Publikation 2018:101. 2018-03-31.

Trafikverket (2018). *Åtgärdsvalsstudie. Höghastighetsjärnväg Jönköping – Malmö. Underlagsrapport Station Hässleholm*. Publikation 2018:102. 2018-03-31.

Trafikverket (2018). *Åtgärdsvalsstudie. Höghastighetsjärnväg Jönköping – Malmö. Underlagsrapport Station Lund*. Publikation 2018:103. 2018-03-31.

Trafikverket (2019). *Trafikverkets kulturmiljöstrategi. TRV 2017/65896*, Publikation 2019:188. 2019-10-28.

V

Wahlberg, M. (red.) (2003). *Svenskt ortnamnslexikon*. Utarbetad inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.

Wahlöö, C. & Larsson, G. (1996). *Sextonhundrasjuttiosex. Minnet av historien. Historien om minnet. Berättelse om ett krigets år och det blodiga Slaget vid Lund*. Föreningen Gamla Lund Årsbok 78. Lund.

Wahlöö, C. & Larsson, G. (1998). *Slaget vid Lund. Ett mord och icke ett fältslag*. Historiska Media. Lund.

Å

Åberg, A. & Terje, O. (1966). *Kungaslott och adelsborgar från vasatiden*.

Kartmaterial

Gk-9. Generalkarta Skåne, upprättad år 1752.

Gk-15. Generalkarta Södra Sverige upprättad år 1778.

J112-1-27. Häradsekonomska kartan upprättad åren 1910–15.

J112-1-34. Häradsekonomska kartan upprättad åren 1910–15.

K29-36:1. Geometrisk avmätning Torraröd och Ragnaröd upprättad år 1719.

K84-4:1. Geometrisk avmätning Asmoarp, upprättad under 1700-tal (odaterad).

L89-4:1. Storskifte Håstad 1777.

L213-16:1. Geometrisk avmätning Trolleholm, upprättad år 1772.

L215-10:1. Geometrisk avmätning Trollenäs, upprättad år 1722.

Vk-16. Vägkarta Skåne, upprättad år 1731

12-tjö-22. Laga skifte Ella, upprättad år 1853

TRAFIKVERKET

Trafikverket, 291 54 Kristianstad. Besöksadress: Björkhemsvägen 17
Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00

www.trafikverket.se